YAŞAR KEMAL'*IN ÖNSÖZÜYLE*

MEHMET ALİ AYBAR

Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler

YAYINA HAZIRLAYAN
AYLİN ÖZMAN

iletişim

MEHMET ALİ AYBAR

Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler

İletişim Yayınları 829 • Politika Dizisi 39
ISBN 975-05-0060-1
© 2002 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2002, Istanbul (1000 adet)

KAPAK Utku Lomlu
KAPAK FOTOĞRAFI TİP Akhisar ilçe merkezinin açılışı, 22 Mart 1964
KAPAK FİLMİ 4 Nokta Grafik
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Serap Yeğen
MONTAJ Şahin Eyilmez
BASKI ve CILT Sena Ofset

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MEHMET ALİ AYBAR

Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler

YAYINA HAZIRLAYAN *Aylin Özman*

iletişim

MEHMET ALİ AYBAR 1908 İstanbul doğumlu. Hareket Ordusu kumandanlarından Hüseyin Hüsnü Paşa ve matematikçi Gelenbevi İsmail Efendi'nin torunu. Çocukluğu, Cihangir, Yeşilköy ve Kuzguncuk'ta geniş aile çevresinde geçti. Yeşilköy'deki Fransız Okulu'nu ve Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. 1939'da İstanbul Hukuk Fakültesi'nde Devletler Hukuku doktoru iken, Paris'e Sorbonne Üniversitesi'ne hukuk araştırmaları yapmaya gitti. Fakat bir yılın sonunda İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla, kuzeni şair Oktay Rifat ve birkaç arkadaşı ile beraber bisiklete atlayıp Paris'ten Lyon'a kaçtı, oradan da Türkiye'ye döndü. 1942'de Devletler Hukuku doçenti olduğu İstanbul Hukuk Fakültesi'nden 1946'da *Vatan* gazetesinde yazdığı Milli Şef İnönü rejimini eleştiren "Kâğıt Üzerinde Demokrasi" başlıklı yazı nedeniyle uzaklaştırıldı. 1947-49 yılları arasında, her ikisi de sıkıyönetimce kapatılan *Hür* ve *Zincirli Hürriyet* gazetelerini çıkarttı. 1949'da yine Milli Şef İnönü'ye yazdığı "Açık Mektup"tan dolayı "hakaret"ten hüküm giydi ve Paşakapısı Cezaevi'ne girdi. Burada, diğer şair kuzeni Nâzım Hikmet'le 1950 affına kadar yattı. 1962'de bir grup sendikacının kurduğu Türkiye İşçi Partisi'nin genel başkanlığı görevini kabul etti ve ömrü boyunca teorisyen ve bilim adamı olarak götürdüğü sosyalizm mücadelesinde; 1962-69 yılları arasında TİP'in başında lider ve eylem adamı kimliğiyle etkili oldu. 1965 yılında Türkiye'de ilk defa bir sosyalist parti Aybar başkanlığında Meclis'e 15 milletvekili soktu. 1967'de ABD'yi savaş suçlusu olarak mahkûm eden Russell Mahkemesi üyesi olarak Vietnam'a gitti. Dünya sosyalizm tarihinde ilk defa Sovyetler'den bağımsız bir politika güden TİP'in başkanı olan ve "Türkiye'ye özgü, güleryüzlü sosyalizm" kavramının yaratıcısı olan Aybar, 1968'de Sovyetler'in Çekoslovakya'yı işgaline sert bir tepki gösterdi. Bu, parti içinde hizipleşmelerin su yüzüne çıkmasına neden oldu. Aybar, 1969'da genel başkanlıktan, 1971'de de partiden istifa etti. 12 Mart döneminde Meclis'teki tek sosyalist olan Aybar, dönemin baskılarına ve idamlara karşı tek başına mücadele etti. 1975'te, TİP'ten ayrılan elli arkadaşı ile beraber, daha sonra Sosyalist Devrim Partisi adını alan, Sosyalist Parti'yi kurdu. İlk defa bu partinin tüzüğünde, genel başkan ve yöneticilerin üst üste iki dönem başa geçmelerini engelleyen ve yönetim kurulunun üçte ikisinin kol emekçilerinden oluşmasını öngören şartlar yer aldı. SDP, 12 Eylül cuntası ile kapatıldı. Bu tarihten sonraki yaşamında Aybar, parçalanan Türk solunun birleşmesi için inançla ve inatla çalışmalarını sürdürmüştür. 1995 yılında 87 yaşında iken İstanbul'da ölen Mehmet Ali Aybar, bilim adamı ve lider olmanın yanı sıra ünlü bir atlet ve sporcudur. 100, 200 ve 400 metreleri koşmuş, Türkiye ve Balkan rekorları kırmıştır. 1928 Amsterdam Olimpiyatları'na, 1930, '31 ve '33 Atina Balkan Oyunları'na katılmıştır. Edebiyata ve resme çok meraklı olan Aybar'ın kendi resim çalışmaları da vardır. Fakat çok genç yaşlardan itibaren bütün hayatını kapsayan uğraşı, yazı yazmak olmuştur. İstanbul Hukuk Fakültesi öğretim üyesiyken yayımlanan (1937-45) hukuk çalışmalarından sonra, *Hür* ve *Zincirli Hürriyet* gazetelerinde yayımlanan yazılarını, birçok dergi ve gazetelerdeki yazı ve makaleleri takip etmiştir. Yayımlanmış kitapları: *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm* (1968), *12 Mart'tan Sonra Meclis Konuşmaları* (1973), *Marksizmde Örgüt Sorunu, Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür* (1978), *Neden Sosyalizm* (1987), *TİP Tarihi I, II, III* (1988), *Sosyalizm ve Bağımsızlık - Uğur Mumcu ile Söyleşi* (1986).

İÇİNDEKİLER

Büyük Bir Düşünürün Son Kitabı / YAŞAR KEMAL **7**

Sunuş / AYLİN ÖZMAN **15**

I. [Marx'ın İpuçları] **31**

II. [Marx'tan Öncekiler] **34**

III. [Karl Marx] **37**

IV. [Marx'ın Tarih Tezi] **40**

V. [Marx'ın Öğretisi] **62**

VI. [.....] **72**

VII. Marksizm-Leninizm **82**

VIII. [XX. Kongre] **93**

IX. [.....] **99**

X. [.....] **101**

XI. Bilim Dili Konuşan Felsefe Sistemi **103**

XII. Doğadaki Karşıtlıklar Diyalektik Çelişki mi? **108**

XIII. Marx'ın Tarih Tezleri ve Marksizm-Leninizm **116**

XIV. [İşçi Sınıfı Gerçekten İktidarda mı?] **137**

XV. [Yayılma Politikası] **152**

XVI. [.....] **162**

XVII. Sosyalizm ve Türkiye İşçi Partisi **165**
Bağımsızlık **166**
[.....] **174**
Demokrasi **175**
XVIII. Hangi Sosyalizm? **198**
Kaynakça **230**

BÜYÜK BİR DÜŞÜNÜRÜN SON KİTABI
YAŞAR KEMAL

Aybar bizim düşünce tarihimizin en önemli düşünürlerinden biridir. Aybar'ın kitaplarını okumak, onu yakından tanımak bize böyle söylemek hakkını veriyor. Aybar felsefeyi iyi okumuş, Marksizmi iyi kavramış, öğrencilerine, partililerine iyi anlatmış, bizde örneği hemen hemen olmayan belki de tek düşünürümüzdür.

Ben Aybar'ı 1940'larda tanıdım. Askerdim, Aybar da Kayseri'de askerdi, ikinci askerliğini üsteğmen olarak yapıyordu. Ben de Talas'taki hastanede erdim. Orada tanıştık. Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Nutku'nda sözünü ettiği iki tıbbiye talebesinden biri olan Yusuf Balkan'ı benimle tanıştırdı. Kayseri'deki asker hastanesinin başhekimiydi Yusuf Balkan; kültürlü, ilerici, özellikle Nâzım Hikmet hayranı bir kişiydi. Nâzım Hikmet'in şiirlerini ezbere ve çok güzel okuyordu. Aybar'ın ona verdiği benim şiirlerimi de sevmişti. Aybar o yıllarda İstanbul Hukuk Fakültesi'nde hem ders veriyor, hem de ikinci askerliğini yapıyordu. Yazdığı yazılardan dolayı İstanbul'dan Kayseri'ye sürülmüştü. Biz Aybar'la ya Talas'ta, ya da Kayseri'de aşağı yukarı her cumartesi, kiminde de pazar

günleri buluşuyor, gece sabahlara kadar konuşuyorduk. Ben çok gençken Adana'daki sosyalist işçilerle, sonra da Arif ve Abidin Dino kardeşlerle karşılaşmış, onlarla dostluk kurmuştum. Sosyalizmle birazcık ilişkilerimden dolayı da birkaç kez içeriye alınmış, karakollarda dayak yemiştim. Sonradan yapılan işkencelere bakarak karakollarda yediğim dayaklara işkence diyebilir miyim bilmiyorum. Aybar'ın bana anlattığı Marksizm, bildiğim kadarıyla benim öğrendiğim, okuduğum Marksizme benzemiyordu. Ama ben onun düşüncelerine yatkındım, arada sırada ona itiraz etsem de. Aybar'dan önce yakınım olan sosyalist bir Fransızca öğretmeninden Gorki'yi Stalin'in öldürttüğünü duymuş, bunu bir türlü hazmedememiştim. Aybar da diktatörlükle sosyalist düşüncenin biraraya gelemeyeceğini söylüyordu. İşçi diktatoryasının Sovyetler'deki diktatoryayla bir ilişkisi olmadığını da... Bir düzen sınıfsız olunca zaten diktatoryaya gerek kalmayacağını söylüyordu.

Askerlikten sonra İstanbul'a geldim, Aybar bana Havagazı şirketinde bir iş buldu, bir buçuk yıl kadar İstanbul'da gaz kontrolörlüğü yaptım. Burada da Aybar'la ilişkilerimiz hep sürdü, hemen hemen hep sosyalizmi, edebiyatı konuştuk. Bir de toprak işçilerine merak sardırmıştı; bir toprak işçilerini, bir de halk edebiyatını konuşuyorduk. Ben kasabaya döndükten sonra bile ilişkilerimiz aksamadı, yazdığım hikâyeleri Abidin Dino'ya ve Aybar'a gönderiyordum. Hüyükteki Nar Ağacı'nı Aybar, Üsküdar'da hapisanede birlikte yattığı Nâzım Hikmet'e vermiş, Nâzım da sayfaların kenarına düşüncelerini yazmıştı. İşte yitirdiğim, sonra da bulduğum ilk romanım budur. Ardından Kozan Hapisanesi'ne girdim; aklandıktan sonra İstanbul'a geldim, Cumhuriyet gazetesine girdim. Dostluğumuz hep sürdü, haftanın birçok günü buluşuyor, edebiyatı ve sosyalizmi konuşuyorduk.

Aybar boyuna kitaplar deviriyor, her buluşmamızda yeni, daha aydınlık, daha açık seçik düşüncelerle geliyordu. Bağımsız ülke, bağımsız sosyalizm, gittikçe daha da geliştiriyordu düşüncesini. Bunların ikisi biraraya getirilmeden bir ülke ne bağımsız, ne de sosyalist olabilirdi. İşte böylesi bir kültürle, böylesi bir inançla işçilerce kurulmuş Türkiye İşçi Partisi'nin başkanlığını kabul etti. Düşüncelerini bundan sonra uygulamaya başladı. İşçi Partisi'nin tüzüğü, programı şimdiye kadar yapılmamış bir programdı. Bu işin uzmanları bunu böyle söylüyordu. Her şeye karşın, biz bağımsız sosyalizmi, bağımsız ülkeyi ne kadar savunursak savunalım, bunu kimseye anlatamıyorduk. Sovyetler bunu Türkiye devletinden korktuğumuz için böyle söylediğimizi sanıyor, Amerika da öyle. Ta ki Çekoslovakya'nın işgaline gelene kadar. Varşova Paktı orduları Çekoslovakya'ya girmeden üç ay önce Mehmet Ali Aybar, "Sovyet emperyalistleri yakında Prag'a girecekler," dedi ve Varşova Paktı orduları sosyalist bir ülkeye girdi. Sonra... Sonrası malum.

Sosyalist bir ülke, ne kadar güçlü olursa olsun, kendinden zayıf, gariban bir ülkeye giremez. Afganistan gibi, her zaman yanında olan bir ülkeye, tanklarıyla, gelişmiş uçaklarıyla, toplarıyla, binlerce askeriyle saldırır mı? Aybar'a göre, halkların kurduğu gerçek bir sosyalist düzen hiçbir biçimde dışarıya zorla sosyalizmi yerleştiremez. Yerleştirirse de bu gerçek bir sosyalizm olamaz, başka bir şey olur, Sovyetler'deki gibi. Başka bir şey olur; Macaristan'daki, Çekoslovakya'daki gibi. Bunları yinelemeyeyim. Aybar zaten bu kitapta yazmış, benim diyeceğim Aybar'ın bu düşünceleri daha baştan bu yana diline pelesenk ettiğidir.

Onun bir düşüncesi de, öncülerin yönettiği, kararları verdiği bir sosyalizmin sosyalizm olmayacağıdır. Diyeceksiniz ki Aybar bunları anasından doğduğunda mı biliyordu. Ben düşüncelerim oluşurken Aybar'la birlikte çalışmış bir kişiyim.

Sanıyorum ki hiçbir şeyi abartmıyorum. Aybar'ın yaptıkları ortada.

Aybar gülen, aydınlık sosyalizmi söyledi, vay efendim, sen misin bunu söyleyen, güler yüzlü sosyalizm mi olurmuş! Herhalde makbul olan, yüzü hiç gülmeyen, yüzü her daim asık olan sosyalizmdir. İşte ben bunu gördüm. İlk olarak 1965'te Sovyetler Birliği'ne gittim, bir buçuk ay kaldım. Önce beni Sabiha Sertel Moskova nehri kıyılarındaki daçalara götürdü. O ihtişamı gördüm. Ben Avrupa'nın çok yerinde, birçok ülkesinde villalar görmüştüm, böyleleri çok yerde yoktu. Sonra Bulgaristan'da Vitoşa dağında gene daçalar gördüm. Sabiha Sertel'e şöyle sorduğumu anımsıyorum: "Bunlar hangi dal işçilerinin?" Sabiha Sertel gülerek karşılık verdi: "Bürokrat dalı işçilerinin." Bu bir buçuk ay içinde Sovyetler Birliği'nin birçok yerini gezdim, herkes oralarda asık yüzlüydü. Geldim, Aybar'a anlattım olanı biteni. Aybar, 1940'lardan sonra bugüne kadar doğru çıkmıştı. "Gel, yakın bir yere gidelim de seninle birkaç gün orada konuşalım," dedi. Gittik, konuştuk. "Bir ülkenin bu kadar mutsuz olabileceğini ben de düşünememiştim," dedi.

Ben Sovyetler Birliği'ne beş kez gittim, beş buçuk ay kaldım. "Böyle düşüncelerin insanını Sovyetler Birliği nasıl ülkesine sokar" diyeceksiniz, böyle düşünmekte hakkınız var. Ben Sovyetler Birliği'ne çağırıldığım sıralarda Türkiye İşçi Partisi'nin yöneticilerinden biriydim. Biriydim ya, Sovyetler Birliği, yukarıda da söyledim, bizim bağımsız olduğumuza inanmıyordu. Haklıydı. İçimize sızan Komünist Parti'li epeyce militan vardı. Bizim bağımsız olduğumuza inanmıyorlardı, biz istediğimiz kadar "Bağımsızız" diye bağıralım. Çekoslovakya olayından sonra İşçi Partisi'nin ve arkadaşlarımla birlikte çıkardığımız derginin tutumundan dolayı Sovyetler benim kitaplarımı basmaktan ve 1973'e kadar beni Sovyetler Birliği'ne çağırmaktan vazgeçtiler. Sonra kitaplarımı basmaya ve beni gene çağırmaya başladılar. Gorbaçov zamanında iki kez git-

tim Sovyetler Birliği'ne. Birincisi Yazarlar Birliği konferansına, ikincisi Isıkgöl toplantısına. Isıkgöl'den sonra Gorbaçov bizi çağırdı. Kremlin'de onunla üç saat elli dakika konuştuk. On dört sanatçıydık. Kısa kısa da olsa hepimiz konuştuk, en uzun konuşmayı Gorbaçov yaptı. Salondan çıkarken Arthur Miller'le, gözlerimiz yaşarmış, birbirimizi kucakladık. "İnsan tarihi büyük bir diktatoryadan kurtuldu, atom belasından belki de." Hepimiz sevinç içindeydik. Türkiye'ye döndüğümde Aybar'la hemen görüştük. Toplantıyı, Gorbaçov'un konuşmasını anlattım. Sözlerimi bitirdikten sonra Aybar'ın anlatılamaz bir sevinç içinde olduğunu gördüm. Tanıştığımız günden bu yana Aybar'ı böylesine bir sevinç içinde, bu kadar mutlu görmemiştim. Ve Sovyetler Birliği çöktü. Ve Aybar sustu, "ben size demedim mi" lafı bir kezcik olsun ağzından çıkmadı.

"Tepeden inme, yani piramidik kuruluşlarla yönetilen ülkelerde sosyalizm ne adla olursa olsun yaşamaz," diyordu Aybar: "Sosyalizm ithal edilemez, ihraç da edilemez. Sosyalizmi ancak o ülkenin emekçileri kurabilirler. Her şeyi onlar ürettikleri gibi kendi sosyalizmlerine onlar karar verebilir, sosyalizmlerini de onlar kurabilirler." Onların yerine sosyalizmi kuran öncüler, görüldüğü gibi, önce devlet kapitalizmini yaratırlar, ondan sonra da bir sömürücü durumuna düşen bürokrasiyi yaratırlar. Ve emekçiler adına, sözümona işçi diktatoryası, onunla birlikte de bürokrasiye dayanan kişi diktatoryası. Sonunda emeğin insanca paylaşımı yerine kapitalist sömürüden daha beter bürokrasi ve kişi diktatoryası. Sosyalizm adına insanlık için en büyük bela. Ve bütün bunlarla birlikte de insanlarda bir umut çöküntüsü. Sosyalizmi yaşatamadık diye sömürülen insanlığın yeni çıkar yollar araması... Marksizm bir yasa değildir. Marx haklı olarak, kendi yarattığı düşünce düzenine dayanarak, "Ben Marksist değilim," diyordu. Oysa Marksizmi dogma yapan Sovyet teorisyenleri, kendilerini Marksist sayıyorlardı.

Aybar, üyesi olduğu Russell Mahkemesi'nden döndüğü gün beni evine çağırdı, o gece sabaha kadar konuştuk. İki arkadaşıyla birlikte mahkeme için gittiği Vietnam'ı anlattı. Birtakım örnekler verdikten sonra sözünü bir yemekte Vo Nguyen Giap'a söyledikleriyle bağladı: "Şuna bir daha inandım ki, insan sosyalizm için değil, sosyalizm insan içindir."

Aybar gibi bir insanın bir yaşam boyu yaptığı araştırmaları, düşüncelerini, her gerçek Marksist gibi durmadan kendisini aşmasını anlatmak için onun üstünde yıllarca çalışılması gerek.

Aybar, Marksist teoriye getirdikleriyle yalnız ülkemizin değil, çağımızın da en önemli düşünürlerinden biridir. Türkiye sosyalistleri Aybar'ı daha gereğince okumuş ve anlamış değiller. Aybar sağlığında yanlış ve korkunç bir sosyalizmi kabul etmediği için neredeyse horlandı. Ne oldu? Ne olacak? İnsanlık şimdi Aybar'ları daha iyi anlıyor ve onlara hak veriyor, Marx'ın teorisini daha iyi anlamaya, ona göre insanlığa yön vermeye çalışıyorlar. Yeni çalışmalar da yavaş yavaş dilimize çevriliyor.

Marksizm yeni bir dünya yaratırken, yaratılan dünyayla birlikte kendini de yaratır. Marksizm değişen dünyaya yeni değişme ışığı da olabilir.

Aybar, apaçık yazan bir düşünürdür. Çetrefil düşünceleri onda okumak, o düşünceyi kolaylıkla anlamak demektir. Bu kitap ülkemizde yazılmış, Marksizmi en iyi anlatan bir kitaptır. Çünkü Aybar Marksizmi uzun bir yaşam, çalışma, arayış ve deneyimden sonra yazmıştır.

Gerçek, çarpıtılmamış Marksizm, insanlığın hasret kaldığı gerçek sosyalizm biçimlerini yaratır. Her ülkenin sosyalizmi de kendini yaratır. Sosyalizmin tanımını yapmak o kadar zor değildir. Bunun adı konmuştur; artı değeri hakçasına dağıtma sorunu. Artı değerden en büyük hak üretenlerindir. Yönetimler de, kararlar da üretenlerin elindedir. Onlar adına kimsenin elinde değildir.

Sosyalizmin başlıca amaçlarından birisi de bağımsızlıktır. Biri de özgürlüktür. Bağımsızlık olmayınca özgürlük de olamaz. İnsanlığın asıl amacı toplum ve kişi bağımsızlığıdır. Kapitalist demokrasilerde her koşulda özgürlükler ister istemez sınırlıdır. Bir ülkede sosyalizmi üreticilerin tümü kuracağına göre, kısıtlanmış bir özgürlük söz konusu değildir. İnsan hakları gittikçe genişliyor. Çağımızda daha şimdiden insan hakları bildirgelerine giren, girmekte olan, girmesi gereken birçok insan hakları maddesi çıktı.

Aybar'ın öncülüğündeki Türkiye İşçi Partisi'nin başlıca çabası bağımsızlık, özgürlüktü. Mustafa Kemal'in getirdiği ülke bağımsızlığıydı, tam bağımsızlık. Aybar'ın en büyük çabası ise, kişi ve toplum özgürlüğüydü.

Marx'a göre kişi ender bir yaratıktı, o gittiği zaman onun yerini dolduracak ne bir kişi, ne bir başka yaratık vardır. Ve o sömürülmemeli, zulüm, işkence görmemeli, aç, çıplak bırakılmamalı ve dünyadaki ürünler, dünyada bütün insanlara yetecek ve artacak kadar olmalıdır. Ve bunlar için de sınırsız bir özgürlük gereklidir.

Aybar'la konuşmalarımızda en çok özgürlük, kişinin tam özgürlüğü sorunları üstünde duruyorduk.

Ve Aybar bize çok büyük bir kalıtım bıraktı, bunun değerini bilirsek, onun gibi bütün yaşamımızı Marksist düşünceyi araştırmaya verirsek, böylece de Marksizmi saptırmadan yorumlarsak, Marksizm ülkemizde olduğu gibi bin parçaya ayrılmaz, üretenlerden ayrı düşmez, üretenlere karşı gülünç olmaz.

Aybar emekçilerin kavgasında çağımızın başta gelen savaşçılarından biridir. Aybar'ı anlayarak okumak, aydınlık yolu bulmada bize yardımcı olur.

Ağustos 2002, İstanbul

SUNUŞ

AYLİN ÖZMAN

20. yüzyılda Marksist kuram üzerine yapılan tartışmalar çerçevesinde şekillenen farklı yorumlar, bir yandan Marksist geleneğin kuramsal ve kültürel açıdan zenginleşmesinin yolunu açarken diğer yandan gerek pratik, gerek düşünsel anlamda sol içerisindeki farklılaşma ve hizipleşmelerin temellerini hazırlamıştır. Batı Marksizmi çerçevesinde yoğunluk kazanan tartışmalar göz önünde bulundurulduğunda, ana temaların ve sorunsalların şekillenmesini sağlayan ve aynı zamanda Marksist geleneğin gelişim çizgisini belirleyen kabaca üç tarihsel kırılma noktasından bahsetmek mümkündür. Batı Avrupa'da faşizmin yükselişi; Stalinist dönemin iç yüzünü açığa çıkaran Kruşçev Raporu ve SSCB'nin Macaristan ve Çekoslovakya işgalleri ile görünürlük kazanan yayılmacı politikası; ve son olarak reel sosyalizmin çöküşü bu anlamda önem kazanan gelişmelerdir.

17 Ekim Devrimi'nin akabinde, Avrupa'da devrim beklentilerinin aksi yönde sonuçlanarak faşist rejimlerin ortaya çıkması ile yaşanan hayal kırıklığı, düşünsel düzeyde Batı Marksizminin kurucu öğelerini içinde barındıran kuramsal

ve kavramsal derinleşme ile sonuçlanırken, devrimin gerçekleştirilebilme koşullarına ilişkin felsefi ve siyasal açılımların saptanması temel kaygı olarak belirginlik kazanmıştır. İkinci ve üçüncü aşamalarla somutluk kazanan düşünsel pratik ise bir önceki çerçeveyle epistemolojik bağlantı noktalarını içerisinde barındırmakla beraber, gerek çıkış noktası gerek sorgulama nesnesi bağlamında bir sapma eğilimini simgelemektedir. Zira, Marksist gündemin üzerine kurgulandığı temel sorunsallar olarak, Sovyet pratiği ve Leninizm-Stalinizm eleştirisi yukarıda belirlenen ikinci aşamayla somutluk kazanan ve üçüncü aşamayla beraber üzerinde genel bir mutabakat sağlandığı söylenebilecek, ana referans noktaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Konuya tematik açıdan yaklaşıldığında, Batı Marksizminin düşünsel serüveni kapsamında, felsefi ve epistemolojik temelleri en genel düzeyde nesnellik/öznellik ekseninde şekillenen ve bu bağlamda farklı Marksist geleneklerin sınırlarını çizen bir entelektüel pratiğin yanı sıra ve fakat bununla bağıntılı olarak, sosyalist uygulamaya ilişkin pratik kaygılardan beslenen açılımlardan söz etmek mümkündür. Bu noktada, bir yandan Marx'ın hümanist yorumu gündeme gelirken, diğer yandan demokrasi ve bürokrasi ana temalar olarak belirginleşmektedir.

Türkiye'de Marksist düşünce ve pratiğin gelişimine ilişkin olarak yukarıdaki şema kapsamında yapılacak genel bir değerlendirme, kuramsal tartışmaların yerini, farklı sol fraksiyonların arasında yaşanan iktidar mücadelesi çerçevesinde yoğunluk kazanan strateji ve taktiğe ilişkin çatışmaların egemenliğine bıraktığı bir oluşumu gündeme getirmektedir. Bu yapılanmanın en somut sonuçlarından biri Türkiye'de sol hareketin Batı Marksizminde uzun yıllardır tartışılan pek çok sorun alanına yabancı kalması ya da teori-pratik ilişkisini yadsıyarak, pratik mücadele önceliğinde ihmal edilmesi ol-

muştur. Sovyet sosyalizmi ve Marksist-Leninist ideolojinin Türkiye solu üzerindeki göreceli hâkimiyeti ise bilimsellik kaygısının belirleyiciliğinde Marksizmi dogmalaştırmış ve farklı kuramsal yorumları adeta tabulaştırmıştır. Bu anlamda, reel sosyalizmin çökmesiyle başlayan süreç Türkiye solunun büyük bir kesimi açısından "geç yaşanmışlığın" izlerini taşımaktadır. Kendi içinde özgürleşen sosyalist hareketin düşünsel ekseninde belirginleşen kayma, farklı kuramsal açılımların tartışılmasına zemin hazırlarken, nihayetinde özgürlükçü-demokratik yeni bir sosyalist alternatif üzerine tartışmaları merkeze taşımıştır.

Bu gelişim süreci çerçevesinde, Mehmet Ali Aybar, gerek Marksizmin dogmatik ve indirgemeci yorumuna karşı gündeme taşıdığı kuramsal değerlendirmeleri gerek Türkiye'ye ilişkin saptama ve kavramsallaştırmaları ile Türkiye sosyalist hareketinde özgün bir konuma sahip olmuştur. Düşünsel ve siyasal pratiğini klasik Marksist-Leninist görüşün eleştirisi üzerine yapılandıran Aybar, bu yönüyle Türkiye sosyalist düşünce geleneğinde daha önce değinilmeyen ya da tanımlanmayan ve ancak reel sosyalizmin çöküşüyle birlikte yeni yeni gündeme gelen pek çok sorun alanını eserlerinde ele almıştır. İnsanın temel alındığı özgürlükçü bir sosyalizm anlayışından hareketle, Aybar'ın temel sorunsalı Marksist kuramda hürriyet sorununun belirleyici rolüne ilişkindir. Bu çerçevede "hürriyet" bir yandan Türkiye'nin kendine özgü koşullarından kaynaklanan bir gereksinim ve Türkiye şartlarında oluşacak sosyalist bir rejimin en önemli amacı olarak nitelendirilirken, diğer yandan Aybar'ın Sovyet sosyalizmine ve Marksizm-Leninizme karşı savunduğu hümanist bakış açısının ve bu bağlamda eleştirel tavrın arka planını oluşturmaktadır.

Diğer yandan, Marksizm ve bilimsellik tartışması Aybar düşüncesinin önemli referans noktalarından biridir. Zira, Aybar, bilimde değişkenlik ve zaman içinde devinim ilkeleri çer-

çevesinde, Marx'ın katı, dogmatik yorumlarını reddeder ki bu esasen onun Leninist-Stalinist konumlanışa getirdiği eleştirinin temel çıkış noktalarından birini oluşturur. Zira, Aybar'a göre söz konusu yorumlamalar çerçevesinde, Marx'ın bilimsel öğretisi, eleştiriye kapalı noktalanmış bir ideolojiye dönüştürülmüştür. Oysa amaç Marx'ın öğretisini bugüne getirmek ve günümüz sorunlarını anlamaya ne ölçüde yaradığını araştırmaktır.

Elinizdeki bu eserinin önemi ve özgünlüğü de tam da bu noktada somutlaşmaktadır. Ölümünden sonra arşivinde bulunan bu eser kapsamında (metinin yazılış tarihine ilişkin kesin bir bilgi yoktur, ancak bazı bölümlerin 1982 yılında yazıldığı anlaşılmaktadır) Aybar, hümanizma etrafında yapılandırdığı Marx yorumunu, Marksizm ve bilimsellik üzerine görüşlerini ve bu bağlamda bilimsellik kaygısının Marksist düşüncenin gelişimi açısından anlamını ve yeni yorum ve ele alışların kaçınılmazlığını en açık bir biçimde dile getirmektedir. Uğur Mumcu'nun kendisi ile gerçekleştirdiği ve 1986 yılında Aybar ile Söyleşi. Sosyalizm ve Bağımsızlık adı altında yayımlanan söyleşinin, "Marksizm Üzerine" olan bölümünde vurgu yaptığı temaları daha geniş bir çerçevede aktaran Aybar, bilim tarihinden yola çıkarak, Marksizmde nedensellik sorunsalını, Leninizm-Stalinizmin "bilimsel sosyalizm" yanılsamalarını ve bu bağlamda Leninist-Stalinist ideolojinin Marx'ın öğretisi ile olan ilişkisini eleştirel bir biçimde irdelemesidir.

Buna bağlı olarak üzerinde durulması gereken diğer bir nokta ise, daha önceki eserlerinde olduğu gibi, Aybar'ın kuramsal analizlerini pratik siyasal gelişmelerle olan ilinti noktaları çerçevesinde ortaya koymasıdır. Böyle bir yaklaşım çerçevesinde, bu eserin ana eksenlerini oluşturan, birbiriyle bağlantılı iki tema dikkat çekmektedir.

İlk olarak, Aybar, 1987 yılında yayımlanan Neden Sosyalizm? başlıklı kitabında da değindiği, SSCB'de Stalin dönemi

uygulamalarını bu eserde oldukça detaylı bir biçimde ele almaktadır. Eserin bütünlüğü göz önünde bulundurulduğunda, Leninist-Stalinist ideolojinin pratik siyasetteki yansımalarına yapılan bu vurgu, özellikle Marksizm ve bilimsellik tartışmalarına ilişkin önemli bağlantı noktalarını içinde barındırması bakımından oldukça açımlayıcı bir niteliktedir. İkinci ve bağlantılı bir nokta ise, Aybar'ın 1979 yılında yayımlanan Leninist Parti Burjuva Modelinde bir Örgüttür başlıklı kitabında kuramsal olarak ele aldığı örgüt sorunu ve bu bağlamda bürokrasinin egemen sınıf olarak ortaya çıkması olgusuna, bu sefer SSCB'deki pratikler bağlamında ve daha kapsamlı veriler ışığında yaklaşmış olması, ki bu da nomenklaturaya ya da profesyonel devrimcilerin mirasçısı olarak nitelendirilen yöneticiler sınıfına ilişkin detaylı bir analizi merkeze taşımaktadır.

Aybar'ın Türkiye sosyalizmine ve bu bağlamda TİP deneyimine ilişkin yorum ve saptamaları çalışmanın tematik seyri kapsamında dikkat çeken bir başka önemli boyutu oluşturmaktadır. Bu çerçevede, Aybar'ın analiz ve değerlendirmelerinin ana referans noktası bağımsızlık ve demokrasi kavramlarıdır. Çalışmanın bu bölümü, daha önce üç cilt olarak yayımlanan TİP Tarihi adlı eserle bazı tematik paralellikleri içinde barındırmakla beraber, aradaki kurgusal farklılıklar bir bütün olarak söz konusu bölümü özgün kılmaktadır.

* * *

İçeriğe ilişkin bu kısa değerlendirmenin yanı sıra, eserin yayıma hazırlanma aşamasında yeniden ele alınan, tamamlanan ya da düzenlenen bazı noktalara dikkat çekmek, özellikle metnin orijinalliğinin ne derece korunduğuyla ilintili olarak oluşabilecek olası soruların cevaplanması açısından önemli görülmektedir. Bu bağlamda, içerik olarak orjinal metine tamamen sadık kalınmakla birlikte, kabaca alıntılar-dip-

notlar, başlıklar ve yazıma ilişkin düzeltme ve tamamlamalar olmak üzere üç alanda metine müdahale edilmiştir. Metine yapılan eklentiler köşeli parantez içerisinde gösterilmiştir.

Alıntı ve dipnotlara ilişkin olarak yapılan düzenlemeler dört temel kategori çerçevesinde özetlenebilir. Bu bağlamda, metin içerisinde kaynağı gösterilmeyen alıntıların kaynaklarının tamamlanması yayıma hazırlama sürecinin oldukça önemli bir aşamasını oluşturmuştur. Bu aşamada, Aybar'ın bu çalışmayı hazırlarken kullandığı düşünülen orjinal kaynaklardan faydalanılmaya özen gösterilmiştir. Ancak bazı durumlarda çoğunluğu Fransızca olan söz konusu kaynaklar yerine yine aynı eserin Türkçe tercümesine başvurulmuş ve dipnotta doğrudan bu esere atıfta bulunulmuştur. Söz konusu durumda eğer metnin içerisindeki bilgi doğrudan bir alıntıysa, atıf gösterilen Türkçe eserdeki tercüme de dipnotta aynen aktarılmıştır. İkinci olarak, metin içerisindeki bazı alıntılarda anlaşılması güç kelime, cümle ve paragraflar Aybar'ın daha önceki eserlerine ya da atıfta bulunulan eserin Türkçe tercümesine referansla düzeltilmiş ya da bazı ek kavramlarla desteklenmiştir. Metnin bütünlüğünü sağlamak düşüncesiyle metin içerisinde tekrarlanan alıntıların dillerinin birbirleriyle uyumlaştırılması üçüncü aşamayı oluşturmaktadır. Son olarak ise dipnotlardaki mevcut eksiklikler -eserin (tam) adı, basım yılı, basım yeri, sayfa numarası v.b.- tamamlanmış ve eser başlıklarının Türkçe tercümeleri, kimi durumlarda ise Türkçe olarak verilen başlığın Fransızca orjinali dipnotlara eklenmiştir.

Metin toplam on sekiz bölümden oluşmaktadır. Ancak, orjinal metinde VII. bölüm (Marksizm Leninizm), XI. bölüm (Bilim Dili Konuşan Felsefe Sistemi), XII. bölüm (Doğadaki Karşıtlıklar Diyalektik Çelişki mi?), XIII. bölüm (Marx'ın Tarih Tezleri ve Marksizm- Leninizm), XVII. bölüm (Sosyalizm ve Türkiye İşçi Partisi), XVIII. bölüm (Hangi Sosyalizm?) dı-

şında kalan bölümlere bölüm başlığı konmamıştır. Ancak, Aybar tarafından bu metne ilişkin olarak hazırlandığı anlaşılan ve yukarıda belirtilen başlıklar dahil olmak üzere on dört başlığı kapsayan bir plan mevcuttur. Bu eserde yer alan diğer dört bölümün daha sonradan tasarlandığı düşünülmektedir. Bu bağlamda, söz konusu plandaki başlıklar metnin ilgili bölüm ayrımlarına eklenmiş, geri kalan ayrımlar ise orijinal metinde olduğu gibi boş bırakılmıştır.

Yazıma ilişkin düzenlemeler söz konusu olduğunda ise, metinde çoğunlukla Fransızca olarak yer alan Rus kökenli kişi ve yer adları okuma kolaylığı sağlaması amacıyla Türkçeleştirilmiştir. Bu aşamada, temel referans olarak Aybar'ın daha önce yayımlanan eserlerine ve ansiklopedik kaynaklara başvurulmuştur. Türkçe yazın içerisindeki yerleşik kullanıma uyduğu düşünülen diğer özel adlarda ise orijinal yazılış biçimine sadık kalınmıştır.

Bilim düşüncesine değişik nedenlerle ve başka başka yollardan gelinir. Sanıyorum kişilerin yaradılışları da bunda rol oynar. Kimi insanlar olayların nedenlerini öğrenmeye meraklıdır, gerçeği ararlar. Bu yaradılışta olanlar doğruluğu deneysel olarak kanıtlanmış bilgilere değer verirler. Kimi insanlar da metafiziğin dumanlı verilerine itibar ederler. Aslında yaşam insanları birinci tür bilgilere iter. Çünkü yaşamını sürdürmek için insan, gerçekleri bilmek ve doğru tahminlerde bulunmak zorundadır. Bilimin görevi de budur. Bilginlerin sokaktaki adamdan farkı, bu işi çok daha büyük bir titizlikle yapmalarıdır. Bilim, dışımızdaki gerçeği (doğa, toplum, insan) en doğru biçimde deneysel olarak algılamaya ve bu bilgilere dayanarak geleceği tahmin etmeye çalışır. Tahminde bulunabilmek için olayların bir düzen içinde birbirini izlemeleri gerekir. Olaylar düzensiz biçimde birbirini kovalarsa tahminde bulunmak çok zorlaşır. Gözlemler, deneyler, olaylar arasında bir bağlantı bulunduğunu, kimi olayların neden, kimi olayların ise bu nedenin sonucu olduğunu ortaya koymuştur. Nedensellik ve gerekircilik bili-

min temel ilkeleri olarak kabul edilmiş ve tahminler bu ilkeler ışığında yürütülmüştür.

Şimdi bir adım daha atarak bilim adamının nasıl çalıştığını, bilimi nasıl kurduğunu görelim: Başlangıçta gözlemlerin, deneylerin doğrudan verileri vardır. "Şimdi bir ışık görüyorum" gibi duyu organlarımız aracılığıyla algıladığımız izlenimlerdir, bunlar. Burada akıl işe karışır ve bu verileri simgeler ve kavramlarla karşılar, verilerle simgeleri düzenlendirir (koordine eder).

İkinci aşamada mantık ve matematik kurallarına dayanarak genellemeler yapılır. Böylece yeni simgelere, kavramlara geçilir; teoriler, yasalar ortaya çıkar. Son aşamada kendi aralarında düzenlendirilmiş olan bu simgeler (teoriler), tekrar deneysel verilerle karşılaştırılır, doğrulukları kanıtlanır. Bu son aşama çok önemlidir. Çünkü genellemeler, kimi zaman çok ileri götürülmüş olabilir. Doğru gibi görüldüğü halde, doğru olmayabilir. Bunların deneysel verilerle yeniden karşılaştırılması, hayali genellemelerin safdışı edilmesini sağlar. Bilim, bu aygıtla (düzenlendirilmiş simgelerle) görevini yerine getirecek, geleceği tahmin edecektir. Bilim dallarının gerçeği kavrayış derecesi ve tahmin gücü aynı düzeyde değildir. Astronomi ve fizikte, bu ileri bir düzeye ulaşmasına karşılık; örneğin sosyolojide bu çok daha aşağı bir düzeydedir.

Demek ki bilimin temeli gözlem ve deneydir. Bilim yönteminin deneysel yöntemle aynı şey olduğunu söylemek pek yanlış sayılmaz. Yukarıda ikinci aşama olarak adlandırılan çalışmalar sırasında, gözlem ve deneylerden hareket eden bilim adamının, mantık ve matematik kurallarına dayanarak kavram ve simgeleri düzenlendirdiğini, teoriler kurup, yasalar bulguladığını belirtmiştik. Yasa bulgulamak her bilim dalının başlıca görevidir. Yasalar, gözlenen olaylar arasında var olan ve genellikle ölçülebilen, rakama vurulabilen, sürekli ilişkileri dile getirir. Doğa yasaları zorunlu-

dur. Daha doğrusu yasanın mekanizmasını açıkladığı olgu, mutlaka olur. Bu, gözlenen olayın tüm elementlerinin yasa tarafından kesin olarak belirlenmesi demektir. Örneğin güneş ya da ay tutulmasının neden ve nasıl olduğunu açıklayan yasa, aynı zamanda bu olayların zorunluluğunu da ortaya koyar. Bundan dolayı bilimin gerekirci olduğu söylenir (bilimsel gerekircilik). Yasa aynı zamanda evrenseldir; her yerde ve her zaman (geçmişte ve gelecekte) geçerlidir. Doğa yasaları, karmaşık olayların en sade biçimde anlatımıdır.

Yasa kavramı eskidir. Bilimin her aşamasında, yasa sade anlatım niteliğini korumakla birlikte, yasayı uygulamak için gerekli olanlar, matematik işlevler, her aşamada bir öncesinden daha karmaşık hale gelir. Örneğin Newton aşamasında yasa, bir sistemin (t) zamanındaki hali ile, (t + dt) zamanındaki hali arasında bir bağlantı olup, (t + dt) yasa tarafından belirlenmiştir. Bu formül gerekirciliğin bilimsel düşüncenin temel kuralı haline gelmesine yol açmıştır: Evrenin bugünü, yarını kesinlikle bilinir... Böylece nedensellik ve gerekircilik bilimin temel ilkesi olmuştur. Buna göre en mükemmel bilim dalı astronomidir. Astronomi yasaları kesindir, evrenseldir, gerekircidir. Mekanik, fizik, kimya, mükemmellikte astronomiyi izlemişlerdir. Yeni kurulan bilim dalları bunları örnek almış, disiplinlerini nedensellik ve gerekircilik ilkelerine dayamak istemişlerdir.

XIX. yüzyılda bilim düşüncesi kesinlikle gerekirci, nedenselcidir. Bilim, doğada olayların neden-sonuç bağıyla birbirine bağlı olduğuna ve bugünün yarını belirlediğine inanmaktadır.

XIX. yüzyıla gelindiğinde, bilimin ve bilimsel düşüncenin çizgileri iyice belirlenmişti. Bilim, nedenselik ilkesine dayanıyordu. Galile, Kopernik ve Kepler'e, Yunan geometricilerine kadar uzanan, nedensellik düşüncesini Newton'ın yerçekimi teorisinden sonra en mükemmel biçimde Lapla-

ce formüllendirmişti. Laplace diyordu ki: Dünyanın hali her an şimdiki hali tarafından belirlenir; çünkü dünyanın herhangi bir andaki hali onun şimdiki halini tanımlayan büyüklüklerden hareket edilerek hesaplanabilir. Laplace, tüm doğa olgularının akışının, Newton mekaniğindekilere benzer, ayrımsal (*différentiel*) denklemlerle anlatılabileceğini savunuyordu. Laplace'a göre belirli bir anda doğanın tüm güçlerini ve doğadaki tüm varlıkların karşılıklı kc numlarını bilen ve bu verileri analiz edecek genişlikte bi AKIL, o evrenin en büyük cisimlerinin hareketini olduğu kadar, en hafif atomların hareketini de aynı formül içinde toplayabilir. Böyle bir akıl için, kesin olmayan hiçbir şey yoktur: Geçmiş de, gelecek de gözleri önünde sergilenir.

Evet, XVIII. yüzyılın sonlarında Laplace böyle bir tablo çizmekteydi. Dünya saat gibiydi. Her şeyi bilebilir, her şeyi tahmin edebilirdik. Her şeyi henüz bilemiyorsak, diyordu Laplace, yarın mutlaka daha çok şeyi bileceğiz. O üstün akıl, her şeyi bilen ve kavrayan o akıl, her bilim adamının ideali olmalıdır. Uzun yıllar bilim, Laplace'ın teorisine dayandı.

Bu nedensellik tablosu, gözyüzünde yıldızların, gezegenlerin hareketleri izlenerek çizilmiş, gözyüzündeki düzenli hareketleri yansıtıyordu. Dünyamızdaki olayların da, deneysel olayların da aynı nedensellik içinde hareket ettikleri deneysel olarak kanıtlanıyordu. Fiziğin mekanik bölümü, bilimlerin şahı sayılıyordu. Mekanik yasaları hem gökyüzüne hem yeryüzündeki hareket halindeki cisimlere uygulanıyordu.

Laplace'ın teorisi, cansız cisimler için pek itiraza yol açmadıysa da, canlılar, özellikle insan söz konusu olunca şiddetli tepkilere neden olmuştur. Canlıların ve hele en şerefli (!) yaratık olan insanın gelişmesi, hareketleri kör doğa güçlerin ürünü olarak nasıl gösterilebilirdi? Canlıların en basit-

ten, tek hücreli canlılardan, insana kadar yükselişi yaşamsal bir hamleyi, "programlı" bir gelişmeyi zorunlu kılmıyor muydu? İnsan "fâil-i muhtâr" özgür iradeli değil miydi?

Bu tepkiler, metafizik felsefeden kaynaklanıyordu. Ve nedensellik ilkesi açısından, insana, insan psikolojisine ve sosyal olaylara bakan araştırmacıların karşılaştıkları zorluklar, başarısızlıklar, insan bilimlerinin moral nitelikte olduğunu, bu alanda matematiğe, nedenselliğe yer bulunmadığı hakkındaki iddialara adeta yardımcı oluyordu. Ama, fizik biliminde de Laplace teorisinin karşısına dikilen yeni olgular, yeni bulgular ortaya çıkıyordu. Laplace'ın mekanik dünya görüşü, elektromanyetik dünya görüşü ile çatışmakta gecikmedi. Maddesel noktaların konum ve hızlarıyla geleceğin saptanamayacağı, çünkü bu noktaların geçmişi hakkında da fikir sahibi olmak gerekeceği ileri sürüldü. Ayrıca belirleyici hallerin, sonsuz olan (*éthéré*) içine nakledilmesi de dar ortamda nedenselliğin silinmesi, kaybolması anlamına geliyordu.

Elektromanyetik teorinin ardından enerjici teori geldi. Termodinamik, enerjinin korunması ilkesinden ve enerjinin azalması (yozlaşması) ilkesinden teknolojiye önemli katkıları olan sonuçlar çıkarmıştır. Fiziğin artık görünmez noktalar ve bunlara uygulanan güçler postulasına dayandırılması bir yana bırakılıyordu. Artık teoride gerçekten ölçülebilen büyüklüklere yer vardı. Enerjici teori "devr-i daîm" (*perpetuum mobilem*)'in iki ilkesine dayanarak ne gibi makinaların yapılabileceğini, ne gibi makinaların da yapılamayacağını belirtiyordu. Enerji ve uygulaması sorunu böylece baş köşeye oturtulmuştu fizikte.

Enerjinin maddesel noktaların yerini almış olması, metafizikçilerce, maddeciliğin iflası ve ruhun zaferi olarak yorumlandı. Hatta enerjici teorinin kurucularından olan Pierre Duhem bile bu görüşü paylaşmıştır. Ama gene de bilim

nedensellik ilkesine dayanıyor; maddecilik ve gerekircilik yasası egemenliğini sürdürüyordu. Bilimlerin kraliçesi sayılan astronomi, mekanik yasaları ile çalışıyor, varsayımlar nedensellik ilkesi temeli üzerine kuruluyordu.

XX. yüzyılın başlarında üst üste üç bulgu bilim dünyasının altını üstüne getirdi. Bilimin bunalıma girdiğini söyleyenlerin sayısı az değildi. Hele sonuncu bulgu, bilimin kapılarını RASTLANTI'ya açtığı için bilim adamları arasında ciddi tepkilere yol açtı. Bu üç bulgu, radyoaktivite, görecelik ve Quanta'lar teorisidir.

Kimi ağır çekirdekli elementlerin dural olmadığı, ışınlar yayarak başka bir elemente dönüştüğünün bulgulanması (Bekeler-Curie), madde hakkındaki klasik görüşlerin sarsılmasına ve madde-enerji ilişkisi üzerine dikkatleri çekerken ($E=mc^2$), Einstein, ışık hızının ölçümleri etkilediği uzayda zaman ve mekân görüşünü ortaya attı (görecelik teorisi). Bu iddia her şeyin yeni baştan ele alınmasını, feza ile dünya için ayrı ölçütler kullanılmasını gerektiriyordu. Ne var ki, hesaplar ortadaydı: Yeni teori, gök cisimlerinin dolaşımını kesin olarak hesaplama olanağı veriyordu. Bilim çalışmalarının ahlakı böyledir. En sağlam teorilere bile karşı çıkılabilir. Gözlem ve deney hakemlik eder. Einstein yüzlerce yıllık alışkanlıkları devirmişti.

Bunun yarattığı heyecan henüz dinmişti ki bilim dünyasında yeni bir bomba patladı: Heisenberg, mekanik yasalarının atom dünyasında geçerli olmadığını kanıtladı. Atom dünyasında partiküller sanıldığı gibi küçük bir güneş sistemi oluşturmuyordu; partiküllerin şimdiki konumundan gelecekteki konumunu mekanik yasalarına göre kesinlikle saptamak olanaksızdı. Partiküller değişik yörüngeler izliyor, dalga halinde hareket ediyorlardı. Heisenberg teorisine kesinsizlik teorisi adı verildi. Bu bulgu, nedensellik ilkesine, yani bilimin yüzlerce yıllık temel ilkesine ağır bir darbe

indirmekteydi. Atom dünyasında RASTLANTI'ya kapıların açıldığı anlamına geliyordu bu teori. Rastlantı ise, YASA'nın yadsınması demekti. Metafizikçiler yine bayram ettiler. Materyalizmin iflas ettiğini, hem bu kez inorganik dünyada da iflas ettiğini ileri sürdüler. Oysa bilim iflas etmez; çünkü yeniliklere, yeni bulgulara açıktır. Eleştiriye, serbest tartışmaya dayanır bilim. Atom dünyasında olup bitenler şimdiye kadar çizilen şemaya uymuyorsa şema gerçeklere uydurulur. Öyle yapıldı: Nedensellik yasalarının yerini olasılık yasaları aldı. Olasılık, elverişli uygun haller rakamının, olayların toplam rakamına olan orantısıdır. Elverişli, uygun hal bir erkek çocuğun doğması ise ve eğer 100.000 doğumda 51.200 erkek çocuk dünyaya gelmişse, bir erkek çocuğun doğma olasılığı 0.512'dir. Görüldüğü gibi RASTLANTI da bir yasaya bağlanıyor; gelecek hakkında yine de bir tahminde bulunmak olanağı bulunmuş oluyordu. Demek ki doğa yasalarının bizi aydınlatamadığı, rastlantının egemen olduğu alanlarda, olasılıkları hesap ederek, rastlantıyı çerçeve içine alarak, bilgisizliğimizi belirli bir oranda bilgiye çeviriyor, gelecek hakkında bir tahminde bulunabiliyoruz. Olasılık teorisi hakkında şöyle bir tanım veriliyor: Olasılık teorisinin konusu, karmaşık olayların olasılığını, daha basit ve olasılığının bilindiği varsayılan, başka olaylar aracılığıyla tahmin etmektir.

Olasılık hesapları fizikte, basit yasalarla üstesinden gelinmeyen zorlukların yenilmesine olanak verdi. Atom dünyasının kendine özgü bir yasallığı olduğu anlaşıldı. Einstein, geri kalan tüm yaşamını Heisenberg'in kesinsizlik teorisinin yanlışlığını, yani nedensellik ilkesinin atom dünyasında da geçerli olduğunu kanıtlamak için harcadı. Boşuna. Artık rastlantıyı da hesaba katmak gerekiyordu. Gitgide anlaşıldı ki, doğa nedenselci olduğu gibi, aynı zamanda rastlantıcıdır da... Bu şu demek oluyordu: Doğa bir ölçüde, bir noktaya

kadar belirlenmiştir. Bir ölçüde de rastlantı, yani yasasızlık egemendir. Ama rastlantıyı yine bir ölçüde hesap etmek, yani rastlantının yasası denecek bir kavrama ulaşmak olanaklıdır.

Astro-fizikçiler evreni, dolayısıyla dünyamızı tanımamıza ışık tutan bilgiler elde ettiler. Astro-fizikçiler "Quasar"dan yararlanarak, evrenin ilk günlerine kadar uzanıyorlar. İki-üç milyar yıl önce evrende olanları, Quasar'ın bize ulaşan ışığı sayesinde öğreniyoruz. Quasar'ın kimi galaksilerin gençliği olduğu sanılıyor. Bugün ışığı bize ulaşan artık yoktur. Böylece astro-fizikçiler, iki-üç milyar yıl öncesini bugün adeta sıcağı sıcağına inceleme fırsatı buluyorlar. En yeni bilgilere göre, galaksiler hem bizden hem birbirlerinden boyuna uzaklaşıyorlar. Bundan evrenin genişlediği sonucu çıkarılıyor. Bu filmi hayalimizde tersine çevirirsek galaksilerin birbirlerine yaklaştığını görürüz. Derken tüm galaksiler yoğun bir madde yığını oluştururlar. Bunun gerisi muazzam bir patlama, bir ışıktır. Yani evrenin doğuşu... Daha öncesi? Henüz bir bilgimiz yok.

Buna karşılık laboratuvarda karşıt-madde (*anti-matière*) üretilmiştir. Karşıt-madde, normal maddeye göre ters elektrikle yüklüdür: Karşıt-maddenin elektronu olumsuz, protonu olumludur. Madde ile karşıt-madde karşılaştılar mı birbirini yok eder, ışığa dönüşürler. Bu da 1930'ların bulgularından. Bilimde sanki sağlam, dural, güvenilecek ilke, kavram, yasa kalmamıştır. Gelişme halinde olan evrende birtakım kara delikler (*trou noir*) görüldü. Kara delik çok yoğun bir cisimdir. Bu cismin yer çekimi o kadar çoktur ve madde öylesine yığılmıştır ki bu yoğun maddeden ışık geçmez; yani maddenin kitlesi gibi, enerjisi de yerçekimine bağlıdır. Madde genişlerken (galaksilerin birbirinden uzaklaşması), neden madde aynı zamanda birbiri üzerine yığılıp kara delikler meydana getiriyor? Henüz yanıt yok.

Öte yandan evrenin dural olmadığı ileri sürülmüştür. Daha doğrusu kesin durallığa doğru yol aldığı savunuluyor. Kesin durallık halinde, yıldızlar kalmayacak, sadece karanlık delikler ve ölü yıldızlar kalacaktır. Kimyasal element olarak da sadece demir... Ne var ki, durallığa gidiş hareketi son derece yavaş... Ve doğa bu arada türlü oyunlar oynama olanağını, başka bir deyimle, "olanaklı olan oyunlar" oynama olanağını bulmaktadır. Bu oyunlar maddenin belirlenmiş olan ve tam durallığa gidiş hareketi içinde doğanın özgür girişimleridir. Quanta'lar mekaniği, doğanın, bu rastlantısal yanını ortaya koymuştur. Gözlerimiz önüne serilen bu görüntüler, insanın gerçeği aramak ve gerçeği giderek daha yakından ve derinden sorma, kavrama girişiminin sınırsızlığını kanıtlamaktadır. Doğa hem belirlenmiş hem rastlantısal bir yapıya mı sahiptir? İnsan, bilimin kapısını bu çelişik gerçeğe açık tutacaktır. Ve gerçek, daha iyi bilindikçe bilimin yüzü değişmektedir.

I. [MARX'IN İPUÇLARI]

Marx ve Engels, çağdaş bilimin kimi gerçekleri bulguladığı, nedenselliğin, bilimin biricik yasası olduğunun sanıldığı bir dönemde yaşadılar. Ortaya koydukları tablo, bir kere bu bakımdan, yani sırf nedenselliğe dayanması bakımından noksandı. Geleceği ayrıntılı olarak tahmin etmemize olasılık yasaları önemli katkılar sağlayabilir. Marx'ın çizdiği tablo çok kalın ve genel bir çizgi veriyor. Kaldı ki bu kalın çizginin kimi kavramları, kimi sonuçları yeniden ele alınıp gerçeklerle karşılaştırılmak gerekir. Kapitalizm, Batı ülkelerinde iki sınıfa ayrılmadı: Köylülük sürdü; orta tabaka proleterleşmedi; bir hizmetliler sektörü türedi. Ve sosyalist devrim Batı'da değil geri bırakılmış Rusya'da oldu. Bunlara göz yumulamaz. Bunun gibi devresel bunalımların kaybolmuş,

mutlak yoksullaşmanın gerçekleşmemiş olması ciddi aksaklıklardır. Yeni ve ciddi araştırmalar beklenirken Marksizm noktalandı ve Marx'ın bilimsel tablosu bir dogmaya dönüştürüldü. Sovyet Marksizm-Leninizminde gerçek bir analiz yoktur. Olayların Marksizm açısından irdelenerek bilgiyi zenginleştirmesi ve eyleme ışık tutması söz konusu değildir. Analiz adı altında yapılan şey, şemaya uymayan ayrıntıların tasfiye edilmesi; kimi hadiselerin anlamının abartılması; olayların doğasının değiştirilmesi; hatta hatta maksada göre olay yaratılmasıdır. Elde bir şema vardır. Bilim bu şemadır. Olaylar bu şemaya uygun biçimde gelişmek zorundadır. Olaylar şemaya uymuyorsa, olaylar yanlıştır; çünkü şema bilimi dile getirmektedir. Marx'ın "ipuçları," "kalın ve genel çizgileri" birer anahtar, doğruların bulgulanmasına hizmet eden yoruma açık şemalar olmaktan çıkarılmış, noktalanmış mutlak gerçeklere dönüştürülmüş, birer dogma olmuştur. Bir Marksist-Leninistin hüneri, becerisi olayları bu şemaların içine yerleştirmekten ibarettir. Analiz onun gözünde budur. Olaylar şemaya ters düşüyorsa, orasından burasından kırpılır, değiştirilir, ya da hiç göz önünde tutulmaz.

Aslında Sovyet yöneticileri ve uydularının sosyal bilime, hiç gereksinimleri yoktur. Onlara sadece bilimin otoritesi, prestiji gereklidir. Bunun için de bilimin tekellerinde olması gerekir. Bilime dayalı öncülük, merkezci, totaliter bir rejimde başka türlü nasıl gerçekleştirilir? Her şey gibi bilim de piramidin doruğundaki kişinin ya da kişilerin tekelinde bulunmalıdır. Bu Leninizmin zorunlu sonucudur.

Totaliter rejimlerde teknolojiye hizmet eden bilim dallarına gereksinim vardır. O da rejimle, rejimin felsefesi ile çelişmemek, yöneticilerin buyruklarına itaat etmek koşuluyla. Marksizm gibi yeni kazanımlar için bir analiz anahtarı olabilecek emekleme çağında yeni yorumlara, tartışmalara

açık olan bir bilimsel tablo ise, Lenin ve arkadaşları, Stalin ve yandaşları için hiç mi hiç gerekli değildi. Üstelik zararlıydı. Onlara, düşünen özgür insanlar değil, inanmış kör bağnaz yığınlar gerekliydi. Marksizm-Leninizm bu işi görmektedir.

Leninizm sözcüğü Lenin sağken ortaya atıldı. Lenin henüz ölmemişti ama, yatağına çivilenmiş, konuşamıyor, yazamıyordu. Bir canlı ölüydü. İlk olarak kimin tarafından kullanıldığını bilmiyorum. Kamenev'in ilk kullanan olduğunu ileri sürenler var. Bu sözcük, Lenin yanlısı olmak anlamına geliyor ve o günlerde başlamış olan parti içi fraksiyon kavgalarında, Lenin'in otoritesinden yararlanmak amacı güdüyorlardı bu sözcüğe sığınanlar... Lenin'in ölümünden hemen sonra, başına Marksizm sözcüğü eklenerek Marksizm-Leninizm biçimini aldı. Bu yeni doktrinin Marx'ın eleştiriye açık ve gerçeklerin mihenginde geliştirilmesi gereken bilimsel tablosu ile gerçekten bir bağlantısı yoktu. Marx'ın tarih tezleri ve ekonomisi kabaca şemalaştırılıp noktalanmış ve bu metafizik sistemin temeline oturtulmuştu. 1939'da bu iki ada Stalin'in adı da eklenerek sistemin adı Marksizm-Leninizm-Stalinizm yapıldı. Zaman zaman Engels de anımsanarak şöyle sloganlar kullanıldığına tanık olunmuştur: "Marx, Engels, Lenin ve Stalin'in yanılmaz doktrini..." Stalin'in ölümünden sonra onun adı atıldı ve Marksizm-Leninizme dönüldü. Bu inanç sisteminin Uzakdoğu kolu "Mao Zedung'un düşüncesi" adını aldı. Yugoslavya'nın aforozundan sonra, Yugoslav komünistlerinin izlediği yola ise "Titizm" dendi.

Marksizm-Leninizmin bugün başlıca iki işlevi var: Birincisi, Partiyi kutsallaştırmak. Devlet ele geçirildikten sonra Partiyi de içeren Devleti kutsallaştırmak. Böylece bir taşla iki kuş vurulmuş oluyor. Hem kişisel yönetim perdelenmiş oluyor, hem sivil toplum yönetimden uzak tutulmuş olu-

yor. Parti ve Devletin piramit biçiminde örgütlenmesi bunu kolayca sağlamaktadır. İkincisi, dinsel inançların yerine sözde bilime dayalı ve bilim diliyle konuşan yeni bir inanç sistemi koymaktır. Böylece kendiliğinden düşünemez, itaatli, sadık militanlar yaratmaktır.

Yıllardır biz Türk solcuları bu olayı tüm acıları ile yaşamaktayız. Bunun burada ayrıntılarına girmek istemem. Ortada olan şu: Bizim solculardan, kendilerini Marksist-Leninist olarak bilenler bu sistemin doğruları dile getirdiğine inanıyorlar. Ancak bu inanış bilime inanmak değil. Bilime inanan kimse, bilimin şimdilik gerçek olarak kabul edilen bilgilerden oluştuğunu; eleştiriye açık olduğunu bilir. Oysa Marksist-Leninist, Marksizm-Leninizmi eleştirmek hakkını kendinde görmez. Lenin'i, Stalin'i ya da Mao'yu ahir zaman peygamberleri gözüyle görür. Bunlar mutlak doğrular söylemişlerdir. Marksist-Leninist militanın biricik özgürlüğü, ayrı görüşlerde olanları hainlikle suçlamak ve birbirlerini suçlayan ayrı fraksiyonlar kurmaktır. Tabii bu parti dışındaki militanların özgürlüğüdür. Çünkü bilindiği gibi komünist partilerinde merkezin görüşünden başka görüş yasaktır. Ama bu yasağa karşın her komünist partisinde zaman zaman merkez gibi düşünmeyenler ortaya çıkmaktadır. Bunlar ya tövbe edip sıraya girerler, ya da direnirler. Direnenler hainlikle suçlanarak partiden atılırlar.

II. [MARX'TAN ÖNCEKİLER]

Doğa bilimlerinin başarıları o yıllarda herkesi etkiliyordu. Yeni yeni bilim dalları ortaya çıkıyordu. Hepsi de aynı ilkelerden hareket ediyor; hepsi de aynı deneysel yöntemi kullanıyordu. Kimi kişiler aynı ilkelere dayanarak, aynı yöntemleri kullanarak bir toplumbilim kurmanın olanaklı olduğunu düşündüler.

XIX. yüzyıl sadece bilim açısından değil, sosyal çalkantılar açısından da hareketli bir yüzyıl olmuştur. Endüstrileşme, Batı dünyasının yaşamını değiştirmekteydi. Sosyal patlamalar birbirini kovalıyor; geleneksel siyasal ve sosyal düzenlerin temelden sarsıldığı görülüyordu. Eski dengeler hızla bozuluyordu. Endüstri sanki iki başlı bir ejderhaydı: Bir başı bolluğa, zenginliğe, refaha kumanda ediyor; öteki başı işsizliğe, yokluğa, açlığa kumanda ediyordu. Bütün bu olup bitenleri geleneksel inanç sistemleri ile bağdaştırmaya olanak bulunamıyordu. Sosyal olayların da bilimsel bir açıklaması yapılamaz mıydı? Saint Simon, bu sorunun yanıtını vermeye çalışmış ilk kişidir.

İlginç bir kişiydi Saint Simon. Soylu bir aileden geliyordu; ama soyluluğa, onun ayrıcalıklı dural düzenine karşıydı. Yeniliklerden yanaydı; özgürlükçüydü. Henüz yirmi yaşlarındayken, Amerikan Kurtuluş Savaşına katılmıştı. Fransız Devrimi patladığında, soylulara karşı ayaklanan halkın yanında yer almıştı. Sonra ticarete atılmış, büyük paralar kazanmış, iflas etmiş, intihara kalkışmıştı. Ölümden geri dönünce, eski uşaklarından biri onu yanına almıştı. Saint Simon 1825'te ölmüştür.

Saint Simon, yeni kurulan toplumbilimin babası olarak görülür. Doğadaki varlıklardan farklı bir yapısı olmakla beraber, doğanın bir parçası olan toplumun, aynı gerekirlikçi yasalara tâbi olduğunu ilk o ileri sürmüştür. Saint Simon, toplumun üç aşamadan geçerek bugüne geldiğini söyler: Birinci ve ikinci aşamalarda, toplumun düzeni dinsel ve askeridir. Üçüncü aşama endüstri toplumudur. Endüstri toplumunda ona göre çalışanlar sınıfını oluşturan bilginler, işçiler, köylüler, sanayiciler ve bankerler egemen duruma gelecektir. Toplumda iki güç çarpışmaktadır. Bir yanda gelenekler ve tutucu kurumlar vardır; öbür yanda yeniliğe, değişikliğe yönelik kolektif özlemler vardır. Tarihte, organik,

dural dönemleri, hareketli kritik dönemlerin izlemesi, bu karşıt güçlerin mücadelesi ile açıklanır. Saint Simon, geleceğin seçkin sınıfı, ulusu doyuran, çalışanlar sınıfı olacaktır der ve fark gözetmeden bilginleri, işçi ve köylüleri, sanayicileri, bankerleri çalışanlar sınıfında toplar. Endüstri toplumu insanın tüm yeteneklerini sonuna kadar geliştirebileceği bir toplumdur der. Yazara göre, politik felaketlerin nedeni, askerlerin ve çalışmadan yaşamak isteyenlerin zorla iktidarda kalmak istemeleridir. Ama "yarının toplumunda, insanları yönetmenin yerini, eşyanın yönetimi alacaktır" diyen Marx'ı anımsamamak mümkün mü! Saint Simon, esaslı konuları ele almış, hiç kuşkusuz daha sonra kurulacak toplumbiliminin öncüsü olmuştur. Durkheim, sosyolojinin babası Comte değil, Saint Simon'dur diyor.[1]

Endüstri toplumu Saint Simon'un bağladığı umutları gerçekleştirmedi. Ama gerçekleştirmemesi, yeni felaketlere neden olması, yeni hareketlere ve yeni umutlara yol açtı. Saint Simon'un çalışanlar sınıfına soktuğu sanayiciler ve bankerler, yeni bir sınıf oluşturarak çalışanları sömürmeye, ezmeye devam ettiler; soylulara rahmet okutacak biçimde... Endüstri toplumunun neden olduğu sosyal felaketler ve doğa bilimlerin açtığı yeni ufuklar, toplumbilimin doğmasına çok elverişli bir ortam yaratmıştır. Saint Simon'u Tocqueville, Comte, Fourier, Owen, Proudhon, Durkheim gibi araştırmacı düşünürler izlemiştir. Bunun ilginç olan yanı, sosyal sorunlar üzerine eğilen bu kişiler arasında emekçi sınıftan gelenlerin de bulunmasıydı. Owen bir fabrika işçisi idi; Proudhon matbaa işçisi, tipografı; Fourier uzun yıllar komi olarak çalıştı; Marx'ı, Engels'i okumadan, maddeci diyalektiği bulguladığı Engels tarafından ileri sürülen işçi Dietzgen...

1 [Emile Durkheim, *Socialism and Saint Simon* (Sosyalizm ve Saint-Simon), Londra: Routledge and Kegan Paul, 1958.]

Sosyal bilimin kuruluşuna öncülük etmiş, bu yazarların görüşlerini kısaca da olsa, burada ele almaya olanak yoktur. Auguste Comte'un sekreterliğini yaptığı Saint Simon gibi "üç hal" yasasını benimseyerek toplumların nerede, hangi iklimde olursa olsun, aynı gerekirlikçi sosyal yasalara, aynı tarihsel sürece bağlı bulunduğu tezini ortaya atan ve sosyoloji bilimi sözcüğünü ilk kullanan düşünür olduğunu söylemekle yetineceğiz.

Marx'a geçmeden kısaca Durkheim'dan da söz edelim: Durkheim üniversite hocasıydı. Sorbonne ve Collége de France'da pedagoji okuttu. Sosyolojiyi gerçek bir bilim haline getirmenin yollarını aradı. Toplum olaylarının, doğa olayları gibi nesnel şeyler olduğunu söyleyerek işe başladı. Gözlenen bu olayların görünmeyen toplum yasalarının simgeleri olduğu ve bunları bulgulamak için olayları irdelemek gerektiğini ileri sürdü. Sosyolojik yöntemin kurallarını saptadı. Suçluluk, büyücülük, intiharlar üzerine incelemeler yaptı. Tüm bunlar bilimsel yaklaşımlardı. Ne var ki bu çalışmalar onu toplumsal olayları, kolektif vicdan gibi, spiritüalist [ruhçu] felsefeden aktarılmış bir kavramla açıklamaya götürünce, ortaya koyduğu teori antropomorphiste [insan-merkezli] bir görünüme bürünmüştür.[2]

III. [KARL MARX]

Sosyal bilimi kuranlar arasında Karl Marx'ın ayrı bir yeri vardır. Marx, hukukçu, filozof, tarihçi, ekonomist, antropolog ve sosyologdu. Yoğun teorik çalışmalarının yanı sıra gerçek bir işçi militanıydı: Uluslararası işçi hareketinin li-

2 Belli başlı yapıtları: *De la division du travail social* [Toplumsal İşbölümü Üzerine] (1893); *Les règles de la méthode sociologique* [Sosyolojik Metodun Kuralları] (1895); *Le Suicide* [Intihar] (1897); *Les formes élémentaires de la vie religieuse* [Dinlerin İlkel Biçimleri] (1912).

derlerindendir. Ama O, Owen ve Proudhon gibi işçilikten gelmemiştir. Orta halli bir burjuva ailesinde dünyaya geldi (1818). Klasik bir eğitim gördü. Hukuk okudu; felsefe doktoru oldu. Bir aralık üniversite öğretim üyesi olmayı düşündü. Ama gazeteciliği seçti: *Rheinische Zeitung*'da baş yazar olarak çalıştı. Sansür yüzünden ayrıldı. İşçi hareketi ile ilgileniyordu. Almanya'da barınamadı; Paris'e yerleşti. Orada *Alman-Fransız Yıllığı* (*Deutsche-Französische Jahrbücher*)'nı yayımladı (1843). Paris'te iki yıl kalabildi. Alman hükümetinin isteği üzerine sınır dışı edildi. Brüksel'e geçti. Günlük siyasete karıştığı bahanesiyle, Belçika'dan da çıkartıldı (1848). Kısa bir süre Paris'te kaldıktan sonra, Almanya'ya döndü. Bir yıl kadar Köln'de yaşadı. Yeniden Paris'e geçti. Londra'ya yerleşti. Orada öldü (1883). Ailesi ile yoksul bir yaşam sürdü, gazetecilik yaparak. Vefalı dostu Engels'ten ölünceye kadar yardım gördü. I. Enternasyonal'i kuranlar arasındadır.

Marx birkaç dil bilirdi. Matematik, fizik, biyoloji ve tarih çalıştı. Paris'te 1843-45 yılları arasında ünlü İngiliz ekonomistlerinin ve bayağı bulduğu Fransız ekonomistlerinin yapıtlarını inceledi (A. Smith, D. Ricardo, J.S. Mill, J.B. Say v.b.). Fransız sosyalistlerinin (Saint-Simon, Fourier, Proudhon) yapıtlarını okudu. Hegel'i ve Hegel sonrasını eleştirdi. *Alman-Fransız Yıllığı*'nda yayımladığı, *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı* ve *Yahudi Sorunu*'ndan sonra *Politik Ekonomi ve Felsefe*'de [*1844 El Yazmaları*] eleştirilerini, sistemin tümüne yöneltti. Marx, Hegel'den kopmuştur; ama ondan birşeyler alarak. Genç Hegelcilerle de ilişkilerini kesecektir. Brüksel'de Engels'le buluşan Marx, işçi davasına iyice sarılacak ve kendini ekonomiye verecektir. *Kutsal Aile, Feurbach Üzerine Tezler, Alman İdeolojisi, Felsefenin Sefaleti* birbirini izleyecektir. (Bunların hemen hepsi Engels'le birlikte kaleme alınmıştır 1845-47.)

Marx, durmadan, hırsla, aşkla, yeni bilgiler peşindedir. Londra'nın ünlü British Museum'unda ekonomi sorunları başta olmak üzere, çeşitli konularda incelemeler yapar. Bu hummalı çalışmalar, ürünlerini vermekte gecikmeyecektir. Şunu da belirtmek gerekir ki, Marx, ekonomi üzerinde çalışmalarını sürdürürken, bir yandan da çeşitli gazetelere politik konularda yazılar göndererek, ailesinin geçimini sağlamaya çalışıyordu. Ayrıca işçi davasına da zaman ayırmak zorundaydı. Böylesine yoğun bir çalışma Marx'ın sağlığının bozulmasına neden olmuştur.

Politik ekonominin ustalarını (Smith, Ricardo, Mill) incelemek Marx'ı birtakım sonuçlara götürmüştü: Burjuva rejimi çelişkiler içindeydi. Bunlar kapitalist üretim tarzının özünde olan çelişkilerdi. Bunlar açıklanacak olursa, işçi hareketi bilimsel bir temele dayanabilecekti. 1850'den 1857'e kadar Marx geceli gündüzlü çalışarak kapitalizmin eleştirisi için gerekli olan malzemeyi topladı. Yapıtının genel planını hazırladı. Ve 23 Ağustos 1857 günü ekonominin eleştirisine bir giriş niteliğindeki ünlü yapıtını yazmaya başlamıştır. Notları binlerce sayfa tutuyordu. Bunları ayıkladı. Kitap (*Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*) Ocak 1859'da tamamlandı.[3] Marx, hemen asıl büyük yapıtı, *Kapital*'i yazmaya başladı. *Kapital* bilindiği gibi Marx'ın en önemli yapıtıdır. Ancak birinci kitabını yayımlayabildi (1867). Ölümünden sonra bıraktığı notları, Engels gözden geçirdi ve bunları iki cilt halinde yayımladı (1885-94).

Marx'ın politik yanı ağır basan yapıtlarını da hatırlayalım: *Komünist Manifesto*, *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*, *Fransa'da İç Savaş 1871*, *Louis Bonaparte'ın 18. Brumaire*'i, v.b. Hiç kuşkusuz bunların en tanınmışı *Komünist Manifesto*'dur.

---

3 1850-59 arasındaki notları sonradan *Fondements de la critique de l'économie politique* [Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Temelleri] adıyla 2 cilt halinde yayımlanmıştır.

Marx'la Engels'in birlikte kaleme aldıkları bu kitapçık, *La Lique des Communistes* adlı enternasyonal işçi derneğinin 1847 Londra kongresi için sipariş edilmişti. Komünistlerin dünya görüşünü, tarihsel bir analizle açıklayan bu kitapçık, kutsal din kitapları kadar okuyucu bulmuştur denilebilir. Öteki üç kitap, Marksist açıdan örnek alınacak son derece başarılı, tarih analizleridir. Bunlardan başka, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi* de Marx ve Engels'in siyasal görüşleri bakımından önemli yapıtlardır. Marx'ın yapıtlarının, eksiksiz bir listesini vermiyoruz. Çeşitli gazete ve dergilerde çıkmış yazıları, mektupları, değişik konularda incelemeleri bulunduğunu hatırlatmakla yetineceğiz.[4]

IV. [MARX'IN TARİH TEZİ]

Marx'ın idealist felsefeden kopup bilime yönelişini, kısaca görelim. Marx, *Rhenische Zeitung*'a başyazı yazdığı günlerde felsefenin, özellikle Hegel felsefesinin, sosyal sorunun gerçek çözümüne ışık tutmadığını anlamıştır. O sıralarda Almanya'da günün konusu olan kimi sosyal sorunlar üzerinde görüş belirtmekte güçlük çekiyordu. Bir ülkenin siyasal ve hukuksal düzenini, insan aklının gelişme yasaları ile açıklamaya olanak yoktu. Sansür kadar, belki de daha çok, karşılaştığı bu zorluk Marx'ı *Rhenische Zeitung*'tan ayrılmaya itelemiştir. Ekonomik sorunlar tartışılıyordu. Ayrıca çalıştığı gazetede Fransız sosyalizmi üzerinde görüş belirtilmesi yolunda istekler de belirmişti. 1842-43 yıllarının genç Marx'ı bu konularda kendisini yeterince hazırlıklı bulmuyordu. Politik sorunları daha derinden incelemeliydi.

İlk iş olarak Hegel'in hukuk felsefesini ele aldı. Hegel'in düşünsel (*idéal*) ve ideal hukuk ve devleti gerçekle sanki

4 Marx'ın Türkiye üzerine yazıları, 1966 yılında Gerçek Yayınevi tarafından kitap halinde yayımlanmıştır.

alay eder gibi, insanların bunca acısına sırt çevirmiş, düşünce dünyasının o erişilmez mükemmelliği içinde Marx'ın karşısına dikilmiş duruyordu. Henüz 19 yaşındayken babasına yazdığı mektupta "idealizmden yola çıktım... Şimdi ide'yi gerçekte arıyorum" diyen Marx artık idealizmle hesaplaşma zamanının geldiğine inanıyordu.[5] Hegel'e karşı, yabancılaşmış insanın, aile ve sivil toplumun gerçek şeyler olduğunu ileri sürdü. İdealist Hegel ile idealizmi yadsıyan Marx ayrı diller konuşuyordu. Marx yabancılaşmış insandan hareket etmekte haklıydı: ama asıl gerçeğin ölümsüz tin (*esprit*) olduğunu söyleyen ve dünyayı (sonlu tüm varlıkları) tinin, kendini dışlayıp, kendi kendisini yadsıdıktan sonra, yadsımayı yadsıyarak, yeniden kendine dönmesi ve daha üst düzeyde kendini gerçekleştirmesi olarak açıklayan bir felsefe sisteminin, "dışarıdan" eleştirilerle sarsılması olanaksızdı. Devlet, sivil toplumda, ailede ve insanlarda gerçekleşir diyen Marx'ı, Hegel işitebilmiş olsaydı, kuşkusuz omuz silker geçerdi. Çünkü asıl gerçeğin düşün (*idée*) olduğunu ileri süren ve dış dünyayı, düşünün (*idée*) kendini dışlaması olarak gören Hegel için felsefenin deneysel gerçeklerle eleştirilmesi "anlamsızdır." Marx, idealizmle bağlarını koparmaya kesin kararlıydı, hukuk felsefesinden sonra fenomenolojiyi hedef aldı; O, eleştirilerini Hegel felsefesine yöneltti. Ne var ki felsefe ancak sistemin içinde kalarak eleştirilebilir. Oysa, Marx sistemin dışına çıkıyordu. Felsefe sınırları içindeki maddecilikten yana da değildi. Sonunda Feuerbach'a da karşı çıktı. Aslında Marx tüm bu eleştirileri bilim düşüncesi paralelinde ileri sürüyordu; bilimin, felsefeyi eleştirmekle vakit kaybetmediğini unutmuş görünerek. O tarihlerde Marx yeni bir maddecilik peşindedir: İnsanı, doğa ile ilişkileri, toplumla ilişkileri içinde, pratik olarak ele alan yeni bir maddecilik...

---

5 1837 tarihli bu mektup için bkz. K. Marx, *Oeuvres Philosophiques* [(Felsefe Yapıtları)], C. IV(Paris: Ed. A. Costes , 1948), s.10.

Marx, Engels'le birlikte Brüksel'de *Kutsal Aile*'yi yazdı. Bu da Genç Hegelcilerin yani Hegel sonrası felsefenin acımasız eleştirisiydi. Daha sonra da *Alman İdeolojisi*'ni yazdılar. Artık havanda su dövmeyeceklerdi. Tarihin "yasaları"nı bulmak için felsefe ile tüm ilişkilerini kesmişlerdi. Gerçekten kesmişler miydi? Bu sorunun yanıtını Marx'ın bilimsel çalışmaları verecektir.

Marx, Hegel gibi, asıl gerçek tindir deyip, bir mantık operasyonu ile, tinin gerçeği de içerdiğini ileri sürmenin Akıl-Gerçek karşıtlığını ortadan kaldırmadığını bildiği için, başka bir yol aramıştır. Akıl ile gerçeği birbirine bağlayacak bir köprü... 19 yaşından beri bunu arıyordu. Bu, maddesel bir şey olmalıydı. Doğru, akıl ile gerçeğin el ele vermesinden doğmalıydı. Doğa bilimleri, teorisini yapma gereğini duymadan, bunu bulgularıyla kanıtlıyorlardı. Marx ve Engels felsefeye "pratiği" sokarak Akıl-Gerçek arasında köprü kurdular. *Feuerbach Üzerine Tezler*'in 2 no.sunda şöyle diyorlardı: "Nesnel gerçeğin insan düşüncesinde belirip belirmediği sorunu, teorik bir sorun değil pratik bir sorundur. İnsan, düşüncesinin doğruluğunu, yani düşüncesinin gerçekliğini, gücünü ve maddeselliğini pratikte kanıtlamalıdır. Düşüncenin gerçekliği ya da gerçek olmayışı hakkındaki, pratikten soyutlanmış tartışmalar, düpedüz skolastik bir sorundur."[6]

Nedir pratik dediği Marx'ın? 1 no.lu tezde, bunu duygun (hissedilen) - insan etkinliği (*activité sensible humaine*) diye açıklıyor. İnsanın doğa ile ilişkileri; başka insanla ilişkileri; yaşamak için tüm çabaları, "pratik" düşünceleri doğrulayan ya da doğrulamayan mihenk işi görecektir. İnsan doğal bir varlıktır. Yaşayan bir doğal varlık olarak insan, doğal güçlere, yaşam güçlerine sahiptir. Bu güçleri içinde taşır: yetenek

6 [Marx, *Oeuvres Philosophiques, Thèses sur Feuerbach* (Felsefe Yapıtları, Feuerbach Üzerine Tezler), C. VI (Paris: Ed. A. Costes, 1937).]

olarak; eylem olarak; beceri olarak... Aynı zamanda, doğal bir varlık olarak, bedeni ve duyguları olan bir varlık olarak, insan acı çeken bağımlı ve sınırlı bir varlıktır; tıpkı bitkiler ve hayvanlar gibi. Demek ki düşüncelerinin nesneleri, insanın dışında, ondan bağımsızdır; gereksinim nesneleri olarak vardır. İnsanın nesnel bir bedeni olması, doğal güçleri bulunması, canlı, gerçek ve duygun olması; varlığının nesneleri olarak gerçek, duygun, nesnelere sahip bulunması demektir. Yaşamını, duygun ve gerçek nesnelerde görmesi demektir. Açlık diye sürdürüyor Marx; doğal bir gereksinimdir. Açlığını gidermesi insanın, kendi dışında bir nesnenin varlığına bağlıdır. Doğası kendi dışında bulunmayan bir varlık, doğal değildir; doğanın varlığına katılmıyor demektir. Kendi dışında olmayan bir varlık, nesnel değildir. Üçüncü bir varlık için, kendisi nesne olmayan bir varlık, nesne olarak varlıktan yoksundur; yani nesne değildir o; nesnel anlamı yoktur. Nesnel olmayan bir varlık, varlık değildir. (...) Gerçekten benim dışımda nesneler var olduğuna, ben tek başıma var olmadığıma göre, ben *başka*'yım, dışımdaki nesneden *başka* bir gerçeğim. Bu dış gerçek açısından ondan *başka* bir gerçeğim, yani onun *nesnesi*'yim. Başkasının nesnesi olmayan bir varlık olabileceği kabul edilirse, bu, nesnel varlığın var olmayacağı anlamına gelir. *Benim bir nesnem varsa, bu nesnede bana nesne olarak sahiptir.* Nesnesiz bir varlık, gerçek olmayan, maddesi bulunmayan, ideal olan; yani sadece hayal edilen bir varlık bir soyutlama varlık demektir.[7]

Marx, hâlâ felsefe ikliminin sınırları içindeydi o yıllarda. Hegel'den çok şeyi beraberinde taşıyordu: bilinç-varlık bütünleşmesi gibi; insanın kendini dışlaması gibi; buna bağlı olarak yabancılaşma ve yabancılaşmanın aşılması gibi; ama

7 [Marx, *Oeuvres Philosophiques, Economie Politique et Philosophie* (Felsefe Yapıtları, Ekonomi Politik ve Felsefe), C. VI (Paris: Ed. A. Costes, 1937), s. 77-8.]

asıl ayakları üzerine oturtulan diyalektik gibi... Diyalektik ise, tümleşmeyi (*totalisation*) içeren ve monist dünya görüşüne bağlayan bir mantık aracıydı. Hegel'de akılcı bir sistem içinde rol alan bu kavram ve sorunları, Marx, maddeci bir sistem içinde oturtmak çabasındaydı. Bu girişim, ardından birtakım ciddi sorunları sürüklemekteydi ki, Marx'ın bunları görmüş olduğu söylenemez. Bunlardan bir kısmı felsefeye ilişkindir: bilinç-varlık sorunu gibi; bir kısmı da bilimi ilgilendirmektedir. Diyalektiğin doğada geçerliliği, doğada tümleşme (*totalisation*) olup olmadığı gibi...

Demek istiyoruz ki, 1845'lerde Marx henüz felsefeden yakasını kurtarmamıştır. Ekonomiye yöneldikten sonra kaleme aldığı, *Politik Ekonomi ve Felsefe'de* (*1844 El Yazmaları*), *yabancılaşma* analizlerin temel kavramını oluşturmaktadır. Marx, şöyle der: "Nasıl *yabancılaşmış emek* kavramından, analiz sonucu *özel mülkiyet* kavramını çıkarmışsak, aynı biçimde, bu iki faktörden hareket ederek, ekonominin tüm *kategorilerini* (örneğin ticaret, rekabet, sermaye, para) açıklayabiliriz. Her birinde bu ilk temellerin (yabancılaşmış emek ve özel mülkiyet) belirli ve gelişmiş ifadesini buluruz."[8] Ne var ki yabancılaşma bir felsefe kavramıdır. Ve bilimsel bir kişilik kazandırılmak istenen ekonominin yabancılaşma kavramı üzerine kurulması bizi bu amaçtan uzaklaştırır. Marx da nitekim sonra yazdığı *Kapital*'de sömürüyü, *artı-değer* kavramıyla açıklayacaktır. Her bilim dalı kendi kavramlarını yaratır. Yaratmak zorundadır. Bunlar deneysel verileri karşılayan simgelerdir. Bilimsel kavramın deneysel veriyi, ne bir eksik ne bir fazla olmadan, tastamam anlatması gerekir. Yabancılaşma, kuşkusuz çok zengin ve diyalektiğin gereklerini cömertçe yerine getiren, üstelik romantik çağrışımlar da yapan bir felsefe kavramıdır. Ama

8 K. Marx, *Manuscrits de 1844* (1844 El Yazmaları) (Paris: Ed. Sociales, 1962), s.68.

hesaba kitaba dayanan bir bilim dalı olan ekonominin bu kavram üzerine kurulması, açıklık ve kesinlik bakımından bekleneni veremez.

O yıllarda Marx'ın düşüncelerini, kapitalist toplumun acımasız yaşam koşullarında yaşayan insanların durumu yönlendiriyordu. Toplumlar bu noktaya, çalışan insanların ve onları ezen insanların, insanlıklarını ellerinden alan (çünkü Hegel'e ve Marx'a göre köle sahibi de özgür değildir) onları yabancılaşmış varlıklar haline getiren bu maddesel yaşam koşulları nasıl ortaya çıkmış ve kapitalist düzen noktasına nasıl gelinmişti? Bu, insanın insan tarafından sömürülmesi, boyunduruğa alınması nasıl olabilmişti? Bundan nasıl kurtulunabilirdi? Hegel gibi bir mantık oyunuyla değil. "Gerçekten" nasıl başarılabilirdi bu iş? İnsan, yabancılaşmadan kurtulup, insanlığına nasıl kavuşabilir, "tümel insan" nasıl gerçekleşebilirdi? Bu sorulara Marx'ın 1843-47 yılları arasında verdiği yanıtlar, Hegel'in soyut açıklamalarına "maddesel" temeller aramak biçimindedir. Tarihsel maddeciliğe ve ekonomiye yeni kavramları henüz bulgulamamış, ya da tam bir açıklığa kavuşturamamıştır.

Marx'ın görüşleri zamanla bilimsel kalıplara daha uygun hale gelecektir. Toplumsal evrim, olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkisini yansıtan nesnel yasalarla açıklanmaya çalışılacaktır. Yıllar geçtikçe Marx'ın konuyu daha yakından sardığı, yeni kavramlar bulguladığı, düşüncesini bilimsel kalıplar içinde açıkladığı bilinmektedir. Ama düşüncelerini ister felsefe kalıpları içinde, ister bilim kalıpları içinde açıklasın, Marx'ın düşüncesinde, insan sorununun önemini hiç yitirmediği görülür. Tarih tezlerinde olsun, ekonomik analizlerde olsun, "tümel insan" düşüncesinin Marx'ın çalışmalarını yönlendirdiği yadsınamayacak bir gerçektir. Sosyalizme geçiş denemelerinde bu gerçeğin unutulmuş ya da kestirmeden sonuca ulaşabilmek için göz ardı edilmiş olması-

nın önemli bir payı olduğu kanısındayız. Doğa bilimleri bağımsız disiplinler olarak ahlaksal kaygılar dışında amaçlarına ulaşabilirler. Bilimlerin insanlığa hizmet etmeleri bunların asıl çalışma alanlarının dışında kalır. İnsanlığa hizmet amacı dışardan dayatılır onlara. Ama sosyal bilimler için durum başkadır. Çünkü onlar insan ilişkilerinin bilimleridir. Bunlar ahlaktan soyutlanamaz. Marx'ın tarihe, ekonomiye yaklaşımı buydu: İnsanın yabancılaşmalardan kurtularak, gerçek varlığına kavuşması sorununa, Marx tarihten, ekonomiden yararlanarak, çözüm bulmaya çalışmıştır.

Marx'ı, Hegel felsefesi ile bağlarını koparmaya götüren nedenlerin başında, gerçek insanı, ayakları üzerine basan, yaşayan etkin insanı, Hegel'in soyut bir kavram olan bilince, kendi bilincine (*conscience de soi*) indirgemiş (isterseniz siz buna yüceltilmiş diyebilirsiniz) ve insanın yabancılaşmasına gerçekten değil, mantık oyunu ile sözde son vermiş olması gelir. Hegel'in hukuk felsefesinin eleştirisinde ve fenomenolojinin eleştirisinde, yabancılaşma temel sorun olarak karşımıza çıkar. Ekonomi üzerindeki ilk yazılarında, *Alman İdeolojisi*'nde, hatta *Kapital*'de, sömürülen ezilen insanın kurtuluşu, Marx'ın başlıca kaygısı olmuştur.

Rheinische Zeitung'a baş yazılar yazdığı günlerde, Marx, halkın dertlerine eğilmek gereğini duymuştu. Moselle köylülerinin sorunlarına yanıt bulabileceği umuduyla, Hegel'in hukuk felsefesine sarılmıştı. Daha sonra *Tinin Fenomenolojisi*'ni inceleyecekti ve Hegel'in gerçek sorunlara çözüm getirmediğini görecektir. Marx şöyle anlatır kuşkular içinde kaldığı o günleri: "Araştırmalarım şu sonucu verdi ki" der Marx, "Hukuk ilişkilerini, Devlet biçimlerini ne kendine, ne de insana düşüncesinin sözde evrimlerinde açıklama olanağı yoktur. Bunların kökleri, Hegel'in İngiliz düşünürlerini ve XVIII. yüzyıl Fransız düşünürlerini izleyerek, tümüne 'sivil toplum' adını verdiği, maddesel yaşam koşulla-

rında bulunmaktadır. Sivil toplumun da anatomisi, politik ekonomidedir."[9]

Marx, hukukun ve devletin emekçi yığınlarının ızdıraplarına gerçekten ilgi duymadığı gözleminden yola çıkmıştı. Hegel'in hukuk ve devlet felsefesi, bu gerçekle alay edercesine, düşün düzeyinde çelişkileri aşmış, insanın yabancılaşmasına son vermiş görünüyordu. Hegel'in felsefe sistemi noktalanmıştı: Her şey mükemmeldi düşün dünyasında. Ne var ki gerçekler dünyasında insan kendi yarattığı güçlerin tutsağı durumundaydı. Marx, bu duruma gerçekten nasıl son verilebileceğini, insanın yabancılaşmalardan gerçekten nasıl kurtulabileceğini araştırmıştır.

Marx araştırmalarının ilk sonuçlarını *1844 El Yazmaları*'nda vermiştir. Bunu *Feuerbach Üzerine Tezler* ve *Alman İdeolojisi* izler. Araştırmalarını iki yönde sürdürmüştür Marx: Önce yabancılaşmanın neden, nasıl meydana geldiğini ortaya koymaya çalışmıştır. Daha sonra ise, bunun nasıl ortadan kaldırılabileceğini araştırmıştır.

Feuerbach Üzerine Tezler'in 6 no.sunda insanlığın özü, tek başına ele alınan kişiden ayrılmaz bir soyutlama değildir. İnsanlığın özü, gerçekte sosyal ilişkilerin tümüdür, deniliyor. 1 no.da da, eski maddeciliğin ve de Feuerbach'ın gerçeği, maddeyi, nesne ya da sezgi (*intuition*) olarak kabul etmesi ve maddeyi *duygun-insan etkinliği* olarak ele almamış olması eleştiriliyor. Bu esaslardan yola çıkan Marx, sosyal yaşamın özünden pratik olduğu ve insan özünde, birçok kişiyi birbirine bağlayan içsel ve sessiz, cinse özgü bir evrensellik bulunduğu sonucuna varıyor.

Marx'a göre insan, doğrudan doğruya, doğal bir varlıktır. Doğal, canlı bir varlık olarak insan, bir yandan doğal yaşam güçlerine, yeteneklere sahip, etkin bir varlıktır; bir yandan da

9 K. Marx, [*Contribution à la critique de l'économie politique*] (Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı) (Paris: Ed. Sociales, 1969), s.4.

doğal, nesnel bir varlık olarak, acı çeken, bağımlı ve sınırlı bir varlıktır; tıpkı hayvanlar ve bitkiler gibi. İnsan yalnız ve tek başına yaşamadığına göre de, çevresindeki varlıklar (insanlar, hayvanlar, bitkiler ve her türlü eşya), insan için birer nesnedir; kendisi de başkaları için bir nesnedir.[10]

Doğal insan, gerçek varlığını sosyal insanda bulur. Çünkü yaşamını ancak toplu halde, sosyal insanın ilişkileri içinde sürdürür. İnsanın doğal varlığı, orada insancıl varlığa dönüşür. Doğa toplumda insan olur. Toplum, insanla doğanın özdeş olduğu, doğanın yeniden doğduğu, insan doğacılığının ve doğa hümanizmasının gerçekleştiği yerdir.[11] Marx diyor ki; doğası kendi dışında olmayan bir varlık doğal değildir. Kendi dışında nesnesi olmayan bir varlık nesnel değildir. (...) Nesnel olmayan bir varlık, varlık değildir. Benim dışımda nesneler var olunca, ben de nesnelerden başka, ayrı bir varlık olurum. Yani ben de başkası için nesneyim. Bir nesneye sahipsem o nesne de bana sahiptir.[12]

Şu halde Hegel'in insanı, kendi bilinci (*conscience de soi*) olarak ele alması, tüm gerçek sorunlara, gerçek çözümler bulunmasını engellemiştir. Yabancılaşma gerçek bir sorundur. Gerçek bir çözüme ulaştırılmalı, yani gerçekten ortadan kaldırılmalıdır. Marx'ın şu sözleri sanıyorum araştırmalarımıza kuvvetli bir ışık tutacaktır: "Gerçek yaşam üzerinde spekülasyonların son bulduğu yerde, gerçek pozitif bilim başlar, [yani pratik etkinliğin, insanların pratik gelişme sürecinin biçimlenmesi başlar]*."[13]

---

10 [Marx, *Oeuvres Philosophiques, Economie Politique et Philosophie* (Felsefe Yapıtları, Ekonomi Politik ve Felsefe), s. 77-8.]

11 *A.g.e.*, s.26.

12 *A.g.e.*, s. 77-8.

(*) [Uğur Mumcu, Aybar ile Söyleşi. Sosyalizm ve Bağımsızlık (Ankara: Tekin Yayınevi, 1990), 2. Basım, s. 87.]

13 Marx ve F. Engels, *Oeuvres Philosophiques*, [*L'Idéologie Allemande* (Felsefe Yapıtları, Alman İdeolojisi)], C. VI (Paris: Ed. A. Costes, 1937), s.159.

Evet, bilinç üzerindeki spekülasyonlar bir yana itilecek, maddesel yaşamlarını üreten insanlar ele alınacaktır. Marx'ın bilimi toplumsal evrimin yasalarını bulgulamayı amaçlamaktadır. Bu bakımdan herhangi bir bilimden farkı yoktur. Ama bu bilimin sömürülen, ezilen insanların kurtuluşunu haber vermek, bunun yolunu göstermek gibi bir özelliği de vardır. Hümanizma, Marx'ta bilimin bir parçası olarak karşımıza çıkıyor.

Marx, Hegel'in "kendi bilinci" yerine etkin insanı, sosyal insanı, yani başkalarıyla birlikte yaşayan insanı koyuyor. Bu insan yaşamını sürdürmek için başkalarıyla işbirliği yaparak üretiyor. (Cinsini ve yaşamak için gerekli şeyleri üretiyor.) Böylece insanlar arasında istençleri dışında, zorunlu birtakım ilişkiler, "üretim ilişkileri" kuruluyor. Bu sürecin başlangıcında, ne bilinç, ne "kendi bilinci" vardır. Bilinç sonraları sınırlı bir biçimde yakın çevrenin bilinci, "sürü bilinci" olarak ortaya çıkacaktır. İnsanın yabancılaşması, bilincin (kendi bilinci) dışlanması olarak açıklanamaz. Yabancılaşma, maddesel yaşam koşullarıyla açıklanmak gerekir diyen Marx, yabancılaşmayı işbölümüne ve özel mülkiyete bağlıyor. Özel mülkiyet yabancılaşmanın billurlaşmış biçimidir. Çünkü üretim insanı da mal olarak üretmektedir (emek gücü pazarda alınıp satılmaktadır).

İşbölümünün ilk örneği aile içindeki işbölümüdür: Aile kişilerinin emeği gerek nitelik, gerek nicelik bakımından eşitsiz olarak bölünüyor; yani mülkiyet eşitsizliği başlıyor. Marx, işbölümü ve özel mülkiyet aynı anlamda iki terimdir der.[14] Aynı olay çeşitli aileler arasında da görülüyor. İşbölümü böylece özel kişinin ya da özel ailelerin çıkarları ile, ortak çıkar, yani ilişki içinde olan tüm kişilerin çıkarı arasında karşıtlığa neden oluyor. Bu karşıtlık, köyle kent ayrımın-

14 *A.g.e.*, s. 172.

dan sonra, kamu çıkarlarının temsilcisi olarak devleti doğuracaktır. Yani insanlar yönetenler ile yönetilenler olarak ikiye ayrılacaktır. İşbölümünün en önemli sonucu Marx'a göre, kol emeği ile kafa emeğinin birbirinden ayrılmasıdır. Bundan sonradır ki, bilinç kendini bağımsız, maddesel yaşamın dışında ve üstünde görmüştür. Gerçekte bu, sözde bir bağımsızlıktır. Çünkü bilincin ürünleri: felsefe, din, politika, hukuk teorileri ve çeşitli ideolojiler, özel mülk sahiplerinin çıkarlarına hizmet etmektedir.

Demek yabancılaşmanın temelinde işbölümü ve özel mülkiyet yatıyor. İnsanlar, doğal toplumda yaşadıkları, yani özel çıkarla ortak çıkar, birbirinin karşısına dikildiği ve insanlar arasındaki işbölümü, insanların isteyerek ortaya koydukları bir düzenleme olmadığı sürece, insanın öz etkinliği, insana yabancı ve onu ezen bir güç halinde kalmaya mahkûmdur. İşbölümü ile sosyal etkinliğin kalıplar içine sokulmuş olması, ürettiğimiz şeylerin, (başta kendimiz olmak üzere, çünkü insan etkinliği ile kendini de üretir), denetleyemediğimiz, tasarımlarımızı alt üst eden, umutlarımızı boşa çıkaran, bizi ezen yabancı bir güç halinde süregelmesi, bugüne dek tarihsel evrimin başlıca etmenlerinden biri olmuştur diyor Marx; bu duruma pratikte son vermenin, iki yolu olduğu düşünülebilir diyor: İnsanı ezen bu dış güç, insanlığın çok büyük bir bölümünü "mülkiyetsiz" insanlar haline getirmeli ve bir azınlığın zenginliği ve kültürü ile bu mülksüz insanlar karşı karşıya kalmalıdır ki, insanlığın bu her bakımdan yoksullar ordusu, işbölümünün yarattığı eşitsizliğe isyan edebilecek hale gelsin. Bu da üretici gücün büyük ölçüde gelişmesini gerektirir. Ayrıca bunun yerel bir olay biçiminde değil, tüm insanlığı içine alan evrensel bir olay olarak gerçekleşmesi de, yabancılaşmanın ortadan kaldırılmasının ikinci koşuludur. Mülksüzlerin isyanı yerel bir hareket olarak kalacak olursa, özel çıkarla ortak çıkar kar-

şıtlığını ortadan kaldıran yeni düzen, üretim ve ticaretini evrensel boyutlara ulaştıramayacağı için, özel mülkiyete dayalı üretim ve ticaret yeni düzeni devirecektir. Marx, sözlerini söyle bağlıyor: Şu halde proletarya, ancak evrensel tarihin fonksiyonu olarak yani evrensel tarihe, onun değişikliklerine bağımlı olarak vardır. Proletaryanın etkinliği olan sınıfsız yeni düzen'de evrensel tarihin bir fonksiyonu olarak vardır.[15]

Marx, yabancılaşmış insanın kurtuluşunu tarihsel evrimin kaçınılmaz sonucu olarak görüyor. Rahmetli Arif Dino, bilinen halk deyimine bir dize ekleyerek şöyle derdi: "Biri yer biri bakar/ kıyamet bundan kopar/ yiyen bir değil, bin/ kıyamet bundan kopar." Bu dizeler Marx'ın tarih tezini ne çıplak biçimde özetliyor. Şöyle diyor Marx:

> "Üretici güçlerin gelişiminde öyle bir an gelir ki, gereken üretim güçleri ve ticaret araçları, mevcut koşullarda, üretici güç olmaktan çıkıp yıkıcı güç haline gelir; Öylesine ki, sonuç olarak toplumun tüm yükünü taşıyan, ama nimetlerinden yaralanamayan ve toplumdan dışlanarak öteki sınıfların tümü karşısında en açık biçimde muhalefete itilen sınıf, toplumda çoğunluğu oluşturan ve köklü bir devrimin zorunlu olduğu bilincinin, komünist bilincin kaynaklandığı bir sınıf doğar.[16]

Burjuva toplumunda bu sınıf proletaryadır. *Komünist Manifesto*'da "sınıf savaşımı tarihin motorudur" diyen Marx ve Engels; "Proletaryanın hareketi koskoca çoğunluğun koskoca çoğunluk çıkarları için, kendiliğinden hareketidir;"[17] "İşçi devriminin ilk adımı, proletaryayı egemen sınıf haline

15 *A.g.e.*, s. 174-8.

16 *A.g.e.*, s.182-3.

17 [K. Marx ve F. Engels, *Le Manifeste du parti Communiste* (Komünist Partü Manifestosu) (F.Reader, 1925), s. 39.]

getirmek, demokrasiyi fethetmek olacaktır" diye yazıyorlar.[18] Bu yeni demokrasi, insanların yönetenler ve yönetilenler olarak ikiye ayrılmasına son verecek; toplumun yönetimi doğrudan üreticilerin elinde olacaktır. Bunlar doğa ile ilişkilerini akla uygun biçimde düzenleyecekler; doğanın kör gücüne boyun eğecek yerde onu elbirliğiyle denetleyecekler; işleri en az emekle, insana en yaraşacak biçimde yürüteceklerdir.[19] Giderek emekçilerin yönetimindeki Devlet makinası da silinecek; bürokrasi ve profesyonel ordu tarihe karışacak; insanlar özgür, kardeşçe yaşadıkları sınıfsız bir toplum oluşturacaklardır. Özel mülkiyetin ortadan kalkmış olmasından sonra, insanlar tarihlerini, tarih de insanları yaratacak; İNSAN yabancılaşmalardan kurtularak TÜMEL insan olacaktır. Bu yepyeni bir örgütlenme modeli demektir. Merkezci olmayan bir model demektir. *Bu arz-ı mev'ûdun müjdecisi ve aynı zamanda yaratıcısı proletaryadır.* Bunun bir hayal olmadığını, bilim kanıtlamaktadır, Marx'ın öğretisine göre. Marx, tarihsel evrimin bilimsel tablosunu *Alman İdeolojsi*'nden yıllar sonra *Kapital*'i yazmaya koyulmadan önce şöyle çiziyor. *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'nın* önsözündeki iki sayfa, tarihsel maddeciliğin hap haline getirilmiş ilkeleridir. Uzayıp giden bu konuyu bu iki sayfa ile noktalamak istiyorum. Ama daha önce Marx'ın işçi sınıfına verdiği ve yukarıda açıklanan "tarih açıcı" rolü üzerinde kısaca duracağım. Çünkü *Katkı*'daki tabloda işçi sınıfından hiç söz edilmiyor.

Marx, kapitalizmi noktalayacak olan devrimi bir dip dalgası olarak, tabanın sömürüye yokluk ve yoksulluğa artık dayanamayıp, başkaldırması olayı olarak görüyor. Üretici güçlerin hızlı gelişmesi, zenginliğin, sefahat ve kültürün bir

18 [*A.g.e.*, s.53.]

19 K. Marx, [*Le Capital*] (Kapital) Kitap 3, C. 3 ([Paris]:Ed. Sociales, 1960), s.198-9.

kutupta, işsizlik, yokluk ve yoksulluğun da karşı kutupta toplanacağını; bu durumun işçi sınıfında, köklü bir devrimle, toplum düzeninin mutlaka değiştirilmesi gerektiği bilincini uyandıracağını yazıyor. Ayrıca devrimin gerçekleştirilmesi için, üretici güçlerin gelişmesinin duraklaması ve işçi sınıfının kuracağı yeni düzenin maddesel koşullarının, rüşeym halinde belirmiş olmasının da bir başka koşul olduğunu vurguluyor.

İşçilerin bilinçlenmesi maddesel yaşam koşullarından kaynaklanacak ve yeni düzenin (sosyalizmin), yaşamasını sağlayacak maddesel koşullar da, soluğu kesilmiş kapitalizmin bağrında filizlenmiş olacak... Yani devrimi tarih zorunlu kılmaktadır. Elbet toplumun insanı, insanın da toplumu ürettiği savı akıldan çıkarılmayarak. Demek ki, tarihin üreticisi olan işçi sınıfında "komünist bilinç" uyanacaktır. [İşçi sınıfı] tarihin dayattığı maddesel yaşam koşullarında uyanmamazlık edemez. Burjuvalar karşısında, ayrı ve ona temelden karşı bir sınıf oluşturdukları işçiler de uyanınca devrim kaçınılmaz olacaktır. Marx, bunu bir doğa yasası gibi görüyor:

> "Bir ulus başka bir ulusun tarihinden ders alabilir ve almalıdır. Bir toplum hareketini belirleyen doğa yasasının izini bulgulayınca, -bu yapıtın amacı, çağdaş toplum hareketinin ekonomik yasasını açıklamaktır- doğal gelişiminin evrelerini ne bir sıçrayışta aşabilir, ne de kararnamelerle bunları yok edebilir; ama gebelik dönemini kısaltabilir ve doğum sancılarını azaltabilir."[20]

Bu birkaç satır Marx'ın tarih tezini kuvvetli bir ışıkla aydınlatıyor: 1- Marx, toplumsal evrimin, tıpkı doğa gibi, nesnel ve her zaman her yerde geçerli, bir yasası olduğunu; 2-

20 K. Marx, *Le Capital* (Kapital) Kitap 1, C. 1, (Almanca birinci baskıya önsöz) (Paris: Ed. Sociales, 1948), s.19-20.

Toplumsal evrimin aşamalarının *ne atlanabileceğini, ne de durdurulabileceğini*, olsa olsa tarihin gündemine gelmiş olan bir aşamanın bir ölçüde süresinin kısaltılabileceğini, acıların azaltılabileceğini söylüyor. Yani bir toplumun, yeni ve daha ileri bir üretim tarzına geçebilmesi için, bu yeni ve ileri güçlerin eski üretim tarzının içinde filizlenmiş olması zorunludur. Bir başka deyimle kapitalizmden sosyalizme geçebilmek için, kapitalist toplumun içinde yarının sosyalist düzenini yaşatacak maddesel koşulların ortaya çıkmış olması şarttır. Marx, bunu kuşkuya yer bırakmayacak bir açıklıkla ortaya koyuyor.[21] Devrim romantiklerine acı bir şamar. Bir avuç fedainin istemesi ile devrim olmaz. Devrim zamanı gelince olur. Ekim devrimi, sosyalist bir devrimin maddesel alt yapısından yoksun bir toplumda, kimi uyumlu rastlantılar sonucunda gerçekleştirildi. Ama aradan 65 yıl geçtiği halde ne sömürü kaldırılabildi, ne de sosyalist demokrasi kuruldu. "Aşamalar bir sıçrayışta aşılmaz." Devrim, her bakımdan (maddesel ve düşünsel) bir birikim işidir. Kapitalist makina çalışamaz hale düşecektir ve en önemlisi işçiler, emekçiler kapitalizmin artık noktalanması, sosyalizme geçme zamanının geldiğine inanacaklardır. Bu da tek başına yeterli değil: İç ve dış politika konjonktürü de böyle bir operasyona elverişli olacaktır. Hele günümüzde bu koşul büsbütün önem kazanmıştır: İki süper devlet dünyayı nüfuz bölgeleri olarak bölüşmüşlerdir. Hiçbirinden sosyalizme fayda gelmez. ABD kapitalisttir; SSCB ise, sosyalizm maskesi altında, sömürüyü sürdüren bürokrasinin diktasıdır. Her ikisi de yayılmacıdır. Evet günümüzde uluslararası koşullar, savaş stratejileri, coğrafya, devrim yolu üzerinde çok ciddi engellerdir. Türkiye'de örneğin bir yanda CIA, bir yanda KGB oyun içinde oyun sahnelemektedir.

21 K. Marx, *Contribution à la critique de l'économie politique* (Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı), Önsöz (Paris: Ed. Sociales, 1957), s.5.

Türkiye solu iki kere akıllı olmak zorundadır. Oysa iğvalara, aldatmacalara kapılan kafaları kalıplanmış gençler üst üste iki kez (1971, 1980) aynı oyunların kurbanları olmuşlardır.

Şimdi geliyorum Marx'ın son şeklini verdiği tarih tezine, Marx, sivil toplumun anatomisinin ekonomide aranması gerektiği düşüncesinden hareket ederek politik ekonomiyi Paris'te (1844) ve Brüksel'de (1845-48) inceleme fırsatı bulduğunu söyleyerek der ki;

> "Ulaştığım genel sonuç ve bir kere bu sonuç elde edilince çalışmalarımın ipuçları kısaca şöyle özetlenebilir: Sosyal yaşamlarını üretirlerken, insanlar, birbirleri ile, belirli zorunlu, istençlerinden bağımsız, ilişkiler kurarlar. Bu ilişkiler, insanların maddesel üretici güçlerinin, belirli gelişme düzeyine uygun düşen üretim ilişkileridir. Üretim ilişkilerinin tümü, toplumun ekonomik yapısını oluşturur ve toplumun hukuksal, siyasal üstyapısı ile bu üstyapıya uygun düşen belirli sosyal bilinç biçimleri bu somut taban üzerinden yükselir. Maddesel yaşamın üretim biçimi, sosyal, politik ve düşünsel yaşam sürecini genel olarak koşullandırır. İnsanların varlıklarını belirleyen bilinçleri değildir. Tersine, bilinçlerini sosyal varlıkları belirler. Gelişmelerinin bir döneminde, toplumun maddesel üretici güçleri, var olan ve o ana kadar içinde hareket ettikleri üretim ilişkileri -ya da bunların hukuksal anlatımı olan, mülkiyet ilişkileri- ile çelişkiye düşerler. Üretim güçlerinin gelişmesine beşiklik etmiş olan bu ilişkiler, bunların gelişmesini engeller hale gelirler. O zaman bir sosyal devrim çağı açılmış olur. Ekonomik temeldeki değişiklik, hızla koca üstyapıyı altüst eder. Bu gibi durumlarda - bilimsel olarak kesinlikle saplanabilecek, maddesel altüst olma ile insanların bu çalışmayı algıladıkları ve sonuna kadar izledikleri ide-

olojik biçimleri, yani hukuksal, siyasal, dinsel, sanatsal ya da felsefi biçimleri birbirinden ayırt etmek gerekir. Bir kişiyi, kendi hakkında düşündükleriyle nasıl değerlendirmiyorsak, toplumun altüst olduğu bir dönemi de toplumun kendi bilinciyle değerlendiremeyiz; tersine o bilinci, maddesel yaşamın çelişkileri ile; üretim güçlerinin, üretim ilişkileri ile olan çatışması ile açıklamak gerekir. İçerebileceği tüm üretici güçlere gelişmeden, bir sosyal kuruluş asla ortadan kalkmaz;* yeni ve üstün üretim ilişkileri, bu ilişkilerin maddesel varlık koşulları, eski toplumun bağrında ortaya çıkmadan, eskilerin yerini asla alamaz. Bundan dolayıdır ki, insanlık, ancak çözümleyebileceği sorunları kendine sorun yapar; çünkü daha yakından bakılınca, sorunun, çözümü için gereken maddesel koşulların zaten var olduğu, ya da en azından var olma yolunda bulunduğu zaman ortaya çıktığı görülür. Kalın çizgilerle, Asya tipi, antik, feodal ve modern burjuva üretim tarzları, ekonomik kuruluşun (oluşumun) ilerleyici çağları olarak nitelenebilir. Burjuva üretim ilişkileri, çelişkili sosyal üretim sürecinin son biçimidir. Bu, kişisel çelişki anlamında bir çelişki olmayıp, kişilerin sosyal varlık koşullarından doğan bir çelişkidir. Bununla birlikte burjuva toplumu içinde gelişen üretici güçler, aynı zamanda bu çelişkiyi çözümlemek için gerekli maddesel koşulları da yaratmaktadır. Demek ki, insan toplumunun tarih öncesi, bu sosyal oluşumla (burjuva toplumu) son bulmaktadır."[22]

Bu iki sayfa Marx'ın tarih teorisinin kendisi tarafından kaleme alınmış en açık biçimdeki özetidir. Kuşkusuz bu özet bilimsel bir tablodur: Sosyal ilişkiler, tıpkı doğa olayları gibi, insanların istenci dışında, nesnel bir varlık, gerekirci

(*) Bu yargıya dikkatinizi çekerim.

22 *A.g.e.*, s.4-5.

bir süreç oluşturuyor. Ekonomik temel, maddesel yaşam, hukuksal, siyasal, felsefi, sanatsal vb. tüm düşünsel yaşamı belirlemektedir. Bu tablo, genelde kalın çizgilerle, bilimsel bir tablodur. Marx, bunun farkındadır: İnsanlık tarihinin dört aşamasından "kalın çizgiler" diye söz ediyor. Yani bu sıralamanın genel bir bakış olduğunu; kesin bir yargıya varabilmek için, ayrıntılara girilmesi gerektiğini işaret etmek istiyor. Marx, ne Asya tipi, ne kölelik, ne feodal üretim tarzları üzerinde derinlemesine incelemede bulunmuş, sadece kapitalizmin ekonomisini, esaslı olarak incelemiştir. Oysa, Stalin, Asya tipini bir yana atacak, insanlığın, her aşamasının yasaları bulgulanmış, beş basamaklı bir merdiveni tırmandığını ileri sürecektir... Marx'ın 123 yıl önce çizdiği bu tablo, hâlâ genel bir panorama olmaktan öteye götürülememiş, insanlığın geçirmiş olduğu evreler olsun, bunların birbirini izleyişi, birbirine bağlanışı olsun, her birinin işleyiş yasaları olsun, ciddiye alınacak biçimde ortaya konmuş sayılamaz.

Bu tabloda dikkatten kaçırmamamız gereken en önemli nokta, yeni bir üretim tarzına geçişi, Marx'ın iki koşula bağlamış olmasıdır: 1- İçinde yaşanılan üretim tarzının (örneğin kapitalizm) kapsayabileceği tüm üretim güçlerini sonuna dek geliştirmiş olması ve bunların artık gelişemez hale gelmesi; 2- Yeni ve daha ileri üretim tarzının maddesel yaşam koşullarının eski toplum içinde filizlenmeye başlamış olması. Bu iki koşul olmadıkça belirli bir üretim tarzından daha ileri bir üretim tarzına geçilemez.

Demek ki, toplumun, belirli bir üretim tarzından yeni ve daha ileri bir üretim tarzına geçebilmesi için önce o günün teknolojisinin sağladığı tüm olanakları sonuna dek kullanan üretim güçleri gelişmenin sınırına dayanacak; artık gelişemez hale gelecektir. Üretim güçlerinin gelişmesini, üretim ilişkilerinin engellediği ortaya çıkacaktır. Ayrıca, yeni

üretim tarzının (örneğin sosyalizmin) maddesel yaşam koşullarının eski toplumda belirmiş olması gereklidir. Yani üretim güçlerini geliştirecek yeni üretim ilişkilerini kuracak olan işçi sınıfı, kendisi için sınıf haline gelmiş olacak, kendi dünya görüşü doğrultusunda eylemler koyan örgütlü bir güç oluşturacaktır. Bayrak yarışına benzetirsek; önceki yarışçı tüm gücünü ortaya koymuş, tam nefesi kesilmek üzere olduğu sırada uzattığı bayrak sopasını, yay gibi fırlayan ikinci yarışçı kapacak, yarışı sürdürecektir.

Evet, toplumsal evrim nesnel bir süreç, doğal bir olaydır. Bir üretim tarzından yenisine ve daha ileri bir üretim tarzına, doğa yasası gibi bir yasanın sonucu olarak geçilir. İnsanlar, bunu ne durdurabilirler; ne de bir sıçrayışta evreleri atlayabilirler. Olsa olsa gebelik sona ererken, sancıları azaltabilirler ve doğumu çabuklaştırabilirler diyor Marx. Gebe olmayan kadından forsepsle çocuk alınmaz. Maddesel koşullar olgunlaşmadan, yani üretim güçleri sonuna dek gelişip, artık gelişemez hale gelmeden ve yeni toplumun maddesel yaşam koşulları filizlenmeden, devrim olmaz. Zamansız devrimciler ise, her şeyin zamansızı gibi başarısız olmaya mahkûmdur.

Marx'ın bu bilimsel tablosu bir "ipucu" sayılarak, yeni bilimsel çalışmalar, ne yazık ki yapılmamıştır. Marx'la Engels, *Komünist Manifesto* için 1872'de yazdıkları önsözde, aradan 25 yıl geçtiğini (*Manifesto* 1847'de yayımlanmıştı); bu zaman içinde pek çok şey değiştiğini; *Manifesto* gibi tarihsel bir belgeyi değiştirmek hakkına sahip olmamakla birlikte, *Manifesto*'nun ileride yapılacak yeni bir baskısına yazacakları önsözde, boşlukları doldurmaya çalışacaklarını belirtirler. İlkeler yani "ipuçları" doğruluklarını koruyabilirler; ama bilim ilkelerden ibaret değildir. Kaldı ki ilkeleri değiştirmek de gerekebilir. Gerekircilik ilkesi örneğin atom dünyasında yerini koruyamamıştır. Gerçeklerin, değişen ger-

çeklerin, boyuna daha iyi biçimde kavranması için, usanmadan yeni çalışmalar yapılmalıdır. Oysa 1867'de yayımlanan *Kapital*'i daha ileri götürecek hiçbir kalıcı çalışma yapılmamıştır. 115 yılda bir bilim dalında akıllara durgunluk verecek yenilikler olmuştur. Marx'ın teorisi ise, bıraktığı yerde duruyor.

Marx'ın tarih teorisi, toplumsal evrimi genelde ve en kalın çizgide kavramaktadır. Bu teoriye dayanarak toplumun geleceği hakkında ayrıntılı, kesin tahminlerde bulunmak olanaksızdır. Marx, toplumların yaşamında bir an gelir, üretim ilişkileri, üretici güçlerin gelişmesine engel olur, o andan başlayarak toplum devrim aşamasına girer; devrimler çağı başlar diyor. Ama o anın ne zaman geleceğini tarih belirleyerek saptayamazsınız, somut olarak -kabaca bile- tahmin edemezsiniz. Marx ve Engels, devrimin gelişmiş endüstri toplumunda patlayacağını sanmaktaydılar; teorileri bunu gerektiriyordu. Oysa devrim kapitalizmin henüz gelişmediği, geri bırakılmış bir ülkede oldu. Lenin, gene de asıl devrimin Batı ülkelerinde patlayacağına inandı. Emperyalizm aşamasını yaşayan kapitalizmin can çekiştiğini söyledi. Aradan 66 yıl geçmesine karşın, kapitalizm canlılığını hâlâ koruyor; üretici güçlerini hâlâ hızla geliştiriyor. Kuşkusuz çelişkiler sürüyor ama kapitalizmin gelişmediği, "ölüm döşeğinde olduğu" elbet söylenemez. Türkiye'ye bakalım: Toplumda birtakım önemli değişmeler olduğu halde, ağır bunalım 200 yıldır sürüyor. Marksist olmaya gerek yok, herkes kökten bir değişmenin eşiğinde olduğumuzu söylüyor. Ama ne zaman? nasıl? Kimse yanıt veremiyor. Bugüne dek olanları da kimse tahmin edebilmiş değil. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri toplumumuzda derin değişmeler oldu: ekonomik, sosyal, politik... Bunları hangimiz, kalın çizgileri ile olsun tahmin edebildik! Demokratların serüveninin 27 Mayıs darbesiyle noktalanacağını, bu darbe so-

nunda Türkiye'nin çağdaş bir anayasaya kavuşacağını ve oradan bugünlere gelineceğini hangi Marksistimiz görebilmiştir? Somut, ayrıntılı tahminler olanaksızdır. Bunalım göstergeleri sayılan kimi olaylara dayanarak, toplumun ciddi sarsıntılar geçirebileceği ileri sürülebilir, o kadar. Son zamanlarda istatistik yasalarına dayalı kimi yöntemlerle, ciddi tahminlerde bulunuluyor. Ama bu yöntemlerle, yepyeni durumların önceden bilinmesi olanaklı olabilir mi acaba? Bu sorunun yanıtını bir yana bırakalım da, Marx'ın tarih teorisine dönelim: Yukarda belirtildiği gibi sosyalizme geçiş hakkındaki tahminler doğrulanmadı. Geçmişteki gelişmelerin açıklanması için, geçerli bir şema. Politikacı Marksistler de günümüzün olaylarını bu şemalar içine sokarak, teorinin yanılmazlığını kanıtlamaya çalışıyorlar, "Mukavvadan Kaplan"nın günlerinin sayılı olduğunu söyleyerek müritlerini yüreklendiriyorlar.

Buna benzer yaygaralar, Marksist tarih teorisinin geliştirilmesi gerektiği gerçeğini değiştirmiyor. Aynı şeyler Marx'ın ekonomi teorisi hakkında da söylenebilir. Marx geçen yüzyılda bilimsel bir teori ortaya koymuştur. Ama bu teori olduğu yerde duruyor. Burjuva ekonomisinde yeni teorilerle dertlere çare aranmaktadır ve geçici de olsa kimi çareler bulunmaktadır dertlere. "Ama temel çelişkiye çare bulunamadı" demek, bize bir şey kazandırmaz. Hiçbir bilim dalında yüzyıl önceki teorilerle çalışılmıyor. Marksizmin geçen yüzyıldan beri olduğu yerde saymasına göz yumulamaz.

İnsan biliminin niteliği de herhalde zorluklar çıkarıyor. Toplumsal olaylar son derece karmaşık. Belirleyici faktörleri bu kargaşa içinden çekip çıkarmak kolay değil sanıyorum. Ama gene de Marx'ın kalın çizgisini inceltmeye çalışmalıyız. Ve en önemlisi elimizdeki aracın ne olduğunu, ne olmadığını bilmeliyiz. Yani demek istiyorum ki, Marksizmin yetersiz yanları ortaya konmalıdır. Bunlar gizlenip,

Marksizm bir süper-bilim olarak tanıtılmaya kalkışılmamalıdır. Bilim aşağı yukarı bir bilgi değildir. Bilim kesin bir bilgidir (yenisi kadar kesin). Bilimin kesinliği iki yönden gelir: Birincisi bilimin her anlatımı, ileri sürdüğü her teori, deneysel olarak kanıtlanmıştır. İkincisi, bilimde kavramlar, sözcükler kesin anlamlıdır. Hem şu anlamda, hem bu anlamda kullanılmamıştır. Bu da bilimsel bir anlatımın hem gramer bakımından kusursuz, hem matematiksel mantık açısından anlamlı olması ile sağlanır. Bilimsel anlatıma bu kesinliği çoğu kez matematik formülleri verir.

Kısacası, Marx'ın bilimsel çalışmalarını, noktaladığı yerden alıp, günümüzün bilimi ile aynı düzeye getirmek zorundayız. Bilim yerinde saymaz. Galile matematiksel fiziğin babasıdır. Yeni bulgularıyla bilimde yeni bir çağ başlatmıştı. Ama bugün bilim nerelere ulaşmıştır. Quanta'lar teorisi Galile'den ne kadar uzaklardadır. Marx, sosyal olaylara zamanın katı gerekircilik görüşü ışığında bakmıştır ister istemez. Oysa artık "rastlantı"nın doğadaki yeri tartışılıyor. Heisenberg, gerekirciliğin atom dünyasında geçerli olmadığını kanıtladığından beri, yalnız fizik biliminde değil, bilim düşüncesinde, dolayısıyla tüm bilim dallarında da olaylara yeni bir açıdan yaklaşılmaya başlandı. Heisenberg'in belirlenmezlik (*indétermination-incertitude*) ilkesi bilimin kapısını "rastlantıya" açmıştır. Atom partiküllerinin hareketi, klasik mekanik yasalarıyla açıklanamayınca doğada "gerekircilik" ilkesinin yanında, "belirlenmezlik" ilkesine de yer verilmesi gerektiği düşüncesi kafaları kurcalamaya başlamıştır. Quanta'lar teorisi, belirlenmezliğin, evrenin bir temel yasası olduğunu kanıtlamıştır.

Doğayı programlanmış bir düzen olarak görmek alışkanlığında olanlar, "rastlantı"yı bilime sokma çabalarını yadırgadılar ve bu girişime şiddetle karşı koydular. Bunların başında, koca bilgin Einstein vardı. Yaşamının sonuna dek

"nedensellik" ilkesine eski egemenliğini kazandırmak için uğraştı durdu. Ne çare ki, atom partikülleri, mekanik yasalarına bir türlü boyun eğmediler... Astro-fizikçiler "rastlantı"nın evrende önemli bir rol oynadığını söylüyorlar; doğanın caz müziği gibi improvise [doğaçlama] parçalar çalmaktan hoşlandığını söylüyorlar. Bilim pek çok yerde istatistik yasalarıyla çalışıyor.

Sözü şuraya getirmek istiyorum: Sosyal olaylarda "rastlantı" önemli bir rol oynuyor. Belirli bir üretim biçimi tabanı üzerinde, birbirine karşıt milyonlarca istencin bir çeşit "bileşkesi" olarak karşımıza çıkan sosyal olayları, istatistik yasalara dayanarak bir olasılık biçiminde tahmin etmek olanağı vardır. Bugün, örneğin ekonomide, bu yöntemlerle geçerli tahminler yapılıyor. Tarihsel gelişmenin kalın çizgisini biraz daha inceltmek için aynı yöntemlerden yararlanmak olanağı acaba bulunamaz mı? Marx bugün yaşamış olsaydı, yapıtı hiç kuşkusuz daha sağlam, daha çok bilimsel ve belki de daha opérationnel [uygulanabilir] olacaktı. Oysa birtakım politikacıların elinde, Marx'ın bilimsel öğretisi saptırılmış, totaliter bir politik doktrin haline gelmiştir.

V. [MARX'IN ÖĞRETİSİ]

Marx'ın teorisinin sadece bilimsel bir teori olmadığını biliyoruz. Bilimsel teoriler paketinin yanında, bir hümanist felsefe ve bir de politik doktrin var. Marx'ın hümanizması, bilimsel çalışmalarına yön vermiş; bilimsel bulgular da, hümanizmayı gerçeklerden oluşan bir tabana oturtmuş. Politika ise, bilimsel hümanizmanın gerçekleştirilmesi için verilen savaşım... Marx, yabancılaşmadan kurtulma sorununa, bilimde bir çıkış, bir çözüm aramıştır. Projesi buydu. Marx, toplumun gelişme yasasını bulgulamak için yola çıkmıştı. Bulguladığı yasa, (durmadan gelişen üretici güçlerin, üretim

ilişkileriyle çelişmesi ve bunun sonucunda daha ileri bir üretim biçimine geçilmesi), toplumun hareketini açıkladığından başka, yabancılaşmanın mekanizmasını da açıklıyordu: Sınıflı toplumlarda insan çalıştıkça insanlığını yitiriyordu. Kapitalizmle insanlık bir dönüm noktasına gelmişti. Çünkü kapitalizm, makinalı üretimle kendisini gömecek olan sosyal gücü de yaratmıştı: İşçi sınıfı, kapitalizmle birlikte sömürü ve baskıya son verecek, sınıfsız topluma geçişi gerçekleştirecekti. "İnsan, evrensel varlığını evrenselce kavrayacaktı;" yabancılaşmalardan kurtulup, özgürlüğüne kavuşacaktı... "İşçi sınıfı felsefenin maddesel gücü, felsefe de işçi sınıfının düşünsel gücüdür." İşçi sınıfı yeni bir Mesih'ti. İnsanlara yeryüzünde cennet vaat ediyor ve bu vaadi gerçekleştirme yükümlülüğünü de kendisi üstleniyordu bu yeni Mesih. Mesih'in ortaya çıkmasını makinalı üretim sağlamıştı, Mesih'in Mesihliğinin bilincine varması makinalı üretim ve kapitalist mülkiyet ilişkilerinin, işçiler için yarattığı tahammül edilmez yaşam koşulları içinde gerçekleşecekti.

Teknolojik ilerlemeye paralel yabancılaşmış insandan "tümel" insana geçiş süreci bir tümlemedir (*totalisation*). İnsanın kurtuluşu, sanki tarih biliminin (tarihsel maddecilik), amacı oluyordu. İnsan tarihi yapıyor, tarih de insanı yapıyordu. Bu tezin ne kadarı bilim, ne kadarı felsefeydi? Belki Marx'ın yaşadığı günlerde çoğu felsefeydi. Bugün sanırım daha çoğu bilim olmuştur.

Marx'ın öğretisi sürekli ayarlamaları gerektiren bir bilimsel öğreti. Her bilim teorisi gibi. Teorileri, tezleri, kavramları, usanmadan gerçeklerin ölçütüne vuracağız. Marx'ın tarih tezi, eski toplumlar ele alınarak ortaya konmuş. Örneğin feodaliteden kapitalizme geçişi, ne gibi teknolojik ilerlemelerin sağladığı açıkça görülüyor. El sanatlarından makinalı üretime geçiştir diyoruz. Ama "sosyalizme geçişi hangi teknolojik ilerleme sağlayacaktır?" sorusuna yanıt

bulmak zor. Sosyalist etiketli toplumlarla, kapitalist toplumlar aynı teknolojiyi kullanıyorlar. Hatta kapitalist toplumların teknolojisi daha ilerde. Sosyalizme geçiş de Marx'ın tablosuna uygun olmadı. Kapitalist toplumların üretici güçleri artık gelişemez hale geldiği için sosyalizme geçilemedi. Sosyalist etiketli toplum düzenlerinin kurulduğu ülkelerde teknoloji geri, işçi sınıfı da henüz gelişmemişti. Ekim devrimini yapanlar, Avrupa'da devrim olacağına inanıyorlardı. Sosyalist etiketli toplumlarda aradan uzun yıllar geçtiği halde, sosyalizmin hâlâ kurulamadığına bakarak, henüz teknolojik gelişmenin, sosyalizme geçiş için yeterince gelişmediği sonucunu mu çıkaracağız? Yoksa teknolojiyi ikinci plana iterek, ağırlığı sınıf mücadelesine mi vereceğiz? Bu yol tutulursa, makinalı üretimle işçi sınıfı arasındaki sıkı bağları görmemek hiç olur mu? İşçi sınıfının hem sayıca, hem bilinç bakımından, ancak makinalı üretimin geliştiği ülkelerde güçlü olduğu gerçeği, nasıl göz ardı edilebilir? Nitekim sosyalizm etiketi altında gerçekleştirilen devrimler, Marx'ın düşündüğü gibi, kocaman çoğunluğun dip dalgası biçiminde olmamıştır. Rusya'da askeri biçimde örgütlenmiş profesyonel devrimciler, kaybedilmiş bir savaşın getirdiği açlık ve bezginlikten yararlanarak, devleti ele geçirmişlerdi. Öteki ülkelerin çoğunda ise sosyalizm Kızıl Ordu'nun süngüsü ucunda gelmiştir. Böylece yeni bir devrim modeli ortaya çıkmıştır. Bu modelde Marx'ın analizleri sözde korunuyor; ama asıl profesyonel devrimciler örgütünün becerisine güveniliyordu. Kapitalizmin ölüm döşeğine düştüğü emperyalizm aşamasında, zincirin en zayıf halkası nerede ise, tam o noktaya indirilecek darbeyle sosyalizm kurulabilirdi. Nerede olursa olsun; isterse o ülke, henüz kapitalizm aşamasına geçmemiş de olsa, Bolşevik modelinde bir parti ve Bolşevik stratejisi ve taktiği ile sosyalizm kurulabilirdi.

Artık yeni analizler yapılıyordu. Marx, anısına gösterilmesi gereken saygıda kusur edilmeden rafa kaldırılmıştı. Emperyalizmin ölüm döşeğinde olduğu varsayımından çıkış yapılarak beyni Moskova'da bulunan bir devrimci dünya örgütü yaratılıyordu. Bu örgütün dünyanın dört bir yanındaki şubeleri, zayıf halkayı kollayacaklardı. Teknolojinin yerini, sınıf mücadelesinin özel bir biçimi alıyordu. Yeni teoriye göre: işçi sınıfı kendiliğinden sadece ekonomik bilince ulaşabilirdi. Politik bilinç ona dışardan, profesyonel devrimciler tarafından götürülecekti. Profesyonel devrimcilerin örgütü, işçi sınıfının öncüsü olan komünist partisi idi. Hatta işçi sınıfı olmasa bile, bu devrimci parti köylüleri devrime sürükleyebilirdi. Devrimin, Bolşevik hareketinden öğrenilmiş kuralları vardı. Komünist partileri dünyanın her yanında, emperyalizmin zaaflarını değerlendirerek yığınları devrime hazırlayacaklardı...

Marx'ın teorisinden çok uzaklara düşmüştük. İşçi sınıfı devrimin öznesi olmaktan çıkarılmış, nesnesi durumuna getirilmişti. Gerçekte Lenin'in Kautsky'den aktardığı "dışardan bilinç götürme" teorisi ile "öncülük" teorisi, işçileri, köylüleri edilgen piyonlar durumuna düşürüyordu. Merkezci, dikeyine hiyerarşili ve asker disiplinli devrimci parti modeli ise, sosyalizm adına bir dikta rejiminin kurulacağını göstermekteydi: Devlet ele geçirilecek, üretim araçları kamulaştırılacak, işçiler, köylüler sosyalizm için çalıştırılacaktı. 65 yıl sonunda bu tepeden inme sosyalizmin verdiği ürünler gözler önündedir.

Bir devletçi girişimin bürokratik diktası altında sömürü devam ediyor. Marx'ın bilimsel, eleştirilere açık öğretisinin yerini, eleştiriye kapalı bir çeşit ontoloji almıştır. Tarihsel maddeciliğin yeni irdelemeler, araştırmalar için birer "ipucu" sayılan tezleri, gerçeklerle ilişkileri kesilerek mutlak yargılara dönüştürülmüştür. İşçi sınıfı, sınıf savaşımı, işçi

sınıfının diktatörlüğü, hepsi de içi boş gerçek bir karşılığı olmayan kavramlara dönüşmüştür. Tabii aynı zamanda bunların gerçeği yansıttığı da ileri sürülerek, "öncü"ler teorisinin yardımıyla her şey yerli yerine oturtulmaktadır. "İşçiler, köylüler yönetime katılmıyor mu?" diyorsunuz. "Öncü"ler teorisi imdada yetişiyor. "İşçilerin, köylülerin en değerli, en yetenekli evlatlarının; devrimci 'öncü'lerin devleti yönettiği" yanıtı veriliyor. Ve o devrimci "öncüler" gerçekte egemen bir yeni sınıf oluşturuyorlar.

İlk yapılacak şey Marx'a dönmektir. Hayır bağnazca bir dönüş değil. Bilim düşüncesiyle ve eleştirici bir gözle Marx'ın öğretisine dönmek... Marx teorilerini ortaya koyalı yüzyıldan daha çok bir zaman geçti. Üstelik yapacağı o kadar çok iş vardı ki, kimi konuları işaretle yetindi. Hatta teorisinde önemli bir yer tutan "sınıf" kavramını bile gereği gibi işleyemedi. *Kapital*'de tam bu konuyu ele alacaktı ki, yaşamı sona erdi. Tabii sınıf üzerine çok şeyler yazdı. Ama kavramın tam bir tanımını vermedi. Toplumda kaç sınıf olduğu bile kesin saptanmamıştır. *Komünist Manifesto*'da iki sınıftan söz edilirken, *Fransa'da Sınıf Savaşımı*'nda yedi; *Almanya'da Devrim ve Karşı-Devrim*'de sekiz ve *Kapital*'de ise üç sınıf vardır. Oysa gerek bilimsel öğretisi, gerek felsefesi ve siyasal doktrini Marx'ın sınıf ve savaşım ekseni üzerine oturtulmuştur. Bu önemli bir eksikliktir. Sınıfın tanımını Lenin vermiştir. Ama tartışmalıdır; yetersiz olduğu ileri sürülmektedir.[23]

Marx politika yönü ağır basan *Komünist Manifesto*'da: "Tarih sınıflar savaşımıdır" ya da "sınıf savaşımı tarihin motorudur" dediği halde, bilinçli sınıf savaşımının, proletaryanın tarih sahnesine çıktıktan ve "kendisi için sınıf" haline gelmesinden sonra başladığını söylüyor. Gerçekten de

23 Bkz. Raymond Aron, *La Lutte de Classe* [(Sınıf Mücadelesi)] ([Paris]: Gallimard, 1964).

Marx, proletarya adını verdiği endüstri işçilerine özel bir önem veriyor. Onun gözünde proletarya kapitalizmin hem yadsınması hem de anlatımıdır. Proletarya toplumun tüm yükünü taşıdığı, tüm değerlerini yarattığı halde, kendisi yoksul ve adeta toplumun dışına itilmiş durumdadır. Bu da onda, bu adaletsiz toplum düzeninin temelden değiştirilmesi gerektiği bilincini yaratır.[24] Marx, proletaryanın kapitalist toplum içindeki yeri ve tarihsel işlevine bakarak, sosyal grupların iki sınıf çevresinde kutuplaşacağı ve kapitalist toplumda burjuvazi ile proletaryanın karşı karşıya kalacakları inancına varmıştır. Oysa Marx'ın bu düşüncesi gerçekleşmedi. Proletarya ilk zamanlar hızla büyüdüğü halde, bu hızlı gelişme sonraları durmuştur. Köylüler azalmış, ama kaybolmamış; buna karşılık kalabalık bir hizmet sektörü ortaya çıkmıştır. Bu değişik gelişmenin, devrim tablosunu etkileyeceği açıktır. Ayrıca sömürgelerden sağlanan üstün kârlardan, proletaryaya az çok pay ayrılması, işçi sınıfının üst tabakalarının burjuvalaşması sonucunu doğurmuştur. Buna karşılık sömürge halkları aşırı sömürü ve baskılar sonucunda devrimci bir karakter kazanmışlardır. Ulusal kurtuluş hareketleri, dünya haritasında emperyalizm aleyhinde değişikliklere neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nin yayılmacı bir politika izlemesi, hem dünya sosyalizmi bakımından hem ulusal kurtuluş hareketleri bakımından yeni sorunlar ortaya çıkarmıştır. Böylece Marksizmde sınıf ve sınıf savaşımı kavramlarının ve yeni bir olgu olan, ulusal kurtuluş hareketlerinin teorik değerlendirmelerini yapmak gerekir.

Ulusal kurtuluş hareketleri ve bununla bağlantılı olarak, son zamanlarda dünya çapında bir hareket görünümü alan terörizmin, Marksist açıdan ciddi bir açıklaması yapılmalı-

24 Marx ve Engels, *Oeuvres Philosophiques*, [*l'Idéologie Allemande* (Felsefe Yapıtları, Alman Ideolojisi)], s.182-3.

dır. Böyle bir açıklama bizi teknoloji ile devrim arasındaki klasik bağlantıyı ve işçi sınıfının devrimci işlevini irdelemeye ve yeniden değerlendirmeye zorlayacaktır. Sovyet bilginlerinin bu konuda çalışmaları olabilir. Ama alışılmış şemalardan çıkış yapılarak hazırlanmış ve gerçekleri belirli klişeler içine sokma çabaları niteliğinde yapıtlar olmasından korkulur bunların.

Marx'ın öğretisinde üretim teknolojisinin temel bir öge olduğunu biliyoruz. Toplumların bir üretim tarzından ötekisine geçişi, son çözümde, üretim teknolojisindeki ilerlemeye bağlanır. Kölelikten feodaliteye; feodaliteden kapitalizme geçişte, üretim teknolojisindeki ilerlemeler açıkça görülmektedir. Kapitalizmden sosyalizme geçişte de bunun böyle olması gerekirken, bilindiği gibi olmamıştır. Ulusal kurtuluş hareketlerinde ise teknolojik ilerleme adeta gündemden çıkarılmıştır. Tüm ağırlık devrimci ideolojiye geçmiş görünüyor. Oysa sosyalizme geçiş, teknolojik ilerlemenin bir sonucu olmak gerekir. Teknolojinin ilerlemesi bilimin ve daha genel bir deyimle, kültürün her anlamda gelişmesi demektir. Lenin'in "Biz önce Devleti ele geçirir, sonra sosyalist kültüre ulaşırız" biçiminde özetlenebilecek görüşünü,[25] olaylar doğrulamadı: Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin özgürlükcü kültürü hâlâ filiz vermedi.

Devrim teknolojik ilerlemeye bağlanmayınca, proletaryanın devrimci misyonu da boş bir söz oluyor. Sade boş bir söz değil, romantik bir eylemciliğe (*activisme*) de yeşil ışık tutuluyor. Proletarya adına konuşan ama gerçekte yığınları hareketlendirip yönetmeyi amaçlayan profesyonel devrimci örgütleri ortaya çıkıyor. Ulusal kurtuluş hareketlerinde olsun, terörizmde olsun, Marksist-Leninist örgütlerin halkın bilincini temsil etmek iddiasıyla harekete geçtikleri görülü-

25 [V.I. Lénine, *Oeuvres* (Yapıtlar) C. 33 (Paris: Ed. Sociales, 1976), s.494.]

yor. Ama şu da var ki, bu romantik eylemcilik (*activisme*) havada kalmıyor, sosyal bir tabana basabiliyor. Bu Marx'ın tanımadığı yeni bir olgudur.

Değişen bir dünya karşısında, Marksizmin 100 yıl öncesindeki gibi kalması düşünülemez. Marx'ın ortaya koyduğu modelin, günümüz olaylarını açıklamaya ne dereceye kadar yaradığı ciddiyetle araştırılmalıdır. Teoriler, kavramlar, bir bir gerçeklerin ölçütüne vurulmalıdır. Bugün pek çok Marksist bu gereği duyuyor. Galiba yapılması gereken ilk iş, Marksizm-Leninizm denen ontolojinin Marx'ın öğretisi ile ilişkilerini aydınlatmak olmalıdır. Bilimsel olmayı bir propaganda aracı olarak değerlendiren bu siyasal ideolojinin, bilimle ilgisiz bir felsefe sistemi olduğunu kanıtlamak zor değildir. Marx'la ilişkisi konusu daha naziktir. Marksizm-Leninizmin Marx'ın öğretisine dayandığı, Marx'ın tarih tezlerinden hareket ettiği, onun ekonomik analizlerini benimsediği açıktır. Ama şu da açıktır ki, Marx'ın bilimsel öğretisi, politik bir ideolojiye ve bir ontolojiye dönüştürülerek saptırılmıştır. Gerçekte Marksizm-Leninizm eleştiriye kapalı, noktalanmış, tamamlanmış bir sistemdir ve bu haliyle Marx'ın bilimsel öğretisine sırt çevirmektedir. Marx, bulguladığı gerçekleri, yeni irdelemeler için bir yönerge, birer ipucu sayacak kadar alçak gönüllü bir bilim adamıydı. Sovyet ideologları, bu ipuçlarından bir süper-bilim yaratmışlardır, diyalektik mantığı gene kafası üzerine dikerek...

Ama asıl zor olan iş, Marx'ın öğretisini onun bıraktığı yerden alarak bugüne getirmektir. Devrim kavramı, günümüzün gerçekleri karşısında ele alınmalı, teknolojik ilerleme ile devrim hareketleri arasındaki ilişkiler gerçeklerin ölçütünde yeniden değerlendirilmelidir. İleri teknolojili toplumlarda proletaryanın devrimci niteliğini ne dereceye kadar koruduğu saptanırken; gene teknolojik gelişme açısından, ulusal kurtuluş hareketleri ile terörizmin yaygınlaşma-

sı olgusu da açıklanmaya çalışılmalıdır. Bu işler tam bir bilimsel titizlik ve objektiflik içinde sürdürülmelidir. Yan tutan bir bilim düşünülemez. Gene gerçeklerden hareket ederek, Marksist hümanizmayı günümüzün sorunlarına yanıt verecek düzeye getirmenin de Marksistlerin başlıca görevi olduğuna inanıyorum. Sosyalizm insanlar içindir; insanlar sosyalizm için değil. Kuşkusuz bu, insanlar sosyalizm için özveride bulunmazlar anlamına gelmez. Bulunurlar elbet; ama bu tepeden inme buyruklarla dayatılan bir özveri olamaz. Ve böylece yeni, yepyeni bir sosyalist politika anlayışına ve uygulamasına geçilecektir. İnsanları piyon gözüyle görmeyen, insanları kullanmayan bir politika... Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin XX. Kongresi'nden sonra, pek çok Marksist, Sovyetler'deki uygulamaların eleştirilmesi gereğini duymuştur. Gerçek bir devrimci, eleştiriyi, özeleştiriyi asla elden bırakmamalıdır. Devrimcinin tek dayanağı gerçeklerdir.

Marx'ın yapıtı birbirinden farklı biçimlerde değerlendirilmiştir. Önce politikacılar iki farklı yorum getirmişlerdir. Bir kesimi, kapitalizme geçişin reformlarla gerçekleştirileceğini savunmuşlardır. Bir başka bölük politikacı da, sosyalizme zor kullanarak geçileceğini ileri sürmüşlerdir. Her ikisi de Marx'a dayanmakta, onun yazdıklarını yorumlamaktadır. Geçişin silah zoruyla olacağını söyleyenler arasında da farklı görüşler ortaya çıktı.

Marksist düşünürler de Marx'ı farklı biçimlerde değerlendirmektedirler. Filozof Marx'ı bilimci Marx'tan ayırıyor ve Marksizm etiketini bilimci Marx'a yaraştırıyorlar. Bunlara göre, Marx'ın felsefi yapıtları bir yana bırakılmalı, sadece tarih tezleri ve ekonomi üzerindeki çalışmaları ele alınmalıdır. Althusser bunlardan biri. Bu Fransız Marksiste göre Marx'ın yapıtında epistemolojik bir kesinti vardır. Bu kesinti *Alman İdeolojisi*'nde de ortaya çıkar (1845). Marx, burada

açıkça idealist felsefe ile bağlarını kopardığını yazar. *Alman İdeolojisi*'nde Marx tarihsel maddeciliğin esaslarını ortaya koyarken, aynı zamanda yeni bir maddeci felsefenin de temelini atar. *Feuerbach Üzerine Tezler*'i de kesinti yapıtları içinde saymak gerekir. Althusser, *Manifesto*; *Felsefenin Sefaleti*; *Ücret, Fiyat, Kâr* gibi yapıtları *olgunlaşma* dönemi yapıtları olarak görür (1845-57). 1857-83 arasındaki yapıtlar da olgunluk dönemi yapıtlarıdır. Althusser, 1845'ten önceki yapıtları, Marx'ın gençlik yazıları olarak, yani çıraklık döneminin yapıtları olarak tanımlar ve berikilerden ayrı tutar.[26] Marx'ın yapıtı bir tümdür. Evet, idealist felsefe ile bağlarını kopardığını kendisi yazmıştır. Ama bu, kimi felsefi yaklaşım ve kavramların Marx'ın olgunluk yazılarına girmediği anlamına gelmez. Nitekim olgunluk çağı yapıtları olan *Kapital* ve *Grundrisse*'de *yabancılaşma* ve *fetişizm* gibi felsefe kavramlarına rastlanmaktadır. Aslında Marx, yabancılaşmadan hiç vazgeçmemiştir. Yukarda bir aralık değinildiği gibi, Marx bilimsel araştırmalarla insanın yabancılaşmalardan kurtuluşuna, sivil toplumun bilimsel analizi ile, sağlam bir kanıt bulmak istemiştir.

Marx'ın yapıtını bir doğa bilimiymiş gibi değerlendirme gayreti içinde olan İtalyan Marksist Della Volpe'yi de bu "bilimciler" arasında saymak gerekir. Della Volpe, Marx'ın tarih ve ekonomi tezleriyle, doğa bilimleri arasında bir paralellik kurmaya çalışmıştır. Burada iki şeyi birbirine karıştırmamak gerekir. Bilimsel metotla, bilim düşüncesiyle çalışmak başka şeydir; doğa ile insanı konu alan sosyal bilimleri aynı kefeye koymak başka şeydir. Della Volpe okulunun eski üyelerinden Lucio Colletti'ye göre doğa olayları *çelişkisizdir*; sosyal olaylar ise *çelişkilidir*. Bundan dolayı Marksizmi bir doğa bilimi gibi ele almak yanlış olur. Ama

26 Louis Althusser, *Pour Marx* [(Marx İçin)] ([Paris]: Maspéro, 1966).

bu noktadan çıkış yaparak iki çeşit bilim olduğu ileri sürülürse, bu da moral bilgilere üstünlük tanımak gibi, son derece sakıncalı bir sonuca götürür bizi. Colletti'nin yaklaşımı bu. Ama kendisi Marksizmde tüm engelleri aşma olanaklarının bulunduğuna inanıyor.[27]

Kimi Marksistler de Marx'ın yapıtında ağırlığı hümanizmaya yüklüyorlar, Marksizmde burjuva kültürünü yadsıyan bir yeni kültürün filizlerini görüyorlar. Kimi "yorgun savaşçılar" da Marksizme "hikmet-i hükümet"in metafiziği gözüyle bakıyorlar. Biz Marx'ın öğretisini, bir büyük hümanistin sosyal olaylara bilimsel bir açıklama getirme girişimi olarak görüyoruz. Toplumun gelişmesini açıklayan tezler, kalın çizgide bilimsel bir açıklamadır. Marx'ın kapitalist ekonomiye eleştirisi de bilimsel bir eleştiridir. Ama bu Marksizmin her sorunu yanıtladığı anlamına gelmez elbet. Bir kere Marx'ın öğretisinde açıklığa kavuşturulması, daha doğrusu yeni açıklamalarla tamamlanması gereken bölümler var. Bundan başka yeni gelişmelerin Marksist açıdan değerlendirilmesi, gerek tarih tezlerinin, gerek ekonomik teorilerin günümüzün gerçeklerine çözüm getirecek bir düzeye getirilmesi gerekiyor. Bunların yanı sıra Marksizmden kaynaklanan insana saygı temeli üzerinde oluşturulacak, yepyeni bir politik doktrin ve eyleme her gün daha çok gereksinim duyuluyor.

VI. [.....]

Bu konuya son vermeden şu noktaları bir kez daha vurgulamak isterim; Marx'ın yapıtında, filozof Marx, bilimci Marx ve politikacı Marx, iç içe yaşıyor. Her birinin zaman içinde ayrı yerleri bulunmakla birlikte, İNSAN sorununun

27 Lucio Colletti, *Politique et Philosophie* [(Siyaset ve Felsefe)] ([Paris]: Ed. Galilée, 1975).

felsefeyi, bilimi, politikayı birbirine bağladığı görülür. Filozof Marx, önceleri idealistti. Ama henüz 18 yaşındayken "düşün"ü (*idée*) gerçekte aramaktadır. Hegel'e sarılacaktır. Hegel de aradığını vermeyecektir ona. Nedir aradığı? Yabancılaşmış insanın, yabancılaşmadan sıyrılıp "tümel" insan olarak, gerçek kişiliğini bulması. Aynı şeyi Feuerbach'ın maddeci felsefesinde arayacak ve bulamayacaktır. Feuerbach dahil "eski" maddecileri *etkin* insan gerçeğini, *pratiği* tanımamış olmakla suçlayarak, onlardan kopacak, "yeni" maddeciliği kuracaktır.

Bilim adamı Marx, toplumu bir nesne olarak ele alıyor. Devletin, hukuk ilişkilerinin arkasında "sivil toplum"; onun da tabanında ekonomi vardır diyor. Toplumsal gelişmenin, yani tarihin yasasını arıyor. Tıpkı doğa yasaları gibidir bu yasa; istencimiz dışındadır, aşamalar ne atlanabilir ne de buyruklarla durdurulabilir diye yazıyor. Ama bu yasalar bir kere bulgulandı mı, sömürüye, baskıya, yoksulluğa, açlığa, savaşlara son vermenin yolu bulunacaktır diyor. Ve kapitalist üretim biçiminin temel çelişkisinin hem kapitalizmin başını yiyeceğini, hem sosyalizme geçişin maddesel koşullarını hazırlayacağını ileri sürüyor. Marx, bu noktaya yabancılaşmadan gelmiştir. Üreten yabancılaşmış insanın, yabancılaşmadan nasıl üretebileceğini arayarak gelmiştir. Marx'da bilim bu amaca hizmet eder. Kapitalist toplumun, nasıl, hangi yoldan değiştirilebileceğine ışık tutar.

Gelelim politikacı Marx'a: "Proletarya felsefenin maddesel silahıdır; felsefe de proletaryanın düşünsel silahıdır" diyecektir. Burjuva toplumunun tarih sahnesinden silinmeye mahkûm olduğunu, felsefe yani bilim açıklayacak ve proletarya, tarihin bu hükmünü felsefenin ışığında yerine getirecektir. "İşçilerin kurtuluşu, doğrudan doğruya işçilerin yapıtı olacaktır" diye ekleyecektir. İşçi sınıfı insanlığa yeryüzünde cenneti vaat eden ve bu vaadi gerçekleştirecek olan

bir çeşit Mesih'tir. Bu Mesih'in kutsal kitabı tarihsel maddeciliktir.

Mesih'e benzetme üzerinde biraz duralım. Mesih olan, tarihsel maddeciliğin işlevini belirlediği proletaryadır. Marx'ın yaşadığı günlerde, proletarya sayıca da, bilinç olarak da henüz zayıftı. Marx, hesaplarını, o günkü işçi sınıfına dayandırmıyor, maddeci tarih biliminin "vaat ettiği" geleceğin işçi sınıfı üzerine kuruyordu. Bunu *Alman İdeolojisi*'nde açıkça görüyoruz: "üretici güçlerin gelişmesinde bir an gelir ki" diye başlayan 182. sayfadaki paragraf şöyle sürer:

> "gereken üretim güçleri ve ticaret araçları, mevcut koşullarda, üretici güç olmaktan çıkıp yıkıcı güç haline gelir; öylesine ki, sonuç olarak toplumun tüm yükünü taşıyan, ama nimetlerinden yararlanamayan ve toplumdan dışlanarak öteki sınıfların tümü karşısında en açık biçimde muhalefete itilen sınıf, toplumda çoğunluğu oluşturan ve köklü bir devrimin zorunlu olduğu bilincinin, komünist bilincin kaynaklandığı bir sınıf doğar."[28]

Bunun böyle olacağını tarih söylemektedir. Bir başka yerde de Marx, işçi sınıfının, görevinin ne olduğu işçilerin çoğunluğunun hatta tümünün görüşlerinden öğrenilemez; işçi sınıfının ne yapması gerektiği ancak tarihsel maddecilik bilimin verilerinden öğrenilir diyor. Böyle bir anlayışla hareket edilince, insanlığın başına belalar sarılabileceği pek açıkça görülmektedir. Marx, bu gibi görüşleri tezinin bilimselliğini vurgulamak için ileri sürmüştür. Çünkü bunları dengeleyen tümcelere de rastlarız ve bunlar, yapıtın hümanist çizgisine asıl uygun olan anlatımlardır. Örneğin Marx, "işçilerin kurtuluşu, doğrudan doğruya kendi yapıtları olacaktır" demiştir. Hem de I. Enternasyonal kuruluş bildirge-

28 Marx ve Engels, *Oeuvres Philosophiques, L'Idéologie Allemande* [(Felsefe Yapıtları, Alman İdeolojisi)] C. VI, s.182-3.

sinde... Örneğin "İşçi devriminin ilk adımı, proletaryayı egemen sınıf haline getirmek ve demokrasiyi fethetmek olacaktır" demiştir. Örneğin, doğrudan üreticiler doğal ilişkilerini akla ve insan doğasına en uygun biçimde kurmalı ve yönetmelidirler demiştir. Kaldı ki *Alman İdeolojisi*'nde Marx, devrimi, işçi sınıfında devrimin zorunlu olduğu bilincinin oluşmasına bağlamıştır. Bu da maddesel yaşamın gerçek bir süreci olarak anlatılmıştır. Yani aslında Marx, doğru anlaşılır, doğru yorumlanırsa, tehlike yoktur. Ne var ki öyle olmadı. İşçi sınıfının "tarihsel olgunsuzluğu" yeni teorilere ve bu teorilerden kaynaklanan çarpık uygulamalara yol açtı: İşçi sınıfı bilinçlenememiştir; kendi haline bırakılırsa zaten bilinçlenemez; çünkü sosyalizm bir bilimdir ve işçiler bu bilimi kendiliklerinden öğrenemezler; şu halde sosyalist aydınlar işçi sınıfına siyasal bilinci dışardan götürecekler bir de örgüt kurarak devrime öncülük edeceklerdir. Bu yaklaşım, devrimi, maddesel yaşamın bir süreci olmaktan adeta çıkarıyor; bir çeşit askeri hareket şekline sokuyordu. Böylece Lenin'in fırsatları değerlendirmeye kararlı profesyonel devrimcilerine ve bunların merkezci örgüt biçimine gelindi ki, bu da Ekim Devrimi'nin iflasına yol açtı: Bir örgüt modeli ve bir dogma...

Marx'ın öğretisinin, Marx'a, Engels'e karşın taşıdığı bir başka tehlikeye de işaret etmek gerekir. Marx, tarih tezlerinin "yeni irdelemeler için ipuçları" olduğunu yazmıştı.[29] Yeni görüş getiren her kişi gibi Marx da teorisini inatla ve hırsla savunmuştur kuşkusuz. Ama her zaman tartışmaya açıktır. Engels de şöyle yazıyordu: "Bizim tarih görüşümüz, irdelemeler için bir yönergedir."[30]

---

29 Marx, [*Contribution à la critique de l'économie politique*] (Ekonomi Politiğin Kritiğine Katkı), s. 5.

30 Conrad Schmitt'e 5.8. 1890 günlü mektup için bkz. Marx-Engels, *Etudes Philosophiques* (Felsefe İncelemeleri) ([Paris]: Ed. Sociales, 1968) , s.153.

Engels, tarihsel olayları irdelemek gereğini duymadan "noktalayan" yeni Marksistlere yapıyordu bu uyarıyı. Ama uyarılar sonuç vermemiştir. Elde hazır bir reçete varken kimse olayları irdelemek zahmetine katlanmamıştır. Hele Rus Marksistleri bu reçeteyi tam bir bağnazlıkla korumuşlardır. Evet, Plekhanov olsun Lenin olsun Marx'ın öğretisinin bir dogma olmadığını her vesile ile tekrar ettikleri halde, Plekhanov yazılarında Marx ve Engels'in teorisini derinleştirmek gereğini duymamış, Lenin ise Marx'ın öğretisinden hayli farklı bir devrim teorisi ortaya koymuş ve bu yeni teori, başına Marx'ın adı eklenerek, sonradan bir din kitabı gibi kutsallaştırılmıştır. Bu tarihten sonra teorinin, doğru mu yanlış mı olduğu asla tartışılmaz hale gelmiş, eleştiriler ihanet olarak görülmüş ve gösterilmiştir.

Oysa bilim eleştirisiz olmaz. En kesin bilim dalları bile eleştiriye açıktır. Marksizmde "içtihat kapıları" kapatıldı. Bu yasak hele yukardan beri açıklamaya çalıştığımız, Marksizm gibi, bilimselliği genelde bir kalın çizgiden ibaret olan tarihsel maddecilik bir bilgi dalında uygulanırsa; hele bu bilgi dalı bir yönü ile politik bir ideoloji olursa ve bu bilgi dalı hele hele tek partili bir rejimin düşünce temelini oluşturursa, bu yasak insanlar için yaşamsal bir tehlike haline gelir.

Lenin'in Marx'ın öğretisinin harfine değil, ruhuna sadık kalınmalı dediğini söyledik. "Ruh"tan maksat, deneysel olarak kanıtlanmış ve yeni deneylerin yargısına açık olan "doğru"larsa; ya da bilimsel yöntemse, güzel bir düşüncedir. Ama bu sözlerin uygulamadaki sonuçlarına bakılırsa, bunların bu maksatla söylendiğinden kuşku duyulur. Çünkü Lenin, Marx'ın öğretisindeki "ruh"u, kendi yorumu ile bir tutmuş ve bu "ruh"u başka türlü yorumlayanları davaya ihanetle suçlamıştır. Bu gibi davranışların bilimle, bilimsel "doğru"ların araştırılması ile ve bilimsel eleştiriye açık ol-

makla en küçük bir ilişkisi yoktur. Lenin dahil tüm Rus komünistleri ve irili ufaklı uyduları, bilim diye yutturulmaya çalışılan dogmaların bağnaz ve gaddar savunucuları olmuşlardır. Lenin de, Stalin de, sonraki liderler de politikalarını bilim diye dayatmış politikacılardır. Marx ve Engels bile politika yaptıklarında hırçınlaşmışlardır. Ama onların yeni bir teoriyi savunmak ve tutturmak gibi bir mazeretleri vardı. Bu sahte bilimsellik, merkezci örgüt modeli ile birleşince, bilimi de siyasal özgürlükleri de amansızca zincire vuran en korkunç istibdat rejimine yol açmıştır.

Felsefeden bilime, bilimden siyasal doktrin ve etkinliğe, aynı düşünün, yabancılaşmış insanın kurtuluşu, tümel insanın yaratılışı fikrinin, mekik misali etkiler oluşturduğunu görüyoruz. Orta direk, maddeci hümanizmdir. Marx'ın yeni maddecilik adını verdiği, bu maddeci hümanizmadır. *Alman İdelojisi*'nde, Feuerbach'ın soyut insan kavramını eleştirirken, insanı, sadece duygusal ilişkileri (dostluk, sevgi gibi) içinde ele almanın yanlışlığını belirterek, dünyayı tüm gerçekliği ile yani dünyayı, onu oluşturan insanların tüm etkinlikleri, tüm ilişkileri olarak algılamamakla suçluyor. Bu arada Marx, çok sade, ama filozofların gözünden kaçmış, şu gerçeği de vurguluyor: İnsanlığın varolmasının, dolayısıyla tarihin var olmasının ilk koşulu, tarih yapabilmeleri için insanların yaşamlarını sürdürecek durumda olmalarıdır. Yaşamak için, yemeye, içmeye, konuta, giyinmeye ve başka şeylere gerek vardır. Şu halde ilk tarihsel olay, bu gereksinimlerin karşılanması için gerekli olan araçların üretimidir: Yani maddesel yaşamın kendisinin üretimidir (...) diyor. Ve ilk gereksinimlerin karşılanmasını, yeni gereksinimlerin izlediğini; insanların bu arada başka insanlar ürettiklerini, kendilerini ürettiklerini; böylece erkekle kadın, ana-baba ile çocuklar arasında ilişkilerin (ailenin) doğduğunu; başlangıçta ailenin tek sosyal ilişkiyi oluşturduğunu

belirttikten sonra, Marx bu ilişkilerin doğal ve sosyal ilişkinin, koşulları, biçimi ve amaçları ne olursa olsun, birçok kişinin işbirliğinden meydana geldiğini söylüyor. Ve Marx diskurunu, açıklamalarını şu ilginç sözlerle sürdürüyor: Tarihsel ilişkilerin yukarıda sıralanan özgün dört yanını algıladıktan sonradır ki, diyor Marx:

> "insanın aynı zamanda bilinci de bulunduğunu görüyoruz. Ama 'saf' bilinç olarak değil. Çünkü madde tin'in ayak bağıdır ta başından beri. Titreşen hava tabakaları ve ses dalgaları, yani konuşma, dil [biçimindeki maddeye "yakalanmış" olmaktan muzdariptir].* Dil bilinç kadar eskidir. Dil, etkin, pratik bilinçtir. Bilinç bu yoldan başka insanlar için var olur. Dil de, bilinç de başka insanlarla ilişki kurma gereksiniminden doğmuştur."[31]

İnsanı hayvandan ayırt eden temel ayırım "insanın yaşamını üretmesidir" diyor Marx, hümanizmasını yukarıda özetlenen anlamda "yaşamlarını üreten insanların" kurtuluşu olarak açıklıyor. İnsanlar, yaşamlarının herhangi bir anında ne olmuşlarsa bu, onların öz etkinliklerinin sonucudur. Etkin olmak, üretmek ise, önceden bir amacı olmayı, neyin, nasıl üretileceğini bilmeyi gerektirir: "En kötü mimarı en usta arıdan hemen ayırt eden şey, mimarın, petek gözünü balmumundan yapmadan önce, kafasında kurmasıdır."[32] Kafasında ürettiği şeyi, tasarımı (projeyi), yani öz varlığının bir parçasını, gerçekleştirmek için "dışlar". Öz varlığının bir

---

(*) [K. Marx ve F. Engels, Alman Ideoljisi [Feuerbach], çev. Sevim Belli (Ankara: Sol Yayınları, 1999), s. 55.]

31 Marx ve Engels, *Oeuvres Philosophiques* [*L'Idéologie Allemande* (Felsefe Yapıtları, Alman Ideolojisi)], s.164-9.

32 [K. Marx, Kapital, C.1, çev. Alaattin Bilgi (Ankara: Sol Yayınları, 2000), 6. Baskı, s. 181.] Bu eserdeki çeviri şöyledir: "[E]n kötü mimarı en iyi arıdan ayıran şey, mimarın yapısını gerçekten kurmadan önce, onu imgesinde kurabilmesidir."

parçası olan proje, maddesel olarak üretilince, insanın dışında, ondan bağımsız bir nesne haline gelir. Ve araya istençleri dışında, işbölümü karışınca, kişinin ya da ailenin özel çıkarı ile tüm kişilerin genel çıkarı çatışır. Böylece insan kendi yarattığı bir gücün tutsağı haline gelir, yabancılaşır.

Marx'ın, felsefeci, bilim adamı, devrimci lider olarak tüm uğraşı, istenç dışı işbölümünün tutsaklığından, insanları kurtarmak amacına yönelmiştir. Burada Marx'ın, insanlığın yabancılaşmadan kurtuluşunun tarihsel süreç içinde yabancılaşmanın gittikçe daha büyük boyutlara ulaşmasıyla gerçekleşeceğine inandığını belirtmek gerekir. Yabancılaşma, adeta insanın kurtuluşunu gerçekleştirmekle görevlidir: Yabancılaşmış insanlığın temsilcisi olan proletarya yabancılaşmaya son verecektir, sınıfları dolayısıyla kendi kendisini de ortadan kaldırarak. "Proletarya ortadan kalkmadıkça felsefe gerçekleşemez; felsefe gerçekleşmedikçe de, proletarya ortadan kaldırılamaz." Marx, şöyle diyor:

> "Doğrudan duygun olan maddesel özel mülkiyet, insan yabancılaşmasının maddesel ve duygun ifadesidir. Özel mülkiyetin hareketi -üretim ve tüketim- önceki tüm üretim hareketinin, yani insanın gerçekleşmesinin ya da insan gerçeğinin, duygun sergilenişidir. Din, aile, devlet, hukuk, ahlak, bilim, sanat, vb., üretimin özel biçimleri olup hepsi de onun yasalarına bağlıdır. İnsan yaşamına sahip çıkma biçimi olan özel mülkiyetin fiilen ortadan kaldırılması ve her türlü yabancılaşmanın fiilen ortadan kaldırılması demektir, dolayısıyla insanın, dinden, aileden, devletten, vb., insan varlığına, yani sosyal varlığa dönmesi demek olacaktır.
>
> (...) Doğanın insanı[insanî özü],* ancak sosyal için vardır, başkalarının da kendisi için varlık olmaları ancak ora-

(*) [Karl Marx, *1844 El Yazmaları*, çev. Murat Belge (Istanbul: Birikim Yayınları, 2000), s.113]

da gerçekleşir. İnsancıl varlığının esası olarak ancak orada var olur. Ancak orada, toplumda, doğal varlığı, insan için insancıl varlık haline gelmiş ve doğa onun için insan olmuştur. Toplum, şu halde insanla doğanın madde olarak özdeşleşmesi; doğanın gerçekten yeniden dirilişi; insanın doğacılığının ve doğanın insancılığı [nın (hümanizm)]* gerçekleşmesidir".[33]

Marx, sonraki uygulamaların gideceği yolu sanki sezmiş gibi, kişinin toplum adına ezilmemesi için, toplumu kişi karşısında soyutlamaktan kaçınınız diyor. İznizle önemli gördüğüm bu bölümü aynen aktaracağım:

"Her şeyden önce, 'toplumu' yeniden kişinin karşısına bir soyutlama olarak çıkarmaktan kaçınılmalıdır. Kişi, sosyal varlıktır. Şu halde kişinin yaşamı, yaşamını ortaya koyuşu -başkalarıyla aynı zamanda ortaya konmuş bir yaşam biçimi olarak karşımıza çıkmadığı halde- bir sosyal yaşam gösterisidir. İnsanın kişisel yaşamı ile cinsil yaşamı ayrı şeyler değildir. Kişisel yaşamın var olma biçimi -zorunlu olarak- cinsil yaşamın daha özel ya da daha genel bir biçimidir: Ya da cinsil yaşam, daha özel ve daha genel bir kişisel yaşamdır.

Cinsil bilinç olarak [türünün bilincinde olmakla],** insan, gerçek sosyal yaşamını ortaya çıkarır ve böylelikle sadece gerçek varlığını düşünde yineler. Nasıl ki, bunun tersi olarak, cinsil varlık, cinsil bilinç kendini ortaya çıkarır. Ve genelde, kendisi için düşünen varlık olur.

İnsan -ne derece özel bir kişi [tikel bir birey]*** olsa da

(*) [*A.g.e.*, s.113.]

33 Marx, *Oeuvres Philosophiques* [*Economie Politique et Philosophie* (Felsefe Yapıtları, Ekonomi Politik ve Felsefe)], s.24-5.

(**) [Marx, *1844 El Yazmaları*, çev. Murat Belge, s.114.]

(***) [*A.g.e.*, s.114.]

ve onu kişi, gerçek kişisel varlık yapan bu özellik olduğu halde- o aynı zamanda tümelliktir, ideal tümelliktir; toplumun düşünülmüş ve kendisi için duyulanmış, öznel varlığıdır; gerçekte sosyal varlığın sezgi ve insancıl tin olarak varoluşu olduğu kadar, insancıl yaşamın tümel gösterisi olarak da varoluşu olduğu halde [toplumsal varoluşun bilinçliliği ve gerçekten zevkine varılması olarak ve insanın hayat etkinliğinin toplamı olarak gerçek dünyada varolur].* Demek ki, düşünmekle varoluş hem farklıdır hem birdir."[34]

İnsanla toplumun, insanın kişisel varlığı ile cinsil varlığının iç içe varoluşlarını anlatan bu bölümün sosyalizm uygulaması bakımından önemi açıktır. Marx, toplum soyutlaştırılarak, kişinin karşısına dikilmemelidir, diyerek genel bir ihtarda bulunduğu halde, kişi-toplum diyalektiği, piramit biçimindeki örgütlenme ile birleşince kişinin silinmesine yol açmıştır. Çünkü proletarya diktatörlüğünü, proletaryasız proletarya adına yürütenler, kişilerin zaten toplumla diyalektik bir bütün oluşturduğu görüşünü benimseyerek insanların başına bela kesilmişlerdir. Bu konuyu şimdilik burada noktalayıp Marx'a dönelim.

Marx'ta İNSAN çizgisi, tüm yapıtlarında sürer ve son yapıtı *Kapital*'de bir yönetim biçimine ışık tutarak noktalanır:

"Özgürlüğün yurdu, gerçek olarak ancak dışardan dayatılmış bir zorunluluk ve uygunlukla çalışmanın son bulduğu yerde başlar; şu halde özgürlüğün ülkesi, tabiatının gereği olarak, asıl maddi üretim çevresinin ötesinde bulunur. Nasıl ilkel insan, ihtiyaçlarını karşılamak, hayatta kalmak ve çoğalmak için doğaya karşı savaşmak zorundaysa, uygar

(*) [*A.g.e.*, s.114.]

34 Marx, *Oeuvres Philosophiques* [*Economie Politique et Philosophie* (Felsefe Yapıtları, Ekonomi Politik ve Felsefe)], s.27-8.

insan da, toplumun yapısı, üretim tarzı ne olursa olsun, aynı şeyi yapmak zorundadır. Onun gelişmesi ile birlikte doğal zorunluluğun alanı da yaygınlaşır, çünkü ihtiyaçlar artar, ama aynı zamanda bunları karşılamak için üretim güçleri de gelişir. Bu alanda, olanaklı biricik özgürlük, sosyal insanın, ortak üreticilerin doğa ile alışverişlerini akla uygun olarak düzenlemeleri, doğanın kör gücüne boyun eğecek yerde onu elbirliğiyle denetlemeleri ve bu alışverişi en az emekle ve kendi insan tabiatlarına en yaraşan, en uygun koşullarda yerine getirmeleridir. Ama bu uğraş hep zorunluluk ülkesini oluşturacaktır. Kendinde amaç olarak insan güçlerinin gelişmesi, özgürlüğün gerçek ülkesi -ki ancak öteki ülkeye, öteki tabana, zorunluluk tabanına dayanarak açılır, gelişir- bunun ötesinde başlar. Bu gelişmenin esas koşulu iş gücünün azaltılmasıdır."[35]

Bu zorunlu çalışmanın henüz ortadan tam olarak kalkmadığı bir toplum modelidir. Ama üreticilerin yönetiminde, akla ve insan onuruna uygun bir toplum düzenidir. Bakalım bugün Marx'ın hümanizması nerededir ve sosyalizm uygulamalarının Marx'ın öğretisiyle ilgisi ne derecededir? Ama asıl görevimiz, üzerini örten cürufu kaldırarak, Marx'ın öğretisinde bilimsel olanı ortaya çıkarmak ve boşlukları tamamlamaya çalışmaktır.

VII. MARKSİZM-LENİNİZM

Önce kısaca "bilimsel" sosyalizm terimi üzerinde durmak istiyorum. Bunu Marx kullanmadı. Terimi Engels ortaya atmıştır. Tarihin maddeci görüşü ile artı-değer aracılığı ile kapitalist üretimin gizinin çözülmesi, Marx'a borçlu olduğumuz bu iki büyük bulgu sayesinde der Engels, sosyalizm

35 Marx, *Le Capital* (Kapital) Kitap 3, C. 3 (Paris:, Ed. Sociales, 1960), s.198-9.

bir bilim olmuştur. Ve ekler: Artık bunun tüm ayrıntıları ve ilişkileri üzerinde çalışmaya devam etmek gerek.[36]

Engels böylece sosyalizmin, eleştirel-ütopyacı (*Critica utopique*) görüşlerinin ileri sürüldüğü dönemi artık aştığını, çünkü tarihsel maddecilik ve artı-değer gibi, bilimsel nitelikte iki teoriye dayanma olanağı bulduğunu söylüyor. Ama hemen arkasından, bu yoldaki çalışmaları sürdürmek gerektiğini ekliyor. Yani sosyalist düşüncenin, bundan böyle bilimsel nitelikte bulgulara dayanabilme olanağına sahip olduğunu belirtiyor. Buradan hareket ederek, sosyalizmin, doğa bilimleri türünden bir bilim olduğunu ve toplumların geleceği hakkında ayrıntılı ve kesin bilgiler içeren bir bilim dalı bulunduğunu sanmak herhalde doğru değildir.

Gelelim şimdi Stalin dönemine. Lenin'in ölümünden sonra Stalin, *Leninizm İlkelerini* ve *Leninizmin Sorunları*'nı yazdı. Amacı, izleyeceği politikayı Lenin'e bağlayarak meşruluk ve dokunulmazlık kazanmaktı. Rakiplerini polisiye önlemlerle ortadan kaldırırken, onları bir de Leninizmden sapmakla suçlayarak, iki kez tasfiye edecekti böylece. İzleyeceği politika Lenin'in ölüsünden fetva alıyordu. Bir başka amaç da militanların eline basit bir "doktrin" vermekti. Lenin'in kırk küsür ciltlik yapıtı, istendiği gibi yorumlanarak üç cilde sığdırılmıştı. Stalin, ayrıca *Diyalektik Maddecilik ve Tarihsel Maddecilik* adındaki 38 sayfalık kitapçığı yazmıştır. Bolşevik Partisi tarihinin bir bölümünü oluşturan kitapçık, Marksizmin temellerini, yasalarını toplamak ve açıklamak iddiasındadır. Marx'ın kalın çizgi ve ipucu dediği bulguları, bu kitapta kesin yargılar haline getirilerek, bilim adı altında noktalanmış bir sistem, bir ontoloji taslağı yaratılmıştır.

Bu kitapçığın Fransızca çevirisine *Edition Sociale* adına yazılan notta Descartes'ın *Yöntem Üzerine Söylevi*'nden 300

36 F. Engels, *Anti Dühring. M.E. Dühring Boulverse Science* (M.E. Duhring Bilimi Altüst Ediyor) C. I ([Paris]: Ed. A. Costes, 1946), s.19.

yıl sonra, Fransız okuyucusuna sunulan *Diyalektik Maddecilik ve Tarihsel Maddecilik*'in aynı çapta iki yapıt olduğu ileri sürülerek, Stalin koca Descartes'la aynı kefeye konuluyor. Bunları zihinlerin nasıl baskı altına alındığını göstermek için yazıyorum. Stalin'in 70. doğum yıldönümü dolayısıyla, *La Pensee* gibi ciddi bir dergide, ciddi bilim adamları ona övgüler düzmüşlerdi. Cogniot onun için "bilginler bilgini" sıfatını layık görmüştü.[37] Kafaların baskıya alındığı çılgın yıllardı bunlar. Stalin hangi bilim dalında üstün bulgularla ün yapmıştı ki, bilginler bilgini sayılabilsin! Kaldı ki XX. yüzyılda böyle bir sıfat hangi bilim adamına layık görülebilir? Aristotales çok eskilerde kaldı. İnsanlar birisini böyle aşırı derecede övünce ne kadar cüceleşiyorlar. Stalin bu ortamı adım adım hazırlamıştır.

André Gide, 1936'da Sovyetler Birliği'ne yaptığı geziden sonra üst üste yayımladığı iki kitapta ilginç şeyler anlatır. Şu öykü, kişiye tapma hastalığının ne boyutlara geldiğini çok iyi anlatmaktadır. Stalin'in doğduğu kent olan Gori'den geçiyorlarmış. Gide, Stalin'e bir tel çekmenin nazik bir jest olacağını düşünmüş. Arabayı postanenin önünde durdurmuş ve yazdığı iki üç satırlık telgrafı çevirmene uzatmış, adam şöyle bir göz attıktan sonra: "Olmaz" demiş. Gide şaşırmış: "Neden olmuyor" diye sorunca da çevirmen: "Stalin yoldaşa hitap ederken bir iki sıfat, onu yücelten sözcükler eklenmeli, örneğin 'siz ki emekçilerin önderisiniz' ya da 'siz ki halkların efendisisiniz' gibi şeyler yazılmalı başka türlüsü yakışık almaz" demiş. Ve Gide'in direnmesi üzerine: "Öyle ise telinizi çekemeyiz" diye eklemiş. Sonunda telgraf mihmandarın önerdiği sözcüklerle çekilmiş.[38] Gide'i şaşırtan bu olay bir aysbergin su yüzündeki kısmı gibiydi. Gide'in göre-

37 [Bkz. *La Pensee*, No. 27, 1949, s.3-13.]

38 André Gide, *Retour de l'URSS* (S.S.C.B.'den Dönüş) (Paris: Gallimard, 1937), s.71-2.

mediği, bilmediği neler vardı. 17 Ekim Devrimi'nin uyandırdığı umutların, ceste ceste nasıl söndürüldüğünü, Sovyetler Birliği'nin teorisi ile pratiği ile nasıl gerici ve yayılmacı bir güç haline geldiğini anlamak için Stalin dönemini bilmek, iyi bilmek gerekir.

Merkezci örgütlenme tek kişinin totaliter iktidarını zorunlu kılar. Bu, Parti içinde acımasız bir iktidar mücadelesine yol açar. Fraksiyonlar ölüm kalım savaşına girişirler. Bu örgüt modeli yurt içinde demokrasiye, fikir mücadelesine yer vermez. Dünya işçi hareketinin bir merkezden yönetimine, dolayısıyla sosyalizmin aynı merkezden yönetilmesine neden olur. Bu şemanın gerçekleşmesi, teorik ve pratik iki sorunun çözülmesine bağlıdır: 1- Teoride içtihat kapısının kapatılarak sosyalist hareketin tek bir görüşe bağlanması; teorinin bir dogma haline getirilmesi. Teoriye göre neyin doğru, neyin eğri olduğunu sadece ve sadece Rus Bolşevik Partisi'nin Genel Sekreteri söyleyebilir. Buna karşı çıkanlar bilime karşı çıkmış, Marksizmden sapmış sayılacak; Marksizmden sapmak ise burjuvazinin ağına düşmek, emperyalizmin ajanı olmak sayıldığından, bu gibiler hain ilân edilecek ve suçun delilleri "imâl" olunacaktır. 2- Bu teorik düzenlemenin pratiğe aktarılması, güçlü bir siyasal polis örgütü; onunla iç içe çalışan bir gizli haber alma örgütü ile güçlü bir ordu ile olur. Her üçü de aynı merkeze, genel sekretere bağlıdır.

Stalin'in bunu nasıl tezgâhladığını, hangi yollardan yararlandığını kısaca görelim. Yorum yapmadan olayları vereceğim. Olayları, unutulan, unutturulan olayları gözler önüne serebilsek, gerçekler aydınlanır. Tabii bakıp da görmek isteyenler için. Gerçeği görmemezlikten gelmenin sosyalizme yarar sağlaması olanaksızdır.

Sovyetler Birliği'nin tarihinde 1934 önemli bir yıldır. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin XVII. Kongresi toplan-

mıştır. Stalin, 1930'da toplanan XVI. Kongre'den beri tek adam durumundadır. Troçki yurtdışına çıkarılmış; Zinovyev ile Kamenev dize getirilmiştir. Parti muhaliflerden temizlenmiştir. Bir yılda 300 bin üye partiden çıkarılmıştır. Buna karşılık devlet kademelerinde hizmet görenlerin sayısı devrim öncesine kıyasla altı kat artmıştır. Memur sayısı beş milyonun üstünde tahmin edilmektedir. Birinci beş yıllık plan hedeflerine ulaşmamış; ama istatistikler üzerinde oynanarak, planın gerçekleştiği ilân edilmiştir. Stalin ve adamları, "istatistiklerin yansız olamayacağını; devrimin başarısına hizmet edeceğini" ileri sürmektedir. Gerçekte Sovyet ekonomisi zor günler geçirmektedir. Kolektifleşme köylerde tepkilere yol açmış; verim düşmüş, ülkenin hububat ambarı sayılan bölgelerinde kıtlık yer yer açlığa dönüşmüştür. Son derece elverişli hava koşulları (1933) imdada yetişmese, açlık ve kıtlığın ne boyutlarda sosyal çalkantılara neden olacağı bilinemezdi. İşçi iktidarı (!) işçileri de memnun etmemiştir. Cronstadt ayaklanması (1921) ve ayaklanmanın kana boğulmuş olması, belleklerden silinmemiştir. Stalin'in buyruğundaki III. Enternasyonal'in Çin'de izlediği politika kesin bir başarısızlığa uğramıştır. Hitler'in iktidarı alması, Stalin'in 180 derece dönüş yapmasına neden olmuştur: Alay konusu yapılan Milletler Cemiyeti, ciddiye alınmakta; silahsızlanma, kolektif güvenlik, dünya barışının korunması gibi, temalar işlenmektedir. O güne kadar kötü olan, o günden sonra iyi olmuştur. Bir süre önce "haydutlar çetesi olarak" adlandırılan Milletler Cemiyeti'ne artık Stalin ve Molotov övgüler yağdırmaktadırlar. Stalin bir dizi devletle saldırmazlık ve dostluk paktları imzalamaktadır. Bir yıl önce izlenen politikanın doğruluğu nasıl tarih biliminin gerçekleri olarak açıklanmışsa, yeni politika da aynı tarih biliminin gerçekleri olarak gösterilmektedir.

Stalin on yıldır partinin ve devletin başındadır. Geniş bir

memur kadrosu yanında itaatli bir parti bürokrasisi de yaratmıştır. Ama asıl doğrudan doğruya kendisine bağlı bir siyasal polis örgütü de vücuda getirmiştir. Bunun yanı sıra radyo ve gazeteler aracılığı ile ve gerektiğinde baskı yöntemleri de kullanılarak bir Stalin mitosu yaratılmıştır. Tarih tahrif edilerek, gerçekler abartılarak, bir büyük adam, bir kahraman, bir yanılmaz, bir her şeyi gören, bilen ve zamanında önlem alan bir evrensel dâhi imgesi yaratılmıştır. Lenin ölümünden sonra tanrılaştırılmıştı; Stalin yaşayan tanrıdır. Politika, ekonomi, bilim, sanat, edebiyat, her şey, her şey, onun dâhice buyrukları doğrultusunda ilerlemektedir. Neyin doğru neyin yanlış olduğunu ancak o bilir, o söyler. O "halkların babası"dır; o "dünya proletaryasının dâhi önderi"dir, o "koca mimar"dır; o "büyük ustaların büyük çırağı," o "en büyük teorisyen"dir, o "çelik iradeli dev"dir, o bir "dâhi"dir, "dâhilerin dâhisi"dir...

1934'de XVII. Parti Kongresi böyle bir hava içinde toplandı. Delegelerin hepsi özenle "atanmıştı." Kürsüye her çıkan delege onu övmek, yüceltmek için hiçbir abartmadan kaçınmamaktadır: "Stalin'in dediği gibi," "Stalin sevgili önderimizin işaret ettiği gibi" tümceleri birbirini kovalamaktadır. Bu iğrenç dalkavukluklarda, dize getirilen, tövbe ve istiğfar eden eski muhalifler herkesten ileri gitmektedir. Buharin ona: "Devrimci ordunun feldmareşali" diye hitap etmiştir. XVII. Kongre'nin tiksintiyle izlenen olayı kuşkusuz, Stalin'in sağdaki ve soldaki tüm muhaliflerinin kürsüde günah çıkartmaları ve Stalin'i göklere çıkartarak onun alicenaplığına sığınmış olmalarıdır.

Şimdi beni tüm dikkatinizle izlemenizi rica edeceğim. Delegeleri bir bir Stalin tarafından "atanmış" bu muhalefetsiz kongrenin oy birliğiyle seçtiği yöneticilerin "Stalinci" olduklarını söylemek gereksizdir. Kongreye 1966 delege katılmıştı. Bunlardan 1108'i Stalin'in emriyle öldürülecektir.

Merkez Komitesinin 139 üyesinden 98'i Stalin'in emriyle öldürülecektir.[39] Lenin'in çalışma arkadaşlarının yanı sıra sadık Stalinciler de yaşamlarını yitirmişlerdir. Kimi düzmece davalarla, kimi *Quépéou* [NKVD, Rus gizli polisi] zindanlarında... Kongrede hazır bulunan eski Bolşeviklerden Zinovyev, Kamenev, Buharin, Tomski (intihar edecektir), Preobrajenski, Radek, Rikov, Pyatakov ölüm cezasına çarptırılacaktır. Stalin'in yakın dostu Ordzhonikidze intihar edecektir; Kuybiçev şüpheli şekilde ölecektir. Kirov cinayete kurban gidecektir. Rudzutak (Merkez Kontrol Komisyon Başkanı) kurşuna dizilecektir. Kossior kurşuna dizilecektir. Şubar, Postişev, Eikhe kurşuna dizilecektir. Stalin'in gizli şefleri: Iagoda, Ejov kurşuna dizilecektir. Beria da Stalin'in ölümünden sonra yeni yöneticiler tarafından öldürtülecektir. Kongreden hemen sonra Parti'nin Leningrad sekreteri ve Merkez Komite üyesi Kirov öldürüldü. Katil yakalandı. Bu olay büyük heyecan yarattı. Kruşçev, raporunda olayla ilgili olarak şunları söyler:

Kirov'un katledilmesi olayını örten giz perdesi kaldırılamamıştır. Katilin, Kirov'u korumakla görevli olanlardan yardım gördüğüne inanmak için geçerli nedenler vardır. Cinayetin işlenmesinden bir ay önce, Nikolayev (katil) şüphe üzerine yakalanmış, sonra salıverilmiştir. Öte yandan Kirov'u korumakla görevli olan polis memuru, sorgu için götürülürken bir trafik kazası sonucu ölmüştür. Soruşturma ile bizzat Stalin ilgilenmiş, gizli polisin yüksek yöneticileri önce hafif cezalara çarptırılmış, sonradan kurşuna dizilmişlerdir. Neden? Besbelli diye ekliyor Kruşçev, Kirov'un asıl katillerine giden ipuçları ortadan kaldırılmak için...[40]

---

39 Bu rakamları Kruşçev'in XX. Kongre'de okuduğu rapordan aldık. Bkz. N. S. Khrouchtchev, *Rapport Secret au XX e Congrès du P. C. U. S.* [XX. Parti Kongresinde Sunulan Gizli Rapor] (Paris: Correa, 1956), s.25-6.

40 *A.g.e.*, s. 28-9.

Kirov'un öldürülmesi geniş bir "temizlik" hareketinin başlatılmasına neden oldu. İlk ağızda 117 kişi idam edildi. Leningrad'da muhalif olarak bilinen parti üyelerinden 97'si ağır hapis cezalarına çarptırılırken 100 bin Leningrad'lı Orta Asya'ya sürgün edildi. Hüküm giyenler arasında Zinovyev ve Kamenev de vardır. Mahkûmiyet kararları gizli oturumlarda verilmiştir. Üç yıl sonra ise Stalin NKVD'nin başı olan sadık adam Iagoda'nın katil olduğunu açıklayacak; Iagoda, Buharin ve arkadaşları ile birlikte ölüm cezasına çarptırılacaktır. Düzmece davalar; akıl almaz itiraflar; intiharlar, ölüm cezaları, duruşmasız öldürmeler, toptan sürgünler dönemine girilmiştir. Bu 1934'ten 1939'a kadar sürecektir.[41]

Kirov'un ölümü üzerine başlatılan geniş "temizlik" hareketi, rejim düşmanlarının Parti saflarında aranmaya başlandığını gösterir. Stalin, hızlı endüstrileşme ve tarımın kolektifleştirilmesi adımlarının beklenen sonuçları vermemesi üzerine başarısızlıkları, emperyalist ajanların "sabotaj"larına bağlamayı düşünmüş olmalıdır. 1928-31 yılları arasında açılan davalarda sanıklar, mühendisler, teknik adamlardı... Bu davalardan ilki 1928'de açılmıştır. İddiaya göre Donbass'ta kömür madenlerinde çalışan mühendisler kömür üretimini, sabotajlarla engellemişlerdir. Bunlar burjuva uzmanlar olarak etiketlenmişlerdir. Lenin, devrimin ilk yıllarında çarlıktan devraldığımız teknik personeli kullanmak zorundayız demişti ya. Bunlara güvenilmiş ama bunlar o güvene layık olamamışlar, yabancıların buyruğu ile sabotajlara girişmişlerdi. İddia buydu. Kömür madenlerindeki sa-

41 Bu döneme dair ayrıntılı bilgileri Boris Souvarine'nin *Staline. [Apercu historique du Bolchévisme* (Stalin. Boşevizmin Tarihsel Görünümü) (Paris: Ed. Champs Libre, 1977)] adlı kitabında bulacaksınız. Souvarine Fransız Komünist Partisi'nin kurucularındandır. Gerçekleri söylemeye kalktığı için Parti'den çıkarılmıştır. *Staline* adlı kitabı hem Sovyetler Birliği'ne ve hem de onun "dâhi" liderine umutla bakıldığı 1930-35 yılları arasında yazılmıştır.

botaj endüstrideki duraklamaları açıklıyordu. Bunu 1930'da tarım ve ekonomi uzmanları aleyhine açılan iki dava izledi. Bunlar da, Sovyet tarım ve ekonomisini sabote etmekle suçlanıyorlardı. Ayrıca beyaz muhafızlarla ve Fransız hükümetiyle ilişkileri olduğu da ileri sürülmekteydi. Bu davada herkesi şaşırtan beklenmedik bir olay oldu. Sanıklar kendi kendilerini suçladılar. Ayrıntılı ifşaata bulundular. NKVD'nin sahneye koyduğu "oyun" başarıyla oynanmıştı. Bundan böyle, aynı "sorgulama" yöntemleri ve aynı senaryolar tekrar tekrar sahnelenecekti.

Davalar, ekonomik gelişmeyi engellemek amacından, politik amaçlara kaydırıldı: Eski Menşevikler, eski "Sanayiciler Partisi" mensupları, eski "Köylü ve İşçi Partisi" mensupları, Bolşevik Partisi'ne karşı bir muhalefet cephesi kurmakla suçlanıyorlardı. Bunlarla kimi Bolşevikler'in temas kurduğu da ileri sürüldü.

Stalin'in nereye varmak istediği, yavaş yavaş sezilmeye başlanmıştı: Stalin parti içinde muhalif olarak bilinenleri temizlemeye hazırlanıyordu. Gerçi 1930'da yapılan XVI. Parti Kongresinde, başta Zinovyev, Kamenev, Buharin [olmak üzere] tüm muhalifleri günah çıkarmışlar; sol muhalefette, sağ muhalefette haysiyeti olan herkeste tiksinti uyandıran dalkavukluklarla Stalin'e teslim olmuşlardır. Ama Troçki, uzaklardan da olsa, hâlâ Stalin ve kurduğu polis rejimine ateş püskürüyor, ihtilâlin saptırıldığını ileri sürüyordu. Dalkavuklar, Stalin'i "en büyük teorisyen," "en büyük lider" olarak ilân etseler bile, Lenin'in "silah arkadaşı" Troçki, Ekim Devrimi'nin iki liderinden biri olarak yaşadığı sürece Stalin huzura kavuşamazdı. Troçki'yi burjuvazinin adamı, faşizmin ajanı olarak lekelemek, sonra da yok etmek gerekirdi. Kirov'un öldürülmesi ve onu izleyen olaylara böyle bir açıdan bakılmalıdır.

Stalin, 1928'de ilk düzmece davaları başlattığı günlerde,

bunları haklı gösterecek bir de teori ortaya atmıştır: "Biz ileri gittikçe, kapitalist elemanların direnişi artacak, sınıf savaşı gittikçe acımasız olacaktır." Bu sözler "Sosyalizm kuruldukça sınıf mücadelesi şiddetlenir," biçiminde de tekrarlanmıştır. Bunun tartışmasına girişerek zamanınızı almayacağım. Sadece Stalin'in kafasında birbirini kovalayan karanlık düşüncelerin, Sovyetler Birliği'nde nasıl bir kanlı gelecek hazırladığını göstermesi bakımından, bu yeni teoriden söz ettim. Stalin, teorisini kanıtlayan olayları icat etmekte gecikmemiştir. Yabancıların buyruğunda (!) çalışan sabotajcı teknisyenlerin ihanetleri (!) bir bir gözler önüne serilip "dâhi şef"in uyanıklığı böylece kanıtlandıktan sonra, "halk düşmanları" parti içinde de aranmaya başlanacaktır.

Yukarda işaret edilmişti: XVI. Kongre Stalin'in kesin yengisi ile sonuçlanmış, tüm muhalifleri dize gelmişti. Yeni yöneticiler, görünüşte Stalincilerden oluşuyordu. Buna karşın Merkez Komitesi ve Politbüro, Stalin'in her dediğine "evet" demiyordu; hiç değilse önemli sorunlarda... Stalin'e güven duymuyordu. Kim bilir, belki de "Lenin'in vasiyetini hâlâ anımsayanlar vardır, aralarında" diye kuşkulanıyordu. 1923'te Rioutine olayı ortaya çıkarıldı. Rioutine, Parti Genel Sekreterliğinde memur olarak çalışmıştı. Rioutine bir platform etrafında kimi parti yöneticilerini toplamayı başarmış: gizli bir muhalefet başlatmıştı. Hızlı zorlu kolektifleşmenin durdurulmasını ve kolektif yönetime geçilmesini istiyorlardı. Anımsanacağı gibi parti içi muhalefeti X. Kongre'de Lenin yasaklamıştı (Stalin, Lenin'in devamıdır). Rioutine ve arkadaşları partiden çıkarıldı ve Moskova dışına sürüldüler. Bu arada Zinovyev, Kamenev, Smirnov, Preobrajenski gibi tanınmış yöneticiler de, Rioutine'le ilişki kurdukları ileri sürülerek sürgüne yollandı.

Bu olayı şunun için anlatıyorum: Stalin, Politbüro'ya Rioutine'nin açık duruşmada yargılanması ve ölüm cezasına

çarptırılmasını önermiştir. Politbüro da Kirov ve Rudzutak da [buna] kesinlikle karşı çıktılar. Bolşevikler birbirini öldüremez diyorlardı. Stalin'in eski dostu ve gizli polisin eski şefi Ordzhonikidze de karşı çıktı; Kossior, Kalinin de karşı çıktılar. Kuybiçev ile Voroşilov ortada kaldı. Sadece Molotov ile Kaganoviç Stalin'i desteklediler.[42] Stalin geri bastı, kısa bir süre için. Ve Kirov öldürülünce, ya da öldürtülünce, terör makinası olanca şiddetiyle partililer üzerine çöktü. Stalin'in hışmından bu kez Stalinciler bile kurtulamadı.

Siyasi polis doğrudan doğruya Stalin'e bağlıydı. Şefleri onun atadığı kişilerdi. Gizli polis, Stalin'in muhaliflerini saf dışı etmek için bir senaryo hazırlıyordu. Tıpkı bir film senaryosu gibi, sahnelenecek oyun, önceden tüm ayrıntılarıyla planlanıyor; eldeki listeye göre roller dağıtılıyor, ajanlar, ya da polisin ağına düşmüş zavallı yaratıklar, planlanan olayı patlatacaklardır. Bir iş yerinde sabotaj ya da gizli bir toplantıdır bu. Köylerde gerçek olaylar da olmuştur. Ürünlerin gömülmesi, hayvanların öldürülmesi gibi... Siyasal polis bunlardan da yararlanacaktır elbet... Olay patlak verince, düğmeye basılır: Radyolar, gazeteler, tehlike çanları çalmaya başlar: "Emperyalizmin yeni bir saldırısı... Sosyalizmin vatanı tehlikede... Sevgili önderimiz Stalin'in ardında, saflarımızı sıklaştıralım..." Tutuklamalar başlar. Sorgular aylar sürecektir. Sorgunun amacı, tutuklulara, senaryodaki rollerini kabul ettirmektir. İşkenceyi, şantaj, şantajcı vaatler ve telkinler izler: "Suçu üstlenmeni senden parti istiyor" telkini yapılır. Radyolar, gazeteler, zaman zaman tutuklananların adlarını ve "itiraflar"da bulunduklarını haber verir. Bunlar eski Bolşevikler, Lenin'in arkadaşlarıdır. Herkes şaşkına döner. Ama "itiraf" etmişlerdir suçlarını!... Stalin'den başka kime güvenilebilir! Tutuklular, artık duruşmalar için "ha-

42 Bu olay ve kaynaklar için bkz. Jean Elleinstein, *Histoire du Phénomène Stalinien* (Stalin Olgusunun Tarihi) (Paris: Grasset, 1975), s.99-100.

zırlanmış" durumdadır. Yola gelmeyenler NKVD zindanlarında kurşunlanmışlardır. Açık duruşmalarda sanıklar rollerini oynarlar: Yabancı bir devlet hesabına çalıştıklarını; sosyalizmi devirip kapitalizmi kuracaklarını ve başta Stalin olmak üzere, Parti ve Devlet yöneticilerini öldürmeyi planladıklarını, ayrıntılarıyla açıklayıp rollerini tamamlarlar. Ve kimi bağışlanacağına inanarak, kimi artık bu iş bir an önce bitsin diyerek ölüme giderler.

VIII. [XX. KONGRE]

Düzmece davaların bu perde arkası, Sovyet düşmanı çevrelerin uydurduğu bir masal sanılmasın. Bu rezaletleri dünyaya Kruşçev açıkladı. XX. Parti Kongresi'nde okuduğu ünlü raporda bunlar dehşet verici ayrıntılarla açıklanıyor. Kruşçev şöyle diyor:

> "Bu sözde 'casus' ve 'sabotajcı'lardan kimilerinin durumu sonradan incelendiğinde, davalarının düzmece olduğu ortaya çıktı. Tutuklanan ve düşmanca davranışlar içinde oldukları ileri sürülenlerin çoğunun itirafları insanlık dışı vahşi işkencelerle elde edilmiştir. Ayrıca, o dönem politbüro üyelerinin bize söylediklerine göre, Stalin, pek çok sanığın askeri mahkeme huzurunda önceki ifadelerini geri aldıklarını ve durumlarının objektif biçimde ele alınmasını istediklerinden kendilerine hiç söz etmemişti. Buna benzer istekler çoktur ve Stalin'in bunları bildiği kuşkusuzdur."[43]

Bu girişten sonra Kruşçev, XVII. Parti Kongresi'nde seçilen Merkez Komitesi üyeleri hakkında açılan düzmece davalardan örnekler verir. Ve bunlardan birinin Eikhe'nin durumunu ayrıntılı olarak kongre üyelerinin dehşete kapılmış

43 Khrouchtchev, Rapport Secret au XX e Congrès du P.C.U.S. [XX. Parti Kongresinde Sunulan Gizli Rapor], s.33-4.

gözleri önüne serer. Eikhe 29 Nisan 1938'de tutuklanmış, insanlık dışı işkenceler sonucu istenen "itiraf"ları imzalamıştır. Tutuklanışından tam bir buçuk yıl sonra suç dosyasını gördüğünü belirterek 27 Ekim 1939 günlü mektubunun bir yerinde Stalin'e şunları yazıyor (özetliyorum):

> "İşkencelere dayanamayıp yalan itiraflarda bulunduğum için kendimi partiye ve size karşı suçlu buluyorum. Bu benim için büyük vicdan azabıdır. Ne çare ki, kırık kaburgalarımın üzerine vurulması dayanma gücümü yitirmeme neden olmuştur. Böylece hem kendimi, hem de başkalarını suçladım. "Itiraflarım" esas olarak bana dikte edildi. Önüme konan tüm belgeleri bu koşullarda imzaladım. (...) Durumun yeniden gözden geçirilmesini talep ve istirham ederim. Hayır, hayatımı kurtarmak için değil. Sadece ve sadece şu iğrenç komplo ve provokasyonların ortaya çıkarılması için bu mektubu yazıyorum. Bir devrimci için, yolunda canla başla savaştığı davanın hükümeti tarafından haspe atılmış olmaktan daha büyük bir azap düşünülemez."[44]

Eikhe duruşmada itiraflarının işkence ile imzalatıldığını söyleyerek suçu reddetti. 4 Şubat 1940 günü kurşuna dizildi. Kruşçev, raporunda "anti-Sovyet blok" [Sovyet karşıtı blok] adı verilen davaların siyasal polisçe "imâl" edildiğini, senaryoya göre davada rol alması kararlaştırılan "kurban" listelerinin, keza siyasal polis tarafından hazırlanıp Stalin'in onayına sunulduğunu, kesin olarak ileri sürüyor. Örnekler, adlar veriyor. Örneklerden birini aktarıyorum:

1955'te Kanarov olayını incelerken diyor Kruşçev, 1937'-de tutuklanmış ve 'görevi'nin mükâfatı olarak hayatı bağışlanmış olan Rozenblum, bize şu bilgileri verdi. Rozenblum 1906'dan beri parti üyesi olan bir arkadaşımızdır. Arkadaşı-

44 [*A.g.e.*, 35-42.]

mız başından geçenleri şöyle anlattı: Siyasal Polis şeflerinden Zakovski'nin bürosuna götürülmüş. Zakovski, kendisine demiş ki; mahkemede sabotaj, casusluk yapan bir terörist merkezin üyesi olduğunu "itiraf" eder ve bu hayali "merkez" hakkında bizim sana söyleyeceklerimizi tekrar edersen hayatını bağışlarız, sana maaş da bağlarız. Duruşmaya 5-6 ay var. Sana, hangi soruların sorulacağını ve bunlara verilecek yanıtları bildireceğiz. Ayrıntılı bir senaryo vereceğiz. Her ayrıntıyı ezberleyeceksin... Dava 'Leningrad Merkezi' davasıdır. Rozenblum 'görevi' eksiksiz yapmış ve kellesini kurtarmış.[45]

Kruşçev, diyor ki: Siyasal polis Rusya'nın hemen her kentinde, her bölgesinde, Troçkist ya da sağcı, casusluk, sabotaj ve terör merkezleri ortaya çıkarıyordu. Bunlar hayal ürünüydü. İşkence ile "itiraflar," karşılıklı suçlamalar elde ediliyor ve masum partililer kararı önceden verilmiş davalarda ölüm cezasına çarptırılıyordu. Kossior, Şubar, Postişev, Kosarev ve daha başkaları böyle düzmece davalarla yok edildiler. Siyasal polis şefi Ejov "listeleri" hazırlar, Stalin'e sunardı. 1937-38 arasında Stalin'e sunulmuş 383 liste elimize geçti. Bu listelerde binlerce namuslu parti üyesinin, ordu mensubu ya da devlet memurunun adları var. Stalin bu listeleri onaylamıştır diyor Kruşçev ve şunları ekliyor: Şimdiye kadar yapılan incelemeler 7697 kişinin masum olduğunu ortaya çıkardı. Ne yazık ki çoğu hayatta değil bunların...[46]

Ama ne hikmetse Kruşçev 1936-39 yıllarında Moskova'da sahnelenen büyük davalardan; Zinovyev, Kamenev, Buharin, Rikov, Pyatakov, Radek, Rakovski, Sokolnikov ve daha başkalarının, yani Lenin'in silah arkadaylarının ölüm cezasına çarptırıldığı asıl davalardan söz etmiyor. Stalin dö-

45 [*A.g.e.*, 35-42.]

46 *A.g.e.*, s.35-42.

neminde işlenen cinayetlerin, iğrenç yöntemlerin sorumluluğunu, bir Merkez Komitesi üyesi olarak, elbet Kruşçev de taşımaktadır. Ama ne olursa olsun XX. Kongre'de okuduğu raporla insanlığa ve sosyalizme büyük bir hizmette bulunduğu yadsınamaz.

Kruşçev'in sözünü etmediği Moskova davalarının ilki, 19 Ağustos 1936'da başladı. Daha önce Mareşal Tuhaçevski ve arkadaşları gizli olarak yargılanmış ve idam edilmişlerdir. Zinovyev, Kamenev gibi Ekim Devrimi'nin ünlü iki yöneticisinin ve Lenin'in iki arkadaşının başrole çıktıkları bu davanın açılışı, dünyada savaş hazırlıklarının hızlandığı, İspanya'da faşizmin silahlarını biledigi kritik bir döneme rastlıyordu. İşte böyle bir ortamda, iki eski Bolşevik, Gestapo'nun ajanı olduklarını ve Politbüro üyelerinin katledilmesi için planlar hazırladıklarını itiraf ediyorlardı. Gerçekten de o günlerde, Politbüro üyesi Şubar, Kossior, Eikhe, Postişev, Rudzutak, Kirov ve Kuybiçev öldürülmüştür. Bu "itiraflar" kamuoyunda tepkilere yol açıyor. Radyolar, gazeteler hainlerin bir an önce hak ettikleri cezalara çarptırılmalarını istiyorlar. Ve bu gibi durumlarda olduğu gibi, halkı "sevgili" önder Stalin'in arkasında birleşmeye çağırıyorlar. Oysa bu cinayetlerin arkasında, Stalin'in olduğu artık biliniyor.[47]

1937'de ikinci dava açılacaktır. Başrolde gene eski Bolşevikler: Pyatakov, Radek ve daha başkaları. Bunlar da suçlarını "itiraf" ediyor, kurşuna diziliyorlar. Bu iki davanın sanıkları Troçkist olarak tanıtılmışlardır. Troçkist, casus ve katil...

Üçüncü dava, Buharin, Rikov, Kestinski, Rakovski davasıdır. Resmi adı, Anti-Sovyetik Sağcılar ve Troçkistler Bloku Davası'dır. 1938'de açılan yirmi bir sanıklı bu davanın bir

47 Bkz. Elleinstein, *Histoire du Phénomène Stalinien* [Stalin Olgusunun Tarihi], s.121-2.

özelliği de sanıklar arasında siyasal polisin başı Iagoda'nın da bulunmasıdır. Stalin'in kanlı işlerini yıllarca tezgâhlamış, yönetmiş, Troçkistleri ölüme göndermiş olan Iagoda, şimdi Troçkistlikle suçlanıyordu. Bunlar da suçlarını "itiraf" ettiler ve kurşuna dizildiler.

Bu davaların gözler önüne serdiği tabloya inanmak gerekirse, Ekim Devrimi'ni yapanların hemen hepsi haindir. Gestapo hesabına çalışan ajanlardır. Devrimden yirmi yıl sonra "dahi" Stalin'in Rusya'yı getirdiği nokta budur: Bir kanlı despot ve etrafında geleceğe korku ile, kuşku ile bakan, bu yüzden de despotun her buyruğunu harfi harfine yerine getiren bir alay yönetici... Buna sosyalizm demeye kimin aklı ve gönlü razı olur? Yöneten-yönetilen ayrımının ortadan kalkmadığı, bu ayrımın görülmemiş boyutlarda sonuçlar doğurduğu bir toplumda sömürünün son bulduğu nasıl ileri sürülebilir ki, yöneten-yönetilen ayrımı, sömürünün yarattığı bir işbölümüdür. Denilebilir ki tarihin hiçbir döneminde, sömürü böylesine kanlı bir yönetime yol açmamış ve dolayısıyla hiçbir dönemde sömürü böylesine kanlı biçimlerde sürdürülmemiştir.

Bu düzenin sorumluluğunu, Kruşçev'in ve onun izinde olanların (komünist partilerinin) yaptığı gibi sadece Stalin'in sırtına yüklemeye olanak yoktur. "Sosyalizmi kurmak için ikitidarı ele almış bir devrimci parti varken bu partinin tüm organları nasıl olmuş da tek bir kişinin, kanlı bir despotun buyruğu altına girmiştir?" diye sorarlar insana. Bu sorunun makul tek bir yanıtı vardır: Merkezci, dikeyine hiyerarşili, asker disiplinli Leninist parti modeli ve "öncü"lerin bilime (!) dayalı yönetimi ilkesi, tek kişinin totaliter iktidarına gebedir. Leninist parti modeli, koşullarına göre, yumuşak ya da sert biçimde Stalinizmi yaratır. Unutulmasın, muhalefeti ortadan kaldıran ve "Proletarya diktatörlüğü tek bir kişinin yönetimi ile bağdaşır" diyen Lenin'dir.

Düzmece davalar işkencelerle elde edilen "itiraf" lar üzerine pek çok kitap var. Bunların içinde Arthur London'nun *İtiraf*ı, birinci sırayı alır, bence. Ben o kitabı çok zorlukla okudum. Her sayfasında isyan ettim. Sosyalizm adına bu suçları işleyenlere lanet ettim... Mazur görülecek, bağışlanacak hiçbir yanı yoktur bu insanlık dışı, adi işlerin. Bu rezaletlerin yapıldığı ülkelerin sosyalizmle hiçbir ilişkisi yoktur. "Ne yapsınlar karşılarında emperyalizm var," "Emperyalist ülkelerde sanki işkence yok mu" gibi budalaca yanıtlar, bu rezaletlerin sürmesine neden oluyor. Kesinlikle karşı çıkılmalı bu gibi uygulamalara.

Bir başka kitap da, Anton Ciliga'nın *Şaşırtıcı Yalan Ülkesinde (Au pays du mensonge déconcertant)* adlı anılarıdır. Ciliga Yugoslav bir komünisttir. Partisinin merkez komitesi üyesidir. Sovyetler Birliği'nde Troçkist olmakla suçlanmış ve kampa atılmıştır. Başından geçenleri anlatır.

Stalin döneminin dehşet verici öyküsünü ise, Boris Souvarine'nin *Staline* adlı kitabında bulursunuz. Souvarine Fransız Komünist Partisi'nin kurucularındandır. Stalinizmin gerçek yüzünü ta 1935'lerde ortaya koyduğu için partiden atılmıştır. Bu kitapta Stalin'in bu insanlık dışı yöntemlere neden başvurduğu açıklanmaktadır. Bizde hâlâ Stalin'i savunanların, ya da hâlâ Sovyetler Birliği'ni sosyalist sayanların artık gözlerini açmaları zamanı gelmemiş midir acaba?

Kirov'un öldürülmesi geniş bir temizlik hareketine neden oldu. Binlerce kişi tutuklandı, kurşuna dizildi, sürgüne yollandı. İntihar edenler oldu; şüpheli ölümler de... Stalin'in muhaliflerini ortadan kaldırmak istemiş olması akla gelen ilk ihtimaldir. Hasta Lenin'in kongreye yazdığı mektupta "Stalin'i Genel Sekreterlikten uzaklaştırın" diye yazmış olması, Stalin'i uyanık ve tetikte olmaya, önlem almaya itelemiş olabilir. Böyle bir mektup ortada olmasa da, Troçki, Buharin, Zinovyev ve daha başkaları Stalin'in uykusunu kaçıran çetin

cevizlerdi. Ama Stalin, Stalinciliği kuşkusuz görünen yandaşlarını da temizlemiştir. Souvarine buna iki neden buluyor. Stalin diyor, Lenin gibi hatasını kabul edenlerden değildi; o hata yapmayan, yanılmayan bir lider olduğu iddiasındaydı. Halkta böyle bir kanı da yaratmıştı. Oysa Stalin hata da yapmış, yanılmıştır da. Yanılmaz olduğu imgesini korumak için, işlediği hataları hep yanındakilerin sırtına yıkmış, onları suçlamış ve yok etmiştir. Bundan başka Souvarine, Stalin'in gençliğini, parti içindeki rolünün oldukça mütevazı olduğunu bilen, anımsayanlardan da kurtulmak istediğini yazar. Parti tarihini istediği biçime soktuğu; ansiklopedileri yeniden yazdırdığı düşünülecek olursa, Stalin'i "temizliğe" iteleyen nedenlerden birinin de bu olacağı kabul edilebilir. Miolivani, Enoukidze, Ordzhonikidze diyor Souvarine Stalin'i çok eskiden beri tanımış olmanın cezasını çektiler. Zinovyev ve Kamenev de onu partinin ilk günlerinden beri tanıyorlardı. Iagoda, son zamanlarda onun tüm kanlı işlerine aracılık etmiş olmayı hayatıyla ödemiştir. Gorki de öyle. Stalin yakınlarının anı yazmasını istemezdi. Stalin yaşamındaki yakın tanıklarını ortadan kaldırmıştır Souvarine'e göre.[48]

IX. [.....]

Souvarine, Stalin zamanında yok edilenlerin, gruplar halinde listelerini veriyor. İlk grup Stalin'in Merkez Komitesine, Politbüroya, Denetim Komisyonuna, Halk Komiserleri Konseyine, Sovyetler Yürütme Konseyine, İş Savunma Konseylerine, kısaca merkez organlarına seçtirdiği kimselerin adlarından oluşuyor. Lenin'in zamanında partinin yüksek kademelerinde görev almış olanlardan 1938'de yani Ekim Devrimi'nden 20 yıl sonra, idam edilmemiş, ya da şüpheli

48 Souvarine, *Staline. [Apercu historique du Bolchévisme* (Stalin. Bolşevizmin Tarihsel Görünümü)] s.541.

biçimde ölmemiş, ya da intihara zorlanmamış olanların sayısı, birkaç kişidir.

Gene 1938'de dört yıl önce kurulan Savaş Konseyinin seksen üyesinden ancak beş altısı hayatta kalabilmiştir. Bu yüksek rütbeli subayların yanı sıra, silahlı kuvvetlerin verdiği kurbanların sayısı otuz bin dolaylarındadır. Kurbanlar arasında siyasal polis (Quépéou, NKVD) mensupları da kabarık bir yekûn tutar. Örgütün bir numaralı yöneticileri: Derjinksi, Iagoda, Ejov, Beria, yaşamlarını dramatik biçimde yitirmişlerdir. Pek çok şef, şef yardımcısı ve görevli de NKVD zindanlarında can vermiştir. Dünyanın en demokratik anayasası olarak tanıtılan, ünlü 1936 Anayasası'nı hazırlayan uzmanlar da hiç de demokratik sayılamayacak yollardan yok edilmişlerdir. III. Enternasyonal'in yöneticileri ve Federe Cumhuriyetlerin yöneticileri arasından da pek çok "hain" çıkmış ve hak ettikleri (!) cezalara çarptırılmışlardır. Souvarine kitabında bu gruplardan her biri için listeler veriyor.

Görülüyor ki kanlı diktatöre kimse yar olamamıştır. Sadece 1934-39 dönemi için ve sadece yöneticilerden kurşuna dizilmiş olanların sayısını, Souvarine, kırk bin olarak veriyor; kamplara atılanların sayısı da on beş milyon... Bu sayılara, kırsal bölgelerde topluca yok edilenlerin sayısı da eklenecek olursa, kâğıt üstünde sosyalizmin ne fedakârlıklara mal olduğu daha iyi anlaşılır. Bir başka komünist yazar Jean Elleinstein kitabında şu rakamları veriyor: 1936-38 arasında Stalin terörü birkaç yüz bin cana kıymıştır. Bu rakam sadece kurşuna dizilmiş olanlara aittir. Kamplarda ölenler bunların dışındadır diye yazıyor. Ve Medvedev'e gönderme yaparak 1936-39 yıllarında beş milyon kişinin tutuklandığını; bunlardan 400-500 bininin kurşuna dizildiğini ekliyor.[49] Bu konuyu noktalamadan Stalin'i suçlayan

49 Elleinstein, *Histoire du Phénomène Stalinien* [Stalin Olgusunun Tarihi], s.124.

Kruşçev'in de Moskova ve Ukrayna'daki "temizlik" hareketinde aktif rol oynadığını anımsatmak, insanlık ve namus anlayışının ne değişken kavramlar olduğunu göstermesi bakımından ilginçtir.[50]

X. [.....]

Stalin terörü iki mihraklı bir suçlama ile iş görmüştür: Troçkizm (sol sapma) ve Buharincilerin sağ sapması... 1938 davasında bu iki sapma birleştirilmiş ve bir "hainler, gestapo ajanları, sabotajcılar şebekesi" oluşturulmuştur... Troçki ve Buharin'in görüşleri neye göre birer sapık görüştü? Neden sapık sayılıyordu bunlar? Sapık olmayan, sağlam görüş neydi?

Sanıyorum bu sorulara yanıt verirken, Stalin'den Lenin'e uzanmak gerekmektedir. Çünkü Lenin, Marx'ın sosyal devrim teorisinden, önemli ölçüde ayrılan, istenç etmenin ağır bastığı, bir çeşit askeri devrim teorisi imal etmiştir. Marx, daha önce de altını çizmeye çalıştığımız gibi, toplumsal gelişmeyi doğal bir olgu olarak görmekte, bu doğal yasanın çizdiği aşamaların, ne bir sıçrayışta aşılabileceğini ne de kararnamelerle yok edilebileceğini; olsa olsa gebelik döneminin kısaltılabileceği ve doğum sancılarının azaltılabileceğini söylemektedir. Lenin ise,

> "Sosyalizmi kurmak için belirli bir kültür düzeyine ulaşmak gerekiyorsa, (...) neden devrimci bir atılımla bu belirli düzeyin ön koşullarını önceden ele geçirip, sonra işçi ve köylü iktidarına dayanarak ve Sovyet rejiminden güç alarak, öteki halklara yetişmek için harekete geçmeyelim. (...) Napoleon'un şöyle dediğini hatırlıyorum: 'eyleme geçilir, sonra bakılır'. Biz de öyle yaptık" diyor.[51]

50 Bkz. *a.g.e.*, s. 127

51 [Lénine, Oeuvres (Yapıtlar), C. 33, s.494.]

Görüldüğü gibi Marx'la Lenin arasında devrim anlayışı bakımından esaslı bir fark var. Bu fark siyasal toplumla, sivil toplum arasındaki ilişkilerde kendini gösteriyor. Marx, sosyal devrimi, sivil toplumun siyasal toplumu kuşatması, aşağıdan dipten kabaran bir hareketle onu içine alarak eritmesi ve yok etmesi biçiminde görüyor. Bu doğal bir olgudur. Lenin, devrimi, devletin bir çeşit askeri hareketle ele geçirilmesi ve sivil toplumun değiştirilmesi için bir levye gibi kullanılması olarak anlıyor. Bu, ister istemez devletin kutsallaştırılmasına yol açacak bir yaklaşımdır ve öyle de olmuştur. Lenin, hareketi başlattı, Stalin tamamladı. Stalin zamanında devlet, yani siyasal güç Stalin'in kişiliğinde kutsallaştırılmıştır. Tabii bu kutsallaştırılan kişinin bir de kutsal kitabı olması gerekirdi. Çarkın işleyişi, dayanılan ilkeler, bunu zorunlu kılıyordu. Marksizm-Leninizm icat edildi.

Marksizm-Leninizmin bir bilim olduğu ileri sürülmekte ise de, gerçekte bu, bilim dili konuşan bir dogmadır. Bilim dili konuşur diyorum çünkü kullanılan kavramların tanımları bellidir, aralarında eklemleştirilerek teoriler oluşturulur. Yasa görünümünde anlatımları vardır. Ne var ki bunlara karşın Marksizm-Leninizm bir bilim değildir. Çünkü bu anlatımları deneysel olarak kanıtlamak olanaksızdır. Bunları eleştirmek de olanaksızdır. Böyle bir işe kalkışanlar, doğru yoldan sapmakla, düşmandan yana olmakla, ihanetle suçlanır. Bu gibiler, sosyalist etiketli toplumlarda, Stalin zamanında öldürülür, şimdi deli diye tımarhaneye kapatılır. Böyle bilim olmaz, böylesine din denir. Gerçekten de Marksizm-Leninizm bir dindir. Baş papazı ruhban sınıfı ile yarattığı hoşgörüsüz, mutaassıp bağnaz inançla gerçekten tam bir dindir.

XI. BİLİM DİLİ KONUŞAN BİR FELSEFE SİSTEMİ

Stalin zamanında hazırlanmış *Küçük Felsefe Sözlüğü*'nde, Marksizm-Leninizm maddesi şöyle açıklanıyor: "Doğa ve toplumun gelişme yasalarının bilimi; sömürülen ve baskı altında tutulan yığınların devriminin bilimi; tüm ülkelerde sosyalizmin yengisinin bilimi ve komünist toplumu kurulmasının bilimi."[52]

İddialı, insanlığın bugünkü bilgi düzeyini çok aşan bir tanım. Doğa ve toplum bilimlerinin tümünü içeren bir tanım. İnsanlık böyle bir *senteze* kim bilir ne zaman ulaşacak? Ve bu *sentez* yapılırsa, herhalde çeşitli bilimlerin ortaya koyduğu gerçeklere dayanan, bilimsel bir dünya görüşü, bir bilim felsefesi olacak. Yani bu sentezde, felsefe, yeni tür bir felsefe düşüncesi ağır basacak. Tanım dikkatle okunursa, "bilim" sözcüğü boyuna tekrarlandığı halde, Marksizm-Leninizmin genelde bir felsefe sistemi olduğu anlaşılıyor. Gelişme yasalarının bilimi deniyor. Ne demektir "yasanın bilimi?"... *Bilimlerde yasa, olgular arasındaki değişmez ilişkiyi dile getiren bir genel formüldür.* Claude Bernard, "Yasa, sonucun nedenle olan ilişkisinin rakamsal ifadesidir" der. Demek ki bilimde yasa, iki olgu arasında bir nedensellik bağlantısı bulunduğunu belirtir; üstelik bu bağlantıyı rakamsal olarak ortaya koyar. Astronomide, fizikte, kimyada yasalar rakamla anlatılan formüllerdir. Rakamla anlatım, gözlenen ilişkinin ölçüldüğünü anlatır. Örneğin, sıvıya daldırılan her cisim, aşağıdan yukarı bir itme gücüyle karşılaşır. İtme gücünün şiddeti, daldırılan cisim tarafından, yeri değiştirilen sıvı hacminin ağırlığına eşittir. Şu kadar kilogramdır. Cismin sıvıya daldırılması ile karşılaştığı aşağıdan yukarı itme gücü, her sefer gizlenen bir olgudur. Sürekli-

52 M. Rosenthal ve P. Ioudine (der.) *Petit Dictionnaire Philosophique* (Küçük Felsefe Sözlüğü) (Moskova: Ed. En Langue Étrangères, 1955).

dir. Üstelik rakama vurulabilen bir olgudur. Bilimde yasa denince bu anlaşılır.

Şimdi dönelim Marksizm-Leninizm tanımına: "Doğanın ve toplumun gelişme yasalarının bilimi ve saire..." Toplumu şimdilik bir yana bırakalım ve yasaları çok daha kesin olan doğayı ele alalım. Tanımda doğanın gelişme yasaları deniyor. Doğa hareketli ama bu hareket bir gelişme mi? Gelişme belirli bir yöne gitmeyi, büyümeyi, daha karmaşık olmayı içeren, anlatan bir kavram. Doğadaki bu anlamda bir gelişmeden, daha karmaşık olmayı içeren, anlatan bir kavram. Doğada bu anlamda bir gelişmeden söz edilebilir mi? Bilindiği gibi iki varsayım karşısındayız: Evrenin, sonsuz olduğu varsayımı ve Evrenin sonlu olduğu hakkındaki varsayım... Son zamanlardaki bulgular birinci varsayıma göreli bir üstünlük sağlıyor gibi: Astro-fizikçiler, galaksilerin dünyamızdan ve birbirlerinden boyuna uzaklaştıklarını gözlemlemişler. Ama bu gelişme sonsuzluğu kanıtlar mı? Aklım kara delik (*trou noir*) adı verilen olaylara takılıyor. Astro-fizikçiler, bu kara deliklerin maddenin ışık geçirmeyecek kadar yoğun olmasından ileri geldiğini söylüyorlar. Demek ki bir yerde de, birbirinin üzerine yığılması var maddenin. Galaksilerle birbirinden uzaklaşan, kara deliklerle birbirinin üzerine yığılan madde... Evrenin hem sonsuz hem sonlu olduğu daha doğrusu her iki olguyu da içerdiğine hükmetmek gerekmez mi acaba? Kuşkusuz sıradan birinin soracağı bir soru bu. Çünkü astro-fizikçiler bunun yanıtını çoktan vermişlerdir, belki de...

Beri yandan tüm doğa için geçerli olan bir gelişme yasasından söz etmek ne derece haklı olabilir ki? Doğanın sadece küçük bir bölümünü gözleyebilmişiz bugüne değin. Gerçek bu olunca, "doğanın gelişme yasalarının bilimi" tanımı ister istemez kuşkuyla karşılanıyor ve böyle bir tanımın bir felsefe sistemine çok daha uygun düşeceği kanısına varılı-

yor. *Küçük Felsefe Sözlüğü*'nü hazırlayanların gelişme yasaları dediği diyalektik maddeciliktir. Denmek isteniyor ki, doğanın ve toplumun gelişmesi, diyalektiğin yasalarına uygun. Bu konuda bilindiği gibi Engels'in yayımladığı *Doğanın Diyalektiği* adlı kitabı var. Birazdan göreceğiz: Kimi Marksistler ciddi gerekçelerle, doğada diyalektik çelişki olmadığını ileri sürüyorlar. Bundan başka bir de tarihsel gelişmenin, somutta ve ayrıntılı olarak ne dereceye kadar tahmin edilebileceği sorunu duruyor karşımızda. Marx'ın kendisi: "Asya üretim biçimi, antik, feodal ve çağdaş burjuva üretim biçimleri, ekonomik sosyal kuruluşun kalın çizgilerle ilerleyici çağları olarak nitelenebilir"[53] diyor. "Kalın çizgi," "ipucu," Marx'ın kullandığı terimler bunlar. Evet Marx, toplumun da doğa yasası gibi bir yasası bulunduğunu da söylüyor. Ama bu, toplumsal olayların irademiz dışı da birtakım etmenlere bağlı olduğunu vurgulamak için, başvurulan bir benzetmedir. İlerde tarihsel maddecilik açısından çağların birbirini kovalamasının ne anlama geldiğini açıklamaya çalışacağız. Ama şimdiden hemen şunu belirtelim ki, tarih olaylarının *benzersizliği*, önceki kuruluşun, sonraki kuruluşun üretim biçimini, ayrıntılı biçimde belirlemesine engeldir. Böylece *Felsefe Sözlüğü*'nün tanımı bizi bilime değil, daha çok felsefeye ve ona dayalı bir siyasal ideolojiye, bilim dili konuşan bir ideolojiye götürüyor.

Rus devrimcilerinin Marx'ın öğretisini derinleştirmek, sosyal bilimleri ilerletmek gibi bir kaygıları da yoktu zaten. Onlar Marx'ı bir çeşit ahir zaman peygamberi olarak görüyorlar. Marx'ın öğretisinin bilimsel gerçekleri dile getirdiğini ileri sürerek, hem kendilerini hem peşlerine takılan militanları yüreklendiriyorlar. Onlar Marx'ın teorisine dayanarak sömürü ve baskı rejimlerinin mutlaka yıkılacağını; Çarlığın

53 Marx, [*Contribution à la critique de l'économie politique*] (Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı), s.5.

mutlaka devrileceğini ileri sürüyorlardı. Sözlerinin bilimsel birer gerçek olduğu gönüllü ve itaatli devrimcilerle hedefe yürüyorlardı. Onlara aslında bir inanç sistemi, bilim dili konuşan bir inanç sistemi gerekti. Kuşkusuz bunu düşünerek planlamadılar. Sanıyorum bu serüven, Lenin'in Marx'ı en iyi kendisinin anladığına, Rusya'nın koşulları içinde Marx'ın öğretisini en iyi kendisinin yorumlayıp, uyguladığına içtenlikle inanması ile başladı. Parti içinde sivrilmesi ve Partiyi dilediği biçimde örgütlemesi, "teori"nin yavaş yavaş "ideoloji"ye dönüşmesinde önemli bir rol oynadı. Stalin'in başa geçmesi ise, kişi diktatörlüğü ile birlikte "ideoloji"nin tam bir inanç sistemine dönüşerek kutsallaşmasına yol açmıştır. Kuşku yok ki, bu anlattıklarımı sadece bir tahmin.

Şimdi Stalin'in *Diyalektik Maddecilik ve Tarihsel Maddecilik* adlı kitabından kimi bölümleri birlikte okuyalım. Kitap şu tanımlarla başlar:

> "Diyalektik maddecilik, Marksist-Leninist Parti'nin genel teorisidir. Buna Diyalektik Maddecilik denmesinin nedeni, doğa olgularını değerlendirişi, araştırma ve bilgi yönteminin diyalektik; doğa olguları hakkındaki anlayışı, yorumu ve teorisinin de maddeci oluşundandır.
>
> Tarihsel maddecilik, diyalektik maddeciliğin ilkeleri ile sosyal yaşamın irdelenmesine yarar; bu ilkeleri sosyal yaşamın olgularına, toplumun irdelenmesine, toplumun tarihinin irdelenmesine uygular."[54]

İki şey dikkat çekiyor: Birincisi, Stalin diyalektik maddeciliği Parti'nin genel teorisi olarak tanımlıyor. İlerde bu bir dogma değildir; gelişme halindedir denildiği halde, bu sözlerin politik amaçla söylendiği ve Stalin'in kafasında bu teorinin tamamlanmış, noktalanmış bir "sistem" olduğu kuş-

54 J. Staline, *Matérialisme Dialectique et Matérialisme Historique* [Diyalektik Maddecilik ve Tarihsel Maddecilik] (Paris: Ed. Sociales, 1947), s.9.

kusuzdur. İkincisi ise -ki, yukarıdaki görüşü doğrulamaktadır- Marx'ın teorisini tanımlarken, Stalin'in, bunu *diyalektik ilke ve yöntemlerin, doğa ve toplum olgularına uygulanması olarak tanımlamasıdır*. Elinde hazır bir reçete vardır; bu reçeteyi doğaya ve topluma uygulamak hevesindedir. Aslında Marx, teorisini, bir varsayım olarak sosyal olayların mihengine vurmaya çalışmıştır. Stalin'in yöntemi metafizik; Marx'ın yöntemi bilimseldir. Bu da Stalin'in politik bir ideolojiye bilimsellik payesi vererek buna inandırıcılık sağlamak amacında olduğunu ortaya koyuyor.

Stalin'in kitabına dönelim: Marksist diyalektik yöntem diyor Stalin, şu temel çizgilerle nitelenmektedir;

> "a) Metafiziğin tersine, diyalektik, doğaya, birbirinden ayrılmış, tek başına, bağımsız nesneler ve olguların rastlantısal yığıntısı olarak değil; nesnelerin, olguların, aralarında organik bağları olan, birbirine bağımlı ve karşılıklı etkileşen, birbirine uygun bütün olarak bakar. (...)
>
> b) Metafiziğin tersine, diyalektik, doğaya bir durallık ve hareketsizlik hali, bir durgunluk ve değişmezlik hali olarak değil; sürekli hareket ve değişme hali, sonsuz yenilenme ve gelişme hali olarak; daima bir şeyin doğup geliştiği, bir şeyin dağılıp yok olduğu bir yer olarak bakar. (...)
>
> c) Metafiziğin tersine, diyalektik, gelişme sürecini, nicel değişimlerin, nitel değişmelere yol açmayan bir büyüme süreci olarak değil; tersine önemsiz ve belirtisiz nicel değişimlerin, belirgin ve köklü değişmelere, nitel değişmelere yol açan bir gelişme olarak görür. Nitel değişikliklerin derece derece olmadığını, bir halden, öteki hale hızla, aniden ve sıçrama biçiminde geçildiğini söyler. Bu değişmeler rastlantısal olmayıp, zorunludur. Bunlar hissedilmeyen tedrici nicel değişme birikimlerinin sonucudur. (...)
>
> d) Metafiziğin tersine, diyalektik, doğada nesne ve olgu-

ların iç çelişkileri içerdiği görüşünden hareket eder. Çünkü hepsinin olumsuz bir yönü ve olumlu bir yönü; hepsinin bir geçmiş ve geleceği olduğu gibi hepsinde de yok olan ya da gelişen öğeler vardır; karşıtların mücadelesi, eski ile yeni arasındaki mücadele, ölenle doğan, bozulan, yok olma yolunda olanla gelişenin mücadelesi, gelişme sürecinin, nitel değişmelerin nicel değişmeye dönüşmesinin içeriğini oluşturur."[55]

Stalin, diyalektiğin dört özelliğini açıkladıktan sonra: "Bundan dolayı politikada aldanmamak için geriye değil, ileriye bakmak gerekir" diye başlayan yeni bir bölümde bir dizi politik önermeler, kurallar sıralıyor. Stalin, aslında bir felsefe sistemini savunuyor. Bu, doğanın da, toplumun da, düşüncenin de içine sokulmaya çalışıldığı bir "şema"dır. Açıkça anlaşılıyor ki, Marksizm-Leninizm denen "potpuri" ile bilimsel görünümlü bir siyasal ideoloji yaratılmak amacı güdülüyor. Bu siyasal ideoloji Sovyet modelini ve onun ardına gizlenmiş Sovyet yayılma politikasını dünyada egemen kılma amacı güdüyor.

XII. DOĞADAKİ KARŞITLIKLAR DİYALEKTİK ÇELİŞKİ Mİ?

Bilindiği gibi, Engels, diyalektiğin doğanın yasası olduğunu savlamıştır. Bunu kanıtlamak için de doğa bilimlerinin bulgularını diyalektiğin yasaları içine oturtmaya çalışmıştır. Diyalektiğin ilkeleri ya da yasaları adı verilen "hâl"ler, çağdaş bilimin kuruluşu ile herkesin kabul ettiği maddenin varlık biçimleridir. Örneğin her şeyin bir tür hareket içinde olduğu, bir hareket biçiminden bir başka hareket biçimine geçtiği, "enerjinin korunması" ilkesi olarak formüle edil-

55 *A.g.e.*, s. 10-3.

miştir. Lavoisier'in, ta XVIII. yüzyılda, "Hiçbir şey doğmaz hiçbir şey ölmez, doğada, her şey biçim değiştirir" dediği de belleklerdedir. Doğa bilimleri, doğada karşıt doğrultuda güçler bulunduğunu ve karşılıklı etkileştiklerini de çoktan ortaya koymuştur.

Doğadaki karşıtlıklar diyalektik çelişki midir gerçekten?

Evet yukarda özetlediğimiz gibi Marksist-Leninistler kesin konuşuyorlar. Doğadaki karşıtlıkların diyalektik çelişki olduğunu savlıyorlar. Ne var ki, doğa bilimleri, diyalektiğin yasalarına dayanarak değil, diyalektikçilerin, gerçeğe ters düşen, metafizik bir ilke olarak niteledikleri, çelişkisizlik ilkesi (*non-contradiction*) ile çalışmaktadır. Bilim adamları tüm bulgulara, bu ilkeye, yani "hiçbir şey ve düşünce hem kendisi hem karşıtı olamaz" ilkesine dayanarak ulaşmışlardır. Bu yadsınamayacak bir gerçek. Doğa yasaları, diyalektik ilkelerden hareket edilerek bulgulanmamıştır. Tersine diyalektiğin yadsıdığı çelişkisizlik ilkesi ile bulgulanmıştır. Bu olay suskunlukla geçiştirilemez.

Son zamanlarda birtakım Marksist düşünürlerin diyalektik maddeciliği eleştirdiklerine tanık oluyoruz. Diyalektik yasaların doğada da geçerli olduğu savına karşı çıkıyorlar; diyalektiği, sadece aklın ve sosyal ilişkilerin, tarihsel olayların, yani insanın öznel olarak rol oynadığı olayların yasası olduğunu ileri sürüyorlar. Kısacası diyalektik, düşüncenin yasasıdır diyorlar. İtalyan komünisti Lucio Colletti bunlardan biri.

Colletti, diyalektik çelişki ile, doğada görülen gerçek karşıtlıklar, ayrı şeylerdir diyor. Kuşkusuz her ikisinde de karşıtlık söz konusudur. Ama gerçek karşıtlıkta, birbirine karşıt olan kutuplar varlıklarını birbirinden bağımsız olarak sürdüren "olumlu," birbirini iten şeylerdir. Kant bu tür karşıtlığa "Realopposition" ya da "Realrepugnanz" diyor. Gerçek karşıtlık, biçimsel mantığın çelişkisizlik (*non-contradiction*) ilkesine ters düşmez. Gerçek karşıtlığın formülü "A ve

B"dir. Diyalektik çelişki ise, bambaşkadır. Karşıt kutupların her biri karşıtına bağlıdır. Karşıtının yadsıması olarak vardır, tek başına bir varlığı yoktur. Diyalektik çelişkinin formülü "A-hayır A"dır, yani "hayır A," "A"nın yadsımasıdır. Kendinde bir anlamı, bir varlığı yoktur. Tek başına "hayır A" bir anlam taşımaz. "Hayır A"yı tanımlamak için "A"yı bilmek gerekir. Ama "A" da tek başına "olumsuz"dur: "Hayır A"nın yadsımasıdır. "A"yı tanımlamak için, "hayır-hayır A" deriz. Çelişkinin kutupları kendilerinde ve kendileri için bir varlık değillerdir; her ikisi de "olumsuz"dur. Kutuplardan her biri kendini bulmak, bir anlam taşımak için, öteki kutba gereksinme duymaktadır. Çelişkinin iki kutbu bir "karşıtlar bütünü" oluşturmaktadır. Diyalektik çelişkide her iki kutbun "olumsuz" olması; bunların "gerçek dışı" olmaları, yani birer varlık olmamaları, yani birer "düşün," birer "kavram" olmalarından kaynaklanmaktadır. Burada görülen çelişki ve bu çelişkiden doğan hareket, birbirinin içine geçen kavramların hareketidir. Her bir kutup kendi olmak ve "hayır"ına anlam kazandırmak için yadsıdığı kutbun doğasına gönderme yapmak zorundadır.

Diyalektik çelişkide karşıt kutuplar birbirinin aracısıdır. Çelişkinin her bir kutbu, kendisi olumsuz ve karşıt kutubun "hayır"ı olduğundan, özünü karşıt kutupta bulur. Yani kendi olmak için karşıtına gönderme yapmak durumundadır. Böylece diyalektik çelişkinin kutupları bir bütün oluştururlar ve bu karşılıklı içerme içinde birbirlerini yadsırlar. Gerçek karşıtlıkta yadsıma vardır; ancak bu iki "olumlu" karşıt kutbun birbirlerinin etkisine karşı koymaları, karşılıklı olarak yok etmeleri biçiminde olur. Örneğin bir cisim, karşıt doğrultuda ve eşit şiddette iki gücün etkisinde kaldığında karşıt güçler birbirlerinin etkisini karşılıklı olarak yok ettiklerinden, söz konusu cisim hareketsiz kalır. Güçlerden biri daha şiddetliyse, cisim, X, o doğrultuda sürükle-

nir. Daha önce belirtildi: ama buna karşın her iki güç de olumludur. Doğada olumsuzluk yoktur. Var olma "olumluluğu" gerektirir. Doğadaki tüm karşıt güçler, örneğin, çekim ve iteleme, her ikisi de "olumlu" güçlerdir, "çelişmeyen" karşıtlıklardır. Biçimsel mantığın "çelişkisizlik" ilkesini ihlal etmez doğadaki karşıtlıklar. Bundan dolayıdır ki, bilim adamları çalışmalarını diyalektik mantıkla değil, biçimsel mantıkla yürütürler. Doğa bilimlerinin tüm bulguları, "karşıtsızlık" ilkesine dayanılarak elde edilmiştir. Bilim adamları, diyalektik mantığı kullanmıyorlar. Böylece diyor Colletti, "diyalektik olmasa ne mücadele, ne hareket olur, ölüm hareketsizliği kaplar her bir şeyi" biçimindeki metafizik tekerlemenin iflas ettiğine tanık oluyoruz.

Colletti eleştirilerini şöyle sürdürüyor: Durmadan karşıtlıktan, çelişkiden söz eden Marksizm bu konuda açık bir görüşe sahip değildir. Karşıtlıkların, birbirinden kesinlikle farklı iki tip, iki tür olarak karşımıza çıktığını Marksistlerin büyük çoğunluğu görememiştir. Karşıtlık ve çelişki arasındaki ayrıma dair ne Engels'te, ne Plekhanov'da, ne Lenin'de, ne Mao'da, ne de mesleği filozofluk olan Lukács'da tek bir satıra rastlayamazsınız. Karşıtlıkla çelişkinin aynı şey olmadığını sadece Marx görmüştür. *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*'nde Marx: "Benim gerçek karşıtlarım birbirine aracılık edemezler. Çünkü bunlar gerçekten karşıtlardır. Doğaları gereği birbirinin karşıtı olanların, zaten aracılığa gereksinimleri olamaz. Karşıtların birbirleriyle hiçbir ortak yanları yoktur. Bunlar birbirini çağırmaz; birbirleriyle bütünleşmez. Karşıtlardan her biri ötekine karşı dayanılmaz bir istek, bir gereksinme, bir önceleme (*anticipation*) duymaz," der. Örneğin Lenin, diyor Colletti, birin ikiye bölünmesini diyalektiğin temel yasası olarak belirledikten sonra, diyalektik çelişki olarak doğa bilimlerinden birtakım örnekler veriyor ki (matematikte artı ve eksi gibi, mekanikte etki ve tepki

gibi, fizikte pozitif ve negatif elektrik gibi, kimyada atomların birleşmesi ve ayrışması gibi), hepsi de gerçek karşıtlıklardır; diyalektik çelişki ile bir ilgileri yoktur. Mao ise, Lenin'in örneklerini aynen almış diye devam ediyor İtalyan düşünürü. Ve "bir ikiye bölünür" sözlerinin Çin kültür devriminin sloganı olduğunu anımsatarak: "Neden olmasın Platoncu olmak yasak değil ki..." diye ekliyor.[56]

Doğada yalnız gerçek karşıtlıklar bulunduğu, diyalektik çelişkiye rastlanmadığı hakkındaki sav, çok ciddi görünen bir savdır. Lenin'den, Mao'dan ya da Stalin'den hatta Engels'ten alıntılarla geçiştirilebilecek bir eleştiri değildir. Colletti'den başta Marksistler de benzer eleştiriler yöneltmekteler, diyalektik maddeciliğe. Hele bilim adamlarının bugüne dek diyalektiğe hiç gereksinim duymadan, çalışmalarını biçimsel mantığın "çelişkisizlik" ilkesi ile sürdürmüş olmaları, gerçek Marksistleri düşündürmesi gereken bir olaydır.

Jean-Paul Sartre da diyalektiğin bir doğa yasası olduğu savına karşı çıkıyor. Ona göre diyalektik bir tümlemedir ve içerden yaşanıp algılanır. Doğa diyalektiği, hiç değilse şimdiye dek, kanıtlanmış değildir. Zaten buna bilim adamlarının karar vermeleri gerekir. Doğanın yapısı diyalektikse, bunu filozoflardan önce bilim adamları bileceklerdir diyen Sartre, bilim adamlarına, doğada tümleme var mı? sorusunu yöneltiyor.

Sartre'a göre, maddeci bir diyalektik, tarih içinde, insanlar maddesel koşulların önceliğini, uğraşlarıyla bulguladıkları ve aynı zamanda bu maddesel koşulların etkisinde olduklarını kavradıkları zaman anlam kazanır. Maddesel koşulları insan, araç ve gereçleri, kurumları olan toplum *içinde* bulgular. Maddesel koşullara bağlı olduğunu ancak toplum içinde kavrar. Diyalektik, örgütlü ve tabakalaşmış ama

56 Lucio Colletti, *Politique et Philosophie* (Politika ve Felsefe), s.61-103.

aynı zamanda parçalanmış bir toplumun içinde kendini gösterir. Maddesel bir olay, örneğin bir makina, bu örgütlü toplumun önce altyapısında bir değişikliğe neden olur.

Doğa diyalektiğine gelince diyor Sartre, bu metafizik bir varsayımdan başka bir şey değildir. İnsan, diyalektiği, *içerden*, yani kendi toplumsal ilişkileri içinde bulgulamıştır. Diyalektiğin varlığını yaşantısı ile, gene içerden kanıtlamıştır, tarihi yaparak. Şimdi toplumsal yaşamın bu yasası bir genelleme yapılarak, doğaya yansıtılıyor ve asıl diyalektiğin doğada olduğu ileri sürülerek, insanların yaşamının ürünü olan, insanın içinde yaşadığı, içerden kavradığı toplum diyalektiğinin, doğa diyalektiğinin bir sonucu olduğunu savlıyor. Bu antik kör zorunluluğun hortlatılmak istenmesinden başka bir şey değildir.

> "Eğer bugün bir diyalektik varsa ve onu temellendirmek gerekiyorsa, onu nerede ise orada arayacağız. (...) Bir peşin yargıyla, doğada somut bir diyalektiğin ortaya çıkarılması olasılığını yadsımıyoruz. Bu, diyalektik yöntemin, doğa bilimlerinde, bulgulamalar için ve bilim adamlarınca, deneysel denetim altında kullanılması demektir. Biz sadece diyoruz ki, diyalektik akıl bir kez daha döndürülüp ayakları üzerine oturtulmalı ve görüldüğü yerde yakalanmalı; henüz ele geçirme olanağına sahip olmadığımız bir yerde, onu hayal etmekten vazgeçilmelidir. Bir tarihsel maddecilik vardır ve bu maddeciliğin yasası diyalektiktir. Yok böyle değil de, kimi yazarların ileri sürdükleri gibi, maddeci diyalektikten, insanlık tarihine dışardan hükmeden bir monizm anlaşılıyorsa, o zaman buna karşı çıkıyoruz ve bir maddeci diyalektik olmadığını -ya da şimdilik olmadığını- söylüyoruz."[57]

57 J.P. Sartre, *Critique de la Raison Dialectique* (Diyalektik Aklın Eleştirisi) ([Paris]: Ed. Gallimard, 1960), s.124-6; 129-130.

Sartre da kanıtlanmamış, deneyden geçmemiş savları yadsıyor. Doğada diyalektik yasalar varsa, bu bilim adamlarınca kanıtlanmalıdır; bunun ilk koşulu da bilim adamlarının araştırmalarında diyalektik yöntemi kullanmalarıdır. Oysa bilim adamları bu yöntemi kullanmıyorlar diyor. Böylece o da Colletti ve ötekilere katılmış oluyor.

1961 Aralık'ında, Paris'te Mutualité'de bir açıkoturum olmuştu. Konu: "Diyalektik sadece bir tarih yasası mıdır yoksa aynı zamanda bir doğa yasası mıdır?" Katılanlar: Başkan olarak, J. Orcel, Mineroloji profesörü; Jean Paul Sartre; Roger Garaudy, filozof ve Komünist Partisi politbürosu üyesi; Jean Hypolite, Sorbonne Üniversitesi'nde profesör; Jean Pierre Vigier; fizikçi C.N.R.S [Centre National de la Recherche Scientifique]'de araştırmacı, Komünist Partisi üyesi... Bunlardan Sartre ile Vigier'i Russell Mahkemesinde tanımıştım. Sartre mahkemenin başkanı; Vigier de fizik uzmanı olarak, ABD'nin Vietnam'da kullandığı silahlar üzerinde mahkemeye rapor sunmuştu.

Evet, 1961 yılı sonunda diyalektiğin sadece bir tarih yasası olduğunu söyleyen Sartre ve Hypolite ile öncelikle doğa yasası olduğunu ileri süren Garaudy ve Vigier konuyu tartışmışlardı.

Sartre'a göre, diyalektik ancak bir tüm içinde söz konusudur: parçalar tüme; tüm de parçalara gönderme yapar. Bir yerde tümleme yoksa, diyalektik de yoktur. Oysa hiç değilse bu güne dek doğada tümlemeye raslanmamıştır. Ama biz filozof olarak, yanıtı gene de bilim adamlarından bekliyoruz diye konuşmasını bağlayan Sartre, Vigier'e şu soruları yöneltiyordu:

- Düşün, tarihsel gerçeği bir tümleme olarak kavrar. Düşün, kendini aynı zamanda tarihin ortasında, tümleyici ve tümlenmiş olarak bulur. Düşün bunu, kendini var eden ve bildiği bir süreç olarak içinden algılar. İnsan, böylece tüm

olan temeli bulur; kendisi de tümün içindedir. Demek oluyor ki, bilgi açısından diyalektiğin bir anlaşılabilirliği (*intelligibilité*) vardır. Bu çok önemli. Anlaşılabilir olma, diyalektiğin, düşünü varlığa, varlığı da düşüne ayrılmaz biçimde bağlamasından ileri geliyor. Böylece artık varlık, varlığa dair edinilen düşün içinde boğulmuyor; varlık, madde olarak vardır ve ayrıca bir de bilgi vardır. Bu bilgi hem varlığın bilgisidir, hem kendisi bilgi olarak varlığın içindedir. Ve varlık tarafından şartlanmıştır. Varlık bilgiye indirgenemez ama düşün varlığın bir parçasıdır. Demek ki, düşünün, varlıkla olan ilişkisinin, diyalektik olarak kavranması, düşünün, varlığa ait olması dolayısıyla, gerçeğin yasalarına göre gelişmesinden ileri geliyor. Gerek Marx ve gerek Hegel için, diyalektik gelişmenin her anının anlaşılabilir oluşu, insanlık olayının bir tümleme düşünü olmasından kaynaklanıyor. Tarihsel diyalektiğin anahtarını, Marx'ın *Felsefenin Sefaleti*'ndeki, bilinen şu tümcesi veriyor: "Üretim ilişkileri bir tüm oluşturur." Bu şu demektir: ele aldığınız olay ne olursa olsun, onu mutlaka tarihsel tümün, yani üretim ilişkilerinin mihengine vurun. Toplum tümüyle bir tüm oluşturan üretim ilişkilerine dayanmaktadır. Ve bu tümde insanın kendisi de biyolojik bir kişi olarak bir tümdür (günün tarihsel koşulları içinde, gereksinme, çalışma ve yararlanma olarak insan da bir tümdür).

Sartre'a göre, tarihin diyalektik yasası, bir yanını insanın oluşturduğu ve ancak içerden anlaşılabilecek bir tümleme sürecidir. Doğa yasası da eğer diyalektik ise, onun da bir tümleme olması gerekir. Öyle midir? Buna bilim adamları yanıt verecekler. Evet deseler bile, gene de doğa diyalektiği insanın içinden kavradığı bir yasa olmayacaktır.

Sartre diyor ki: "Soru daha açık olarak şöyle sorulabilir: doğada oluşan tümler ya da tümlemeler var mıdır? Tümü doğa olan bir tümleme var mıdır? İşte bilim adamlarına sormak istediğim iki soru; karar vermek filozofların işi değil."

Bu sorusuna, atom dünyası örneği ile kendisi bir yanıt veriyor. "Doğal mekanikte dalga ile zerreciğin diyalektiği ileri sürülebilirse de, bunun tarihin tümel seyri ile homojen olduğu söylenebilir mi?" biçiminde bilim adamlarına yeni bir soru yöneltiyor.

Vigier'in yanıtı, bir bilim adamının olayları konuşturan yanıtı olacak yerde, inanmış bir Marksistin bilimi yorumlaması biçiminde olmuştur. İleri sürdüğü "düzeyler teorisi," doğanın diyalektik bir hareket içinde olduğunun değil, olayların diyalektik bir yorum içine sokulmak istendiğinin kanıtıdır.[58]

Doğa olayları içinden yaşanır mı, yaşanmaz mı? Bunu da felsefi bir yaklaşım olarak bir yana bırakalım. Ancak doğadaki karşıtlıkların "olumlu" güçler arasında olduğu halde, diyalektik karşıtlığın olumsuz güçler arasında bulunduğu gerçeğine, Vigier hiç değinmemiştir. Oysa sorunun can alıcı noktası buradadır. Diyalektikten söz edilebilmesi için karşıtların birbirine bağlı olması gerekir. Bu iddia ciddidir. Bilim adamları bu soruna çözüm getirene kadar doğa diyalektiği hakkındaki iddiaları askıya almak ihtiyatlı bir tutum olacaktır. Bugüne dek bilim adamlarının diyalektik yöntemi kullanmadan çalışmış, "karşıtsızlık" ilkesine dayanmış olmaları, doğanın diyalektik olmadığına bir karinedir. Gene de bekleyelim, karara varmayalım.

XIII. MARX'IN TARİH TEZLERİ VE MARKSİZM-LENİNİZM

Gelelim Marksizm-Leninizmin, Marx'ın tarih tezleri ile ilişkisi konusuna... Marx, belli bir üretim tarzından, daha ilerleyici bir üretim tarzına geçişi nasıl anlıyor? Stalin nasıl an-

58 Bkz. *Marxisme et Existentialisme* -[*Controverse sur la Dialectique* (Marksizm ve Varoluşçuluk - Diyalektik Üzerine Tartışma)] (Plon, 1962).

lıyor? Önce bu konuyu ele alacağız. İki anlayışın karşılaştırılması, Stalin'in dogmatik şemacılığını gözler önüne serecektir. Daha sonra ekonomik-sosyal yasalar konusuna geçeceğiz. Stalin'in yasa dediği şeyin, bilimde yasa denen şeyle bir ilgisi olmadığını açıklamaya çalışacağız.

İşimizin zor olduğunu biliyoruz. Stalin şemacılığının, sadeleştirilerek eğitime yardımcı olmak gibi bir kaygının sınırlarını aştığını ve Marx'ın bilimsel yaklaşımına sırt çevirdiğini, akla kara biçiminde ortaya koymak kolay değil. Çünkü anlatımı zaman zaman Marx'ın kendisi de kullanmıştır. Tarih tezlerini özetlediği *Katkı*'nın önsözü şematik bir anlatımdır. Üstelik tarihsel maddeciliği açıklarken, sık sık Marx'tan bölümler aktarıyor. Böylece, bir anlamda, Marx'a bağlılığın elle tutulur kanıtı da verilmiş oluyor. Ama sorun şu: Marx'tan alıntılar yaparak, aynı terimleri kullanarak, hatta ikide bir, Marksizmin bir dogma olmadığını yineliyerek, Stalin, Marx'ın "ipuçları," Engels'in de "irdelemeler için yönerge" dediği bir bilimsel tabloyu (yani eleştiriye ve geliştirilmeye açık bir tabloyu) noktalamış, bir felsefe sistemine, bir dogmaya dönüştürmüştür.

İsterseniz, önce Marx'ın tarihsel maddecilik hakkındaki düşüncelerine bir göz atalım. Marx'ın ortaya koyduğu teorinin nasıl bir şey olduğunu, kendisinin bunu nasıl değerlendirdiğini görürsek, Stalin'in onu ne hale soktuğunu daha kolay açıklayabiliriz.

Rus popülisti Mikhailovski, Marx'ın tarih teorisini, bir felsefe sistemi, tarihe dayatılan bir "çerçeve" olarak değerlendirmiş. Marx bu iddiayı şöyle yanıtlıyor:

> "Kapitalizmin Batı Avrupa'daki oluşumu üzerindeki tarihsel denememi, adam ille de içinde bulundukları koşullar ne olursa olsun, tüm halklara kaçınılmaz olarak dayatılan, tarihsel-felsefi bir genel gidişat teorisine dönüştürmek isti-

yor... Bu benim için büyük bir onur olur; hem de beni çok fazla utandırır."[59]

Marx, yukarıdaki satırlarda açıkladığı gibi, Batı Avrupa'da kapitalizmin oluşmasını incelemiş. Bu ekonomik kuruluşun temel yasalarını bulgulamış. Tarih çağlarını, ekonomide meydana gelen değişmelerle açıklayan bir de deneme (*esquisse*) ortaya koymuş. Ancak tarihsel gelişmeyi kalın çizgilerle veren bu denemenin, ayrıntılı olarak incelenecek somut tarih olaylarının mihenginde kanıtlanması gerektiğini; bir "genel gidişat teorisi," her kapıyı açan bir "maymuncuk-teori" yaratmadığını vurgulayarak, gene Marx'ın kendisi belirtmiştir.

Şimdi de Marx'ın, tarih teorisini özetlediği *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* adlı kitabın Önsözünden iki alıntı yapalım. Marx konuya şöyle giriyor:

> "Ben ekonomi politiği incelemeye Paris'te başlamıştım. Bay Guizot'un sınır dışı edilmem üzerindeki kararı üzerine bu incelemelerimi, göç ettiğim Brüksel'de sürdürdüm. Ulaştığım genel sonuç ve bir kere bu sonuç elde edilince çalışmalarımın ipuçları kısaca şöyle özetlenebilir: Sosyal yaşamlarını üretirlerken, insanlar, birbirleri ile, belirli zorunlu, istençlerinden bağımsız, ilişkiler kurarlar. Bu ilişkiler, insanların maddesel üretici güçlerinin, belirli gelişme düzeyine uygun düşen üretim ilişkileridir. Üretim ilişkilerinin tümü, toplumun ekonomik yapısını oluşturur ve toplumun hukuksal, siyasal üst yapısı ile bu üst yapıya uygun düşen belirli sosyal bilinç biçimleri bu somut taban üzerinden yükselir."[60]

---

59 K. Marx ve F. Engels, *Sur les Sociétés Précapitalistes* [Kapitalizm Öncesi Toplumlar Üzerine] (Paris: Ed. Sociales, 1970), s.351.

60 Marx, *Contribution à la critique de l'économie Politique* [Ekonomi Politiğin Kritiğine Katkı], s.5.

Marx, tarih terorisini kurarken hep Batı Avrupa'daki gelişmeleri göz önünde tutmuş: Kapitalizm Avrupa'da; feodalite, kölelik rejimi, gene Avrupa'da. Bunun dışında Asya tipi dediği model var. Ancak koca tarihin, ne bu iki kıtaya, ne de incelenen modellere sığdırılamayacağını, Marx pek iyi bilmektedir. Teorisini bunun için yeni araştırmalara götüren ve yeni araştırmaların sınavından geçmesi gereken bir "ipucu" olarak nitelemiştir.

Engels de [Conrad Schmidt'e yazdığı bir mektupta] aynı şeyi vurguluyor: "Bizim tarih anlayışımız, öncelikle irdeleme için bir yönergedir; Hegelcilerinkine benzeyen yapılar kurmaya yarayan bir levye değildir."[61] Engels'in bu konudaki görüşlerini daha geniş olarak vermek isterim. Schmidt'e yazdığı [diğer bir] mektupta Engels şöyle diyor:

> "Tarihin maddeci anlayışının da artık bu tür dostları var. Tarihin maddeci anlayışına sığınarak tarihi incelemek zahmetine katlanmıyorlar. Marx, bu gibi Fransız 'Marksist'lerini kastederek: 'Bildiğim tek şey benim Marksist olmadığımdır' demiştir. (...) Tarihi tümüyle yeniden irdelemek, incelemek gerek. Toplumların siyasal, hukuksal, estetik, felsefi, dinsel vb. görüşleri hakkında sonuçlar çıkartmaya kalkışmadan önce, çeşitli sosyal kuruluşların yaşam koşullarını ayrıntılı olarak incelemek, tarihi yeni baştan irdelemek gerekir."[62]

Katkı'nın önsözünde Marx'ın bir de şu kesin açıklaması var: "Asya, antik, feodal ve çağdaş burjuva üretim tarzları ekonomik ve sosyal kuruluşun kalın çizgilerle ilerleyici

---

61 [Conrad Schmitt'e 5.8. 1890 günlü mektup için bkz. Marx ve Engels, *Etudes Philosophiques* (Felsefe İncelemeleri), s.153.]

62 K. Marx ve F. Engels, *Correspondence* [Yazışmalar] ([Moskova]: Ed. Du Progrès, 1971), s. 448-9.

çağları olarak nitelenebilir."[63] "İpucu," "yönerge," "kalın çizgilerle" nitelenebilir !..

Tarihsel maddeciliği değerlendirirken, bu sözcükleri akıldan çıkartmayalım. Ve şimdi de *Alman İdeolojisi*'nden bir alıntı yapalım:

> "Gerçek yaşam üzerine spekülasyonların son bulduğu yerde, gerçek pozitif bilim başlar, yani pratik etkinliğin, insanların pratik gelişme sürecinin biçimlenmesi başlar. Bilinç üzerine spekülatif tümceler son bulur. Onların yerini gerçek bilginin alması gerekir. Gerçeğin betimlenmesi sonucunda bağımsız felsefe varlık varlık nedenini kaybeder. Onun yerini olsa olsa, insanların tarihsel gelişmesinden çıkartılabilen evrensel sonuçların bir özeti alabilir. Bu soyutlamaların, gerçek tarihten ayrı olarak 'kendinde' en küçük bir değeri yoktur. Bunlar sadece tarih malzemelerinin düzene sokulmasını kolaylaştırmaya, çeşitli katmanların ardı ardına gelişlerini belirtmeye yararlı olabilirler. Ama bu soyutlamalar felsefe gibi, tarih çağlarını düzene sokmaya yarayan bir reçete, bir şema gibi asla kullanılamaz. Tersine asıl zorluk geçmiş çağların ya da günümüzün materyallerini incelemeye, bunları düzenlemeye kalkıştığınız zaman yani gerçeğin betimlemesine geçildiğinde başlar."[64]

Bu alıntıdan da, ister istemez birer soyutlama olan tarih teorilerinin, irdelemeler, araştırmalar sonucunda elde edilen materyallerin düzene sokulmasını kolaylaştırıcı birer araç olarak görüldüğünü; bunların tarihe dayatılan birer "reçete," birer "şema" olmadıklarını belleklerimize nakşe-

63 Marx, *Contribution à la critique de l'économie politique* [Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı], s. 5.

64 Marx ve Engels, *Oeuvres Philosophiques, L'Idéologie Allemande* [Felsefe Yapıtları, Alman Ideolojisi], s.159.

delim. Ve artık Stalin'in kaleminde tarihsel maddeciliğin ne hale geldiğini görmeye çalışalım.

Stalin'in diyalektik ve tarihsel maddecilik üzerine yazdıkları Marx'ın *Kathı*'daki önsözünden bir alıntı ile noktalanır. Ne anlamlı bir raslantıdır ki, Stalin "ipucu" sözcüğünü de "kalın çizgilerle" ve "nitelenebilir" sözcüklerini de aktarmamıştır. Stalin'in alıntısı "ipucu"lu tümce bittikten sonra başlıyor ve "kalın çizgilerle," "nitelenebilir" sözcüklerinin yer aldığı tümceden hemen önce noktalanıyor.[65] Stalin, tarihsel maddecilik konusuna şu kesin yargıyla giriyor: "Tarih, beş temel tip üretim ilişkisi tanır: İlkel-komün, kölelik, feodal rejim, kapitalist rejim ve sosyalist rejim."[66] Böyle kaskatı bir yargı: Tarih beş tip tanır... Oysa Marx'ın saydığı ve Stalin'in unuttuğu Asya tipi üretim tarzı var. Ayrıca Stalin'in saydığı bu "tip"lerden kölelik ve feodalite, örneğin Asya'da Avrupa modelinden çok farklı. Amerika, Afrika ve Okyanusya'da feodaliteye rastlanmıyor; Kuzey Amerika'daki zencilerin köleliği de artık kölelikten farklı. Demek ki, önemli yanlışlar karşısındayız: İlk olarak, tüm kıtaları, tüm ülkeleri içeren bu kesin yargı gerçeği dile getirmiyor. İkinci olarak, birbirinden farklı modeller tek modelmiş gibi gösteriliyor.

Bunlar, sanıyorum bu kitapçığı kaleme aldığı günlerde Stalin'in pek umurunda değildi. Kuşkusuz "bilim adamı" olarak, hem de "bilginler bilgini" olarak tanıtılması, gururunu okşuyordu. Ama gerçek bilimsel tarih çalışmaları çoktan noktalanmış bulunuyordu Sovyetler Birliği'nde. Diyalektik ve tarih üzerinde görüş açıklamaya yetkili tek kişi, o dönemde Stalin'di. Ona, bu "beş temel tip" ilkel-komün, kölelik, feodalite ve kapitalizmden geçmiş olan insanlığın Sovyetler Birliği'nde sosyalizm aşamasını yaşaması, yarın sı-

65 Staline, *Matéryalisme Dialectique et Matéryalisme Historique* [Diyalektik Materyalizm ve Tarihsel Materyalizm], s.38.

66 *A.g.e.*, s. 30.

nıfsız toplum aşamasına, komünizme, mutlaka geçileceğinin kanıtı oluyordu.

Stalin şöyle diyor: "Bundan dolayı proletaryanın partisi şayet gerçek bir parti olmak istiyorsa her şeyden önce üretimin gelişme yasalarının, toplumun ekonomik gelişme yasalarının bilimini elde etmelidir."[67] Stalin'in kafasında tarihsel maddecilik, gelişmenin tüm ayrıntılarını kapsayan, en azından biyoloji kadar kesin bir bilim dalıydı.[68] Aşağıdaki gibi sorulara kesin yanıtlar veren bir bilim dalı... Ya da böyle gösterilmek istenen bir bilim dalı: "Neden filan sosyal rejimi belirlice falan yeni rejim izliyor da bir başkası izlemiyor? Neden ilkel komünü belirlice kölelik; köleliği feodal rejim; feodal rejimi burjuva rejimi izliyor da, başka bir rejim izlemiyor?"[69] Stalin bu sorulara "zorunlu uygunluk yasası"nın yanıt verdiğini yani üretici güçlerin belirli gelişme düzeylerine, belirli üretim ilişkilerinin karşılık vermek zorunda olduğunu söylüyor. Ve her üretim tarzının kendine özgü temel yasaları bulunduğunu ekliyor.

Üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasında uyum-çelişki-uyum diyalektik bağlantısı, Marx'ın tarih teorisinin devingen öğesidir. Ancak Stalin'in kaleminde bu uygunluk bağlantısı gelecek rejimi belirleyici bir etmen gibi gösterilmektedir. Yukarıdaki sorular da bu açıklıkla görülüyor: "Neden filan sosyal rejimi, belirlice falan yeni rejim izliyor da, bir başkası izlemiyor?" Anlaşılıyor ki, Stalin, bir önceki sosyal kuruluşun bir sonrakinin alt ve üst yapısını kesin olarak belirlediğine inanıyor. Ayrıca tüm toplumların aynı aşamalardan geçeceğine de inanıyor. Marx'ın tarih tezlerinden bu sonuçları çıkarmak olanaklı görünmüyor. "Kalın çizgilerle"

---

67 *A.g.e.*, s.27.

68 *A.g.e.*, s.19-20.

69 *A.g.e.*, s.24.

terimini anımsayalım, belirli yapıda bir sosyal kuruluşu bir yenisi ve üretici güçleri daha gelişmiş olanı izleyecektir. Bu yeni toplum eskisinin içinden ve eskinin bilim, teknik ve kültür birikimlerine dayanarak, eskinin emek potansiyeline dayanarak ortaya çıkacaktır. Ama ne Marx, ne Engels, bunu yeni toplumun yapısını ayrıntılı olarak eski toplumun belirlediği, kesinlikle belirlediği anlamında kullanmamışlardır. Bu konuda Marksist tarihçi Jean-Jacques Goblot'yu dinleyelim. "Bir dizi 'ilerleyici çağın' zaman içinde art arda gelişi," diyor Goblot,

> "kuşkusuz Marx'ın gözünde zorunlu bir düzen düşüncesini içerir: Zorunlu ama hangi anlamda? Herhalde tarihsel oluşumun 'amaç'çı (*teléologique*) bir anlamda anlaşılması olarak kesinlikle değil. Zorunluluk, sadece şu anlamda: belirli bir sosyal kuruluşun yerini, 'yeni ve yüksek' sosyal ilişkilerin alması, üretici güçlerin ilerlemesini olanaklı kılar ve belirler. Bu biçimde tanımlanınca, sosyal kuruluşların art arda geliş sürecinde beliren zorunluluk, ayrıca sonucun özgül yapısını da belirlemez: art arda sıralanış, her bir aşamayı oluşturan üretim tarzları arasında, bir çeşit soy bağlılığı gibi bir bağlantı bulunduğu yolunda, bir tanım yapılmasına izin vermez. Örneğin Avrupa feodalitesi, Roma İmparatorluğu'nun çöküntüleri üzerinden doğmuşsa ve feodal rejim, üretici güçlerin gelişmesi bakımından, köleliğe göre bir ilerleme olarak görülüyorsa, Marx ve Engels kölelik rejiminin, salt kendi iç gelişme mantığının bir gereği olarak, feodal rejimi, adeta bu rejim önceden eski rejimin yapısında yazılıymışçasına, yarattığını hiçbir yerde söylememişlerdir."[70]

---

70 A. Polletier ve J. J. Goblot, *Matérialisme Histoique et Histoire des Civilisations* (Tarihsel Materyalizm ve Medeniyetler Tarihi) (Paris: Ed. Sociales, 1973), s. 75-6.

Aynı şeyleri Batı Avrupa'da kapitalizmin oluşması için de yineleyebiliriz. Kapitalist üretim tarzı da, feodalitenin iç devingenliğinin kaçınılmaz sonucu değildir. Bunun nedeni tarih olaylarının benzersiz, tekil olmasıdır. Tarihte, olayların tıpa tıp aynı biçimde yinelenmesi olanaksızdır. Çok genelde benzerlikler bulunabilir. Rastlantılar tarihte önemli bir yer tutar. Avrupa'da, feodalitenin Roma İmparatorluğu'nun enkazı üzerinde ve Cermen yayılmaları sonucunda kurulduğu belirtildi. Bu iki olay bir daha yinelenmeyecektir. Şu halde başka hiçbir yerde köleliği izleyecek rejim Avrupa feodalitesine tıpa tıp benzeme şansına sahip değildir. Kaldı ki, hiçbir yerdeki kölelik rejimleri de, Avrupa kölelik rejimlerine tıpa tıp benzememektedir. Tarihsel gelişmeyi sağlayan üretici güç-üretim ilişkisi çelişkisi, başka olaylar ve bu olayların karşılıklı etkileşimi içinde gelişir. Bu olaylar benzersizdir; rastlantılar benzersizdir. Örneğin az çok benzer ekonomik koşullar içinde olduğu varsayılan iki toplumdan biri, savaşa tutuşur, yenilir; beriki toplum böyle bir felakete uğramaz. Böylece benzer ekonomik altyapılar farklı olayların etkisi altında ister istemez farklı gelişme çizgileri gösterecektir. Aynı şeyleri, bu iki toplumun içinden çıkacak yeni ve daha ileri üretim tarzları hakkında da düşünmeliyiz. Ama Engels'in söylediği gibi, son çözümde tarihsel gelişmeyi ekonomik altyapı belirler. Böylece Marx'ın gelişme tablosu tarihe dayatılan, yani olayların zorla içine sokulacağı bir şema değil; araştırmalara ışık tutmaya yarayan bir yönergedir. Toplumları, olayları, teker teker ele alıp, "somut olarak tahlil etmek" gerekmektedir. Her toplumun gelişme çizgisi özgüldür; çünkü içinde bulunduğu "koşullar" özgüldür. Ama toplumların birtakım çağlardan geçerek bu güne geldikleri de bir gerçektir. Bu çağların hangileri olduğunu kalın çizgileriyle biliyoruz. Evet, her toplumun içinde bulunduğu koşullar, rastlantısal olaylar, benzersizdir. Bundan dolayı her

birinin gelişme çizgisi de benzersizdir. Ne var ki, bu benzersiz özgül koşullar ve özgül, benzersiz gelişme çizgisi, genel tarihin akışı içinde yer alır. Bundan şu sonuç çıkıyor ki, art arda gelen çağların tablosundan hareket edilerek, her toplumun izleyeceği gelişme aşamalarının, tablodaki gibi olacağı ileri sürülemez

Tarihsel nedenselliğin benimsenmesi, toplumların aynı gelişme yolunu izleyeceği anlamına gelmez. Bilinen, üretici güçlerin sürekli gelişmesinin toplumda siyasal hukuksal üstyapının ve genel olarak düşünce sistemlerinin değişmesine yol açtığıdır. Şimdiye dek ve özellikle Avrupa'da bu gelişmenin aşamaları, kölelik rejimi, feodalite, kapitalizm ve sosyalizm etiketli bir tür devletçilik biçimini almıştır. Avrupa dışındaki gelişmelerin farklı biçimler gösterdiğini daha önce söylemiştik. Bundan sonra olacak gelişmelerin her toplumun içinde bulunduğu özgül koşullara göre biçimleneceği kuşkusuzdur. Ancak iç çelişkileri dolayısıyla, gerek kapitalizmin, gerek sosyalist etiketli devletçi toplumların yerlerini, bu çelişkilerden arınmış kuruluşlara bırakacaklarını düşünmek, tarihin genel çizgisi doğrultusunda, yanlış olmaz. Geleceğin bu toplumlarında alt ve üstyapıların alacağı biçimler, şimdiden bilinemez. Hele ayrıntılar hakkında hiçbir şey söylenemez, (tarih olaylarının benzersizliği dolayısıyla).

Bu anlattıklarımızdan şöyle bir sonuç çıkıyor: Doğa bilimlerinin kesinliği, olayların tekrarlanır olmasından ileri geliyor. Örneğin her cismin, ısı derecesi artınca, hacmi büyür. Nedeni cismi oluşturan moleküller ısının etkisiyle daha hızlı hareket ederler; yörüngeleri uzar, dolayısıyla moleküller birbirinden uzaklaşır. Bu da cismin hacmini genişletir. Bu olay sert cisimlerde, sıvılarda ve gazlarda, aynı biçimde cereyan eder. Isı artışı ile hacim büyümesi arasındaki ilişki hep aynıdır. Nedenle sonuç arasında bir nedensellik bağı vardır.

Oysa tarih olaylarında, toplum olaylarında durum böyle değil. Çünkü tarih olayları, tekil, benzersiz. Olayların içinde oluştukları koşullar farklı; rastlantılar farklı... Bundan dolayı tarihte kesin tahminlerde bulunulamıyor. Ancak genel bir doğrultu, genel bir gelişme çizgisinden söz etmek olası. Örneğin, kapitalist toplumlarda gözlenen şu çelişkilerin sonunda alt ve üstyapının değişmesine, yani kapitalist üretim tarzının yerini, bu çelişkilerden arınmış, yeni ve daha ileri bir üretim biçiminin alacağı tahmin edilebilir. Ama bu genel çizgiden öteye, ayrıntılı olarak, filan kapitalist toplumun ne zaman, nasıl sosyalizme geçeceği ve bu yeni üretim tarzının, ayrıntılı olarak ne biçim alacağı hakkında kesin bir şey söylenemez.

Bundan dolayı, yani tarih olaylarının benzersiz, tekil olması nedeniyle, doğa bilimlerindeki kesinliğe tarihte henüz erişilmiş değildir. Her toplum, içinde bulunduğu özel koşullar ve rastlantılar arasında gelişme yolunu bulur. Bu gelişme yolu tekildir; benzersizdir. Ancak genel çizgide belirli bir üretim biçiminden daha ileri bir üretim biçimine geçtiği gözlemlenir; çelişkilerin çözümlendiği gözlemlenir. Tekrar edelim: Geçiş de; çözümleniş de o topluma özgü yollardan, o topluma özgü biçimlerden gerçekleşir. Demek ki, Stalin'in tarihe dayatmak istediği gelişme şemalarının bilimsel bir değeri yoktur. Aslında Marx'ın bilimsel öğretisi ile bir ilişkisi olmayan bu "temel gelişme yasaları" ve "gelişme modelleri," bilim kılığına büründürülmek istenmiş metafizik sistemlerdir. Ne yazık ki, "işçi sınıfının bilimi" deyimi gibi safsatalar, Stalin'in ölümünden otuz yıl sonra, uygar ülkelerin hiçbirinde artık ağza alınmazken, bizde kimi çevrelerin hâlâ "amentüsü" olmaya devam ediyor.

Marx ve Engels *Manifesto*'da devrimden sonra yapılması gereken işlerin bir listesini vermişlerdi. *Manifesto*'nun yirmi

beş yıl sonra yapılan baskısına yazdıkları önsözde, bunun doğru olmadığını itiraf etmişlerdir. Şöyle yazıyorlar:

> "Bu manifestonun açıkladığı genel ilkeler, günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Ancak kimi ayrıntıların düzeltilmesi, değiştirilmesi gerek. *Manifesto*'da zaten belirtildiği gibi, ilkelerin uygulanması, her yerde ve her zaman, var olan tarihsel koşullara bağlıdır. Bundan dolayıdır ki, İkinci Bölümün sonunda önerilen devrimci önlemlere artık özel bir önem vermiyoruz. Bu bölümün bugün pek çok yerleri değiştirilmelidir."[71]

Marx ve Engels'in oluşturdukları tarih teorisi, bilimsel bir teori. Olaylara yaklaşım yöntemleri bilimsel. Bitmiş kapalı bir sistem değil. Araştırmalarla geliştirilecek olan bir teori. Stalin'in elinde ise tarihsel maddecilik kesin yargılardan oluşan noktalanmış bir sistemdir. Temel yasaların, ilkelerin bilimi olmak iddiasındadır. Temel yasaların bilimi (!) Bu ne tür bir bilimdir? Bir zamanlar Stalin için "bilginlerin bilgini" denirdi; bu da ustasına layık bir bilim olsa gerek. Temel yasa adı verilen şeylerin ise, bilimlerin anladığı anlamda yasalarla bir ilgisi yoktur. Bilimde yasa iki olgu arasında değişmez bir ilişkiyi dile getirir. Bir başka deyimle, yasa, sonuçla neden arasında rakamla dile getirilen ilişkiyi belirtir.

Marx toplumsal gelişmeyi bu anlamda bir yasa ile açıklamak istemiştir: nedenle sonuç arasında sürekli ve istenç dışı bir bağlantı... *Kapital*'in Almanca ilk baskısı için yazdığı önsözde:

> "Bir toplum, hareketini belirleyen doğa yasasının izini bulgulayınca, -bu yapıtın amacı, çağdaş toplum hareketinin ekonomik yasasını açıklamaktır- doğal gelişiminin evrele-

71 Marx-Engels, *Le Manifeste du parti communiste* [Komünist Parti Manifestosu], s.6.

rini ne bir sıçrayışta aşabilir, ne de kararnamelerle bunları yok edebilir; ama gebelik dönemini kısaltabilir ve doğum sancılarını azaltabilir."[72]

Bu satırlar Marx'ın doğa bilimlerindeki gibi bir yasa aradığını ve bu yasayı bulduğunu açıkça ortaya koyuyor. Bu yasayı Marx *Kath*'nın önsözünde açıklamıştır. Bu açıklama birbirine bağlı iki bölümden oluşur: Marx önce toplumsal yaşamlarını üretirlerken insanların birbirleriyle istençlerine bağlı olmayan zorunlu ilişkiler (üretim ilişkileri) kurduklarını; bu ilişkilerin (mülkiyet ilişkilerinin), toplumdaki üretici güçlerin gelişme düzeyine denk geldiğini ve bu ekonomik taban üzerinde toplumun hukuksal, siyasal üstyapısının ve toplumsal bilinç biçimlerinin yükseldiğini yazar. Açıklamanın ikinci bölümünde de Marx toplumsal gelişmenin yasasını formüllendirir: gelişen üretim güçleri, bir zaman gelir ki, o güne dek bu gelişmeye yardımcı kalıplar olmuş olan üretim ilişkileri (mülkiyet ilişkileri) ile çelişirler: Üretim ilişkileri, üretici güçlerin gelişmesini engeller, işte o zaman toplumda bir devrim dönemi başlar. Toplum, gelişen üretim güçleri ile uyum sağlayacak yeni ve daha ilerleyici üretim ilişkilerinin doğum sancılarını çekmeye başlar. Sonunda üretici güçlerle üretim ilişkileri yeniden uyum içine girerler... Toplumsal gelişmenin yasası budur. Ancak bu tablo tümüyle yeni araştırmalar için bir ipucudur.

Oysa Stalin bu gelişme yasasının yeni araştırmalara ışık tutacak bir yönerge olduğunu unutarak, bu yönergeyi kesin, her yerde her zaman geçerli, değişmez bir yasa olarak görüyor. Oysa Marx, *Kapital*'in önsözünde, bir toplum, hareketini belirleyen doğal yasanın izini ne zaman ki, bulgular diyor. Yani her toplum kendi somut koşulları içinde

72 [Marx, *Le Capital* (Kapital) Kitap 1, *C.* 1, (Almanca birinci baskıya önsöz), s.19-20.]

kendi hareket yasasını arayacaktır. Bu arayışta ona yukarıdaki model ışık tutan bir "ipucu" olacaktır.

İkincisi Stalin, yasa kavramına, doğal yasa ile hukuk yasası karışımı diyebileceğimiz bir anlam veriyor. Onun kaleminde yasa, nedenle sonuç arasında bir bağlantı olmaktan çıkıyor, adeta bir felsefe sistemi halini alan kapitalizm ve sosyalizmin "buyruk"ları, biçimini alıyor... Bu tanımlar "normatif" bilimlerin, yani ahlak, hukuk gibi "olması gereken"i belirleyen bilgilerin buyruklarını anımsatmaktadır. Gerçekten Stalin'in, ekonomik temel yasalar adını verdiği formüller, açıklamalar, yargılar ve tanımlardan ibarettir: Stalin'e göre kapitalizmin temel yasası ne "değer yasası"dır, ne de ortalama kâr haddi yasasıdır. Kapitalizme en yaraşan yasa artık-değer yasası olabilir, ancak bu yasayı, tekeller kapitalizmine uyacak biçimde somutlaştırmak ve geliştirmek gerekir. Günümüz kapitalizminin temel yasasını, Stalin şöyle formüllendiriyor; Kapitalizmin temel yasası:

> "En yüksek derecede kâr sağlamak için, belirli bir ülke halkının en büyük bölümünü sömürmek, yoksullaştırmak ve yıkmaktır; en yüksek derecede kâr sağlamak için, başka ülkelerin, özellikle geri bırakılmış ülkelerin halklarını, köleleştirmek ve sistemli biçimde soymak; savaşlar aramak ve ulusal ekonomiyi askerleştirmektir."[73]

Stalin, çeşitli önerileri gözden geçirip reddettikten sonra, sosyalizmin temel yasasını da şöyle tanımlıyor: Sosyalizmin temel yasası: "Sosyalist üretimi, yüksek "teknik düzey" temeli üzerinde, boyuna geliştirerek ve iyileştirerek, tüm toplumun artan maddesel ve kültürel gereksinimlerini, en yüksek derecede karşılamaktır."[74]

---

73 [J.Staline, *Les Problemes Economiques du Socialisme en URSS* (S.S.C.B.'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları) (Paris: Ed. Sociales, 1952), s.41-3.]

74 *A.g.e.*, s.41-3.

Yukarıdaki tanımlar, Marksizm-Leninizmin yasa tanımına da uymuyor. Marksizm-Leninizm yasayı şöyle tanımlar: "Yasa, olguların düzenli ve zorunlu gelişmelerini belirleyen, bunların esaslı iç bağlantılarıdır."[75] Stalin'in yasaları, kapitalizmin ya da sosyalizmin, hangi esaslı iç olgularını birbirine bağlıyor? Böyle bir bağlantı görülmüyor.

Oysa Stalin'in kapitalizme en yaraşan yasa dediği artık-değer teorisi Marx'ın kaleminde gerçekten bilimsel bir nitelik gösteriyor. Ayrıntılı açıklamaları gerekli bulmuyorum. Bilinen bir şey bu: "Tamamlayıcı ya da bedava emek zamanıyla, zorunlu emek zamanı arasındaki oran artık-değer haddini, yani sömürü haddini betimler." Örneğin 4/4 oranı sömürünün yüzde yüz olduğunu gösterir, Stalin bu yasayı tekelci kapitalizme uydurmalı demiş ve yukarıdaki yargı-tanımı sunmuş... Stalin *SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları* adlı kitabında Marx'ın artık-değer teorisinin Sovyetler Birliği için geçerli olmadığını ileri sürüyor. Stalin'in savı özetle şu: Sovyetler Birliği'nde işçiler iktidarı ellerinde bulundurduklarından ve üretim araçlarının da sahibi olduklarından, emek güçlerini, kendilerine satmaları olanaksızdır. Sömürülmeleri olanaksızdır. Sovyetler Birliği'nde sömürücü sınıflar ortadan kaldırılmıştır. Bundan dolayı "gerekli" emek ve "fazladan emek" kavramları kapitalist ekonomiye özgüdür.[76]

Stalin'in dediği gibi Sovyetler Birliği'nde işçiler gerçekten iktidarda olsalar ve üretim araçlarına sahip bulunsalardı, işçilerin çalışma günü gene "zorunlu" çalışma ve "fazladan çalışma" olarak iki bölümden oluşurdu ama, "fazladan çalışma" ya da Sovyet ekonomistlerinin dediği gibi "toplum

---

75 Rosentahl ve Ioudine (der.), *Petit Dictionnaire Philosophique* [Küçük Felsefe Sözlüğü].

76 Staline, *Les Problemes Economiques du Socialisme en URSS* [S.S.C.B.'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları], s. 19-20.

için çalışma" sömürüye dönüşmezdi. Çünkü işçiler bu artık-değerin de sahibi olurlar, bunun nereye, ne miktarda ve nasıl kullanılacağına doğrudan doğruya işçilerin kendileri karar verirlerdi. Ne var ki Sovyetler Birliği'nde Stalin'in savının tersine, işçiler iktidarda değildir ve üretim araçlarına da sahip bulunmamaktadır. İktidarda olan yöneticiler bürokrasisidir ve üretim araçlarını kullanan, ulusal geliri bölüştüren, planları hazırlatıp uygulayan da onlardır. İşçiler kapitalist ülkelerde olduğundan daha da geri bir düzeyde sessiz bir emek gücü yığını oluşturmaktadır. Sovyetler Birliği'nde işçiler, Sovyet ekonomistlerinin deyimiyle önce "kendileri için" çalışırlar; (yani Marx'ın gerekli emek dediği); daha sonra "toplum için" çalışırlar. (Yani Marx'ın fazladan emek dediği)... Böylece işçiler Sovyetler Birliği'nde artık-değer üretirler. Hele bugünkü teknoloji ile günde 8 saat çalışan bir işçinin artık-değer üretmemesi olanaksızdır. Bu artık-değerin sömürüye dönüşmemesi için, işçilerin ürettikleri tüm ürünleri gerçekten tasarruf etmeleri, ulusal geliri kendileri bölüştürmeleri; çalışma koşullarını kendileri düzenlemeleri gerekir. Oysa Sovyetler Birliği'nde işçilerin iktidarda olmadığı; iktidarı bürokrat yöneticiler sınıfının tekelinde tuttuğu bilinen bir gerçektir. Bu örnekte de ortaya çıktığı gibi, Stalin'in "temel yasaları" nesnel kategoriler değil, diktatörün amaçlarına göre biçimlenen buyruklardır.

Aslında bu işler Stalin'in boyunu çok aşıyor. Parti Genel Sekreteri olduğu için, kendini bilim adamı rolüne zorluyor. Çünkü "öncü"lük iddiasında olan bir devrimci partinin lideri toplumun temel gelişme yasalarının bilimine sahip olmak zorundadır. Öncülüğü bununla, temel gelişme yasalarının bilimi ile yapacaktır. Nitekim Stalin şöyle diyor:

> "Demek oluyor ki, tarih biliminin başlıca görevi, tüketim yasalarını, üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin gelişme

yasalarını, toplumun ekonomi yasalarını irdelemek ve bulgulamaktır.

Bundan dolayı, Proletaryanın partisi, gerçek bir parti olmak istiyorsa, her şeyden önce, üretimin gelişme yasaları ile toplumun ekonomik gelişme yasalarının bilimini elde etmek zorundadır.

Bundan dolayı, politikada aldanmamak için, proletaryanın partisi, gerek programını yaparken gerekse pratikte koyduğu eylemlerde, öncelikle üretimin gelişme yasalarından ve toplumun ekonomik gelişme yasalarından esinlenmek zorundadır."[77]

Şimdi hele bir düşünelim: Stalin'in Genel Sekreterliğini yaptığı Partiye bilim ne koşullarda hizmet edebilir? Bilim adamları doğruluğunu saptadıkları konuları, Genel Sekretere önerebilirler mi? Ya da Genel Sekreterin "bunun doğrusu budur," dediği bir konuda karşıt bir görüş ileri sürebilirler mi? Tahmin yürütmeye hiç gerek yok. Olaylar olmuştur: dil bilgini Marx'ın cahil olmakla suçlanması; Morgan ve Mendel teorilerini savunan biyolojistlerin aforoz edilmesi ve şarlatan Lysenko'nun akademi başkanlığına getirilmesi; ekonomi üzerine açılan tartışmalarda Stalin gibi düşünmeyenlerin hizaya getirilmesi v.b... Hayır böyle bir rejimde bilim özgür değildir. Esasen Partinin, yani Genel Sekreterinin, bilime değil, buyruklarını bilimselleştirmeye gereksimi vardır.

Stalin, piramidin doruğundadır. Yeni türeyen egemen sınıfın da başıdır. Ve de dünya proletaryasının lideridir. Onun kesin kararlar vermesi, hedef gösterip buyurması gerekir. Bu mekanizmada "bilimsel kuşku"ya, irdelemelere yer yoktur. Ona gerekli olan bilim, bir çeşit bilimler bilimidir; yani "do-

77 [Staline, *Matérialisme Dialectique et Matérialisme Historique* (Diyalektik Maddecilik ve Tarihsel Maddecilik), s.27.]

ğa, toplum ve aklın gelişmesinin temel yasalarının bilimi"... Bu bilimler bilimi onun uzmanlığına girmektedir. Özel bilim dallarının uzmanları, onun yargılarını doğrulamakla yükümlüdürler. Bu bilimler biliminin adı Marksizm-Leninizmdir. Onu zaten Stalin kurmuştur. Ve Stalinci diyalektik bu bilimler biliminin her konuda ve her durumda haklı olmasını sağlamaktadır. Evrenselden özel ve tekile, tekilden evrensele, büyük bir ustalıkla yalpalama sanatıdır Stalinci diyalektik. "Beş aşama şeması"na uymayan bir durum mu var? Hemen diyalektiğin "ölene değil doğana," "geçmekte olana değil gelişene" önem verilmesini buyurduğu anımsanır ve örneğin Asya'da kölelik rejimi yaşandığı iddia edilir. Kuşkusuz bir başka durumda bunun tersi savunulacaktır. Bu kez de "özelliğin" "evrensel," "temel olanı" unutturmaması gerektiği vurgulanır. Diyalektikte bu nüanslar, bu bir kutuptan ötekine sıçrayarak daha üst düzeye çıkmalar yok mudur? Vardır elbet. Ama bunun tarihin somut olayları içinde gerçekleşmesi gerekir. Liderin keyfine göre biçimlenirse bu diyalektik, diyalektik olmaktan çıkar safsata olur. "İki karşıt kutbun diyalektik bütünlüğü." Bu klişenin yeşil ışık tutmayacağı 180 derecelik dönüş yoktur. Yeter ki bu dönüş Partinin yetkili ağzından çıkmış olsun. Sovyetler Birliği kurulduktan sonra, hele Stalin döneminden beri Marksist tahlil adı altında, günün politikasını doğrulayan basma kalıp şemalara dayalı görüşler ileri sürülmüştür. Sovyetler Birliği'nin günün koşullarına ve bu koşulları Stalin'in değerlendirişine göre yönlenen dış politikadaki zikzaklar, Marksist tahlilin sonuçları olarak savunulmuştur. Dünyanın dört bir yanındaki komünist partileri, bu zikzaklara ayak uydurarak halkın güvenini yitirirken, bir yandan da komünist yöneticilerin, Sovyetler Birliği'ne koşulsuz sadakati yüzünden, burjuvazi karşısında güçlü sol cepheler kurulması olanaksız hale gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin maşası durumundaki III. En-

ternasyonal'in Batı Avrupa'da devrim umutları suya düştükten sonra izlediği gerçek dışı, tutarsız politika faşizmin yükselişine az hizmet etmemiştir.

Stalinizmle gerçek Marksist tahlil ortadan kalktı ve Marksist tahlil adı altında "klişeler"den, "şema"lardan sonuç çıkarıp, bunun, gerçeklere karşı savunulması geçerli oldu. Marx'ın tarih tezlerinin içinde yaşanılan somut koşulların doğru tahliline yardımcı olabilecek birer "ipucu" olduğu unutularak -ya da unutturularak- sınıf çatışmasının örneğin Türkiye'deki biçimi, yanları, boyutları, tarafların bilinç düzeyleri, ittifakları bir bir araştırılıp, somut gerçekler ortaya konmaya çalışılacak yerde, siyah-beyaz bir tablo çizilerek Türkiye burjuvazisi, Türkiye işçi sınıfı, Türk halkı hakkında basmakalıp değerlendirmelere, yargılara varılmaktadır. Aynı şemacı düşünce ile dünya olayları değerlendirilmekte, insanlığın umudu Sovyetler Birliği'ne bağlanmaktadır. Bu gibi yargıların gerçek Marksist tahlille, kısacası gerçekle hiçbir ilişkisi yoktur. Stalin zamanında başlayıp bu gün de dünya olaylarının değerlendirilişinde egemen olan görüş şöyle özetlenebilir: "Dünya ikiye ayrılmıştır. ABD emperyalizmi ve ona bağlı olan Atlantik Paktı memleketleri. Bunların karşısında Sovyetler Birliği ile Sosyalist Bloku oluşturan ülkeler vardır. Birinci grup savaşı, sömürüyü, kötülüğü temsil eder. İkinci grup barışın, kardeşliğin, iyiliğin ve doğruluğun bayrağını taşır." Bu tablo gözlemin doğruladığı bir gerçek değildir sadece. Aynı zamanda bilimin de bir verisidir. Üstelik bilim, emperyalizmin mahvolacağını ve sosyalizmin zafere ulaşacağını kesin olarak söylemektedir. Stalin'in defterinde böyle yazılıdır. Stalin'e bağlı komünist partileri dünyanın dört bucağında bu inancı yaymakta, milyonlarca insan böyle düşünmeye zorlanmaktadır.

Hayır! Stalin'in bilime gereksinmesi yoktur. Ona yeni bir din gerekmektedir. Yeni ve sözde bilime dayalı bir inanç

sistemi... Lenin'den miras kalmış bir örgütle bir ideoloji... Aslında Stalin ve bürokrasisi varlıklarını Lenin'in burjuva modelindeki örgütüne ve o örgütün totaliter ideolojisine borçludurlar. Marksizm, tarihin bir bilimsel tablo denemesiydi. İşlenmesi, geliştirilmesi gereken bir bilimsel yaklaşım. Marksizm-Leninizm ise, dogmatik bir şemadır; iman edilecek ve kör bir itaatle peşinden yürünecek bir ideolojidir. Bu ideoloji ve tepeden inmeci, merkezci, örgüt modelinin buyruğu altında milyonlarca insan sömürülmekte, sessiz bir emek yığını olarak kullanılmakta; nükleer silahlarla donanmış fanatik bir ordu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada yeni yayılmalara, yeni fetihlere hazırlanmaktadır. Gözler önündeki tablo dehşet vericidir. Ekim Devrimi'nden 65 yıl sonra tablo şudur:

Üretici güçlerin yeterince gelişmediği ve işçi sınıfının henüz emekleme çağını yaşadığı, geri bıraktırılmış toplumlarda, merkezci örgütlenmeye, Leninizm gibi totaliter bir ideoloji de eklenince, bürokrasi egemen sınıf durumuna geliyor, sosyalizm denemesi despotik bir rejime dönüşüyor. Sovyetler Birliği'nde böyle oldu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan sosyalist etiketli tüm devletlerde, böyle oldu: bürokrasi egemen sınıf haline geldi. Lenin rejimin bürokratlaşması tehlikesine ilk parmak basanlardandır. Ne var ki merkezci parti modelinin bu olgudaki rolünü görememiştir. Oysa bürokrasinin tohumlarını o atmış, bürokrasinin hızla serpilip gelişmesine, kalımlı yöneticili, katı merkezci, dikeyine hiyerarşili, asker disiplinli Leninist parti modeli neden olmuştur. Kalımlı yöneticilerin yanı sıra, parti memurları kadrosunun (*aparatchik*) gelişmesi ve devletin aynı modelde örgütlenmesi, kısa zamanda yeni bir bürokrasinin türeyip egemen sınıf durumuna gelmesine yol açmıştır. İşçiler, köylüler yönetimin dışına itilmiş, pasif bir emek gücü yığınına dönüştürülmüştür. Aşağıda bu mekanizmayı

ayrıntılı biçimde açıklamaya çalışacağız. Ancak daha önce yeni bir dine dönüşen totaliter Marksist-Leninist ideolojinin, düşünceyi taşlaştırıcı işlevi ile yöneticilerin egemenliğini perçinleştirdiğini vurgulamak isteriz. 1940'larda dünya komünistleri övünç ve inançla şu formülü tekrarlayıp dururlardı: "Marx, Engels, Lenin ve Stalin'in yanılmaz doktrini..." Marx, Engels, Lenin ölmüş, yalnız Stalin hayattaydı. Doktrinin yanılmazlığı böylece onun kararlarında, onun politikasında, gerçekleşiyordu. Stalin, Marx peygamberin üçüncü halifesiydi. Tanrılaşan "tarih"in "vahiy"leri artık ona nazil oluyordu. Başka bir deyimle Tanrı tarihin buyrukları, ona geliyordu.

Bu benzetmede, abartma yok. Örgüt biçimi dolayısıyla, iktidar, piramidin başında olanların tekelindedir. İktidarın kullanılışında doktrin yol gösterici olduğundan o da onların tekelindedir. Stalin zamanında ise doktrin ancak onun tarafından yorumlanırdı. Bu yorumlar başta politik kararlar olmak üzere, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin ve Sovyet Devleti'nin aldığı tüm kararların ideolojik temelini oluşturmaktaydı. Bunlar eyleme dönük kararlar olduğundan, tüm komünist dünyasında tek çizgide bir pratiğin oluşmasını sağladığından başka bir inanç birliğinin oluşmasına da yol açardı. Böylece dünyayı saran bir fanatikler ordusu ortaya çıkar.

Bilimde teoriler tartışılır. Oysa Marksizm-Leninizmin öne sürdüğü görüşler tartışılmaz. Virgülü bile değiştirilmeden tümüyle benimsenecektir. Böylece inanmış militanlar yetiştirilmiştir. Gerçekte bunların inandıkları bu doktrinin, doğrulan dile getirip getirmediğini araştırmak hevesinde oldukları söylenemez. Doktrinin özel bir dili vardır; terimleri kavramları vardır; özel bir mantığı vardır. Bu dili konuşmak, bu terimleri, bu mantığı kullanmak, düşünmenin yerini almıştır. Sovyetler Birliği halkı ise, dayatılan bu dokt-

rinle ilgilenmemektedir. Sadece karşı çıkmamak gerektiğini bilmektedir. Marksizm-Leninizm, amentüsü ve duaları ile bir inanç konusudur, bir bilgi konusu değildir. Bu noktayı Voslensky de doğruluyor. Şöyle diyor:

> "Gerçekte Sovyetler Birliği'nde inanmış bir komüniste rastlamak olanaksızdır. Nomenklaturanın propagandası da zaten, insanları söylediklerinin doğruluğuna inandırmaktan vazgeçmiştir çoktan. (...) İdeolojik cephe derken, nomenklaturacılar, bambaşka bir amaç peşindeler: Kafaları yıkamak ve Sovyet yurttaşlarının tumturaklı tümcelerden kurulu yeni bir dille konuşmalarını sağlamak istiyorlar.
>
> (...) Sovyet propagandası, bu yeni dilin formüllerini, sloganlarını, açıklamaya kalkmıyor; onları inandırmaya çalışmıyor; kafalara nakşolana kadar bu formül ve sloganları usanmadan yinelemekle yetiniyor. Ama karşı çıkılması; başka bir görüşün ileri sürülmesi halinde, nomenklatura, itirazcının görüşlerini çürütme yolunu tutmuyor: itirazcıyı şiddetle cezalandırıyor. Propaganda ile terör Sovyetler'de birbirinden ayrılmaz."[78]

Marx'ın bilimsel yaklaşımından ne kadar uzaklardayız.

XIV. [İŞÇİ SINIFI GERÇEKTEN İKTİDARDA MI?]

1979'da yayımladığım bir kitapçıkta *-Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür-*, merkezci örgütlenmenin, sınıflı toplumların örgütlenme türü olduğunu belirterek, Sovyetler Birliği'nde ve öteki sosyalist etiketli ülkelerde, bürokrasinin egemen bir sınıf oluşturması olayına, bu örgüt modelinin neden olduğunu ileri sürmüştüm. Teorik bir araştırmaydı bu, Sovyetler Birliği'nde ve öteki sosyalist ülkelerde

78 Michael Voslensky, La *Nomenklatura* [*Les privilégiés en USSR* (Nomenklatura. S.S.C.B.'de İmtiyazlılar) (Paris: Belfond], 1980), s.417-8.

işçi sınıfının gerçekte iktidar olmadığı ve iktidarı bürokrasinin elinde tuttuğu, çekirdeğini Parti yöneticilerinin oluşturduğu bu bürokrasinin egemen bir sınıfın tüm yetkilerine sahip bulunduğu, ortada olan bir gerçekti. Ne var ki ayrıntılı bilgiler yoktu elimizde. *Varga'nın Vasiyetnamesi* adlı kitapta, "nomenklatura" denen ayrıcalıklı bir sınıftan söz ediliyor, bu konuda kimi bilgiler veriliyordu ama, Michael Voslensky'nin kitabı elime geçene kadar, merak ettiğim ayrıntılar hakkında doyurucu yanıtlar almış sayılamazdım. Artık sosyalist etiketli ülkelerde, çekirdeğini partinin yüksek yöneticilerinin oluşturduğu bir egemen sınıfın varlığı kanıtlanmıştır. Voslensky, Batı'ya sığınmazdan önce, Sovyetler Birliği'nde önemli görevlerde bulunmuş nomenklaturaya dahil kişilerden biridir. Voslensky'nin kitabında, "Nomenklatura ve İktidar" bölümünü özetleyerek aktaracağım. Olayı içinden yaşamış bir kişinin anlattıkları başka bir ağırlık taşıyor.

Voslensky nomenklaturanın kökleri profesyonel devrimcilerdir diye başlıyor sözlerine. Yaşamlarını devrime adamış bu kişilerin, devrim hesabına yaşadıkları da bilinmektedir. Bunların işi devrimciliktir. Partiden maaş alırlardı. Gerçi bu, geçinmelerine kıt kanaat sağlayacak bir paraydı. Ama hem para, hem de buyurma olanağı sağlayan bir işe kapılanlar, rizikoları büyük de olsa işi bırakmaya yanaşmazlar. Tabii bu, sadece onlara kalmış bir şey değildir. Yani şunu demek istiyorum ki, eğer birtakım insanları sürekli işlerin başında tutan bir örgüt makinası var olmazsa, ısınan koltuklara yapışıp kalmak olanaksızdır. Bilindiği gibi Leninist parti buna olanak veren bir örgüt modeliydi: merkezciydi, dikeyine hiyerarşiliydi, asker disiplinliydi. Yani bir kere tepeye tırmanmış olanları, hep tepede tutmak için kurulmuş bir makinaydı. Üstelik Lenin ayrıca "kalımlılık" ilkesini de getirmişti. Yöneticiler değişmemeliydi. Devrimin sürekliliği

ve güvenliği bunu gerektirmekteydi. Böyle bir örgüt yerine yatay bir örgüt modeli, tabanın denetlendiği ve katıldığı bir örgütlenme biçimi olsaydı, profesyonel devrimcilerin, yöneticiliği Tanrı vergisi gibi kişiliklerinden ayrılmaz bir görev haline getirmeleri kolay olmazdı. Bu koşullarda devrim başarıya ulaşınca profesyonel devrimciler döl vermediler ve bir yöneticiler sınıfının ortaya çıkmasına neden oldular.

Voslensky örgüt modeli üzerinde durmuyor. Oysa nomenklaturanın asıl kaynağı, istençlerimiz dışındaki toplumsal işbölümünü sürdüren ve insanları yöneten ve yönetilen biçiminde ikiye bölen merkezci örgütlenme modelidir. Örgütlenmenin önemi üzerinde genellikle hemen hemen hiç durulmamıştır.[79] Marx da konuyu işlememiştir. Altını çizmekle yetinmiştir. Gene de; örgütlenmenin, üretici halka karşı mülk sahiplerinin çıkarlarını koruduğunu öğretiyor bize.[80]

Örgütlenme biçimi üretim ilişkilerini yansıtır. Küçük bir azınlığın çıkarlarını koruyan örgütlenme biçimi kaçınılmaz olarak merkezcidir, yığınların disiplinli ve itaatli olmalarını sağlamaya yöneliktir. Bundan dolayı büyük çoğunluğun çıkarlarını koruyacak bir örgütlenmenin merkezci olması olanaksızdır. Öte yandan merkezi örgütlenme toplumda yöneten-yönetilen ikiliğini korur ve sürdürür; bürokrasiyi üretir. Bundan dolayı sosyalizm sorununa, örgütlenmeyi göz ardı ederek yaklaşılması ters sonuçlar verir. Bürokratik sapma merkezci örgütlenmenin yarattığı bir sapmadır.

Dönelim Voslensky'nin nomenklaturasına. Kitabın "Nomenklatura ve İktidar" başlıklı bölümü şu satırlarla başlıyor:

> "Burjuvaziden farklı olarak, özel mülkiyet, nomenklaturanın esaslı bir ayırt edici belirtisi değildir. Profesyonel devrimcile-

79 [Cornelius] Castoriadis ve daha bir iki kişi [istisnalar arasındadır.]

80 Bkz. Marx ve Engels, *Oeuvres Philosophiques, l'Idéologie Allemande* [Felsefe Yapıtları, Alman İdeolojisi], s.256.

rin mirasçısı olan nomenklatura, mülk sahipleri sınıfı değildir. O yöneticiler sınıfıdır. Yönetmek ve iktidarı elinde tutmak ve kullanmak nomenklaturanın esaslı iki görevidir.

Marx'a göre, egemen sınıflar, her zaman sosyal üretimi yönetme görevini üstlenirler. Ancak burjuvazi ile nomenklatura arasındaki şu farkı görmemek hata olur.

Burjuvazi, sosyal üretimi öncelikle ekonomik alanda yönetir. Maddesel malların üretimi alanında burjuvazinin politik önemi bu temel üzerine oturmaktadır. Burjuvazinin tarihi zanaatkârlıktan ticarete, Tiers Etat'nın haktan yoksun oluşundan iktidarın ele geçirilmesine uzanır.

Nomenklaturanın tarihi bambaşkadır: Devlet iktidarının ele geçirilmesinden, ekonomik alanda iktidarın ele geçirilmesine gider. Nomenklatura, öncelikle toplumun politik yönetimine sahiptir. Ekonomi alanında egemen olması, politik iktidarı elinde tutmasının sonucudur. Esas görevi politikayı yönetmektir. Sosyalist devletin tüm gücü onun elinde toplanmıştır. Bu özellik nomenklaturanın içinde, politik çalışma alanı ile idari çalışma alanının kesinlikle birbirinden ayırt edilmesini gerekli kılmaktadır."[81]

Voslensky, yabancılar Politbüronun Sovyetler Birliği'nde her istediğini yapabileceğini sanır. Kuşkusuz Politbüro çok geniş yetkilere sahiptir. Ama o da nomenklatura içindeki işbölümüne uyar. Uymazsa sessiz bir tepki ile karşılaşır. Örneğin bir kolhoz direktörünü atamasını bu geniş yetkili kurul hoş karşılamaz. O da bu gibi işlere kalkışmaz. Feodal rejimde olduğu gibi her nomenklatura mensubunun belirli bir iktidar parseli, bir "fief"i vardır. Onun en büyük zevki buyurmaktır. Kasaba, kent düzeyinde buyurmak; vilayet, bölge düzeyinde buyurmak; yurt düzeyinde buyurmak. He-

81 Voslensky, *La Nomenklatura. [Les privilégés en USSR* (Nomenklatura. S.S.C.B.'de Imtiyazlılar), s.118-9.

le hele özel telefonun düğmelerine basıp, filan kardeş ülke genel sekreterine "öneriler"de bulunmak ve bu "öneri"lerin telefon kapanır kapanmaz uygulanmaya konulduğunu bilmek zevklerin en üstünüdür.[82]

Nomenklatura liste demektir: 1- Makamların, önemli memuriyetlerin listesi; 2- Bu makamlara atanmış ya da atanabilecek olanların listesi. Bu atamalar Parti'nin yüksek yetkililerince yapılır. Oysa yasalara göre, örneğin, bakanları, yüksek Sovyet ya da Yüksek Sovyet Başkanlık Divanı atamaya tek yetkili organdır. Elçileri Yüksek Sovyet Başkanlık Divanı atar. Gerçekte bakanlar ve elçiler, Politbüronun nomenklaturasında yer alır. Yani ancak Politbüroca münasip görülenler, yasal mercilerce atanabilir. Bakan yardımcıları ve enstitü direktörleri ise Merkez Komitesi Sekreterliğinin nomenklaturasına dahildir. Sovyetler Birliği'nde ve öteki sosyalist etiketli ülkelerde tüm önemli sorumluluk yerleri nomenklaturaya bağladır.

Bu kuralın kökleri, Lenin zamanının "profesyonel devrimci"lerine uzanır. Bilindiği gibi Bolşevik Partisine yöneticilerin onayı ile girilebilirdi. Profesyonel devrimcileri, profesyonel devrimciler atardı. Güvenilebilir olmaları şarttı; sadakat şarttı; itaat şarttı; disiplin şarttı Bolşevik Partisinde üyelik ve yöneticilik, birbirini atama (*cooptation*) biçiminde olurdu. Lenin'in bu kuralından yola çıkan Stalin, tüm önemli atamaları nomenklaturaya bağlamıştır. Nomenklaturaya alınanlar yeteneklerinden çok, sadakatlerini, itaatlerini ispat etmiş olanlardır; tüm müstebit rejimlerde olduğu gibi...

KGB'nin raporları, nomenklatura dosyalarının en inandırıcı belgeleridir. Ama "piston" nomenklaturaya girmenin gene de en kestirme yoludur. Kimi bir kodamana damat olur. Ama genellikle Parti'nin alt kademelerinden işe başla-

82 *A.g.e.*, s. 120-2

nır ve bir dayı bulunur. Nomenklaturaya girenler genellikle yaşamlarının sonuna dek bu görevde kalırlar. Nomenklatura üyeliğinin babadan evlada geçmesi yolunun araştırıldığı belirtilmektedir.[83]

Nomenklatura üyeleri hangi sosyal sınıfın temsilcileridir? Voslensky'nin yanıtı: hiçbir sınıfın. Bunlar sınıflarını inkâr etmiş olanlardır. Lenin, profesyonel devrimcilerin işçi olmaları gerekmediğini söylerdi. "Nomenklaturacılar" da öyledir. Kuşkusuz çıkışları bakımından, çoğunlukla ya işçi, ya köylüdürler. Bir zamanlar işçi olmakla övünürlerdi. Şimdilerde açıkça söylemeseler de, emekçi sınıfların dışında ve üstünde yeni bir sınıf, egemen bir sınıf oluşturdukları açık bir gerçektir.[84]

Kaç kişidirler?

Nomenklatura iki kategoriden oluşur. Birinci kategoridekiler, iktidarı ellerinde tutan ve kullanan, başta parti yüksek yöneticileri olmak üzere tüm yüksek yöneticilerdir. Bunlar 1970'te 100 bin kişi dolayındaydılar. İkinci kategoriyi oluşturan, devlet personeli ve yardımcıları arasında yer alan, nomenklatura olanların sayısı da, gene 1970 istatistiklerine göre, 150 bin dolayındadır.

Bu sınıfın ekonomide, bilim kuruluşlarında, endüstri ve tarım sektöründe görev yapanlarının sayısı da 450-500 bin kişiyi bulur. Böylece toplam olarak 750 bin rakamına ulaşılmaktadır. Bunların, aile fertleriyle birlikte sayıları üç milyonu bulmaktadır. Sovyetler Birliği'nde egemen sınıf durumunda olan nomenklaturanın, sayısal ağırlığı budur. Yani toplam nüfusa oranla yüzde bir buçuk. 260 milyonluk Sovyet halkının, öncüsü, örgütleyicisi, beyni, buyurucusu ve de imtiyazlıları bu üç milyonluk nomenklaturadır.[85]

---

83 *A.g.e.*, s.123-39.

84 *A.g.e.*, s. 144.

85 *A.g.e.*, s. 145-50.

Nomenklatura içinde, yukarıdaki kategorilerden başka ve egemenliğin gerçek sahipliğine doğru tırmanan katı bir hiyerarşi mevcuttur. Bunun doruğunu Merkez Komitesi, ama asıl Politbüro ile Genel Sekreterlik oluşturur. Lenin devrimin ilk yıllarında 19 kişiden oluşan Merkez Komitesinin gerçek bir oligarşi olduğunu söylemişti.[86] Aynı oligarşi gene iktidarı tekelinde tutmaktadır. Yalnız bu oligarşiyi oluşturanların sayısı biraz artmıştır.

Burada Parti üyeliği ile nomenklaturanın aynı şey olmadığı belirtilmelidir. Nomenklaturaya girmek için, genellikle parti üyesi olmak gerekir. Ama her partili nomenklatura üyesi değildir. Buna karşılık parti üyesi olmayan nomenklaturacılar da vardır. Parti artık Lenin döneminin partisi değildir. Profesyonel devrimcilerin "müfrezesi" olmaktan çıkmıştır. Stalin'den beri üye sayısı kabarmış, Parti bir yığın örgütü haline gelmiştir. Nüfusun yüzde dokuzu artık parti üyesidir: 17 milyon kişi eder.[87] Parti üyeleri "öncü" falan olmayıp, merkezin buyruklarını uygulayan ve uygulatan aracılardır. Elbet parti üyeliği gene de yükselmenin, nomenklaturaya geçmenin başlıca yoludur. Sovyetler Birliği'nde egemen sınıf işçi sınıfı değil, nomenklatura, ya da Devlete sahip olan, geniş anlamda bürokrasidir. Sovyet ekonomistlerinin, çalışma saatleri hakkında verdikleri bilgilere dayanarak, Sovyetler Birliği'nde artık-değer üretiminin, dolayısıyla sömürünün sürdüğünü söyleyebiliriz. Sömürücüler ise, nomenklaturacılardır, yani Devlete sahip olan bürokrasidir.

Daha önce belirtmiştik: İşçiler burjuva ülkelerinde olduğu gibi fazladan çalışıyorlar Sovyetler Birliği'nde. "Toplum

---

86 [V. I. Lénine, *La Maladie infantile du communisme "le gauchisme"* ("Sol" Komünizm Bir Çocukluk Hastalığı) (Paris: Ed. Sociales, 1970), s. 26.]

87 Bkz. *Manuel d'économie politique* [(Ekonomi Politik El Kitabı)] (Paris: Ed. Sociales, [1956]), s.433-4.

için çalışma" adını verdikleri çalışma saatleri gerçekte fazladan çalışmadan başka bir şey değildir. Yani Marx'ın sömürüyü oluşturduğunu söylediği artık-değer. Sovyet işçisinin kendisi için çalıştığı saatler genel olarak ücreti; toplum için çalıştığı saatler de artık-değeri oluşturuyor. Sovyetler'de artık-değeri işçiler değil de bürokratlar tasarruf ettiğinden, bu artık-değer bal gibi sömürüdür. Hatta yapılan hesaplara göre sömürü oranı burjuva ülkelerinin üstündedir.

Voslensky, kitabında nomenklaturanın yararlandığı ayrıcalıkların, neler olduğunu, sömürünün nasıl gerçekleştiğini açıklıyor. Voslensky, Sovyetler'de sömürünün tıpkı kapitalist toplumlarda olduğu gibi: 1- Çalışma saatlerinin uzatılması ile mutlak artık-değer; 2- Gerekli çalışma saatlerinin kısaltılması ile göreli artık-değer elde edildiğini yazıyor. Çalışma saatlerini uzatan yasaları, kararnameleri sıralıyor. Stalin zamanında yirmi dakika geç kalan işçilerin özel mahkemeler önüne çıkartıldığını söylüyor.[88] Bu arada çalışma hızının artırıldığını, disiplinin şiddetlendiğini, üretim normlarının yükseltildiğini, ücretlerin düşürüldüğünü, parça başına çalışmanın sosyalist bir çalışma biçimi olduğu ileri sürülerek teşvik edildiğini; aynı aileyi oluşturan kadın ve çocuklar çalıştıkları takdirde ücretlerin düşürüldüğünü, oysa nomenklaturacıların eşlerinin çalışmadıklarını vurgulayarak, sosyalist etiketli ülkelerde verimliliğin kapitalist ülkelere göre düşük olmasına karşın sömürü oranının bunlarda yüksek olduğunu yazıyor. Bunda, düşük ücretler ve grev yasağı sömürü oranını yükselten başlıca etmenlerdir. Gerçekten çalışma zorunluluğu, yabancılaşma ve sömürüyü perçinlemektedir.[89]

Üretilen artık-değere, nomenklatura, yani Devlete sahip

88 Voslensky, *La Nomenklatura. [Les privilèges en USSR* (Nomenklatura. S.S.C.B.'de Imtiyazlılar)], s. 224-5.

89 *A.g.e.*, s. 232-50.

olanlar sınıfı el koyar. Nasıl? Hangi mekanizma ile artık-değere el koymaktadır? Vergilendirme yoluyla. Sosyalist etiketli ülkelerde üretim araçları devletin elinde olduğuna göre bunların vergilendirilmesi, "kâr"ların işletmelerce devlet hazinesine yatırılması demektir. Önceden saflanmış bir miktar yeni yatırımlar için işletmeye bırakılır; gerisi hazineye gelir kaydedilir. İşletmeler iş hacimlerine göre vergilendirilirler ve bu vergiler, sonuç olarak, satış fiyatlarına eklendiğinden, emekçi halka intikâl eder. Satışa sunulan mallara göre, bu vergi ya da narhlar yüzde elli ile yüzde yetmiş beş arasında oynar.

Asıl sorun artık-değerin, hangi yoldan nomenklaturanın cebine girdiğidir. "Cebine girdiği" deyimi elbet bankalarda hesap açtırılması ve kârın bu hesaba yatırılması olarak anlaşılamaz. Nomenklaturacılar yüksek maaş ve başka "avantaj"larda "kâr"dan önemli bir pay alırlar: konutlar, arabalar, şoförler, hizmetçiler, dinlenme evleri, hastane ve sanatoryumlar, özel mağazalar vb... Nomenklatura üyelerinin kişisel gereksinmeleri dışında, artık-değerin önemli bölümü sınıf olarak nomenklaturanın gereksinmelerine harcanır. Bu harcamalarla, nomenklatura sınıf olarak egemenliğini, güçlendirir ve korur. Voslensky'ye göre, nomenklaturanın sınıf olarak gereksinmeleri, ideolojik amaçlardan kaynaklanmaz; sadece sınıfın egemenliğini güçlendirmek; silahlı kuvvetlerin güçlendirilmesi; İçişleri Bakanlığı ve Emniyet kuvvetlerinin güçlendirilmesi, ıslah kamplarının ve hapishanelerin genişletilmesi; rejimi ayakta tutan adalet makinesinin ve milislerin güçlendirilmesi gibi işlere büyük meblağlar harcanmasını gerektirir. Emekçilerin ürettiği artık-değerin büyük bölümü Sovyetler Birliği'nde ve öteki sosyalist etiketli ülkelerde nomenklaturanın egemenliğini sürdürmesi için harcanmaktadır. Bunun dışında artık-değerin, göreli olarak önemsiz sayılacak bölümleri propaganda işlerine, bilim,

kültür, eğitim hizmetlerine; sağlık ve spor işlerine; bir bölümü de ekonomik yatırımlara ayrılır.[90]

Sovyetler Birliği'nde sömürü makinasının işleyişi hakkında Voslensky'nin verdiği bilgilerin en önemlilerini aktardım. Bunlardan başka, nomenklatura mensuplarının, gelirlerini daha ne gibi yollardan artırdıklarını gösteren ayrıntılı bilgilere rastlanmaktadır: Dış geziler nomenklaturacılar için, önemli bir gelir kaynağıdır. Parti basınında makale ve inceleme yayımlamakla da ek gelirler sağlanır. Voslensky rüşveti de gelir kaynakları arasında sayıyor. Buna kitabında ayrı bir bölüm ayırmış: "Nomenklatura ve bahşiş"...

Sosyalizmle hiçbir ilgisi yok çizilen bu tablonun. Yıllardır sosyalizme inanmış yazarlar tehlike çanları çalıyor. İlk eleştiriler 1920'lerde yayımlandı. Rosa Luxemburg'un *Rus Devrimi* (*La Revolution Russe*) adlı küçük kitabı 1921'de yayımlanmıştır. Bu kitapta Luxemburg ilk yanlışlara parmak basıyor, zorunlulukların çizdiği bu yollardan dönülmesine, hele hele bunların "teori" haline sokulmasından mutlaka sakınılmasını istiyordu. *Rus Devrimi*'ni başka eleştiriler izledi. Anton Ciliga'nın *Şaşırtıcı Yalan Ülkesinde* (*Au pays du mensonge déconcertant*) ve Boris Souvarine'in *Staline* [*Apercu historique du Bochevisme*] adlı kitapları, 1930 yıllarında Ekim Devrimi'nin yoldan çıktığını haber veriyordu. Yıllar geçtikçe kitapların sayısı arttı. Daha ciddi eleştiriler; daha ayrıntılı bilgi sunulmaya, başlandı. [Milovan] Djilas'ın *Yeni Sınıf* (*La Nouvelle Classe [Dirigeante]*)'ı çıktı. *Varga'nın Vasiyetnamesi* yayımlandı. Isaac Deutscher'in *Bitmemiş Devrimi* (*La Révolution Inachevée*); [Jean] Elleinstein'in *Stalincilik Üzerine Söyleşi*'si (*Dialogue sur le Stalinisme*); [Charles] Bettelheim'ın *Sovyetler Birliği'nde Sınıf Mücadeleleri* (*Les Luttes de Classes en URSS*) adlı kitabı ve daha niceleri...

90 *A.g.e.*, s. 250-6.

Şimdi de Voslensky'nin *La Nomenklatura*'sı... Galiba bu içerden yazılmış en ciddi inceleme.

Ama bu kitapta da "neden böyle oluyor?" sorusunun tam yanıtını bulamıyorsunuz. Sovyetler Birliği'nde yeni bir egemen sınıf türemiş; emekçi halk yığınları suskun; sömürü devam ediyor; Sosyalist bir toplum beklenirken saldırgan, yayılmacı bir süper devlet ortaya çıkmış. Ama neden? Nasıl olmuş bu sapma? Profesyonel devrimciler, nasıl olmuş da egemen bir sınıf üretmiştir? Buna olanak veren koşullar sadece Rusya'nın geri kalmışlığı ve devrimden hemen sonra bir ölüm kalım savaşı vermek zorunda kalması mıdır? Emekçilerin kendiliklerinden kurdukları Sovyetler nasıl, hangi mekanizma ile iğdiş edilmiş? Evet, Paris Komünü'nü model olarak alan Lenin ve arkadaşları nasıl olmuş da Cronstadt'da işçilerin isteklerine silahla yanıt vermişler ve halka sırt çevirmişler? Bu devrimcileri hangi araç ters yola saptırmış? Ele geçirdikleri iktidarı, hangi makine yeni bir sınıf iktidarına dönüştürmüş?

Ben diyorum ki, Lenin'in burjuva modelindeki partisidir. Evet, sınıflı toplumlarda, küçük bir azınlığın iktidara sahip olmasını sağlayan, merkezci örgütlenme biçimidir; sosyalizm bu tür bir örgütlenme yüzünden yoldan çıkmıştır.

Düşünülsün: Rus Sosyal Demokrat Partisi'nin, Londra'da toplanan II. Kongresi, bir avuç insanı yönetime getiriyor: Merkez Komitesi ve İskra'nın yazı kurulu. Yıllar sonra 1919'da toplanan Rus Komünist Partisi'nin VIII. Kongresi'nin seçtiği Merkez Yürütme Komitesi 19 kişiden ibaretti. Lenin bu 19 kişi gerçek bir oligarşi oluşturmaktadır diye yazar.[91] Bu bir avuç insanı, Çarlığı deviren ve Sovyetler Birliği'ni kuran gücü oluşturuyor. Bu bir avuç insan, milyonlarca insana buyruklarını kolayca dayatabiliyorlar.

---

91 Lénine, [*La Maladie infantile du communisme "le gauchisme"*] ("Sol" Komünizm Bir Çocukluk Hastalığı), [s. 26.]

Londra'da, Lenin ve arkadaşları, küçücük bir çoğunlukla yeni örgütlenme modelini kongreden geçirirken illegallik koşullarında, partiyi, merkezci, disiplinli, dikeyine hiyerarşili bir savaş birliği biçiminde yeniden örgütlemenin zorunluluğunu ileri sürmüşlerdi. Yanılmıyorsam 7 oyluk bir çoğunluk sağlayabildi katı merkezcilik önerisi, muhaliflerin böylelikle bir merkez diktası kurulacağı yolundaki itirazlarına yol açmıştı. Sanırım o yıllarda Lenin katı merkezciliği gerçekten illegalite koşulları için öneriyordu. Sosyalizme geçişin örgütlenme modeli, Paris Komünü idi ve bunun Rusya'ya özgü bir varyantı olan işçi-köylü sovyetleri, yani konseyleri idi: İktidarın sahipleri onlardı, işçi-köylü konseyleriydi. Lenin'e göre bu yerel, aşağıdan yukarı, direkt bir yeni iktidar türüydü. Her türlü inisiyatif sovyetlerden gelecek ve onlar tarafından doğrudan doğruya, hiç değilse yerel konseylerin denetiminde uygulanacaktı. Ordu, polis, jandarma lağvedilecek, düzeni ve ülkeyi silahlı halk birlikleri koruyacaktı. Bürokrasi lağvedilecekti; memurlar bir tür işçiye dönüştürülecek, maaşları bir işçinin aldığı ücreti aşamayacak ve memuriyete atamalar seçimle yapılacaktı. Görevini iyi yapmayanlar hemen görevden düşürülecekti...

Biliyorsunuz, 1917 Ocak ayında, işçi-köylü asker sovyetleri devrimden hemen önce, kendiliklerinden kurulmuşlardır. Ama Lenin Sovyetler'de Bolşeviklerin azınlıkta olmaları üzerine Ekim Devrimi'nden sonra, işçi-köylü sovyetleri birer göstermelik kuruluş haline getirmiştir. Bunlar parti "oligarşisi"nin aldığı kararları onaylayan ve uygulayan kuruluşlara dönüştürülmüştür. O tarihten sonra Lenin'in acayip konuşmalar yaptığı; devlet yönetiminin bilgisiz işçilere teslim edilemeyecek kadar ciddi bir iş olduğunu; kişi diktatörlüğünün proletarya diktatörlüğüne ters düşmediğini söylediği görülmüştür.

Lenin'in 1919-21 yıllarında bu konudaki konuşmalarını

anımsamakta, şu bakımdan da yarar görüyoruz. Küçük bir azınlığın iktidar olmasını sağlamış olan merkezci örgütlenme, bu küçük azınlığın, iktidar kullanırken yeni insanları işe ortak etmesine yol açmaktadır. Devlet çarkı beş on kişi ile döndürülemez. Böylece sayıları gittikçe artan kişiler, merkezci devlet iktidarının öğeleri haline gelerek, egemen bir sınıf oluşturmuşlardır. Devrimden sonra Devlet, Rusya'da ayrıca üretim araçlarını da ele geçirdiğinden Devlete sahip olanlar dolayısıyla ekonomiye de egemen olmuşlardır. Demek ki, burjuva toplumunda bir azınlığın egemenliğini sağlayan merkezci örgütlenme biçimi, Rusya da devrimle iktidarı ele geçiren profesyonel devrimcilerin iktidar olmalarına ve giderek egemen bir sınıf yaratmalarına hizmet etmiştir.

Artık profesyonel devrimciler de değişmiş, -çünkü her örgütlenme biçimi, belirli bir işbölümü biçimini zorunlu kıldığından, insanların davranışlarını ve düşüncelerini, bu işbölümüne uygun hale getirmektedir- başka türlü düşünen ve davranan insanlar haline gelmişlerdir. Lenin ve arkadaşları yığınları dışlayan merkezci partileriyle birlikte yığınlardan kopuk bürokratlar olmuşlardır. Lenin'in devrimden sonra yaptığı konuşmalardan örnekler verelim:

Rusya Ulusal Ekonomi Konseyleri III. Kongresi'nde yaptığı konuşmada, ordu örneğini veriyor Lenin ve şöyle diyor:

> "Önceleri orduda kolektif yönetim uygulandı yaygın biçimde. Asker kolejleri kuruldu. Ama sonunda tek komutanlığa dönüldü; kişisel yönetimde karar kılındı. Yönetimde doğru olan yol budur. Ordudan örnek aldık. İlkel bir yönetim biçimi olan kolektif yönetimden işe başladık, ama bugün, 10 durumun 5'inde uygulanan tek komuta biçimine geldik.."[92]

92 V.I.Lénine, *Oeuvres* [Yapıtlar], C.30 [(Paris: Ed. Sociales, 1974)], s.319-20.

Lenin, devrimi savaş olarak düşündüğü için olacak, savaş örgütlerini, model olarak almıştır. Partiden söz ederken çok zaman savaşla, savaş birlikleri ile bir paralellik kurmuştur. *Ne yapmalı?* da böyle benzetmelere çok rastlanır: "Düşmanın ateşi altında ilerleyen bir topluluğuz" gibi; "sosyal-demokratlar (yani komünistler) ordularının birliklerini her yöne göndermelidir" gibi... Lenin tepeden inmeci bir yönetimi zorunlu görmüş olmalıdır, Çarlık Rusyası'nın koşulları içinde. Bunu tartışabiliriz. Ama sanıyorum, Lenin, örgütlenme biçiminin üretim tarzı ile bağlantısını ciddi olarak düşünmemiştir. Burjuva toplumunun örgüt modeli ile sosyalizme geçilemeyeceğini hiç aklına getirmemiştir.

Devrimin ilk yıllarında, zor koşulların da elbet etkisiyle, yukardan aşağı ve tek elden yönetime gittikçe daha büyük önem vermiştir. Ama şunu da düşünüyorum: Merkezci örgüt de, Lenin'in böyle düşünmesinde özel bir etmen olmuştur. Konuşmalarından kimi örnekler:

> "Sosyalizm üretiminin maddesel temeli ve kaynağı olan, makineli büyük endüstri, binlerce ve onbinlerce insanın ortak çalışmasını düzenleyen güçlü, mutlak bir istenç birliğini zorunlu kılmaktadır. Teknik, ekonomik ve tarihi planda bu zorunluluk apaçık ortadadır. Ve sosyalizm üzerine düşünmüş olanların hepsi de bunu sosyalizmin bir koşulu olarak görmüşlerdir. (...)
>
> Ama her halde, tek bir istence (iradeye) koşulsuz boyun eğilmesi, mekanik büyük endüstri modeline göre düzenlenmiş, bir çalışmanın başarısı için, kesinlikle kaçınılmazdır.
>
> (...) Merkez Yürütme Komitesinin çoktan karara bağladığı, aydınlattığı ve kesip attığı bir konuda: Sosyalist demokrasinin, kişisel yönetim ve diktatörlükle asla çelişmediği ve kimi zaman, bir sınıfın istencinin, bir diktatör tarafından gerçekleştirilmesinin, tek başına daha etkin ve çoğu

kez daha zorunlu olduğu konusunda, şimdi kimi kişiler bizi geriye götürmek istiyorlar."[93]

Bir başka örnek: "Diktatörce iktidar ve kişisel yönetim ile sosyalist demokrasi çelişen şeyler değildir. (...) Şimdi şu saatte tüm dikkatler çalışma disiplini ve çalışma orduları üzerinde toplanmıştır. (...) Komünist Partisi'nin ve Sovyet iktidarının tüm dikkati, barışçı ekonomik kuruluş, diktatörlük ve kişisel yönetim üzerinde merkezlenmiş bulunuyor."[94]

Bu da bir başkası: "1918 yılını ele alın: Kim bu tartışmaları hatırlamaz. Ben daha o tarihlerde, kişisel yönetimin zorunluluğunu; Sovyetik görüşün uygulanması bakımından diktacı kişisel iktidarın zorunluluğunu belirtmiştim. Hakların eşitliği üzerindeki tüm konuşmalar, saçmalıklardır. Sınıf mücadelesini, hakların eşitliği alanında yürütmüyoruz.[95] Yüz binler ve on binlerce insanın istenci (iradesi) tek bir adamda cisimleşebilir."[96] Sizleri belki de şaşırtmış olan bu anlatımlar, gerçekte Lenin'in "istenççi" devrim anlayışının doğal sonuçlarıdır. Askeri bir örgütlenme biçimi benimsenince, ister istemez kişisel yönetimde diktatörlükten yana olunur. Yukarda belirttim: Örgüt biçimi yansız bir aygıt değildir. Örgütlenme biçiminin işlevi, bu biçime uygun olarak insanların düşüncelerini, davranışlarını koşullandırır.

Bunca Marksist yazar, Sovyetler Birliği'nde olup bitenleri eleştirmişlerdir. Bunların sonuncusu Voslensky, Sovyetler'de egemen bir sınıf türedi; sömürü tepeden inme buyrukçu uygulama sürüyor; Sovyetler Birliği saldırgan bir devlet olmuştur diye yazıyor da, bu sapmanın nedenini araştırmak gereğini duymuyor. Lenin ve arkadaşlarının,

93 *A.g.e.*, s. 488-9.

94 *A.g.e.*, s. 517.

95 *A.g.e.*, s. 524.

96 *A.g.e.*, s.525.

sosyalizmi kurmak için yola çıktıklarından kuşku edilemeyeceğine göre, uygulamada bir bozukluk olduğu; bir yerde bir yanlış yapıldığı ortadadır. Sosyalizme ters düşen bir örgütlenme biçiminin benimsenmesi, Ekim Devrimi'nin yoldan çıkmasına neden olmuştur. Lenin devrimin ilk yıllarında uyguladığımız devlet kapitalizmidir demişti. Devlet kapitalizmi, profesyonel devrimcilerin, devlete sahip olanlar sınıfına dönüşmesine neden olmuştur. Düşüncemizi birtakım varsayımların basmakalıp formüllerin tutsaklığından kurtarabilirsek, sömürünün devam ettiğini ve Sovyetler Birliği'nin sosyalizm etiketinden başka sosyalizmle bir ilişkisi olmayan koca bir imparatorluk olduğunu görürüz.

Gün boyunca çalışan insan, harcadığı bedensel enerjinin karşılanmasına yetecek ürünlerin değerinden fazlasını üretir. Çağdaş teknoloji aradaki farkı iki üç katına, daha da fazlasına çıkarmıştır. Başka türlü söylersek: üreten insan, kaçınılmaz olarak artık-değer üretir. Kapitalist rejimde olsun, sosyalist rejimde olsun, bu değişmez. Sekiz saatlik çalışmanın, birkaç saati kişisel gereksinmeleri karşılamaya yeter; geri kalan saatlerde üretilenler, artık-değerdir. Bunun sömürüye dönüşmesi, ancak üreticinin -üreticilerin-, artık-değerin, nerede, nasıl kullanılacağına doğrudan doğruya karar vermesi ile önlenir. Bu ise, öncülük teorisine dayalı merkezci örgütlenme ile olanaksızdır: Devleti elinde tutan, "öncü"ler egemen bir sınıf oluştururlar ve emekçileri sömürdüklerinden başka dünyaya egemen olmaya da kalkışırlar. Sovyetler Birliği örneğinde olduğu gibi.

XV. [YAYILMA POLİTİKASI]

Sovyetler Birliği'nde, dünya hegemonyası peşinde olan bir süper devlete sahip olanlar sınıfı, Sovyet modelini Rus-

ya'nın sınırları dışına yaymak; kendilerine bağlı bir dünya imparatorluğu kurmak için yıllardır uğraşıyorlar. Bu amaca ulaşmak için her çareye baş vuruyor. Bu amaç için her yol meşru, mubah. Tıpkı karşılarındaki Amerika için olduğu gibi. Gerçekleri saptıran, yalanı doğruymuş gibi gösteren beyin yıkama yöntemleri, hile, yalan; kilit noktalarını ele geçirerek yığınları kullanma yolları; polis yöntemleri; tehdit, şantaj, terör ve her türlü şiddet; içişlere karışma ve savaş... Emperyalizm bu iğrenç politikasını komünizm tehlikesi, şantajı ve özgürlüğü koruma yalanı arkasına gizlenerek sürdürüyor. Sovyetler'de halkların emperyalizmin boyunduruğundan kurtulmak için verdikleri savaşları, uluslararası platformlarda insanlık adına destekler görünerek, ama gerçekte bu hareketleri kanalize etmeye çalışarak; yayılmacı politikalarını dünya sosyalizmi için, çıkarsız bir savaşmış gibi ve dünya barışının korunması için uğraşlar olarak göstererek yürütüyorlar. İnsanlık iki süper-devletin kıskacı arasında.

Amerika'nın, başka ulusları bağımlı hale getirmek için çaba harcamasının, bizce şaşılacak bir yanı yoktur. Amerika, kapitalist-emperyalist bir devlettir. Kapitalizm yayılmayı gerekli kılar. Kapitalist bir ülke dış pazarlar bulmak zorundadır. Sermaye ihraç etmek zorundadır. Bu yapısı dolayısıyla başka ülkelerin ekonomisine el atar. Zayıf ülkenin ekonomisini, gelişmiş ekonomisine bağlar. Bu maksatla el attığı ülkede "müttefikler," işbirlikçileri bulur. El attığı ülkeyi, tümüyle ekonomisi, politikası, ordusu, kültürü ile egemenliği altına alır. Sızma politikası; "ittifak"lar politikası; "yardım" politikası ile bir sonuç alamazsa emperyalizm, hileye, şiddet ve teröre başvurur, komplolar düzenler; savaşa başvurur. Savaş, emperyalizmin vazgeçilmez aracıdır. Son zamanlarda bunun belli başlı kanlı örnekleri Vietnam savaşıdır; Ortadoğu savaşıdır; Latin Ame-

rika'daki kanlı komplolar ve de Türkiye'de oynanan oyunlardır.

Peki ya sosyalist olduğunu söyleyen Sovyetler Birliği'ne ne demeli? Gerçekten sosyalist olan bir devlet, yani emekçilerin devlet yönetiminde gerçekten söz ve karar sahibi olduğu bir ülke, emperyalizmle mücadele için olsa bile, emperyalist devletlerin başvurduğu yukarıda sayılan yöntemleri hiç kullanabilir mi? "Yaşamak için, aynı silahları kullanmak zorundadır" diyenler haklı değildir. Çünkü yayılma politikası, içişlere karışma; Ekonomiyi, orduyu, politikayı, avucuna alarak zayıf devletleri egemenliği altına alma, aslında sosyalizmi tahrip eder, yok eder... Emekçiler başka ülkelerdeki kardeşlerine böyle davranamazlar... Örneğin nereden bakılırsa bakılsın, Sovyetler'in, Afganistan'ı istila etmesi; ordularıyla yürüyerek Afgan halkını ezmesi ve bir kukla hükümet kurarak Afgan halkına Sovyet egemenliğinde sözde sosyalist bir rejim dayatması hiç haklı görülebilir mi?

Sosyalizm ne ihraç edilebilir, ne de ithal... Çünkü sosyalizme geçiş, her toplumun üretici güçlerinin gelişme düzeyine bağlı bir iç sorunudur. Bundan dolayı Sovyetler Birliği nüfuzu altındaki kimi Afrika devletlerinde Sovyet uzmanlarının denetimi altında girişilen sosyalizm denemelerinin (!) Sovyet yayılma politikasının birer menzil taşı olmak dışında herhangi bir anlamı yoktur. Ne diyordu Marx? Toplumların gelişme yasası, ne buyruklar kararnamelerle durdurulabilir, ne de bir sıçrayışta aşılabilir. Olsa olsa doğum sancıları azaltılabilir ve doğum çabuklaştırılabilir. Yani toplumun üretici güçleri, gelişebileceği kadar gelişip, takatsiz düşmeden ve toplumun içinde yeni üretim güçlerinin yaşamı için gereken maddesel koşullar belirmeden, daha ileri bir üretim tarzına geçilemez.

Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikasını haklı göstermek için ileri sürülen, "emperyalizme, onun silahlarıyla

karşı koymak" gerekçesi de "sosyalizmi dünyaya yayma" gerekçesi de inandırıcı değildir; doğru değildir. Sovyetler Birliği bir süper devlettir ve bir süper devlet gibi davranmaktadır. Üstelik bu yeni bir şey de değil. Daha devrimin ilk başlarında Kızıl Ordu, Polonya'yı ele geçirmeye kalkışmış; işgal ettiği topraklarda bir kukla hükümet kurmuş; ama Polonya halkının direnişini kıramadığı için bu işten vazgeçmek zorunda kalmıştı.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında, daha önce Hitler'le saldırmazlık paktı imzalayan Stalin, Polonya'yı Nazilerle paylaşmıştır. Hemen ardından, Estonya, Letonya ve küçük Finlandiya Kızıl Ordu'ya kahramanca direnmiş, ama sonunda boyun eğerek ülkelerinin önemli bir kısmını Sovyetler'e bırakmak zorunda kalmıştır. Romanya'dan Kuzey Bukovina ile Besarabya'yı 1940'ta ele geçiren Sovyetler Birliği, savaş sonunda imzalanan barış antlaşması ile bu toprakları resmen ilhak etmiştir. Ayrıca Çekoslovakya'dan da toprak alan Sovyetler Birliği, Uzakdoğu'da Sakhalin Adası'nın güney bölümünü ele geçirmiştir.

Sovyetler Birliği'nin, Boğazlar'ın Montreux'de belirlenmiş statüsünde değişiklik istedikleri; savaştan hemen önce, Saracoğlu'nun Moskova ziyareti sırasında anlaşılmıştır. Yalta Konferansı'nda Stalin, Montreux'nün artık ihtiyaçlara cevap veremediği hakkındaki görüşüne, Roosevelt ve Churchill'i kazanmayı başarmıştır. Potsdam Konferansı'nda Roosevelt'in yerini alan Truman değişik bir öneri sunmuş, Karadeniz Boğazı'nın ve Tuna, Ren nehirleri ile Kiel Kanalı'nın, uluslararası bir denetime bağlanmasını istemiştir. Bunun üzerine Stalin Boğazlar sorununu Türkiye ile ele almayı yeğlemiştir. Türk-Sovyet ilişkilerinin ne aşamalardan geçtiği bilinmektedir. İlk adım, 1925 tarihli Türk-Sovyet tarafsızlık antlaşması feshedilmiştir. Mart 1945'te Türk hükümetinin yeni bir antlaşma imzalanması hakkındaki karşı öne-

risi, Molotov'un sınır düzeltme ve Boğazlarda üs istekleriyle noktalanmıştır.[97]

Gürcü profesörler aracılığı ile sürdürülen şantaj ve Boğazların Sovyetler'le ortaklaşa savunulması önerisi, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Sovyetler Birliği'nin yayılma politikası izlemesi, ulusal bağımsızlığımız bakımından olduğu kadar sosyalizm açısından da çok ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır. Olaylar birbirini kovalamıştır. Savaş yıllarında işgal edilen İran Azerbeycanı'nı Sovyetler, ancak ABD ve İngiltere'nin kesin bir tutum içine girmeleri üzerine boşaltmıştır. Avrupa'da Kızıl Ordu'nun Nazilerden kurtardığı ülkelerde kısa süren demokrasi denemelerini, Sovyetler Birliği'ne bağımlı sözde halk demokrasileri izlemiştir. Yunan iç savaşında Sovyetler'in bu ülkeyi de imparatorluklarına katmak için çaba harcadıkları gözden kaçmamıştır.

Stalin, yayılma politikasını, ufak tefek pürüzler dışında başarıyla yürütüyordu: 1945'teki şantaja Türkiye boyun eğmemiştir. Stalin için bu önemli bir başarısızlıktır. Ama Türkiye hesabına ne hazindir ki, Sovyetler'in o tarihte Türkiye'ye saldırmasına kesinlikle olanak olmadığı halde, İnönü, Sovyet tehdidini ileri sürerek bizi Amerika'nın bir ileri karakolu durumuna sokmuştur.[98]

Stalin politikası, iki başarısızlığa daha uğramıştır. Almanya'nın Kızıl Ordu'nun işgalindeki kesiminde bulunan eski başkent Berlin, dört sektöre ayrılmıştır: Sovyet sektörü, ABD sektörü, İngiliz sektörü ve Fransız sektörü. ABD, İngiltere ve Fransa, Federal Almanya Cumhuriyeti'ni resmen tanıyınca, Sovyetler buna Berlin ablukası ile karşılık verdi-

---

97 Ayrıntılar için bkz. Feridun Cemal Erkin, *Türk Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi* [(Ankara, Başnur Matbaası, 1968)], s. 263; ayrıca bkz. 135-55; 246-93; 319-66.

98 *Zincirli Hürriyet*, 5-19 Nisan 1947. [Bkz. Mehmet Ali Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1968) s. 97-108.]

ler. Hedefleri, Batılı garnizonların ikmal yollarını keserek, Amerika ve müttefiklerine boyun eğdirtmekti. Ama Stalin hedefine ulaşamamıştır. Hava köprüsü kuran müttefikler Sovyetler'in ablukasını etkisiz hale getirdiler.

Stalin'in ikinci başarısızlığı Yugoslavya olayıdır. Anımsayalım: 1948 başlarındaydık. Stalin, Doğu Avrupa ülkeleri üzerindeki Sovyet egemenliğini daha düzenli hale sokmak için kimi önlemler almayı kararlaştırdığı sırada, Yugoslav yöneticilerinin direnmesiyle karşılaşmıştır. Yugoslavya, öteki Doğu Avrupa ülkeleri gibi Kızıl Ordu tarafından kurtarılmadığı; kendi gücüyle kurtulduğu; Tito'nun komutasında, Nazileri kendisi yenilgiye uğrattığı için sosyalizmi bağımsız bir ülke olarak kurmaya kararlıydı. Stalin Yugoslav yöneticilerini Moskova'ya çağırdı. Bağırdı, çağırdı, tehdit etti. Ama Yugoslavlar boyun eğmedi. Kızıl Ordu birlikleri Yugoslavya sınırında manevralara başladı. Kominform Yugoslavya'yı üyelikten attı. Tito Amerikan ajanı ilân edildi. Tüm komünist partileri Moskova'yı izlediler. Tito "hainler mareşali" ilan edildi, Fransız komünistlerince.

Şu hale bakın! Sosyalizm ancak Sovyetler'in uydusu olarak kurulabilecek. "Ben uydu olmayacağım; sosyalizmi bağımsız bir ülke olarak kuracağım" dediniz mi; ya ülkeniz işgal edilecek; edilemiyorsa hain ilân edilecek, sosyalist topluluktan çıkarılacaksınız. Sovyet etiketli sosyalizm sömürüyü ve baskıyı yalnız içerde değil, sınırları dışında da uygulama kararındaydı. Yugoslavya bunun canlı örneği idi; ama ne yazık ki, son örneği olmadı: Macaristan, Çekoslovakya ve Polonya Stalin'in ölümünden yıllarca sonra Stalinizmin kurbanları olmuşlardır.

Derken 1950'de Kore Savaşı patlak verdi. Ben o tarihte Paşakapısı Cezaevi'ndeydim. Sovyetler Güney'in Kuzey'e saldırdığını; ABD de Kuzey'in Güney'e saldırdığını ileri sürüyorlardı. Kuzey ve Güney Kore iki ayrı devletti. Ve 38.

boylam iki devlet arasındaki sınırı oluşturmaktaydı. 38. boylamın güneyinde savaşılıyordu. Şu halde Kuzeylilerin saldırmış olması olasılığı ağır basıyordu. Ama o günlerde Amerika öylesine saldırgan bir politika izliyordu ki, Güneylileri kışkırtmış olması da akla yakın görünüyordu.

Biz Paşakapısı'ndayken, Nâzım da Bursa'dan oraya getirilmişti. Yıllar sonra cezaevi müdürlüğünün merdivenlerinde karşılaşmıştık. Kore saldırısından önceydi bu. Nâzım Hikmet Paşakapısı'nda çok kalmamış, açlık grevine başladığı için, hastaneye kaldırılmıştı. Bundan dolayı onunla Kore Savaşı üzerine konuşamadık. Ama bu savaş Türkiye'de de önemli sonuçlar doğurmuştur. Önce Amerika'ya bağımlılığımızın ilk belirtilerine tanık olduk. Şimdi adını unuttuğum bir Amerikalı senatör geldi ve Kore Savaşı'na asker göndermemiz için Demokrat Parti kodamanlarından söz alarak gitti. Ve Büyük Millet Meclisi'nden karar alınmadan Kore Savaşı'na katıldık. Demokrat Parti iktidarının bu kararı İnönü'nün şiddetli tepkilerine neden oldu. Denilebilir ki, Amerika'nın güvenini kazanmak için, yeni iktidarın ödünler vermesi de o tarihlerde başlamıştır. İlk Barış Derneği de Kore Savaşı'na katılmamıza bir tepki alarak gene o tarihte kurulmuştur.

Kore Savaşı üç yıl sürdü. Amerika ve müttefikleri savaşlara katıldılar. Sovyetler katılmadı. Kuzeylilerin zor durumda kalmaları üzerine, Çin, Kuzey Kore'nin yardımına koştu. Kuzeyliler karşı saldırıya geçtiler. Ve muharebeler 38. boylam üzerinde müzminleşti. Panmunjom mütarekesi 1953'te savaşlara son verdi. Sonradan Stalin'in Batılıların tepkisini ölçmek için Kore Savaşı'nı başlattığı ileri sürülmüştür.

Sovyetler Birliği'nin yayılma politikası, Stalin'in ölümünden sonra da devam etti. Belli başlıları şunlar: Macaristan olayları (Kasım 1956). Petöfi Derneği'nin düzenlediği bir

gösteriyi dağıtmak için, polisin halka ateş açması gösterinin isyana dönüşmesine yol açmıştır, işçi konseyleri kurulmuştur. Hükümet, Sovyetler'den yardım istemiş; Rus tankları Budapeşte'ye girmiştir. Ama ayaklanma bastırılamayınca, Parti Genel Sekreterliğine İmre Nagy getirilmiştir. Nagy'nin tek parti rejimine son verileceğini; serbest seçimler yapılacağını ve Macaristan'ın bundan böyle tarafsız olacağını ilân etmesi üzerine, Sovyet tankları harekete geçmiş ve ayaklanma kanlı biçimde bastırılmıştır. Nagy idam edilmiştir. Böylece Sovyet politikasında, Stalin'in ölümünden sonra hiçbir değişiklik olmadığı kanıtlanmıştır.

Macaristan olaylarından 12 yıl sonra, Sovyetler bu kez de tanklarını Prag üzerine sürmüşlerdir. Novotný'nin yerine Genel Sekreterliğe getirilen Alexandre Dubček, rejimin yumuşatılması doğrultusunda kimi adımlar atmıştır: grev hakkı tanınmış, sansür kaldırılmış, kiliseler açılmış, Stalin zamanında hüküm giymiş olanlar salıverilmiştir... Sovyetler Birliği'nin tepkisi gene sert olmuştur. Varşova Paktı'nın, Romanya dışındaki silahlı kuvvetleri ile Sovyetler Birliği silahlı kuvvetlerinden oluşan birlikler Çekoslovakya'yı istila etmişlerdir. Dubček ve arkadaşları uzaklaştırılmış, asayiş (!) yeniden kurulmuştur (Ağustos 1968).

1950 başlarında Moskova'da imzalanan bir paktla Çin, Sovyet Bloku'nun üyesi olmuş, Mao Tse-toung Stalin'in Uzakdoğu'daki "valisi" olmayı kabul etmişti. Ama Mao sıradan bir bürokrat olarak gördüğü Kruşçev'in "valisi" olmayı kabul edemezdi. Stalin'in suçlandığı XX. Kongre'den sonra Mao, Moskovalı yöneticileri revizyonist olmakla suçlamaya başlamıştır. Bu suçlamalara Moskava, karşı suçlamalarla yanıt vermiş, Sovyet uzmanlarını geri çekmiş, yardımı kesmiş ve Stalin'in imparatorluğu ikiye bölünmüştür. Stalin'i reddeden Moskova ve onu savunan Pekin dünya komünizminin iki merkezi haline geldiler. Aslında her ikisi

de Marksizm-Leninizm yolunda yürüyor, Lenin, Stalin çizgisini izliyordu. Gerginlik gittikçe artmış, sınır bölgesinde (Sin-kiang ve Ussuri), ciddi çatışmalar olmuştur. Bugün komünist dünyaya egemen olmak isteyen iki büyük devlet var: Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti... Hanoi'da bulunduğum 1967 yazında, Kuzey Vietnam, Amerika'ya karşı kahramanca savaşırken, Sovyetler ve Çin'e karşı da bir politika izlemeye titizlikle dikkat gösterdiğine tanık olmuşumdur. Sonraları Sovyet Bloku'na yaklaşan Vietnam, Çin yanlısı Kamboçya'yı istila etmiştir.

Bu gelişmeler umut kırıcı gelişmelerdir ve sosyalizmin yolundan saptırıldığını kanıtlamaktadır. Sovyet yayılması 1979 ve 1981 yıllarında yeni boyutlara ulaşmıştır. 1979 Ekim'inde Sovyet ordusunun dev taşıt uçakları Kâbil hava alanına asker ve zırhlı araçlar indirdi. Kısa sürede kent işgal edildi. Başkan Amin öldürüldü ve Babrak Karmal başkanlık koltuğuna oturtuldu. Oysa Afganistan öteden beri Sovyet yanlısı bir politika izlemiştir. Amin de, devirdiği Taraki de komünisttiler. Ama Moskova nedense hizmetlerinden memnun kalmamış ve yakın adamı Karmal'ı Afgan devletinin başına getirmiştir.

Moskova, her zaman olduğu gibi, Amerika'nın kışkırtıp desteklediği bir karşı-devrim hareketinden söz etmiştir. Olabilir. Ama bu sosyalist olduğunu iddia eden bir devletin zayıf komşusunun topraklarını istila etmesini; devlet başkanını öldürtüp, kendi adamını devletin başına oturtmasını hiç mazur gösterir, haklı çıkarır mı? Asıl neden, haritaya bir göz atınca anlaşılıyor. Basra Körfezi'nden Hint Okyanusu'na inmek Rusya'nın çarlardan kalma geleneksel politikasıdır. Bu politika bugün daha da ağırlık kazanmıştır. Çünkü Afganistan'ın Kızıl Ordu tarafından işgali, Basra Körfezi kıyılarını Arap Emirlikleri'ni ve Ortadoğu petrollerini, Sovyetlerin doğrudan tehditi altına sokar. Afganistan'dan Gü-

ney Yemen'e, Güney Yemen'den Mozambik ve Etiyopya'ya oradan Angola'ya uzanan bir yarım daire çizildiğinde, ki bu devletler Sovyet yanlısıdır, hem Ortadoğu'nun kuşatıldığı; hem petrol ve ticaret yollarının kesildiği görülmektedir. Böylece Afganistan işgalinin asıl nedeni ortaya çıkmaktadır. Sovyetler Birliği'nin nihai amacı ne olursa olsun (sosyalizmin dışardan dayatılarak gerçekleştirilemeyeceğini daha önce söylemiştik) izlediği yol, başvurduğu yöntemler Amerikan emperyalizminin izlediği yoldan, kullandığı yöntemlerden farksızdır. Sovyetler Birliği'ni bir sosyalist olarak savunmak olanaksızdır.

Bu emperyalist politika Polonya olaylarıyla yeni bir aşamaya varmıştır. 1980 Ağustos'unda Gdańsk tersane işçileri et fiyatlarındaki yükselişi protesto için greve geçtiler. Gierek Parti Genel Sekreterliğinden istifa etti, yerine Stanislaw Kania atandı. İşçilerle Gdańsk anlaşması imzalandı. Polonya işçilerinin büyük çoğunluğu yeni kurulan Dayanışma Sendikasında toplandı. On milyon işçinin sendikaya yazıldığı söylendi. Partide ise bir milyon işçi ya vardı ya yoktu. Denilebilir ki Parti zaten öncülerin partisidir. Bozukluk da burada zaten. Evet işçilerin ayrı bir çatı altında toplanması ve Parti'nin "öncü"lüğünü kabul etmemesi, ne Polonyalı yöneticilerin, ne Sovyetler'in hoşgörü ile karşılayabilecekleri bir durum değildi. Bu durumu kabullenmek Leninizmin iflasını onaylamak demek olacaktı. İşçilerin ilk direnişi de değildi bu üstelik. Birincisi 1956'da olmuştu. Zispo fabrikası işçileri "ekmek istiyoruz" diye bağırarak direnişe geçmişlerdi. Bilanço: 53 ölü, 300 yaralı, 350 tutuklu... Bu Macaristan olaylarından pek az önce olmuştur. Stalin'in hapse attırdığı Gomulka Genel Sekreterliğe getirilmiş; ve kısıntıların kaldırılacağını vaat etmişti. Moskova yumuşamayı önlemiştir. İkincisi, 1970'te olmuştur. Bu kez Gdańsk işçileri fiyat yükselişlerini protesto için sokağa döküldüler: 150 ölü, 350

yaralı, pek çok tutuklu... Gomulka'nın yerini Gierek alıyor. Üçüncüsü, 1976 ayaklanmasıdır: Hayat pahalılığını protesto eden işçilerle polis çatışmış, pek çok işçi tutuklanmıştır.

Kania, Dayanışma Sendikası'yla konuşarak, tartışarak düzeni korumaya çalışmıştır. Moskova yanlıları genel sekreterini düşürmüşler yerine General Jaruzelski'yi getirmişlerdir. Jaruzelski hemen sıkıyönetim ilân etmiş, Dayanışma Sendikası'nı kapatmış, sorumlularını tutuklatmıştır. Toplantılar, grevler yasaklanmıştır. 14 Ağustos 1980'den beri sürdürülen diyalog böylece 13 Aralık 1981'de bir kılıç vuruşuyla noktalanmıştır.

Şimdi ne olacak? Yakın bir gelecekte ne gibi gelişmeler olacağı hakkında bir şey söylenemez. Ama uzak bir gelecekte Sovyet modeli sözde sosyalizmin, şurasından burasından fireler vereceğini söylemek kâhinlik sayılmamalıdır. Sovyetler'in, Polonya olayları hakkında resmi görüşü, bunların Amerikan ajanlarınca kışkırtıldığı merkezindedir. Sanırım Polonya'da da Amerikan ajanları vardır; dünyanın her yerinde olduğu gibi ve her yerde Sovyet ajanlarının bulunduğu gibi... Ama aklı başında olanlar diyeceklerdir ki, eğer 25 yıl içinde işçiler, işçi devleti olduğunu söyleyen bir iktidara karşı beş kez direnişe geçmişlerse, bunu Amerikan ajanlarının kışkırtması olarak göstermek inandırıcı olamaz.

XVI. [.....]

Sosyalizmin ve sosyalist etiketli devletlerdeki uygulamaların panoraması, kalın çizgilerle budur. 65 yıldır sürdürülen bu uygulamalardan sosyalizm konusunda sağlıklı bir görüşe varmak sanıyorum olanaklıdır.

Marx, tarihsel gelişmeyi, üretici güçlerin gelişmesi ve üretim ilişkileri (özellikle mülkiyet ilişkileri) ile çelişmesi olarak açıkladı. Ve kapitalist toplumun da geçmişin üretim

tarzları gibi tarih sahnesinden silineceğini, böylece insanlık tarihinin "tarih öncesi" döneminin son bulacağını söyledi. Bundan sonraki dönemde insanın insan tarafından sömürülmesinin son bulacağını; insanların tüm yabancılaşmalardan kurtularak özgür benliklerini bulacaklarını müjdeledi. Bu, sosyal işbölümünün üreticiler tarafından özgürce saptanacağı; üretilen artık-değerin, önceleri emeğe göre, sonraları ihtiyaca göre, hakça bölüşüleceği; çalışmanın insanlara dayatılan bir zorunluluk olmaktan çıkacağı ve üretimin en az emekle gerçekleştirileceği bir kardeşlik düzeni olacaktı. Tarihin bu aşamasında, kapitalist toplumla doğup gelişmiş olan işçi sınıfı sosyal yapısı gereği sömürüye kesinlikle karşı olduğundan, en devrimci ve demokrat sınıf olarak, tüm emekçi sınıflarla oluşturulacak "kocaman çoğunluğun hareketi" içinde başı çekecek, sosyalizme yol açacaktır.

Marx'ın öğretisinde, tarihsel gerekirciliğin sonucu olarak, insanlığa vaat edilen bu kardeşlik düzeni, insanların yüzyıllardır sözünü ettikleri altın çağıdır. İnsanlar bu kardeşlik çağını, geçmişte kaybolmuş bir dünyada hayal etmişlerdir. Marx bilimsel öğretisinde "altın çağı" geleceğe yerleştirmiştir. Önce de defalarca belirttiğimiz gibi Marx'ın teorisi tarihsel gelişmeyi en kalın çizgileriyle vermektedir. Bu teoriye dayanarak kapitalizmin yerini daha ileri, çok daha hakça bir toplum düzeni alacaktır diye düşünebiliriz. Ama bunun ne zaman gerçekleşeceğini söyleyemeyiz. Bir tarih veremeyiz. Nerede gerçekleşeceğini de kesinlikle tahmin edemeyiz. Marx devrimin Batı Avrupa'da olacağını sanmıştı; oysa ihtilâl, geri bir ülkede, Rusya'da patlak verdi.

Marx'ın öteki bulgusu, belki gelişme tezinden de önemli olanı artık-değer teorisidir. Bu teorinin ne olduğunu daha önce açıkladığımız için yeniden ayrıntılara girmeyeceğiz. Sosyalizmin gerçekten kurulmasında bizce bu teori, üretim araçlarının kamulaştırılmasından daha önemli bir rol oynar.

Anımsanacağı gibi Marx'la Engels, *Manifesto*'da üretim araçlarının kamulaştırılmasını vazgeçilemez bir yol olarak görmüşlerdir. Ayrıca II. bölümün sonunda kamulaştırılmalar üzerine ayrıntılı öneriler sunmuşlardır. *Manifesto*'ya 25 yıl sonra yazdıkları önsözde bu önlemlere artık özel bir önem vermediklerini, çünkü genel ilkelerin uygulanması sırasında her ülkenin içinde bulunduğu koşulların önlemleri belirleyeceğini vurgulamışlardır. Elbet buna karşın üretim araçları üzerindeki burjuva sınıfının mülkiyet hakkına son verilecektir. Ama üretim araçlarının kamu mülkiyetine geçmesi sömürünün gerçekten son bulması için tek başına yeterli bir önlem midir? 65 yıllık uygulamalar yeterli olmadığını kanıtlamıştır,

Bizce önemli olan işçilerin ürettikleri artık-değerin tümünün ne maksatla, nerede, nasıl kullanılacağını doğrudan doğruya saptayabilmeleri, yani artık-değerin kullanımı üzerinde söz ve karar sahibi olmaları ve verecekleri kararların uygulanışını fiilen denetleyebilmeleridir. Sömürü gerçekten, ancak bu koşulun yerine getirilmesini sağlayan, bir örgütlenme modeli aracılığıyla gerçekleşebilir. İşçileri, köylüleri, emekçileri yönetimden uzak tutan piramit biçiminde bir örgütlenme, bu amaca asla hizmet etmez, edemez. Merkezci örgütlenme kaçınılmaz olarak yeni bir egemen sınıf, devlete sahip olanlar sınıfı yaratır ve korur. Ve artık-değerin kullanılışını bu sınıf karara bağlayıp uygulayacağından, kâğıt üzerinde kalkar sömürü gerçekte sürüp gider. Sovyetler Birliği başta olmak üzere, tüm sosyalist etiketli ülkelerde durum bu merkezdedir.

Böylece, emekçilerin ürettikleri artık-değerin kullanımını, yani başka bir söyleyişle, toplum için ürettikleri malların kaderini, gerçekten saptamaları, sömürünün sona ermesi için, yani sosyalizme geçiş için temel koşul olmaktadır. Bu, tabanın, emekçilerin yani ulusun kocaman çoğunluğu-

nun devlet ve toplum işlerinde gerçekten söz ve karar sahibi olmaları demektir ki, gerçek demokrasinin ta kendisidir.

XVII. SOSYALİZM VE TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ

Amerika'nın ileri karakolu durumuna düşürülmüş Türkiye için tek kurtuluş yolu sosyalizmdi. Ama hangi sosyalizm? Türkiye yeniden bağımsızlığa kavuşmalıydı. Türkiye'de halk söz ve karar sahibi olmalı, demokrasi çıkmazdan kurtulmalıydı. Türkiye hızlı ve dengeli ekonomik büyüme rayına oturtulmalıydı. Bütün bunlar, Türkiye'yi ekonomi, politika, maliye, askerlik, kültür bakımından, kısacası yaşamının her alanında kıskıvrak emperyalizme bağımlı hale getiren ilişkilerin sona erdirilmesi ve Türkiye'nin sosyalizme geçmesi ile ancak gerçekleştirilebilecek şeylerdir. Oysa sosyalizm uygulamaları, hiç de çekici, özendirici değildi. Sosyalizm diye gözler önüne serilen örnekler, kapitalizm eldiveninin, tersine çevrilmiş biçiminden ibaretti. Sovyetler Birliği bir imparatorluk kurmuştu: içerde sömürü, baskı, polis rejimi, dışarıda yayılmacılık, şiddet, hile, yalan.. Türkiye, Amerikan boyunduruğundan kurtulma mücadelesine, Sovyet boyunduruğuna girmek için atılamazdı. Sovyetler Birliği ile Çin'in savaşın eşiğine geldiği, Yugoslavya'nın aforoz edildiği, Arnavutluk'un tek başına kaldığı ve halk demokrasilerinin Rusya'nın egemenliğinde birer eyalet durumunda olduğu bir dünyada "Proletarya enternasyonalizmi"nin ne anlamı olabilirdi? Ona olsa olsa bir ülkü gözüyle bakılabilirdi. Sosyalizm için mücadele, ulusal bağımsızlık için dört bir yana karşı tam bağımsızlık için mücadele ile iç içe yürütülecekti. Türkiye İşçi Partisi (TİP) Genel Başkanlığına seçilmezden yıllar önce, ulusal bağımsızlıktan hiçbir ödün verilemeyeceğini her vesile ile vurgulamış *Zincirli Hürriyet*'te "Her şeyden evvel ve her şeyin üstünde istiklâl;" "Ne

Sovyet peykliği (uyduluğu), ne Amerikan köleliği" diye yazmıştık (1947-48).[99]

Bağımsızlık

TİP programının "Dış Politika ve Milli Savunma"ya ayrılan XII. bölümünde şunları yazmıştık:

> "Atatürk'ün ölümüne kadar Türkiye Cumhuriyetinin dış politikası, Kurtuluş Savaşı Türkiye'sine yaraşır nitelikte olmuştur. Kurtuluş Savaşı daha önce verdiğimiz savaşlardan hiçbirisine benzemez. Bu savaşın hedefi Anayurdu düşman istilâsından kurtarmaktan ibaret değildi. Asıl hedef, halkımızın sömürgeci ve sömürücülerin boyunduruğundan kurtulması, bağımsız Türkiye'nin kurulmasıydı. Bu savaşda 'İstiklâlimizi emin bulundurabilmek için heyet-i umumiyemizce, heyet-i milletimizce bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyet-i milliyece' savaşmıştık.
>
> Zaferden sonra on beş yıl, Türkiye'nin dış politikası ve milli savunma işleri, Kurtuluş Savaşımızın felsefesi ışığında belirlenip uygulandı. Atatürk'ün sağlığında bağımsız bir dış politika izledik; kıskançlıkla istiklâlci, Milli Misakçı, emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı ve de barışçıydık. Bağımsızlığımızı, Cumhuriyetimizi ve Anavatan topraklarını korumak için, iyi yetiştirilmiş, halkın fedakârlığı ile iyi donatılmış, bağımsız bir millî ordu meydana getirdik.
>
> (...) Atatürk devrinde, Türkiye emperyalizmin, sömürgeciliğin kesinlikle karşısında olmuş; ilk milli kurtuluş savaşını yapmış bir devlet olmanın şerefli sorumluluğunu ta-

99 ["Dosta Düşmana Beyanname," *Zincirli Hürriyet*, 5 Şubat 1948. Bkz. Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 119.]

şımış, sömürge halklarının, bağımlı milletlerin, gözlerini kurtuluş umuduyla çevirdikleri ülke olmuştur.

Fakat zaferden sonra, derebeylik kalıntısı toprak ağalığı, kökü ister istemez dışarıda, milletlerarası finans dünyasında olan veya olmaya hazırlanan, yerli sermayecilik tohumları zararsız hale getirilemedi. Yani savaş yıllarının idareci kadrosu-halk işbirliği ve dayanışması sürdürülemediği için, gerekli dönüşümler, köklü reformlar yapılmadı."[100]

Oysa Atatürk: "Alim, cahil, bilâistisna, tekmil efradı milletimiz, belki içinde mündemiç müşkülatı tamamen idrak etmeksizin, bugün yalnız bir nokta etrafında toplanmış ve fakat sonuna kadar kanını akıtmaya karar vermiştir. O nokta, istiklâlin tam temini ve idamesidir" diyor ve şöyle devam ediyordu konuşmasına:"Istiklâli tam denildiği zaman, bittabi siyasî, malî, iktisadî, adlî, askerî, harsî ve ilâ... her hususta istiklâli tam ve serbestii tam demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâlden mahrumiyet, millet ve memleketin, manayı hakikisi ile bütün istiklalinden mahrumiyeti demektir."[101]

Ne yazık ki, Atatürk'ün tam bağımsızlık hakkındaki görüşü hayata geçirilemedi. Atatürk'ün sağlığında sadece politikada, askerlikte bağımsız bir yol izlendi. Milli bağımsızlık korunmaya çalışıldı. Ekonomide bağımsızlığın, ancak dünya kapitalizmi karşısında özel korunma önlemlerinin alınmasını zorunlu kıldığı görülmemiştir. TİP programında bu konuyla ilgili olarak şunları yazıyordum:

"(...) 1923'te İzmir'de toplanan Millî İktisat Kongresinde, özel teşebbüsün devletçe korunması ve desteklenmesi için kararlar alındı. Geri kalmış bir toplumun yirminci yüzyılda özel teşebbüs yoluyla asla kalkınamıyacağı, özel teşeb-

100 *Türkiye İşçi Partisi Programı* (İstanbul: [Karınca Matbaası], 1964), s.157-9.

101 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk* (İstanbul, [Devlet Matbaası], 1938), s. 446.

büse önvermenin, bizi er geç, önce ekonomide, daha sonra politikada bağımlı hale getireceği düşünülmedi. (...) beliren dünya buhranı sonucunda başvurulan devletçiliğe, özel sektörün zayıflığından ileri gelen, geçici bir tedbir gözüyle bakılmıştır.

(...) bu devletçilik sistemi, özel teşebbüs çevreleriyle geniş anlamda menfaat beraberliği halinde bulunan bir yüksek memurlar tabakası meydana getirmiştir. İhaleler, lisanslar, permiler ve daha nice yollarla korunan toprak ağaları ve yabancıya aracılık eden tüccarlar, müteahhitler, bankacılar, sigortacılar, sanayiciler, servetlerini nüfus ve hâkimiyetlerini yavaş yavaş arttırmışlardır.

İkinci Dünya Savaşı sona erdiği günlerde, tek parti rejimi, politik, ekonomik ve sosyal türlü zorluklara karşı karşıya kalarak temelinden sarsılırken; toprak ağaları ve yerli sermaye çevreleri, üst perdeden konuşacak kadar güçlenmiş, millî hayatın can damarlarını iyice ellerine geçirmiş bulunuyorlardı. Dünyanın birbirine düşman iki askerî bloka ayrılmış olması ve stratejik durumumuzdan yararlanmak için, Amerika'nın Türkiye'ye yardım ve kredi teklif etmesi, zaten kredi peşinde koşan zamanın hükümetini, sermaye çevrelerinin de etkisiyle, bu yardım teklifini derhal kabule ve Türkiye'yi kapitalist devletler blokunun küçük müttefiki olmaya sevk etmişti."[102]

Amerika ile imzalanan ikili anlaşmalar için, resmi çevrelerce gösterilen gerekçe, Sovyetler'in Boğazlar statüsünde değişiklik yapılması, Kars ve Ardahan'ın geri verilmesi hakkındaki istekleriydi. Savaşta büyük kayıplara uğramış Sovyetler Birliği'nin, Türkiye'ye savaş açarak, üçüncü bir dünya savaşını göze alamayacağını belirtmiş; bundan dolayı Amerika ile ulusal bağımsızlığımızı, millet olarak varlığımızı tehlikeye

102 *Türkiye İşçi Partisi Programı*, s. 159-60.

sokan antlaşmalar imzalanmasını asla onaylamadığımızı yazmıştık.[103] Tabii bu yayınlar hiçbir şeyi değiştirmemiş ve Türkiye Amerika'nın bir sıçrama tahtası durumuna sokulmuştur. Programda açıklamalarımızı şöyle sürdürüyorduk:

> "Tarihin ilk milli kurtuluş savaşı'nı kazanmış olan Türkiye, geri kalmış bir ülke olmaktan kurtulamamıştır. Bu gün artık geri kalmışlığın bütün olumsuz sonuçlarıyla karşı karşıya bulunan Türkiye'mizde hükümetler, Atatürk devrinin dış politikasını büsbütün bırakarak, kişiliği olmıyan bağımlı bir dış politika izlemek durumunda bulunuyorlar. Bağımlı bir dış politika izlenmesi, geri kalmışlığın bir sonucudur. Fakat bağımlı dış politika, geri kalmışlıktan kurtulmamızı önleyen etken bir rol de oynamaktadır. Bağımsız bir dış politikaya dönülmesi bundan dolayı da ayrıca önem taşıyor."[104]

Biz emekçilerin partisi olarak, süper-devletlerin başını çektiği askeri bloklara ayrılmış, tehlikelerle dolu bir dünyada yaşamanın tam bilinci içindeydik. Ve ulusumuz için hayat yolunun, her iki askeri blok dışında, tam bağımsız bir politika izlemekten geçtiğini pek iyi biliyorduk. Kendimizi Kurtuluş Savaşı Türkiye'sinin öz evlatları sayıyorduk. Ve "Kurtuluş Savaşı Türkiye'sine yaraşır, kıskançlıkla bağımsız, emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı, Birleşmiş Milletler ilkelerine bağlı, barışçı bir dış politika" izleyeceğimizi ilan ediyorduk.[105]

> "Kurtuluş Savaşımız felsefesinin gerçek mirasçısı olan Türkiye İşçi Partisi, dış politikada ve millî savunma politikasında aşağıdaki esasları savunur:

---

103 Zincirli Hürriyet, 5-19 Nisan 1947. [Bkz. Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 97-111.]

104 *Türkiye İşçi Partisi Programı*, s.160-1.

105 *A.g.e.*, s. 161.

Türkiye İşçi Partisi:

- Milli bağımsızlığımızı, egemenlik haklarımızı ve Cumhuriyetimizi kıskançlıkla korur. Bunları bir millî kurtuluş savaşı vererek kazanmış olmanın tam bilinci ile millî bağımsızlığımıza, egemenlik haklarımıza ve Cumhuriyetimize gölge düşürülmesine asla göz yummaz. Bağımsızlığımızdan, egemenlik haklarımızdan en küçük fedakarlığa razı olmaz;

- Sınırları, Milli Misakla çizilmiş ve kurtuluş savaşı ile düşman istilâsından kurtarılmış Anavatan toprakları bütünlüğünün korunmasını, en kutsal ödev sayar; (...)

- Bağımsızlığı ve eşitliği bütün milletler ve halklar için birer temel hak olarak görür. (...) Türkiye'nin bağımsızlığını ve egemenlik haklarını nasıl kıskançlıkla koruyorsa, başka milletlerin bağımsızlığı ve egemenlik hakları karşısında da öylece saygılıdır;

- Sömürge halklarının, bağımlı milletlerin milli kurtuluş hareketlerini barışçı yoldan bütün gücü ile destekler. Ilk kurtuluş savaşını yapmış bir millet olarak Türkiye'nin, kurtuluş savaşı yapan milletler ve halklarla dayanışma hâlinde bulunmasını sadece ahlâkî bakımdan değil, günümüzün şartları içinde politik bakımdan da gerekli görür; (...)

- Dünya ticaretinde milletler arasında ayırım gözetilmesine ve ham madde kaynaklarının tekel altında bulundurulmasına, ham maddeci milletler aleyhinde bir fiyat politikası yürütülüp dayatılmasına karşıdır; kısacası Türkiye İşçi Partisi, emekçi halkımızın menfaatlerine en uygun düşen ve ayrıca insanlığa hizmetten başka hiçbir amaç gütmeyen, yüzde yüz millî, bağımsız ve barışçı bir dış politika savunur."[106]

Sözcükler, kavramlar, özellikle politikada çoğu kez boş kalıplar olarak kullanılır. Bir kavram, bir sözcük ona hayat

106 *A.g.e.*, s.162-5.

vermiş olan olaylar, koşullar devam ettiği sürece gerçek anlamda yaşar. Olaylar ve koşullar ters bir yönde gelişince, bunlar yavaş yavaş unutulur.

Ama toplumun varlığı ile yakından ilgili olan kavramlardan kolayca vazgeçilemeyeceği için, bunlar gene de kullanılır. Ancak belleklerde eskiden uyandırdıkları canlı yankıyı uyandırmaz. Ve bir süre sonra, onların yerine başka sözcükler ve kavramlar önerilir. 1950'lerden itibaren ulusal bağımsızlık bu tür bir kavram olmuştur. Programda belirtildiği gibi, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra gelişen sermayeci sınıfla müttefiklerinin çıkarları, ulusal bağımsızlık politikası ile çelişmiştir. Ama ulusal bağımsızlığa açıkça karşı çıkmak da işlerine gelmediğinden, ulusal bağımsızlığa ters düşen bir yol izlendiği halde, örneğin Amerika'ya ülkemizde askeri üsler verildiği ve bu üsleri hükümetlerimiz denetleyemedikleri halde, bu durumun bağımsızlığı güvence altına aldığını ileri sürmüşlerdir. Bir süre sonra bağımsızlık yerine "karşılıklı bağımlılık" kavramını kullanır olmuşlardır. Bağımsızlık, devletlerin başlarına buyruk oldukları, ya da kendilerini öyle gördükleri geçmiş zamanlara ait bir kavramdır demeye başlamışlardır. Kuşkusuz bağımsızlık, devletin dilediğini yapması, öteki devletleri hiçe sayması demek değildir. Devletleri bağlayan hukuk kuralları vardır. Devletlerin karşılıklı hak ve görevleri bulunduğu bir gerçektir. Ama devletlerin hak ve görevleri arasında bir denge olduğu da unutulmamalıdır. Her şey karşılıklı olmak gerekir. Amerika ülkemizde üsler kurma hakkına sahip olmuştur. Üslerin bulunduğu bu yurt toprakları bizim denetimimizden çıkmıştır. Yani Türkiye'nin ülke üzerindeki egemenlik hakkına bir sınırlama getirilmiştir. Peki, Amerika Türkiye'ye kendi topraklarında aynı hakları tanımış mıdır? Hayır! Belki Amerika bunun karşılığında bize kredi açıyor, silah yardımında bulunuyor de-

necektir. Bir devletin egemenlik ve bağımsızlığı pazarlık konusu yapılırsa, o devlet gerçek bir devlet olma niteliğini kaybeder. Yardımı yapan devletin uydusu durumuna düşer. Oldu bittilerle karşılaşır. Birinci Dünya Savaşı'na, Osmanlı Devleti bir oldu bitti sonucunda girmiştir. U2 olayı da hükümetin bilgisi dışında cereyan etmişti. U2 adı verilen bir Amerikan gözetleme uçağı Adana'dan havalanmış ve Sovyetler Birliği üzerinde düşürülmüştü. Zamanın Dışişleri Bakanı Zorlu, mertlik diye hırsızlığını anlatan kıptî delikanlısı gibi, böyle bir uçaktan haberi olmadığını söylemek gafletinde bulunmuştu.

Biz, bağımsızlığın Devlet olmanın başlıca koşulu olduğunu vurguluyorduk. Bu bir onur sorunu değildi sadece, Türkiye halkının insanca yaşaması için, Devletin bağımsız olması şarttı. Ekonomisine, maliyesine, ordusuna, politikasına, ulusun yüksek çıkarlarına göre serbestçe yön vermesi gerekirdi. Gelişmesini engelleyen koşulları değiştirmesi için, demokrasiyi halkın gerçekten yararlandığı bir rejim haline getirmesi için ve de ilerde sosyalizme geçmesi için, bir yabancı devletin, ya da bir ekonomik sistemin etkisinde olan bir devlet olmamalıydı. Halkımız ulusal bağımsızlığı, 1926'larda olduğu gibi, yeniden kanında, canında duymalı, kafasında yaşamalıydı. Biz İşçi Partisi'nde sorumluluk yüklendiğimiz günlerde bu duygular içindeydik.

Her ulus, varlığını sürdürme hakkına sahiptir. Her ulus, ulusal ve kültürel kişiliğine, saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Her ulus, üzerinde yaşadığı toprakları koruma hakkına sahiptir. Her ulus, politik statüsünü serbestçe belirleme hakkına sahiptir. Her ulus, sömürülmekten, yabancı boyunduruğundan, baskılardan kurtulma hakkına sahiptir. Her ulus insan haklarına dayalı demokratik bir rejimde yaşama hakkına sahiptir. Bu temel haklara sahip çıkan her ulus, devletler topluluğunun bağımsız bir üyesi sa-

yılmaya hak kazanır. Ve bu topluluğu oluşturan devletler, her ulusa aynı hakları tanımakla yükümlüdür.

Barış sorunundan açlık sorununa; doğal kaynaklardan yararlanmadan, uluslararası alışverişin hakça yapılmasına; doğa ve çevrenin korunmasına varıncaya kadar bugün insanlığın karşısında duran türlü sorunların çözümü devletlerin bağımsızlığı, eşitliği ve dayanışması esaslarından hareket edilerek çözümlenebilir. Herhalde güçlü devletlerin istençlerini zayıf olanlara dayattığı bir dünya düzenine insanlığın tahammülü kalmamıştır. Yüzyıllardır insanlığa dayatılan böylesi bir düzen ortadan kaldırılmalıdır; kaldırılacaktır.

Biz sosyalistler, kişi olarak insanlık yolundaki bu savaşımın öncüleri olmak zorundayız; eğer kendi kendimizi, inançlarımızı yadsımış insanlar durumuna düşmek istemiyorsak kuşkusuz aynı zorunluluk öncelikle kendilerine sosyalist diyen devletler için söz konusudur. İnsana, insan özgürlüklerine saygı; insanlar arasında kardeşçe ilişkiler ve baskısız sömürüsüz bir düzen sosyalizmin başlıca amacıdır. Bu ahlak kuralının uluslararası ilişkilere yansıması, ulusların varlığına ve bağımsızlığına saygı; her ulusun dilediği politik rejimi seçme özgürlüğü; içişlere karışmama; şantaja, baskıya sömürüye son; her ulusun yabancı boyunduruğundan kurtulma hakkı; ilerleme yolunda kardeşçe yardım, dayanışma ve barıştır... Ulusların silaha sarılması ancak saldırıya karşı koyma halinde meşru olur. Bizim dünyaya, uluslararası ilişkilere bakışımız buydu. Amerika'nın başını çektiği askeri bloklara da, Sovyetler'in liderliğindeki askeri bloklara da aynı derecede ve kesinlikle karşıydık. Programda, TİP şöyle diyordu:

> "-Herkese inan ve güven verecek milletlerarası bir denetim altında, nükleer denemelerin durdurulmasını, nükleer silâh ve bombaların yok edilmesini öngören ve ayrıca klâsik

silâhları içine alan genel silâhsızlanmaya gidilmesini, barış düzeninin gerçekten kurulabilmesi için şart sayar.

- Barışı tehdit eden ve bir nükleer savaş tehlikesi yaratan askerî blokların yabancı ülkelerdeki üslerin tasfiyesi için hiçbir gayreti esirgemez.

Her halde Türkiye'nin şimdiden bu amaca yönelmesini ve geçici bir süre için de olsa, topraklarımızın düşman kuvvetlerine bırakılmasını öngören itifaklara Türkiye İşçi Partisi kesinlikle karşıdır."[107]

[...]

Ülkemizde emekçilerin kurduğu ilk siyasal parti olan TİP'e sosyalist bir tüzük ve program hazırlanması için çalışmalara başladığımız günlerde ulusal bağımsızlık, bizce Türkiye'nin bir numaralı sorunuydu. Türkiye yeniden tam bağımsızlık için savaşım vermeliydi. Türkiye ABD'nin bir sıçrama tahtası, bir ileri karakolu durumunda kaldığı sürece; Türkiye'nin, ekonomisi, maliyesi, ticareti, uluslararası tekellere bağımlı bulunduğu sürece, sanki böyle bir sorun yokmuş gibi, halkımızın hakları için mücadeleye kalkışmanın bir aldatmaca olacağını pek iyi biliyorduk. Biz bir işçi partisiydik; emekçilerin ve Türkiye'nin gerçek kurtuluşunun sosyalizmde olduğunu söyleyecektik. Oysa, Türkiye, Amerika ile askeri anlaşmalar imzalamış; NATO'ya, Cento'ya üye olmuş, ayrıca dünya kapitalist sistemine bağlı bir ülkeydi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bretton-Woods Antlaşması'ndan başlayarak, uluslararası sermaye çevrelerinin çıkarları doğrultusunda ne kadar antlaşma varsa hepsine imza atmış, Dünya Bankası, IMF gibi kuruluşların yoksul ülkesi Türkiye, AET'nin açılmayan kapısı önünde nöbete girmiştir. Çıkacak bir savaşta ilk nükleer hedefler arasında bulunuyordu. Öteki siyasi par-

107 *A.g.e.*, s. 164.

tiler bu duruma hiç değinmiyorlardı. Türkiye'nin politik, ekonomik, mali alanlardaki bağımlılığını, "çağdaş uygarlığa ulaşmanın biricik yolu" olarak gösteriyorlardı.

Demokrasi

İkinci sorunumuz demokrasiydi. Demokrasi bir türlü kök salamıyordu. 1946'da başlatılan deneme de yavaşlaşmış ve askeri darbe ile noktalanmıştı. Şimdi yeni bir denemeye girişiliyordu. Hazırlanan anayasa iyi bir anayasaydı, Ama nasıl uygulanacaktı? Partiler rejimi, yöneticilerin sen ben kavgası biçimini almayacak mıydı? Önceki denemelerin yürümesindeki nedenler ortadan kalkmış mıydı? Cumhuriyet döneminde, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (Partisi); Serbest Fırka denemeleri ve Demokrat Parti denemesi, Devlet gücünü elinde tutanların müdahalesiyle son bulmuştu. İkinci Meşrutiyet döneminin çok partili yaşamı, Babıâli baskını ile sona ermişti. Birinci Meşrutiyet'i de, Padişahın buyruğu askıya almıştı. Devlete sahip olanlar sınıfı demokrasiye yatkın değildi. Eski yazılarımda bu egemen sınıfa Osmanlı bürokrasisi adını veriyordum. Kavram kargaşası yaratmamak için, bu sosyal sınıfa, işlevini de göz önünde tutarak, Devlete sahip olanlar sınıfı demeyi yeğledim. Sosyalist etiketli ülkelerdeki egemen sınıf da Devlete sahip olanlar sınıfıdır. Nomenklatura böyle bir sınıftır. Demokrasiyi, yüksek denetimlerinde bir rejim olarak görüyorlardı. Yüzyıllardır Devlete fiilen sahip olmaları, onlarda Devletin yüksek çıkarlarını ancak kendilerinin koruyabileceği inancını yaratmıştır. Demokrasinin, Batı Avrupa'da Devletin haklarını sınırlayan bir rejim olarak doğduğu, Yunan sitelerini hesaba katmasak bile, on yüzyıllık bir mücadelenin ürünü olduğu anımsanmalıdır. Gerçekten, Batı Avrupa'da demokrasinin ilk emeklemeleri İtalyan komünlerinde başlar. X. yüz-

yılda komünün ileri gelenleri halkın da desteğini sağlayarak, kentin işlerini yürütmekle görevli kişiler seçmişlerdir. Senyörün bu işlere karışmaması için direnmişler ve bunu bir hak olarak elde etmişlerdir. Osmanlı devletinde belediye hizmetleri merkezden atanan kadılar ve ihtisap ağaları tarafından yürütülürdü. Yerel işleri çekip çevirme yetkisi ancak azınlıklara tanınmıştır.[108] Demokrasinin oluşumunda kilisenin oynadığı rolü de unutmamalıyız. Katolik kilisesinin en merkezci, en otoriter kurumların başında geldiği bilinmektedir. Ama kralların otoritesine bir sınır çizmiş ve kilisenin haklarını korumuştur. Kralları aforoz tehdidi altında tutmuştur. Böylece Devletin egemenliği karşısına, komünler ve kilise çıkmış; Devletin buyurma gücüne bir sınır çizilmiştir. Bu arada üniversiteler de kralı içişlerine karıştırmamışlardır. Yüzyıllardır süren mücadeleler sonucunda resmi toplumun karşısında bir sivil toplum gelişmişti. Hele işçi sınıfının tarih sahnesine çıkmasıyla sivil toplum daha da güçlenmiştir. İnsan hakları bildirileri, bunlara hayat vermeyi amaçlayan devrimler, Batı Avrupa'da eski rejimi yıkmış, geleneksel Devlete demokrasiyi dayatmıştır. Demokrasi sivil toplumun, resmi topluma karşı zaferidir.

Oysa bizde ve tüm Doğu toplumlarında, Devletin karşısında hiçbir güç yoktur. Devleti elinde tutanların buyurma gücü mutlaktır. Padişah, halife-sultan olarak dini gücün de, siyasi gücün de sahibidir. O ancak Tanrı'ya karşı sorumludur. Bizde, Batı'dakilere benzeyen gelişmeler olmamıştır. Devletin yani Padişah ve adamlarının gücünü sınırlayan Katolik kilisesi gibi ne bir din kurumu vardır; ne bir komün hareketi; ne özerk üniversiteler; ne de aşağıdan yukarı yığın hareketleri...

Türkiye'de oldum olası Devlet her şeydir. Devletin üstün-

108 Bkz. Osman Nuri Ergin, *Türkiye'de Şehirciliğin İnkişaf Tarihi*, (İstanbul: [Cumhuriyet Basımevi] 1936), s.71.

de ve dışında bir güç düşünülemez. Osmanlı'dan bu yana Devlet felsefemizde köklü bir değişiklik olduğu söylenemez. Bu merkezci ve tepeden inmeci, ceberrut yönetim biçimi, gerçekte faşizmin icadından yüzyıllar önce tezgâhlanmış bir faşist yönetimdir. Mussolini'nin şu ünlü formülü "Devlet dışında hiçbir şey, Devlete karşı hiç kimse; her şey Devlet içinde," bizdeki devlet anlayışına eldiven gibi uyar. Oysa demokrasi "muhalefet" hakkı demektir; yani Devleti temsil edenlere karşı olmanın, hak sayılması demektir. Devleti yüzyıllardır bildikleri gibi yönetmiş olanlara, bu iyice ters geliyor. Devlete sahip olanlar sınıfı, karşı olmayı, başka türlü düşünmeyi, en büyük suç saymışlardır. Eleştiriyi, Tanrı buyruğuna ve tanrı düzenine başkaldırma olarak görmüşlerdir. Çünkü buyurmak, karşı çıkılmadan buyurmak, onların doğal haklarıdır; Tanrısal haklarıdır. Onlar, yeryüzünde Tanrı'nın gölgesi olan sultanın vekili ve vekilin vekilleridir... Buyurma hakkı, artık dinsel bir temele oturtulmuyor; ama yüzlerce yılın gelenekleri, gene de "Sezar'ın hakkını Sezar'a" veriyor. Osmanlılarda, Enderun'un, Yeniçeri Ocağı'nın, medreselerin işlevini, XIX. yüzyıldan beri Mülkiye (Siyasal Bilgiler Fakültesi), Galatasaray Sultanisi ve Harbiye başta olmak üzere, yüksek devlet memuru ve komutan yetiştiren birtakım eğitim ocakları yapıyor. Bunların en önemlisi ve güçlü olanı Harbiye kuşkusuz. Burada eğitimin temelini "disiplin" oluşturuyor: üstün buyruğuna mutlak itaat ... Tanrı buyruğu yerini komutanın buyruğuna bırakmıştır. Öğrenciler, Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak, korumakla görevli bir büyük kurumun, Türk Ordusu'nun, düşünce özgürlüğüne, eleştiriye yer olmayan, buyrukçu geleneklerin içinde yetişiyorlar. Her birinin ideali Atatürk olmaktır. Atatürk'ü hangi koşulların Atatürk yaptığı; Meclis'te Atatürk'ün, buyurarak değil, tartışarak, görüşlerinin doğruluğunu kanıtlamaya çalışarak, başkanlık yaptığı, yeterince

vurgulanmadan, sadece "dehası"nın altı çiziliyor. Karizmatik bir şef imajı veriliyor gençlere.

Demokratik geleneklere sahip değiliz. Aile içinde, okullarda, özgürlükçü bir eğitim görmüyoruz. Hukuk fakültelerimizde bile, demokrasi, temel özgürlükler, karşı olma hakkı, insan düşüncesi ile organik bağları içinde sindire sindire öğretilmiyor. Demokrasi, insanı, somut insanı: çalışan, yaratan, düşünen, her biri başka türlü düşünen, düşüncesini serbestçe ortaya koyan insanı, en yüce değer olarak tanıyan, dolayısıyla halkın sağduyusuna inanan bir yaşam biçimidir. Oysa Osmanlı'dan beri, Devlete sahip olanlar sınıfı, insanları "havas" ve "avam" olarak ikiye ayırmış, "avam" dediği "halk"a, değer vermemiştir. Eskiden halkın aşağılanması doğaldı. Sonra zaman değişmiştir. Bizde de işçiler, köylüler tarih sahnesine çıkmışlar, güneşte bir yer ister olmuşlardır. Bunun sonucu olarak, "halk" sözcüğü siyasal söylevlere, yasalara, edebiyata, kitaplara girmiştir. Halk, kollanması, denetim altında tutulması ve oyalanması gereken, bir baş belası olarak görülmeye başlandı, Devleti ellerinde tutanlarca. Bir yanda da halka övgüler düzüldü, işlere karıştırılmayarak...

Demokrasi uygulamalarına geçilince, Devlete sahip olanlar sınıfı ile palazlanmış burjuvazinin, halk karşısındaki tutumu şu biçimde ortaya çıktı: emekçi halka sınıf bilinci vermeyi amaçlayan siyasal ve düşünsel hareketler yasaklandı. Ve beyler takımı, ayrı partilerde halkın karşısına çıkıp halktan oy istedi. Böylece demokrasi her çeşit düşünceye özgürlük, temel ilkesinden yoksun olarak ve sosyalist düşünce ile işçi partileri yasaklanarak işletilmek istendi. Demagoji, politikacının sanatı oldu. Sermayenin karşısında emek temsil edilmediği için, yeni rejim dengesiz kuruldu.

Demokrat Parti denemesi, siyasal tarihimizde gene de bir aşamadır. Demokrat Parti tek dereceli ve hilesiz se-

çimle iş başına gelen ilk iktidardır. 1946 seçimlerinden sonra, hatırlanacağı gibi, seçimlerde yolsuzluk yapıldığı ileri sürülmüştü. Seçimler sırasında Kayseri'de askerdim. Osman Kavuncu'nun haftada iki gün yayımlanan *Doğru Yol* gazetesine başyazı yazıyordum. Seçim günü kent içindeki sandıkları dolaşmıştım. Bir anormallik görmemiştim. Sonradan sayımda yolsuzluklar olduğu; kimi köylerde sandıklara toplu oy atıldığı söylentileri ısrarla dolaşmıştı. Demokratlar seçimleri, henüz örgütlerini tamamlayamadıkları için belki nasıl olsa kaybedeceklerdi. Seçim tarihini CHP'liler ileri almışlar, muhalefeti gafil avlamışlardı. Bu hile söylentileri üzerine İnönü'ye seslenen bir açık mektup yayımladım. Kayseri'ye sürülmeden önce, Ahmet Emin Yalman'ın *Vatan* gazetesinde yazıyordum. Demokrat Parti henüz kurulmamıştı. *Ulus* gazetesinde Falih Rıfkı tek parti rejimini savunan başyazılar yazıyordu. Henüz *Vatan* ve Sertellerin çıkardığı *Tan*'dan başka, çok parti rejimi yanlısı olan gazete yoktu. Bir de Fransızca *La Turquie* vardı. Sertellerin gazetesi *Tan*, sol eğilimliydi. Zekeriya Sertel'le tanışmıştım. Bana *Vatan*'ı bırakıp *Tan*'da yazmamı önermişti. *Tan*'da yazmayı isterdim. Ama daha önce Yalman'a söz verdiğim için yapamadım. Sertellerin çıkaracakları *Görüşler*'de yazmayı kabul ettim. Bu görüşmeden birkaç gün sonra *Tan* olayı oldu. CHP'nin tezgâhladığı bir olaydır bu. Üniversiteli gençler *Tan*'a saldırdılar; makinaları kırdılar; iskemleleri, masaları parçaladılar; kâğıt rulolarını Babıâli'den aşağı yuvarladılar. Tarihimizin kara sayfalarından biridir *Tan* olayı. Devlete sahip olanlar sınıfı, tek parti rejimini eleştirmeye cesaret edeceklere gözdağı veriyordu. Babıâli basını *Vatan* dahil, *Tan*'ı suçluyordu. Hemen ertesi gün bu iğrenç olayı kınayan bir yazı götürdüm *Vatan*'a. "Ahmet Emin bey Ankara'da, basamayız" dediler. Ankara'dan dönen Yalman dehşet içindeydi. Uzun

tartışmalar sonunda, yazıdan bölümler çıkartarak basmayı kabul etti.[109]

Tan olayından bir süre sonra İstanbul Hukuk Fakültesi'ndeki görevime son verildi. Askerdim. Kayseri Tank Depo Muhafız Bölüğü Komutanlığı'na tayinim çıktı. Böylece İstanbul'dan uzaklaştırıldım. *Vatan* gazetesi yazılarımı yayımlamıyordu. Yalman'dan bu işin gazetesi için tehlikeli olacağını bildiren bir mektup aldım. Osman Kavuncu'nun *Doğru Yol* gazetesinde yazmaya başladım. Osman Kavuncu korkusuz bir gençti. Ama *Doğru Yol* yerel küçük bir gazeteydi. İsmet Paşa'ya açık mektubu gene de *Vatan*'a yolladım. Onlar da İzmir'de yeni yayımlanmaya başlayan *İzmir*'e göndermişler. Yazı orada çıktı.[110]

Bu ağır bir yazıydı. Ama tastamam gerçekleri yansıtıyor muydu? Yani iddia edildiği gibi, Demokratlar oyların büyük çoğunluğunu almışlar mıydı? Şimdi düşünüyorum da, Demokratların kopardığı yaygaranın etkisinde kalmış olabilirim diyorum. Yolsuzluklar yapılmıştır. Yer yer seçimlerin iptali gerekirdi. Ama bunun genel sonuçları çok fazla değiştireceğini sanmıyorum. İki nedeni var. Demokratların yurt çapında örgütleri tamam değildi. İkincisi, halkımızın temkinli ve tedbirli oluşuydu: Emin olmadan adımını atmaz. Devlet İsmet Paşa'nın elindeydi...

Her ne ise, Demokrat Parti'nin oylarından çok daha önemli olan, ilk kez uygulanan tek dereceli seçimlerin halkın düşüncesinde ve davranışlarında, gözle görülen bir değişiklik vücuda getirmiş olmasıdır. Bu değişikliğin ürünlerini Demokratlar 1950 seçimlerinde toplayacaklardır. Halkımız, 1946'dan sonra iktidarların kendi vereceği oylar sonu-

109 "Üniversite Gençliği ile Hasbihal," *Vatan*, 11 Aralık 1945. Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s.42-5.

110 "CHP'nin Değişmez Başkanına Açık Mektup." *İzmir*, 12 Ağustos 1946. Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s.72-4.

cunda değişeceğine inanmaya başlamıştır... Bu değişiklik askeri Osmanlı toplumundan sivil topluma geçişin ilk adımı sayılabilirdi. Oysa bu deneme, askeri toplum temsilcilerinin karşı saldırısı ile duraklatılmıştı 27 Mayıs'ta. Bu da emir ve komuta zinciri dışında bir hükümet darbesi olarak dikkat çekiciydi. Ayrıca İkinci Meşrutiyet geleneklerini anımsatmaktaydı. Hareketi albay ve daha aşağı rütbede subaylar hazırlamış ve uygulamışlardı. Babıâli baskınından farkı bunların bir siyasal partinin doğrudan buyruğunda olmamalarıydı. 27 Mayıs bir yıl içinde demokratik bir anayasayı halkoyundan geçirmiş ve seçimle işbaşına gelen partilere iktidarı bırakmıştı. Zaten Demokrat Parti dışındaki partiler kapatılmamıştı. 27 Mayıs darbesinin ciddi bir analizi yapılmak gerekir. Böyle bir analiz, belki de, 27 Mayıs'ın bilinç altında, sivil toplum özlemi yatan askeri bir hareket olduğunu ortaya koyacaktır.

27 Mayıs Türkiye'ye çağdaş bir anayasa getirmişti. Batı Avrupa'da, savaştan sonra yapılan anayasalardan, özellikle İtalyan ve Alman anayasalarından esinlenilerek hazırlanmıştı. Gerçekten İtalya ve Almanya'da halk uzun yıllar faşizmin, nazizmin insanlık dışı uygulamalarına boyun eğmek zorunda kaldığı için, yeni İtalyan ve Alman anayasaları, hele bizim gibi oldum olası tepeden inmeci, ceberrut rejimlerde yaşamış olanlara ışık tutabilirdi. Gerçi, uygarlık ayrılığı, kültür ayrılığı bu işi zorlaştırmaktaydı. Ama Batı demokrasisinin son aşaması sayılan bu belgelere ayak uydurmaya çalışmalıydık.

Yeni anayasamız Kurtuluş Savaşımızın siyasal felsefesinden de esinlenmiş görünüyordu. Başlangıç bölümünde, Türk ulusunun "tarihi boyunca bağımsız yaşamış, hak ve hürriyetleri için savaşmış" olduğu belirtildikten ve "Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybettiği bir iktidara karşı, direnme hakkını kullanarak 27

Mayıs [1960] Devrimini" yaptığı vurgulandıktan sonra, ulusumuzun,

> "bütün kişilerini kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, ulusal bilinç ve ülküler etrafında toplıyan ve ulusumuzu dünya ulusları ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak [milli birlik ruhu içinde] yüceltmeyi amaç bilen Türk ulusçuluğundan esinlenerek ve,
>
> 'Yurtta Barış, Dünyada Barış' ilkesinin, Millî Mücadele ruhunun, millet egemenliğinin, Atatürk devrimlerine bağlılığın tam şuuruna sahip olarak;
>
> İnsan hak ve hürriyetlerini, millî dayanışmayı, sosyal adâleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik hukuk devletini bütün hukukî ve sosyal temelleriyle kurmak için; Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Meclisi tarafından hazırlanan (...)"

ve halk oylamasından geçirilerek yürürlüğe konan 1961 Anayasası'nın, "hürriyete, adâlete ve fazilete âşık vatandaşlarımızın uyanık bekçiliğine emanet" edildiği ilan ediliyordu.

Yeni anayasamız hem faşist diktatörlüğüne hem proletarya diktatörlüğüne hem teokratik rejime kapalı ve demokratik ve sosyal hukuk ilkeleri gereği olarak, sosyalizme açık bir yasaydı. Yeni anayasamız halkçı, halkçı olduğu için devrimci ve demokratik, demokratik ve devrimci olduğu için, kamu sektörüne itici ve düzenleyici öncelik tanıyan, dolayısıyla da sosyalizme açık bir yasaydı. Yanlış anlaşılmasın, 1961 Anayasası sosyalist bir anayasadır demiyoruz; sosyalizme açık diyoruz; KAPİTALİST OLMAYAN KALKINMA YOLUNA açık; kamu sektörünün ağırlığında karma ekonomi rejimini öngören bir yasaydı gerçekten de. Yeni anayasamız mülkiyet hakkının kullanılışının, kamu yararına aykırı olmayacağını ilan eden ve kamu yararı bulundukça her tür-

lü ekonomik faaliyetin kamulaştırılmasına izin veren bir yasaydı.

Yeni anayasamız Devletin, işçilerin, ücretlilerin, dar gelirlilerin, yanında olması gereğini vurgulayan bir yasaydı. Bütün bunlardan dolayı, yeni anayasamız, kişinin kâr mihveri etrafında dönen, başıboş özel teşebbüsçülüğe, klasik liberalizme kapalı bir yasaydı.Ve yeni anayasamız Kurtuluş Savaşımızın felsefe, ahlak ve politikasına sahip çıktığı için, tam bağımsızlığı kıskançlıkla savunan bir anayasaydı.

Devletlerin sosyal, siyasal yapısını anayasalar ortaya koyar. Anayasanın, dayandığı felsefi, sosyal, siyasal, ekonomik ilkeleri, temel maddeleri analiz edilerek, ülkenin rejimi hakkında görüş sahibi olunur. Bu yöntem, sınıfsal ve kişisel çıkar tartışmaları yüzünden ne yazık ki herkesin birleştiği sonuçlar vermeyebiliyor. Kavramlar zorlanabiliyor ve tartışmalar sürüp gidebiliyor. Bundan dolayı metinlerin analizinden başka anayasanın, ulusun tarihi içinde, tarih olaylarının mihengine vurularak değerlendirilmesi yöntemine de başvurulmak gerekmektedir.

Toplumumuzun dünyadaki yeri nedir? Buraya nereden, nasıl gelmiştir? Türkiye geri bırakılmış bir ülke ise, neden geri kalmıştır? Türkiye bu çemberi kırmak için bir ulusal kurtuluş savaşı vermiş ve kazanmıştır bu savaşı. Öyle olduğu halde, neden bugün, yani Lozan'dan bunca yıl sonra, gene geri bırakılmış, hem ekonomisi ve maliyesi, hem siyasası bakımından dışa bağımlı bir ülkedir? Bu sorulara tarihsel olayların somut zemini üzerinde verilecek yanıtlar, neleri yapmak, neleri yapmamak zorunda olduğumuzu ortaya koyar. Bu doğrultu, anayasamızın doğru yorumu için izlenmesi gereken yoldur. Biz TİP'de, "Anayasanın eksiksiz tastamam uygulanması"nı isterken, bu iki yöntemin verilerinden hareket ediyorduk.

1961 Anayasası'nın siyasal yapısı, bildiğimiz, insan hak-

larına dayalı, parlamenter demokrasiydi. Üstelik güvence sağlayabilecek ayrıntılı açıklamalara raslanmaktaydı. Örneğin: "Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayacak suretle sınırlayan siyasi, iktisadi ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar;" "Kanun, kamu yararı, genel ahlâk, kamu düzeni, sosyal adâlet ve milli güvenlik gibi sebeplerle de olsa, bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunamaz," 10. ve 11. maddelerde yer alan bu hükümler ciddi güvencelerdi. Devlet kişi özgürlüğünü sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldıracaktır. Devlet, genel ahlak, kamu düzeni, milli güvenlik gibi nedenlerle de olsa bir hakkın ve özgürlüğün özüne dokunamayacaktır. "Egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletinindir... Egemenliğin kullanılması, hiçbir suretle belli bir kişiye, zümreye ve[ya] sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ, kaynağını Anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz."(mad.4)

Bizim için son derece önemli olan kişi hak ve özgürlükleri sıralanıyordu anayasada: Düşünme özgürlüğü; bilim ve sanat özgürlüğü; basın özgürlüğü; toplantı ve gösteri yapma özgürlüğü; dernek kurma özgürlüğü; hak arama özgürlüğü... "Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim ile veya başka yollarla, tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir. Kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz" diyordu 20. madde. "Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir" diyordu 21. madde. "Basın hürdür; sansür edilemez" diyordu 22. madde. "Herkes, önceden izin almaksızın, silahsız ve saldırısız toplanma veya gösteri yürüyüşü yapma hakkına sahiptir" diyordu 28. madde. "Yakalanan veya tutuklanan kimselere, yakalanma

veya tutuklanma sebeplerinin ve haklarındaki iddiaların yazılı olarak hemen bildirilmesi gerekir" diyordu 30. madde. "Hiç kimse, tabiî hakiminden başka bir merci önüne çıkartılamaz. Bir kimseyi tabiî hakiminden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz" diyordu 32. madde.

Bunlar yüzyıllardır tepeden inmeci, ceberrut yönetimlerin boyunduruğunda yaşamış halkımız için, inanılmayacak kadar güzel, umutlandırıcı maddelerdi. Demek artık Babıâli baskını misali hükümetler kurulamayacaktı; kurulsa meşru olmayacak; kuranlardan bir gün mutlaka hesap sorulabilecekti. Çünkü "Hiçbir kimse veya organ, kaynağını Anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz" deniyordu Anayasamızda (mad. 4/3). Bu güzel ilkeler, kitaplık raflarında kalmamalıydı, sahip çıkılmalıydı. Biz de öyle yaptık. İşçi Partisi'nde kolları sıvadık.

Ayrıca belirtilmelidir ki, yeni anayasamız sosyal devlet ilkesini de getirmiştir. Sosyal devlet ilkesi, anayasa tarihimizde ilk kez, bir anayasa metninde yer alıyordu. Anayasamızın 2. maddesi Türkiye Cumhuriyeti'nin, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olduğunu ilan ediyordu. Gerekçede ise sosyal devlet ilkesi şöyle açıklanıyordu:

> "Nihayet Türkiye Cumhuriyeti sosyal bir devlettir. Başka bir deyimle çalışma ve sosyal adalet ilkelerine dayanır. Sosyal devlet fertlere yalnız klasik hürriyetleri sağlamakla yetinmeyip aynı zamanda onların insan gibi yaşamaları için zaruri olan maddi ihtiyaçlarını da kendisine vazife edinen Devlettir. Modern Anayasa, asgari geçim şartlarından, öğrenim imkânlarından ve hele barınacağı bir konuttan yoksun bir kişinin, gerçek anlamda hür olamayacağını

kabul eden zamanımızın hukuk ve siyaset ilmine ve devlet görüşüne uygun olarak fertlere ve vatandaşlara bir takım haklar tanımak zorundadır."

Gerekçede şöyle sürdürülüyordu açıklama:

"Her sınıf halk tabakaları için refah sağlamayı kendisine vazife edinen zamanımızın Devleti (refah Devleti), iktisadın zayıf olan kişileri, bilhassa işleri bakımından başkalarına tabi olan işçi ve müstahdemleri, her türlü dar gelirlileri ve yoksul kimseleri himaye edecektir. Bu suretle, hem insan şahsiyetine hürmet etmek vazifesini yerine getirecek, klasik hürriyetlerin gerçeklerle alay eden bir mahiyet almasına mani olacak, hem de çalışan geniş halk tabakalarının refaha kavuşması sayesinde toplum hayatı için daha verimli olmaları hedefine de ulaşacaktır. Gerçekten, maddî (malî ve iktisadî) imkânlardan, yaşama için zaruri olan gelir kaynaklarından mahrum olan halk tabakaları için, klasik hürriyetler yalnız kâğıt üzerinde kalan parlak fakat boş laflardan başka bir değere sahip olamaz. Nihayet şurasını da kaydetmek gerekir ki, sosyal adalete karşı kaygısız kalan devletler, toplum hayatının müfrit sol ve müfrit sağ cereyanlara kapılarak totaliter istikamette sürüklenmesine engel olamamaktadırlar. Zamanımızın medeni memleketlerinde hemen hemen ittifakla kendini gösteren temayül (sosyallik) istikametindedir. Sosyal olmıyan demokrasi toplum hayatının gerçekleri karşısında cevherini kaybetmeğe ve neticede yıkılmaya mahkûmdur. Bu sebeptendir ki, (sosyal zihniyet), yalnız fertlerin refah ve saadeti için bir teminat değil, aynı zamanda toplum hayatının geleceği bakımından da demokrasinin en şaşmaz garantisidir."

Bu anlayışla, 1961 Anayasamızın sosyal ve ekonomik konularda somut olarak neler getirdiğini kısaca belirtmek is-

teriz. 41. madde:

> "İktisadî ve sosyal hayat, adâlete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenlenir. İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak Devletin ödevidir."

[diyordu]. "Devlet çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için, sosyal, iktisadî ve malî tedbirlerle çalışanları korur çalışmayı destekler; işsizliği önleyici tedbirler alır." diyordu [42. Madde]. 46. madde, "[İşçi ve işverenler] önceden izin almaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma [ve üyelikten ayrılma] hakkına sahiptirler" diye yazıyordu. 47. madde "İşçiler, işverenlerle olan münasebetlerinde iktisadî ve sosyal durumlarını korumak veya düzenlemek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahiptirler" diyordu. 48. madde "Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilâtı kurmak ve kurdurmak Devletin ödevlerindendir" diye yazıyordu. 49. madde "Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbî bakım görmesini sağlamakla ödevlidir. Devlet, yoksul veya dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alır" diyordu. Evet böyle haklar getiriyordu 61 Anayasası. Ayrıca 37. maddede: "Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini gerçekleştirmek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak amacıyla gereken tedbirleri alır" deniliyordu. 38. ve 39. maddelerde kamulaştırma ile devletleştirmenin düzenlemesi yapılıyordu. Bu üç madde anayasamıza sosyalizme geçiş bakımından, geniş yo-

rum ve uygulama olanakları veriyordu. Sosyal devlet ilkesinin ışığında ele alınacak bu maddeler, iktidara gelecek bir sosyalist partiye, Türkiye'yi geri kalmışlık batağından kurtarma olanakları tanıyordu.

TİP Meclis'e girmeyi başardıktan sonra, anayasanın sosyalizme kapalı olduğu daha da kuvvetle ileri sürülmeye başlandı. Yanılmıyorsam Millet Meclisi'nde bu iddiayı ilk ileri süren Demirel oldu. Hükümet programı eleştirilerini yanıtlamak için kürsüye gelen başbakan, konuşmasının büyük kısmını TİP'e ayırdı. Bu arada anayasanın sosyalizme kapalı olduğunu ileri sürdü. Bir süre sonra Cumhurbaşkanı Sunay aynı iddiayı tekrarladı. Bir aralık, 141-142. maddelerin boşluklarını (!) dolduracak bir yasa çıkartılması bile düşünüldü.

1961 Anayasası sosyalizme açıktı. Avrupa'nın felsefi ve tarihi gelenekleri, sosyalizmin, demokrasinin uzantısı olarak görülmesi doğrultusundadır. Avrupa'da demokrasiyi gündeme getiren tarihsel olaylar gelişerek sosyalizmi de gündeme getirmiştir. XVIII. ve XIX. yüzyılın işçi hareketleri, X. yüzyılın komün hareketinin bir uzantısıdır. Bu bizde de böyledir: İstibdada karşı verilen mücadele Batı kapitalizminin Osmanlı ekonomisini alt üst ettiği bir döneme rastlar. Üst düzeyde beylerin yürüttüğü istibdada karşı mücadele, ilk fabrika insanlarının sömürüye karşı direndikleri, ilk grevlerin patlak verdiği ve vahşice bastırıldığı bir ortamda cereyan etmiştir.[111] Bu gerçekler ve 1961 Anayasası'nın dayandığı insan hakları, sosyal devlet ilkesi ile toprak reformunu, kamulaştırmayı, devletleştirmeyi öngören, 37., 38., 39. maddeleri, anayasamızın sosyalizme açık olduğunu kesinlikle kanıtlar. Bu konuyu ileride yine ele alacağız.

---

111 Bkz. Lütfi Erişçi, *Türkiye İşçi Sınıfının Tarihi* [(İstanbul: Kutulmuş Basımevi, 1951)]; Hüseyin Avni Şanda, *Türkiye'de [54 Yıl Öncekİ] İşçi Hareketleri* [(İstanbul: Evren Yayınları, 1962)]; Hüseyin Avni [Şanda], *Bir Yarım Müstemleke Oluş Tarihi* [(İstanbul: Sinan Matbaası, 1932)].

Mülkiyet hakkı ile ilgili 36. maddede ise, "Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir" denildikten sonra, "Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz" diye, bu hakkın topluma karşı kullanılamayacağı vurgulanıyordu. Millet Meclisi'nde Sayın Demirel sık sık bizim sıralara dönerek 36. maddenin birinci fıkrasını okur, biz de "sonunu da oku" yanıtını verirdik. Demokratik bir Meclisin tatlı sürtüşmeleri...

TİP başından beri 1961 Anayasası'na sahip çıkmıştır. Bizde anayasaların kaderi, ömürlerini kitaplık raflarında tamamlamaktır. Biz bu anayasal geleneği değiştirerek, halkımızın ezilmişliğine son vermek için girişilen savaşımda, anayasayı devrimci bir silah olarak kullanmak istedik. Düşünüyorduk ki, yeni anayasa eksiksiz, tastamam uygulatılabilir ve ilkelerinin mantıksal uzantıları doğrultusunda adımlar atılabilirse, Türkiye'de çok şey değişirdi. Yüzyıllardır sömürülmüş, suskunluğa gömülmüş halk yığınları uyanır, özgürlüklerini ele alarak, aşağıdan yukarı bir hareketle, demokrasiyi gerçekten kurar; devlete sahip çıkarlardı. Türkiye'de her şey şimdiye dek yukardan aşağı yapılmak istenmişti. Paşalar, beyler, hocalar takımı, aralarında boğuşarak da olsa, Türkiye'yi buyruklarla Batı'ya yöneltmeye çalışmışlardı. Halkımız bu işlerin dışında tutulmuştu. Kimi zamanda falan beyin filan paşanın aleti edilmek istenmişti. Devrim denen ne kadar adım atılmışsa Türkiye'de, hep halksız, tepeden inme buyruklarla olmuştur. Oldum olası Türkiye bir askeri toplumdur. Tabii toplumu ordu haline getirme olanağı bulunamaz. Bu eşyanın doğasına aykırıdır. Ama hâlâ bu kafada olanlar vardır. Özlemlerini "Ordulaşan millet" sloganıyla dile getirirler. Oysa Türkiye'nin uygar, ileri bir ülke olmasının ilk koşulu, halkın bir sürü gözüyle görülmekten kurtulmasıdır. 1961 Anayasası'nın buna olanak sağladığına inanıyorduk.

Türkiye'nin stratejik konumu dolayısıyla, yönetimin hal-

ka açılması için savaşım zamanının iyi hesap edilmesi gerekirdi. Savaş ya da soğuk savaş yıllarında bir sonuç alınamazdı. Ama 1962 yılındaydık. Doğu-Batı ilişkilerinde bir yumuşama başlamıştı. Üstelik Devlete sahip olanlar sınıfı iç çelişkilerin dürtüsü ile demokratik bir anayasa yürürlüğe koymuştu. Anayasanın eksiksiz tastamam uygulanması ve halkın söz ve karar sahibi olması için bu ortamda açılacak bir savaşımın başarı şansı olabilirdi. Tabii atılacak her adımı düşünerek atmak, her şeyi inceden inceye hesaplayarak yapmak koşuluyla. Demokrasi savaşımı verecektik. Halkın aktif biçimde yönetime her kademede katılması için halkla el ele yürümenin yollarını bulmamız gerekti.

27 Mayıs hareketinden sonra temel özgürlükleri halka benimsetmek amacıyla, bir dernek kurmuştuk. Adı Temel Hakları Yaşatma Derneği idi. Derneğin amacını şöyle açıklıyorduk:

> "Derneğin amacı, Temel haklar başlığı altında toplanan, insan hak ve hürriyetleriyle ekonomik ve sosyal hak ve hürriyetlerin, kâğıt üzerinde tanınmış yetkiler olarak kalmaması, yurttaşların gerçekten yararlandıkları, toplumsal durum ve davranışlarda her gün gerçekleşen canlı kurallar haline gelmesi için, kanunların tanıdığı bütün imkânları kullanarak uğraşır. (...) Dernek çalışmaları ile demokrasinin halka mal edilmesine ve böylece kök salıp yerleşmesine hizmet eder." (mad. 2)

Birtakım hukuksal varsayım ve "fiction"larla [kurgu] değil, halkı gerçekten yönetimde görmek, bende eski bir tutkudur. Dünya barışının korunması için, savaş görmüş halk arasından seçilmiş, bir dünya temsilcileri meclisinin yetkili kılınmasını önermiştim.[112] Demokrasi ve giderek sosya-

112 Mehmet Ali Aybar, "Yarının Barış Düzeni Hakkında Düşünceler," İstanbul Devletler Hukuku Kürsüsünde 14 Mayıs 1945'te verilen konferans. [Tam

lizm, ancak ve ancak halkın, emekçilerin, haklarına özgürlüklerine sahip çıkması, devlet işlerinde gerçekten söz ve karar sahibi olması ile gerçekleşir. Bu sağlanmalıydı. Yeni anayasamız buna olanak veriyordu. Bu olanaklar kâğıt üzerinde kalmamalı, yaşama geçirilmeliydi. Bu sadece kişiler açısından yürütülecek bir savaşım değildi. Türkiye'nin ilerlemesi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda hızla gelişmesi, tam bağımsız uygar bir ülke olmasının temel koşulu da buydu.

TİP kurucularının 8 Şubat 1962 günlü basın bildirisinde bu gerçek şöyle dile getiriliyordu:

> "(...) Türkiye'yi bir an önce çağdaş medeniyet yoluna sokmak ve hızla kalkındırıp ilerletmek davâsı, çalışan halk kitlelerinin iştiraki olmadan gerçekleştirilemez.
>
> Türkiye'nin geri kalmış bir toplum olmaktan kurtulması, her şeyden önce iş araçlarının, çalışan insanın ve tekniğin, yani toplumun üretici kuvvetlerinin, ileri toplumlar ölçüsünde hızla geliştirilmesine bağlı bulunduğuna göre, üretici kuvvetlerin gelişmesindeki engeller, köklü reformlarla ortadan kaldırılmadıkça ve çalışan halk kitlelerinin bu günlerini ve yarınlarını güven altına almış olmaktan ve yurt işlerinde söz ve karar sahibi bulunmaktan doğan, inanlı ve şevkli çabası sağlanmadıkça, bu işin başarılamayacağı açık bir gerçektir."[113]

Bu girişten sonra hazırlanacak yeni parti programının ana çizgileri verilmekteydi. Ertesi gün, yani 9 Şubat 1962'de basına verdiğim demeçte TİP kurucularının başkanlık için yaptıkları çağrıyı kabul ettiğimi açıklarken şunları belirtiyordum:

---

metin için bkz. Mehmet Ali Aybar, "Yarının Barış Düzeni Hakkında Düşünceler," *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*," 1-2, 11 (1945), s. 194-224.]

113 Aybar, *Bağımsızlık, Demokrasi Sosyalizm*, s. 191.

"İş araçlarımızı ve insan elemanını da içine alan çalışma tekniğimizi, çağdaş seviyeye bir an önce çıkarmak zorundayız. Bir ortaçağ ekonomisiyle medenî bir toplum olamayız. Türkiye hızla endüstrileşmelidir. Tarım da, ancak kuvvetli bir endüstri temeli üzerinde ve ileri teknikle, ihtiyaçlarımızı karşılayacak bir seviyeye ulaşabilir. Tam bağımsızlığın; bilim ve tekniğin ilerlemesinin şartı da budur.

Fakat bütün bunları, çalışan halk kütleleri yurt işlerinde söz ve karar sahibi olacak şekilde politik kuvvet haline gelmedikçe gerçekleştirilemez. Emekten yana bir devletçilik ve planlı bir ekonomi, çalışan kitleleri memleket hayatında etken bir rol oynadığı takdirde, bizi hedeflerimize ulaştırıcı araçlar olur. Türkiye İşçi Partisi, ana çizgileri dün açıklanan yeni programından anlaşılacağı gibi, Türkiye'nin çağdaş medeniyet yolunda ilerlemesini, çalışan halk kitlelerinin, Türk işçi sınıfının aydınlarla iş ve kader birliği etmesinden doğan demokratik öncülüğü etrafında teşkilatlanmasına bağlı görüyor. Gerçekten de medeniyet davamız, çalışan halk kitlelerinin insanca yaşama şartlarına kavuşması yurt işlerinde söz ve karar sahibi olması davasından ayrılamaz. Bu iki dâva aslında tek bir davanın iki yönden görünüşüdür."[114]

Burada bir nokta üzerine dikkat çekmek istiyorum. "Halkın yurt işlerinde söz ve karar sahibi olması" tümcesindeki "söz ve karar sahibi olma" deyimi dilimiz bakımından çetrefil ve kulağa hoş gelmeyen, alışılmadık bir anlatım biçimidir. "Söz sahibi" denir de, "karar sahibi" denmez. Söz sahibi olmayı tek başına yeterli bulmadık. İktidarların halkın oylarıyla işbaşına gelmesi, halkın söz sahibi olduğu biçiminde yorumlanabilir. Oysa bugünkü biçimi ile seçim sistemleri yönetimde halkın gerçekten söz sahibi olmasını

114 Aybar, *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm*, s. 195-6.

sağlamaktan uzaktır. Temsil aldatıcı bir hukuksal varsayımdır. Hele "emredici vekalet" (*mandat impératif*) denen sistemden vazgeçilmesi, halk oylamasını çoğu kez, hele bizim gibi demokratik gelenekleri olmayan ülkelerde, beyler sınıfının iktidarda nöbet değiştirmesi için başvurulan bir formalite haline getirmiştir. Emekçilerin, kendi aralarında seçtikleri, kendileri gibi işçi ya da köylü olan temsilcileri parlamentoya göndermeleri olanaklı olmuyor bugünkü koşullarda. Bu, Batı demokrasilerinde de böyle. Onun için emekçilerin "söz sahibi" olması ile yetinmedik, "karar sahibi" olmalarını da şart koştuk. Halk iradesinin oluşmasında emekçiler hem söz sahibi olacaklar, hem de karar alacaklar. Demokrasi, ancak böyle olursa gerçekten uygulanmış olur. Sosyalizme gelince, emekçiler, ürettikleri, artık-değerin kullanımı üzerinde, dolayısıyla devlet yönetiminde, söz ve karar sahibi olmazlarsa, sömürünün kalktığı söylenemez, yani sosyalizm olmaz.

İşçi Partisi'nden dilimize geçmiş terimlerden belki de en önemlisi, işte bu, kulağa ilk zamanlar munis gelmeyen ve şimdi alışılan emekçilerin rahatlıkla kullandıkları "söz ve karar sahibi olma" terimidir. Bu kavramdan kaynaklanan demokratik uygulamalara TİP programında geniş yer verilmiştir. Programın "Giriş"inde şu gerçek vurgulanıyor, deniliyor ki:

> "Türkiye İşçi Partisi, bugüne kadar adına konuşulan, fakat sorumluluk yerlerinden her zaman uzak tutulan işçi, köylü, zanaatkâr, esnaf, memur, ücretli, kısacası bütün yükü taşıyıp da işlerin yürütümünde söz ve karar sahibi olmıyan emekçi yurttaşları gerçekten yurttaşlık haysiyetine kavuşturacak, onları 'Bir Numaralı Yurttaş' durumuna getirecektir. Türkiye İşçi Partisi saflarında teşkilâtlanarak bağımsız bir kuvvet durumuna gelen emekçi halkımız, kendi öz

partisine, yani kendi kendisine vereceği oylarla iktidara gelince, başta Büyük Millet Meclisi çalışmaları olmak üzere, bütün ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerde söz ve karar sahibi olacak, işlerini kendi eliyle yürütüp doğrudan doğruya kendisi denetleyecektir."[115]

Hazırladığımız parti programında demokrasi konusunda ciddi çözümler önerildiği görülür. Bunları iki esasta toplamak olanaklıdır. Daha önce demokrasinin, son çözümde karşı çıkma hakkı, tüm muhalefet partilerine tanınmıştır. Kuşkusuz emekçileri temsil eden partiler bu hakkı en radikal biçimde kullanırlar. Ve Batı demokrasileri, emekçi partilerinin muhalefetine tahammül derecelerine göre sınav verirler. Sermayeden yana olan partiler arasındaki görüş ayrılıkları sınırlı ve yumuşaktır. Yurt gerçeklerini emekçiler açısından değerlendiren partilerle, burjuva partileri arasındaki görüş ayrılıkları ise köklüdür. Eğer siyasal düzen, bu tür karşı oluşları tanıyor, muhalefetin dokunulmazlığını, sınıflar arasındaki çıkar ve görüş ayrılıklarını kapsayacak biçimde yasalaştırıyorsa, bu esneklikteki siyasal rejimlerin demokratik nitelikleri tartışılmaz.

TİP, 1961 Anayasası'nın, bu esneklikte bir siyasal düzeni öngördüğü görüşündeydi. Düşünce özgürlüğünü ve sosyal devlet ilkesini kabul etmiş ve sosyal devlet ilkesinin uygulamasına, 1961 Anayasası gibi geniş yer vermiş bir anayasanın, emekçilerin haklarını savunan partilere açık olduğu kuşkusuzdur. Sosyal devlet ilkesinden kaynaklanan anayasal hakların uygulanması ve bu uygulanmanın denetlenmesi sermayenin iktidarda bulunduğu demokrasilerde, muhalefeti sosyalist partilerinin temsil etmesini zorunlu kılar. Bu mantıkladır ki, TİP, anayasa tüm "izm"lere, dolayısıyla da sosyalizme kapalıdır diyenlerin karşısına dikilmiş ve anaya-

115 *Türkiye İşçi Partisi Programı*, s. 15.

sanın demokratik sosyalizme açık olduğu yolunda Anayasa Mahkemesi'nden karar almıştı.

Anayasa Mahkemesinin TCK'nın 141 ve 142. maddelerine ilişkin 1963/173 Esas 965/40 karar sayılı 26.9.1963 günlü kararı: "Anayasa düzenine uygun bulunan derneklerle, Anayasanın cevaz verdiği ölçüde sosyalizmi tahakkuk ettirmek amacını güden partileri kurma ve bu amacın propagandasını yapma hallerinin ise, bu hükümlerin, yani 141 ve 142. maddelerin kapsamı dışında kaldığı tespit edilmiş..." Tüzük ve programda bunu şöyle dile getiriyorduk:

> "Türkiye İşçi Partisi, Türk işçi sınıfının ve onun tarihî, bilime dayanan demokratik öncülüğü etrafında toplanmış, onunla kader birliğinin bilinç ve mutluluğuna varmış toplumcu aydınlarla ırgatların, topraksız ve az topraklı köylülerin, zanaatkârların, küçük esnafın, aylıklı ve ücretlilerin, dargelirli serbest meslek sahiplerinin, kısacası, emeğiyle yaşayan bütün yurttaşların kanun yolundan iktidara yürüyen siyasi teşkilatıdır.
>
> Türkiye İşçi Partisi, yurt ve dünya olaylarını, Türk işçi sınıfı ve emekçi halk yığınları açısından değerlendirir; onların menfaatlerini savunur; hak ve hürriyetlerinin gerçekleştirilmesi için mücadele eder; Türk ulusunun bütününün hakları, hürriyetleri, ve yüksek menfaatleri için mücadele eder. Çünkü ulusun büyük çoğunluğunu meydana getiren emekçi halk yığınları bütün zenginliklerin, bütün değerlerin, gerçek yaratıcısı, sosyal gelişmenin biricik itici kuvveti ve bu gelişmenin ağır yükünün taşıyıcısıdır. Bundan dolayı emekçi halk yığınlarının hakları, hürriyetleri ve menfaatleri için mücadele etmek, gerçekte, Türk ulusunun bütününün hakları, hürriyetleri ve menfaatleri için mücadele etmektir."[116]

116 *A.g.e.*, s. 14.

TİP, yurt ve dünyaya bu farklı bakış açısı ile politika yaşamımıza yeni ve kararlı bir ses getirmişti. Biz, partiler yelpazesinde, işçilerin, köylülerin, tüm emekçilerin çıkarlarını temsil ediyorduk. Kocaman çoğunluğun çıkarlarını. Böyle bir savla ortaya çıkıyorduk. Kuşkusuz bu, bir savdan ibaretti. Henüz kocaman çoğunluktan uzaktık. Ona yaklaşmak onunla ilişkilerimizi en yaygın hale getirerek, onunla bütünleşmek, kocaman çoğunluğun aşağıdan yukarı, uyanık hareketine köprü görevi yapmak istiyorduk. TİP, yığınların muhalefetini temsil ettiği savıyla, Türkiye'de demokrasinin gerçekten uygulanmasına hizmet ediyordu. En köklü karşıtlığın sesiydi, çünkü karşı olmadaki köke iniş, bizi, demokrasi ile birlikte sosyalizme ulaştıracaktı.

Biz demokrasiyi, sadece dört yılda başvurulan, bir seçim makinası biçiminde görmüyorduk, anlamıyorduk. Elbet iktidarlar halkın oylarıyla iş başına gelip gideceklerdi. Ama bu, "seçimi kazandık dilediğimizi yaparız" düşünce ve davranışına hak verdirmediği gibi, demokrasinin, toplumun yaşam biçimi haline geldiğini de göstermez. Halk günlük yaşamında yönetime katılmak, yönetimi denetlemek olanağına sahip olmalıdır. Üstelik toplumsal yaşam tümüyle, insana saygı, özgürlük, eşitlik esaslarına dayalı ilişkilerden oluşmalıdır. TİP programında bu şöyle açıklanmıştır:

> "Türkiye İşçi Partisi'nin halkçılık anlayışına göre, demokrasi sadece politik hayata ve düzene özgü bir rejim değildir. Sosyal hayatın ve kurumların tümü demokrasi kavramının kapsamına girer. Demokrasi, toplumun bütününü kapsadığı zaman, ancak, biçimde kalan bir rejim olmaktan çıkar, ekonomik ve sosyal bir öz kazanarak tam anlamında gerçekleşir. Devletin emekten yana olması, yapılan işlemlerin, reformların gerçekten halk yararına olabilmesi için halk kitlelerinin toplum hayatının her kesiminde, bütün

kademelerde söz ve karar sahibi olması gerekir. Devletin ve toplum işlerini yürüten her türlü merkezî teşkilâtın halktan kopmuş, katılaşmış, kırtasiyeciliğe boğulmuş bir hâl almaması için, halkın her kesimde, her kademede aktif iştirâki kaçınılmaz bir zorunluluktur. Türkiye İşçi Partisi, demokratik düzende halka, çeşitli ortak maksatlar için teşkilâtlanma imkânını tanır, halkın toplum işleriyle ilgilenmesi için gerekli ortamı yaratır; her işte halkın şevkli ve istekli çabasını sağlamayı şart sayar. Halk, toplum hayatının her alanında yönetim ve denetime etkili bir şekilde katılacaktır. Üst kademeler ile alt kademeler, merkezî teşkilât ile mahalli teşkilât kademeleri arasında karşılıklı münasebetler ve etkiler sistemi kurulacak ve bu bağların kopmamasına, karşılıklı alışveriş kanallarının tıkanmamasına özellikle dikkat edilecektir.

Halkımızın yurt işlerinde gerçekten söz ve karar sahibi olduğu böyle bir demokrasi rejimidir ki; ancak halkımızın insanca yaşama şartlarına kavuşması ve Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda hızla kalkınması için gerekli ortamı kurar. Anayasa'mızın öngördüğü gibi, kişinin hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşamıyacak surette sınırlayan politik, ekonomik ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar. Halkın bir numaralı yurttaş durumuna yükseldiği böyle bir demokrasi rejiminde Türkiye, halkı özgür ve bağımsız yaşayan ileri bir toplum hâline gelecek ve durmadan ilerleyen, insanca yaşama şartlarına gittikçe daha iyi, daha haklı, daha doğru bir şekilde gerçekleştiren, ileri bir toplum düzeninin temellerini kurmak imkânlarına kavuşacaktır."[117]

117 *A.g.e.*, s. 69-70.

XVIII. HANGİ SOSYALİZM?

Şimdi sıra geldi sosyalizme, Türkiye'nin ve insanlarımızın kurtuluşu hiç kuşkusuz sosyalizmdir. Ama hangi sosyalizm? Nasıl bir sosyalizm?

Bu, sosyalizm etiketli devletlerden hiçbirinin, sosyalizm diye uyguladıkları sisteme benzemeyecekti. Bu kesin. Sömürüye son verilmediği, emekçiler yönetimden uzak tutulduğu için bu devletlerdeki rejimler sosyalizm değildi. Ayrıca bu sistemlerden birini benimsemek, ya Sovyetler Birliği'nin, ya Çin'in egemenliği altına girme sonucunu doğuracaktı. Jeopolitik konumumuz göz önünde tutulursa Sovyetler'in uydusu durumuna düşmemiz daha olasıydı. Bizim için birinci sorun ulusal bağımsızlığa kavuşmak ve bağımsızlığımızı korumaktır. Onların ideolojisini ve örgütlenme modelini benimsemek, bizi "büyük kardeş"in kanadı altına girmeye zorlayacaktır. Marksizm-Leninizmde merkezcilik sadece içerde değil, uluslararası ilişkilerde de tek bir merkeze bağlanmayı gerekli kılar. Sovyetler'in Marksist-Leninist adını verdikleri Devlet modelini kesinlikle yadsıyorduk.

O halde bizimkisi nasıl bir sosyalizm olacaktı?

Bundan yirmi yıl önce de, Sovyetler Birliği'nde uygulanan rejimin niteliği üzerinde çok ciddi kuşkularımız vardı. Kruşçev'in XX. Kongre'deki "ifşaatı" gözlerimizi açmıştı. Ancak gözlerini yummak isteyenler her şeyi hâlâ toz pembe görmekte direniyorlardı. Sosyalizm, yolundan sapmıştı. Lenin'in kendisi, "işçi devletinin" bürokratik bir biçimsizleşme içinde olduğunu söylemişti. Bununla ciddi olarak mücadele edilmesini istemişti. Doğrusu bürokrasi için gösterdiği nedenler pek inandırıcı değildi. Lenin'in sözünü ettiği nedenler (çarlığın mirası; artizanal üretim ve iç savaş koşulları), artık çoktan ortadan kalktığı halde, bürokrasi hızla gelişmiş, bugün egemen bir sınıf haline gelmiştir. Bunun nedenini

bugün örgütlenme biçimine bağlıyorum. 1960 yıllarında bürokratlaşma olayının nedeni benim için henüz açık değildi. Sadece bazı sezgilerim vardı. İşçilerin yönetimden uzak tutulması dikkatimi çekiyor, beni rahatsız ediyordu. İşçi sınıfı diktatörlüğünün ilerde aldığı biçim de bana ters geliyordu. Sovyetler'in dış politikası da beni rahatsız ediyordu. Sanki emperyalizm eldiveninin tersine çevrilmiş olmasından ibaretti bu politika. Aynı yöntemler kullanılıyordu. Yalta'da Stalin, Roosevelt ve Churchill ile masaya oturmuş ve dünyayı nüfuz bölgelerine ayırmıştı. Tıpkı eski zamanlarda emperyalist devletlerin yaptığı gibi. Deniliyordu ki, Stalin sosyalizmi dünyaya yaymak için böyle davranıyor. Nasıl olabilirdi böyle bir şey? Sosyalizm, ülkelere dışardan götürülebilir miydi? Henüz sosyalizme geçiş için hazır olmayan ülkeler nasıl sosyalist olabilirdi? Zorla mı dayatılacaktı? Sosyalizmi zorla tutturmak; hele yabancı zoruyla tutturmak olanağı var mıydı? Halka karşın ve halka karşı sosyalizm, sosyalizm olabilir miydi hiç? TİP'in tüzük ve programını bu kaygılar ve düşüncelerin etkisinde hazırlamışızdır.

Sosyalizmi halka korkunç bir rejim olarak tanıttılar. Korkunçluğu nerede? Korkunçluğu, bir avuç insanın, devleti ele geçirip, tepeden inme, buyrukçu bir rejim kurmuş olmasından ileri geliyor, öncelikle... Bizim insanımız, böyle rejimlere yüzyıllardır boyun eğdiği için şerbetlidir. Ama diyorlar, sosyalizmin korkunçluğu bundan ibaret değil; aileye, dine, ırza, namusa da saygısızdır sosyalizm. Kadınlar ortak maldır bu rejimde diye korkuttular halkımızı. Kim yayar bu masalları? Ağalar, beyler, paşalar. Yüzlerce yıldır halkın başında boza pişirenler. Sosyalizm insanın insanı sömürmesine karşıdır. Sosyalizm insanların birbirlerine kardeşçe yardımcı olmalarını ister. İnsanların sömürülmesine karşı olmak; kardeşlik istemek; neden aileye, dine, ırza, namusa düşman olmayı gerektirsin? Bir mantığı var mı bu-

nun? Elbette yok. Ama halkı sömüren, halkı ezen beyler, paşalar, ağalar, sosyalizm kardeşlik istiyor; sosyalizm barış istiyor; haklı, adaletli bir düzen istiyor, çalışan, emeğinin hakkını alsın istiyor, diyebilirler mi hiç? Diyemeyecekleri için, sosyalistleri ırz düşmanı, aile düşmanı, din düşmanı olarak gösterirler. Aslında sosyalizm kimsenin dini inancıyla, ailesiyle uğraşmaz. Sosyalist bir rejimde yurttaşlar diledikleri dine bağlanabilirler. Gönüllerince ibadet edebilirler. Camiler, kiliseler, sinagoglar, ve her türlü din evleri açıktır. Ayinler serbesttir. Sosyalist rejim özgürlükler rejimidir. Sosyalizm insana saygılıdır; dolayısıyla inançlara saygılıdır. Kuşkusuz sosyalizm bilim düşüncesine ve materyalist dünya görüşüne dayanır. Gerçekleri bilimin yöntemleriyle arar. Ama metafizik ve mistik inançlarla hareket edenlere, bilim dışı gerçekler peşinde koşanlara da saygı duyar; onların diledikleri şeye inanmakta serbest olduklarını savunur. Çünkü sosyalizm insanların mutlu olmalarını ister. İnsanların, kendilerini özgür hissetmedikleri; düşüncelerini serbestçe dile getiremedikleri; düşündükleri gibi yaşayamadıkları bir düzende, mutlu olamayacaklarını bilir.

Oysa burjuva ideologları, "reel" sosyalizmden örneklerle sosyalizmin, insana saygısı olmayan, özgürlük tanımayan bir totaliter rejim olduğunu kanıtlamaya çalışıyorlar. Biz, İşçi Partisi ile, aslında sosyalizmin özgürlükçü, güleryüzlü olduğunu kanıtlamak istiyorduk. Türkiye sosyalizminin, sosyalist etiketli devletlerde uygulanan modellerden hiçbirine benzemediğini; gerçek sosyalizmin en geniş anlamda bir demokrasi olduğunu ortaya koymaya, halkımıza bunu anlatmaya çalışıyorduk. Programın esprisi budur.

Sosyalist etiketi altında uygulanan rejimlerin, neden tepeden inmeci, totaliter rejimler olduğu sorusu hep kafama takılmıştır. Bunlar genellikle geri bırakılmış toplumlardı. Çoğu henüz sanayileşmenin ilk adımlarını bile atmış sayıl-

mazlardı. Demokratik gelenekleri yoktu. Maddesel koşullar sosyalizme geçmelerine elverişli değildi. Lenin, Rusya'da devrimi Marx'tan farklı biçimde düşünüyordu sanırım. Kafasında tasarladığı, Devleti ele geçirip, tepeden inme buyruklarla temel reformları yapmak ve sosyalizme geçmekti. Bu "operasyon" için gerekli örgütü kurmuştu. Bu bir "kurmaylar" örgütüydü. Lenin, devrimi, toplumun doğal gelişmesinin bir sonucu olarak görmüyordu. Savaşın sonlarına doğru beklediği fırsatı yakaladı. "Sosyalizmi kurmak için" diyor Lenin,

> "eğer belirli bir kültür düzeyine ulaşmak gerekiyorsa, (...) neden devrimci bir atılımla, bu belirli düzeyin ön koşullarını önce ele geçirip, sonra, işçi ve köylü iktidarına dayanarak ve Sovyet rejiminden güç alarak, öteki halklara yetişmek için harekete geçmeyelim. (...) Napoleon'un şöyle dediğini anımsıyorum: "eyleme geçilir, sonra bakılır." Biz de öyle yaptık: Ekim 1917'de önce ciddi bir savaşa girdik, sonra olayların gelişimi, ayrıntıları ortaya çıkardı. Ve şimdi, şu saatte kuşku yok ki, esas itibarıyla zaferi kazandık."[118]

Ne ki, Lenin, zafer haykırışını erken yapmıştır. Gerçi Çarlık devrilmiş, Devlet ele geçirilmiş, üretim ve değiştokuş araçları kamulaştırılmıştı. Ama asıl dava, emekçilerin, devlet ve toplum işlerinde söz ve karar sahibi olduğu sosyalist demokrasiyi kurma davası, aradan 65 yıl geçtiği halde, hâlâ gerçekleşmemiştir. Tersine Ekim Devrimi'yle işbaşına gelenlerin kurduğu totaliter rejim yeni bir egemen sınıf doğurmuş ve sosyalist demokrasiye giden yolları tıkamıştır. Yukarıdaki alıntıda Lenin'in sözünü ettiği, işçi ve köylü iktidarı, Sovyetler Birliği'nde gerçekten hiçbir zaman var ol-

118 Lénine, *Oeuvres* [Yapıtlar] C. 33, s. 494.

mamıştır. Lenin'in işçi ve köylü iktidarı dediği, Bolşevik partisinin totaliter iktidarından başkası değildir.

Lenin, işçilerin ve köylülerin gerçekten iktidar olmalarını acaba hiç istemiş midir? Basit işçilerin, basit köylülerin devleti yönetebileceğine hiç inanmış mıdır? Yoksa Lenin, sadece Marx'ı kendisi gibi yorumlayan "öncü"lerin iktidarını mı istemiştir? En iyisi bu soruların yanıtını, yine Lenin'in kendisinden öğrenmektir.

Rusya'nın Sendikalar Merkez Konseyi'nde, yığınların yönetime katılmasını savunan Lozovski'ye karşı çıkan Lenin şunları söylüyordu: "İşçi sınıfının egemenliği anayasadadır, mülkiyet rejimindedir ve işleri bizim yürütmemizdedir."[119] Yani Lenin işçilerin egemen sayılması için, üretim araçlarının kamulaştırılmış olmasını yeterli görüyor ve devleti, bir "oligarşi" dediği Merkez Komitesini oluşturan 19 kişinin yönetmesini "proletarya diktatörlüğü" olarak kabul ediyordu.[120] Ve Lozovski'ye şöyle diyordu:

> "Ama yönetim o başka bir iştir; bilgi isteyen, beceri isteyen bir iştir. Burjuvazi bunu pek iyi kavramıştı, ama biz bunu hâlâ kavrayamadık. (...) yeterlik olmadan, derin bilgi olmadan, yönetim bilgisi olmadan, yönetim yapılabileceğine inanıyor musunuz? Bu gülünç olur! (...) Yönetmek için işini bilmek ve çok iyi bir yönetici olmak gerekir. Bunun için kollektif yönetimin gerekli olduğunu nereden çıkarıyorsunuz, Tam tersine; tecrübeli kişilerimiz az olduğu için kollektif yönetim kabul edilemez."[121]

Başka bir konuşmasında da Lenin şöyle diyecektir:

---

119 [*A.g.e.*, C. 36, s.536.]

120 Lénine, [*La Maladie infantile du communisme "le gauchisme"*] ("Sol" Komünizm Bir Çocukluk Hastalığı), s. 26.

121 Lénine, *Oeuvres* [Yapıtlar] C. 36, s.536-7.

"Her işçi devleti yönetebilir mi? Pratik insanlar bunun bir masal olduğunu, sendikalar içinde örgütlü milyonlarca işçimizin, az önce sözünü ettiğimiz dönemi geçirdiklerini, yani sendikaların, komünizmin ve yönetimin okulu olduğunu bilmektedirler. (...) Yönetime kaç işçi katılmıştır? Tüm Rusya'da birkaç bin, o kadar. Eğer, Sendikaların adaylarını Parti yerine kendilerinin göstereceğini ve kendi kendilerini yöneteceklerini kabul edersek, belki bu pek demokratça bir gidiş olur ve bize oy da kazandırabilir, ama uzun zaman için değil. Proletarya diktatörlüğünün sonu olur."[122]

Lenin'in proletarya diktatörlüğünü anlayışı da ilginçtir. Bu, işçilerin diktatörlüğü anlamına gelmiyor; işçiler adına partinin; parti adına da Merkez Komitesi, Politbüro ve Lenin'in kişisel diktatörlüğü anlamına geliyor:

Merkez Yürütme Komitesi belirtmiştir ki diyor Lenin. "Sovyetik sosyalist demokrasi, kişisel iktidar ve diktatörlükle asla çelişmez. Bir sınıfın iradesi, kimi zaman tek başına daha çok iş gören ve çoğu kez daha yararlı olan, bir diktatör tarafından gerçekleştirilir.[123]

"Diktatörce iktidar ve kişisel yönetim ile sosyalist demokrasi çelişen şeyler değildir. (...) Komünist Partisinin ve Sovyet iktidarının tüm dikkati, barışçı ekonomik kuruluş, diktatörlük ve kişisel yönetim üzerinde merkezlenmiş bulunuyor."[124] Lenin, kişisel diktatörlük üzerindeki görüşünü şöyle vurguluyor: "1918 yılını ele alın: Kim bu tartışmaları hatırlamaz. Ben daha o tarihlerde, kişisel yönetimin zorunluluğunu; Sovyetik görüşün uygulanması bakımından diktacı kişisel iktidarın zorunluluğunu belirtmiştim. Hakların

122 *A.g.e.*, C. 32, s.56.

123 *A.g.e.*, C. 30, s.488-9.

124 *A.g.e.*, s.517.

eşitliği üzerindeki tüm konuşmalar, saçmalıklardır. Sınıf mücadelesini, hakların eşitliği alanında yürütmüyoruz."[125] "On binler yüz binlerce insanın istenci (iradesi) tek bir adamda cisimleşebilir."[126] Yukarıdaki alıntılar, Lenin'in Rusya Sendikaları III. Kongresi'nde yaptığı konuşmadan aktarılmıştır. İşçi delegeleriyle karşı karşıya olduğu bir toplantı. Lenin'in işçilere, işçi sınıfına güvensizliği açık. "Tepeden inme atamalar üzerine tüm bu homurdanmalar; çeşitli konuşma ve kararlardaki tüm bu zararlı, köhne düşünceler süpürülüp atılmalıdır."[127]

Parti içi muhalefetin yasaklandığı X. Kongre'de Lenin: "Bu kongrede açıksa söylemeliyiz ki, 'sapmalar' üzerinde sürdürülen tartışmaları, bundan böyle kabul etmeyeceğiz. Bunlara son verilmelidir"[128] diyor; "işçi muhalefeti" grubuna mensup olanları ağır biçimde suçluyordu. Cronstadt işçilerinin direnişini, küçük burjuva ve anarşist bir karşı-devrim hareketi olarak niteliyor; bunların beyaz muhafızlarla işbirliği halinde olduklarını ileri sürüyordu. Oysa bir süre önce aynı işçileri devrimin öncüleri, yiğit evlatları olarak selamlamıştı. X. Kongre'de Lenin, kimi arkadaşlarının kendisine "sen bizi korkutuyorsun, dehşet içinde bırakıyorsun, bu bir gözdağı verme yöntemidir," dediklerini; kendisinin de: "Böyle bir şey nasıl olabilir; ben sizin gibi bin bir beladan kurtulmuş eski Bolşevikleri nasıl korkuturum?"[129] dediğini anlatıyor.

Bütün bunlar kaygı verecek olaylardır. Üstelik Lenin, sosyalizmi çarpıtan görüşleri, teorik bir zemine oturtmaya çalışıyordu. Rusya'nın geri kalmışlığının ve savaş koşullarıyla,

125 *A.g.e.*, s.524

126 *A.g.e.*, s.525.

127 *A.g.e.*, s.472

128 *A.g.e.*, C. 32, s. 18

129 *A.g.e.*, C.32, s.105.

birtakım raslantılar sonucunda biçimlenen hareketleri teorik düzeyde doğrulamaya kalkışmak, sosyalizmin geleceğini ters yönde etkileyebilirdi. Nitekim etkilemiştir. Rosa Luxemburg, *Rus Devrimi* adlı kitabında, bu tehlikeye parmak basmıştı.[130]

Lenin, ister korkutarak, ister çoğu kez haklı çıktığı için, yönetimi elinde tutuyordu. "Ben bin bir beladan geçmiş eski Bolşevikleri nasıl korkutup dehşete düşürebilirim" demekle, gerçekler değiştirilemez. "Devleti bir oligarşi yönetiyor" derken tüm gerçeği açıklamamıştır. Aslında devleti fiilen Lenin yönetiyordu. Politbüroda çoğu kez, Zinovyev'le iki kişi kalıyorlardı. Politbüronun öteki üyeleri Moskova dışında görevli oluyorlardı, iç savaş günlerinde. Lenin hastalanınca, Stalin'in hemen tüm yetkileri tekeline almasından kaygılanmış; genel sekreterlikten uzaklaştırılmasını istemişti.[131]

İşçi Partisi'nin tüzük ve programını hazırladığımız günlerde, Sovyetler Birliği'nde temelli bozukluklar olduğunu biliyordum. XX. Kongre'deki ifşaat, arkasından Macaristan olayları... Pek çok kimsenin gözlerini açmıştır. Sovyet modelinin özenilecek bir yanı olmadığı, görmek isteyen gözler için apaçık ortaya çıkmıştı. Biz kendi sosyalist modelimizi kurmalıydık. Elbette her şeyi yeniden icat edecek değildik. Sosyalizm, yani özgürlük, eşitlik, kardeşlik, insanların çok eski bir özlemi, gerek düşünce, gerek uygulama olarak, adı konmamış da olsa, insanlık sömürüsüz, baskısız bir kardeşlik düzeni için savaşım vermiştir. Uzaklarda aramaya gerek yok: 1420 yılında idam edilen Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin'in müritleri Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal,

---

130 Rosa Luxemburg, *La Revolution Russe* [Rus Devrimi] (Paris: Maspéro, 1964), s.69-70.

131 "Kongreye Mektup", ya da "Lenin'in Vasiyeti" olarak bilinen metin. Bkz. Lénine, *Oeuvres* [Yapıtlar] C.36, s.605-10.

Osmanlı mülkünde din, mezhep ayrımı gözetmeyen ve kadınlar dışında her şeyin ortak olmasını savunan, bir kardeşlik düzeni kurmak için ayaklanmışlardır. Sanıyorum bunlar, mülkiyet açısından hareketle, baskı ve istibdada karşı ayaklanan ilk sosyalistlerdir.

Sosyalizm, maddi ve manevi tüm değerlerin, topluma mal edilerek, bunların tüm insanların yararına açılması demektir. Sosyalistlere göre, dünya nimetlerinin herkesin yararlandığı şeyler olmaktan çıkarılması ve belirli kişilerin tekeline geçmiş olması, insanların bölünmesine ve büyük çoğunluğun bir azınlık buyruğuna girmesine yol açmıştır. Böylece insanlar kendileriyle, toplumla yabancılaşmış, mutsuz bir yaşam başlamıştır. Buna son verilmeli, insanların kardeşliği esasına dayalı bir toplum düzeni kurulmalıdır. Sosyalizm insanların mutluluğunu amaçlar.

Birçok sosyalist görüş ya da teori ileri sürülmüştür, bugüne dek. Marx ve Engels, bunları bilindiği gibi gerici sosyalizm, tutucu sosyalizm, kritike [eleştirel]-ütopik sosyalizm adları altında, üç grupta toplamışlardır. Üçüncü grupta Saint-Simon, Fourier ve Owen'ın eleştirel-hayali teorileri yer alır.[132] Bunlardan sonra Marksizm gelmektedir: Marx'ın tarih teorisi, kapitalist ekonominin eleştirisi ve artı-değer teorisi...

Bugün sosyalizm denince, öncelikle Marx'ın öğretisi ve ondan kaynaklanan akımlar akla geliyor. Bunun dışında Hıristiyan sosyalizmi ve İngiliz İşçi Partisi türünden sosyal demokrat görüş ve akımlar var. Marksistlerde ihtilâlci ve reformcu olarak ikiye ayrıldılar. Ekim Devrimi'nden sonra III. Enternasyonal'de toplanan ihtilâlci sosyalistler, komünist partilerini oluşturmuşlardır. Bunların lideri Lenin'dir: Burjuva devletinin ancak zor kullanılarak devrilebileceğini sa-

132 [Bkz. Marx-Engels, *Komünist Parti Manifestosu* (Ankara: Sol Yayınları, 1998), s.39-53.]

vunur. Stalin, Mao, Lenin'in izinde yürümüşlerdir. Şiddete dayalı devrim görüşünü savunmuşlardır.

Biz bu görüşü paylaşmıyoruz. Nedeni şu: Askeri modelde örgütlenmiş ve esasta gizli olan bir "öncü" partinin gerçekleştireceği devrim, sosyalist devrim olmuyor, olamıyor. Çünkü işçilerin, emekçi yığınlarının yönetimine aktif olarak katılmadıkları bir hareket, kaçınılmaz olarak bürokratik bir harekete dönüşüyor. Sonuç olarak ne yöneten-yönetilen ayrımı, ne de sömürü ortadan kalkıyor. Bundan dolayı İşçi Partisi'nde biz Leninizmi benimsemedik. Lenin'in, proletarya diktatörlüğü anlayışını ve bu esasta gizli olan parti modelini benimsemedik.

Partimizi bir azınlık örgütü olarak değil, bir yığın partisi olarak kurduk. İşçilerin, köylüler ve emekçi katmanların basamak yapılarak sosyalizme ulaşmanın kesinlikle olanaklı olmadığına inanıyorduk. Toplumun iyi ve daha ileri bir yaşam düzeyine ulaşması, yeni ilişkilerin ve tümüyle yepyeni üstyapıların doğması demek olan sosyalizmin halkın inançlı ve gönüllü, şevkli, aktif katılımı olmadan, kendilerine "öncü" diyen bir bürokrasinin, tepeden inme buyruklarıyla asla kurulamayacağını, Sovyet deneyimi pek açık olarak ortaya koymuştu. Ayrıca bu gibi yukardan aşağı devrimleri (!) Türkiye'de çok görmüştük. Sosyalizm bir dip dalgasıdır. Biz böyle bir girişimin ilk adımını atmaya kararlıydık. Bu nokta tüzük ve programda açıklıkla dile getirilmiştir. Tüzüğün 3. maddesinde şöyle denmektedir:

> "Türkiye'nin ileri bir toplum haline getirilmesi işi ile, emekçi halk yığınlarının yurt işlerinde söz ve karar sahibi olmaları, insanca yaşama şartlarına kavuşmaları işi, bir tek dâvanın birbirine bağlı bölümleridir; biri gerçekleştirilmeden ötekisi gerçekleştirilemez. Çünkü emekçi halk yığınlarının insanca yaşama şartlarına kavuşmaktan doğan

inanlı ve şevkli çabası sağlanmadıkça, Türkiye kalkınamaz, çağdaş medeniyete ulaşamaz."[133]

Biz bir silahlı operasyonun "öncüler"i olmak niyetinde de değildik. Bu yoldan sosyalizme ulaşılmadığının kanıtları gözler önündeydi, "öncü"ler konspiratif [komplocu] bir hareket sonucunda devleti ele geçirince, tepeden inme buyruklarla, üretim araçlarını, değiştokuş araçlarını kamulaştırıyorlardı. Fabrikalar, topraklar, madenler devletin eline geçiyor. İşçiler, köylüler, emekçi yığınları, devletin fabrikalarında, devletin topraklarında, devletin ulaşım araçlarında, bankalarında, satış mağazalarında, kendilerine sorulmadan belirlenmiş ücretler karşılığında çalışıyorlardı. Ve de tıpkı kapitalist ülkelerdeki işçiler, köylüler, emekçiler gibi artı-değer üretiyorlardı. Ve bu artı-değerin nasıl, nerede kullanılacağına, işçiler, köylüler, emekçiler değil proletaryanın temsilcileri olduklarını iddia eden "öncü" yöneticiler karar veriyordu. Hayır! Biz böyle bir düzene sosyalizm adı verilebileceğine inanmıyoruz.

Leninist partilerin gerçekleştirdiği devrimlerin özelliği, emekçilerin devrim hareketine, yönetilen yığınlar olarak katılmalarıdır. Devrimden sonra bu durumlarında bir değişiklik olmuyor, eskiden olduğu gibi yönetilen yığınlar olarak kalıyorlar. Leninist örgütlenme modeli, devrim öncesini de, devrim sonrasını da belirleyen bir faktör oluyor.

Hele, Devletin bu parti tarafından zorla ele geçirildiği hallerde, halkın yönetimden uzak tutulması daha da kesin bir biçim alıyor: Devrimi gerçekleştirmiş olan "profesyonel" yöneticiler önceleri küçük bir oligarşi oluştururken, kısa zamanda egemen bir bürokrasiye dönüşüyorlar: Çalışma koşullarını onlar saptıyor, emekçilerin ürettiği artı-değerin ka-

133 [Bkz. *Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü* (Ankara: Ulusoğlu Matbaası, 1967) 6. Baskı, s.4.]

derini onlar çiziyor. Bundan dolayıdır ki, sömürü devam ediyor. Sömürünün ortadan kalkması için üretim araçlarının kamulaştırılması yetmez. Bunların sahibi ve yöneticisi, emekçilerin kendileri olmak da gerekir. "Öncü," "Temsilci" gibi varsayımlarla boşluğun doldurulmaya kalkışılması, emekçilerin iktidarda olmadığı gerçeğini asla değiştirmez. Bir toplumun sosyalist olup olmadığını, son çözümde emekçilerin gerçekten iktidarda olup olmadığı belirler. Sosyalizmin var olması için, üreticilerin, ürettikleri ürünlerin kaderini doğrudan doğruya kendilerinin belirlemesi şarttır. İşçi ve köylünün ve de öteki emekçilerin, çalışma saatlerinde ürettikleri değerlerin tümü üzerinde söz ve karar sahibi olmaları, çalışmalarının karşılığı olan payı ve topluma düşen payı doğrudan doğruya kendilerinin belirlemesi gerekir.

Bunun içindir ki, İşçi Partisi'nin program ve tüzüğünde "emekçilerin söz ve karar sahibi olması" ilkesi temel ilke olarak kabul edilmiştir. Bu temel ilke her vesileyle vurgulanmıştır. Programda örneğin, devletçiliğin halktan yana bir devletçilik olacağı ve "ulusal ekonomide kilit taşı durumunda olanlardan başlanarak ve ekonomik kalkınma ve sosyal ilerlemenin gerekli kıldığı bir sıra izlenerek, büyük üretim ve ulaştırma araçları ile dış ticaret, bankalar, sigortaların devletleştirileceği" açıklanırken, kalkınma planının hazırlanması ve uygulanışında halk yığınlarının, "aktif" biçimde rol alacakları vurgulanmıştır. Bu bölümün aynen aktarılması yararlı olacaktır. Başlık ve metin şöyle:

> "III-EMEKÇİ HALKIN, YÜRÜTÜMÜNE DOĞRUDAN DOĞRUYA KATILIP DENETLEDİĞİ EMEKTEN YANA PLÂNLI DEVLETÇİLİK
>
> Yukarda belirtilen demokrasi anlayışına uygun olarak:
>
> - Plânlama politikasının temel çizgilerinin ve kaynakların temel sektörler arasında dağılımının tespitinde,

- Plânın hazırlanmasında,
- Plânın hem genel olarak uygulanmasında, hem de ayrı ayrı kurumlarda uygulanmasında, halk kitleleri söz sahibi olacaklardır. Uygulama safhasında Plânlama Teşkilâtı, halkın buna gösterdiği tepkileri yerinde izleyecek ve merkezi bundan haberdar edecektir. Böylece, halkın plân uygulamasına doğrudan doğruya katılması sağlanmış olacağından ve halk plânın kendi yararına işlediğini görüp anlayacağından, halkın şevkli çabası ile memleketin hızla kalkınması gerçekleşecektir."[134]

Gerek demokrasi anlayışımız, gerek planlı kalkınma anlayışımız, sosyalizmin Leninist yorumu ile -en başta "öncü" ve "örgüt" teorileri ile- asla bağdaşmamaktaydı. Her ne kadar İşçi Partisi'nin kurulduğu günlerde bu konudaki görüşlerimiz bugünkü noktaya ulaşmış ve nihai biçimini almış sayılmasa da, bunların büsbütün gafili de değildik. Totaliter ve otoriter devletlerin en belalısı olan Osmanlı Devleti örneği ilgimi çekmiştir. Osmanlı toplumunda ekilen biçilen topraklar "beytülmâl"e, yani devlet hazinesinin mülküydü. Ve devleti yönetenler egemen sınıf durumundaydılar: Padişah, sadrazam, vezirler, defterdar, kazaskerler, beylerbeyleri ve cümle tımar sahipleri ile devletten "dirlik" alan ilmiye, seyfiye, kalemiye takımı. Herhalde bunların dışında egemen sınıf niteliğinde, başka bir sosyal sınıf yoktu. Bu ceberrut iradesine sınır tanımaz devlet ise, merkezci bir örgüttü. Başlıca üretim aracı olan toprağın devlete ait olması; Padişahın ve onun adına devleti yönetenlerin sınırsız buyurma hakkına sahip olmaları ile içten merkezci bir örgüt olması arasında bir ilişki bulunabileceğini düşünüyordum. Ayrıca toprağın sahibi astığı astık kestiği kestik, merkezci Osmanlı Devleti ile Sovyetler Birliği arasında, çok kalın çizgide, bir

134 *Türkiye İşçi Partisi Programı*, s. 70-1.

paralellik görüyordum. Devlet, merkezci biçimde örgütlenmiş ve üretim araçlarının da sahibi bulunuyorsa, üstelik halkın devleti yönetenleri değiştirme olanağı da yoksa; devleti yöneten bürokrasi, egemen sınıf niteliğini kazanır.

Bu düşünceler, bende, merkezci örgütlenme biçimine ve "öncü" teorisine karşı, bir çeşit alerji yaratmış olmalıdır. İşçi Partisi'nin tüzüğü ve programı hazırlanırken, bu iki konuda, merkezciliği esas alan yasalarımızın izin verdiği ve kimi saplantılardan kurtulabildiğimiz ölçüde, duyarlı olmaya ve merkezciliğe sınırlamalar getirmeye çalışmışızdır (bilindiği gibi, Anayasa, Siyasi Partiler Yasası, Dernekler Yasası ve Ticaret Şirketleri hakkındaki hükümler, merkezciliği esas almış ve partilerin, derneklerin ve ticaret şirketlerinin merkezci biçimde kurulmalarını öngörmektedir).

"Emekçilerin, toplumda ve devlette söz ve karar sahibi" olacaklarını, tüzük ve programa, bir temel ilke olarak koyduk. En geniş özgürlük içinde tartışmanın, her üye için bir hak ve görev olduğunu vurgulayarak, gerçeğe ulaşmak için eleştiri yoluyla üyelerin birbirlerine yardımcı olmalarını önerdik, ön seçimlere tüm partilerin katılabilmesi için, olağanüstü kongre toplayarak tüzük değişikliği yaptık. Parti yöneticilerinden yarısının, kol emekçileri arasından seçilmesi esasını getirdik (tüzük, mad. 7, 53)[135] (Sosyalist Devrim Partisinde bu oran 2/3 e yükseltilmiştir).

Ama bu önlemlere karşın, TİP'in tüzüğünde merkezcilik ağır basmaktaydı. Bunun nedeninin sadece yasal zorunluluklar olmadığını, örgüt sorununu henüz gerektiği gibi ele almamış olmamızın da, bunda önemli bir rolü bulunduğunu söylemeliyim. Gerçekten, örgütlenme biçimi ile sosyalizm arasında çok sıkı ilişkiler bulunduğunu ve merkezci örgütlenme biçimi ile sosyalizmi gerçekleştirmeye olanak

135 [Bkz. *Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü*, s. 7-8, 30.]

olmadığını, yıllar sonra açıkça gördüğümüzü burada belirtmeliyim. (Sosyalist Devrim Partisi'nde bu konularda çok daha kesin adımlar atılmış, yasalar yüzünden merkezciliğe son verilemediği halde, tabanın yönetime ağırlığını koymasını kolaylaştıracak ve merkezin "dikta"sını önleyici önlemler alınmıştır. Tüm kademelerdeki yöneticilerin, 2 yılda bir değiştirilmesi bu önlemlerin en radikali olmuştur.)

Sosyalizme ancak silah zoruyla geçilebileceği hakkındaki görüşü, son yıllarda Türkiye'de geniş bir uygulama alanı bulduğu için, Leninist devrim teorisinin bu yanını da ele alma gereğini duyuyoruz. Lenin'in teorisi, profesyonel devrimcilerden kurulu, katı merkezci, asker disiplinli, bir "öncü" ve gizli örgütle devletin zorla ele geçirilmesidir. İlk bakışta doğru gibi gelen bu görüş hele Çarlık Rusyası gibi bir müstebit ülkede, devrimcilerin barışçı yoldan iktidara gelmeleri olanaksızdır diye düşünülebilir elbet. Amaç, sosyalist bir düzen kurmak olunca, iktidara geliş biçimi sonucu belirleyen bir faktör olarak karşımıza çıkar: hem ahlak değerleri sistemi bakımından, hem devrim öncesi benimsenmiş yöntemlerin, devrim sonrasında da sürdürülmesi açısından. Sömürüyü, baskıyı, ortadan kaldıracağız diye yola çıkanlar, kullandıkları yöntemlerin tutsağı haline gelirler ve bir kardeşlik düzeni yerine acımasız bir polis rejimi kurarlar. Çünkü araçlar, yöntemler, belirli amaçlara hizmet için ortaya konmuş olduklarından, yansız değildir. Burjuva iktidarını devirmek, hileye, zorbalığa başvurmak; silaha sarılmak, adam öldürmek ve bu işler için bir örgüt kurmak, bu işleri yapan insanları, onların başkalarıyla ilişkilerini, ister istemez etkiler, değiştirir. Her an yakalanmak ya da asılmak tehlikesi ile karşı karşıya olan ve hileyi, öldürmeyi yaşamının bir parçası yapmış olan bu kimseler, hem kendilerine, hem çevrelerine yabancılaşırlar. Bir kapalı devre içinde yaşamları, bu "profesyonel" devrimcileri, gerçeklerden kopa-

rır ve devrim için vazgeçilmez kişiler olduklarına inandırır. Dolayısıyla kafalarındaki sosyalizm de toplumla yabancılaşır. Amacını kendinde bulan soyut bir kavram haline gelir. Böylece sosyalizme hizmet için yola çıkanlar, toplumla yabancılaşmış bir soyut kavram için mücadele eden ve gerçekte, kendi iktidarları için dövüşen, acımasız kişiler haline gelirler. Arkadaşları ile bile ilişkileri, çoğu kez, düşmanca ilişkilere dönüşür. Görüş ayrılığına, eleştiriye tahammülsüz olurlar. Kafalarında yarattıkları ve gerçeklerden kopmuş, soyut "dava"ları için, birbirlerini ihanetle suçlayarak, öldürtürler. Bu yazdıklarım "reel" sosyalizmin tarihidir.

Bir başka yanlış daha var sanıyorum: "Burjuvazi ancak zorla devrilebilir;" tezi, mutlak bir doğru olarak benimsenemez. Her şey zamanın somut koşullarına bağlıdır. Rastlantılara bağlıdır. Emekçi halk yığınları seçimlerde çoğunluğu sağlayabilir. Örneğin Fransa'da sağlamıştır son seçimlerde. Ve sosyalist iktidar kurulmuştur kan akıtılmadan. Burjuvazi hemen birtakım köklü dönüşümleri başlatmıştır.

Burada Marx ile Engels'in devrim anlayışı ile Lenin'in devrim anlayışının farklı olduğuna, bir kez daha dikkati çekmek isterim. Marx ve Engels için devrim büyük çoğunluğun "kendiliğinden" hareketidir; İster zor kullanılsın, ister kullanılmasın. Üstelik devrim, kapitalizmin iç çelişkisinin doğal bir sonucudur. Marx, "ne durdurulabilir, ne de bir sıçrayışta gerçekleştirilebilir, olsa olsa doğum çabuklaştırılabilir; sancılar azaltılabilir" diyor. Lenin de kuşkusuz, devrimi düşünüyor. Devrim için bir kurmay heyeti, vurucu güç, bir özel örgüt hazırlıyor ve de fırsatlardan yararlanarak devrimi zorluyor. Lenin'e göre devrim yığınların kendiliğinden bir hareketi, kesinlikle değildir. Yığınları devrime, "öncü" parti ve onu yöneten "kurmaylar" sürükler. Bu son derece önemli bir fark. Lenin'de devrim, emekçilere adeta dayatılmaktadır. Bunun sonucu totaliter bir rejimdir. Oysa

devrim emekçilerin yönetiminde, bir yığın hareketi olarak gerçekleştirilecek olursa rejim demokratik olacaktır.

Sırası gelmişken Engels'in bu konuya ışık tutan iki yazısından alıntılar sunmak istiyorum. Marx ve Engels'in tepeden inme devrim girişimlerine karşı olduklarını bu yazılar pek açık biçimde ortaya koyuyorlar. Marx'ın *Fransa'da İç Savaş* adlı kitabına yazdığı "Giriş"te, Engels şunları yazıyor:

> "Fesatçılık okulunda yetişmiş ve onun katı disiplinine bağlı kişiler olan Blankiciler, kararlı ve iyi örgütlenmiş az sayıda insanın, zamanı kollayarak, devletin dümenini ele geçirmekle kalmayıp, hiçbir şeye saygı duymadan şiddetle hareket ettikleri takdirde, halk yığınını ihtilâle sürüklemeye ve kendi çevrelerinde toplamaya yetecek bir süre iktidarda kalabileceklerini ileri sürerler. Bunun için, her şeyden önce en katı bir merkeziyetçiliğin diktatörce uygulanarak tüm iktidarın yeni devrim hükümetinin elinde toplanması gerekir derler."[136]

Marx ve Engels, bu fesatçı, bu tepeden inmeci devrim anlayışına kesinlikle karşıdırlar. Onlara göre devrim, toplumsal gelişmenin doğal bir aşamasıdır ve fesatçı bir girişimle gerçekleştirilemez. Merkezci ve katı disiplinli bir iktidarla sosyalizme geçilemez. Çünkü sosyalizmin bir amacı da bu merkezci, disiplinli, tepeden inmeci yönetim biçimine son vermektir.

Nitekim diye devam ediyor Engels, çoğunluğu Blankiciler'den oluştuğu halde, komün hareketi iktidarı ele geçirir geçirmez, yukarıdaki görüşleri bir yana bırakarak, taşra halklarını Parisli ihtilâlcilerle özgürlükçü bir federasyon kurmaya çağırdı ve Paris'te bürokratik merkezci makineyi yok ederek, devlet görevlerinde çalışacak tüm personelin, halk tarafından

136 [K. Marx, *La Guerre Civile en France 1871* (Fransa'da İç Savaş 1871), F. Engels'in Önsözü, (Paris: Ed. Sociales, 1945), s.17-8.]

seçilmesi esasını kabul etti. Halk seçtiği memurları dilediği zaman görevden alabiliyordu. Devlet personelinin maaşı en yüksek işçi ücretini aşmıyordu. Ordu ise, zaten silahlı halkın kendisiydi. Engels, Paris Komünü, sosyalist yönetimin, özgün modelini ortaya koymuştur diye yazar.[137]

Marx'ın bir başka kitabına yazdığı girişte de Engels, sınıflar arası savaşım biçimlerinin değiştiğini yazıyor:

> "Darbelerin, bilinçli küçük azınlıkların, bilinçsiz yığınları ardına alarak gerçekleştirildiği ihtilâllerin zamanı geçmiştir. Sosyal düzenin tümüyle değişmesi söz konusu olunca, yığınların işe karışması; ne yapılacağını önceden bilmesi; bu işe dört elle, tüm yaşamlarıyla neden sarıldıklarını anlamış olması gerekir. Ne var ki, yığınların yapılması gerekeni kavraması için, uzun ve sabırlı bir çalışmaya gerek vardır."[138]

Blankiciliğin böylece mahkûm edilmiş olması, Leninizmin de önceden mahkûm edildiği anlamına gelmez mi dersiniz. Kuşkusuz Lenin'in teorisi ile Blanki'nin görüşleri aynı kefeye konamaz. Ama yakınlıklar, benzerlikler bulunduğu da yadsınamaz: Merkezcilik, katı disiplin, az sayıda insanın öncülüğü, şiddete dayalı yönetim, ortak noktalardır.

Gerçekten de 1917 Ekim'inden beri tanık olduğumuz sosyalist etiketli devrimler, Leninist partilerin, yeni bir avuç profesyonel devrimcinin başını çektiği hareketlerdir. Halkın yönetimine katılmadığı hareketlerdir. Kimi ülkelere ise, sosyalizm Kızıl Ordu'nun himayesinde yerleştirilmiştir. Bu ülkelerin halkı, sosyalizmi bir istila ordusunun dayattığı "yabancı" bir rejim olarak görmüştür.

---

137 *A.g.e.*, s.17-8.

138 K. Marx, *Les Luttes de Classe en France 1848-1850* [(Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850)] F. Engel'in Önsözü ([Paris]: Ed.Sociales, 1942), s.19.

Halkın dışardan dayatılan bir rejimi benimsemesi olanaksızdır. Olaylar benimsenmediğini kanıtlamıştır: Macaristan, Çekoslovakya, Polonya, Afganistan olayları ortada. Bundan bizim için de alınacak dersler olsa gerek. Leninist parti modeli ve "öncü"lerle sosyalizmi kurma girişimleri iyi sonuç vermemiştir. Türkiye'de biz bu yolu izlememeliyiz. Bu yoldan halkımıza sosyalizmi benimsetemeyiz. Yakın tarihimiz halka yukardan dayatılmak istenmiş "reform" girişimleriyle yüklüdür. Sosyalizmin özelliği bir halk hareketi olmasıdır. Bu özellik yitirilirse, sosyalizm de elden gidiyor. Çoğu burjuva, ya da küçük burjuva kökenli gençlerin "öncü"lüğünde bir yere varmamıza olanak görmüyorum. Sosyalizm halkın işidir. Demokratik bir ortamda bizler ona sadece yardımcı olabiliriz. Arabanın direksiyonu onların elinde olmalıdır. Aşağıdan yukarı devrim böyle olur. Unutmayalım, sosyalist devrim kocaman çoğunluğun, kocaman çoğunluk yararına hareketidir.

Bir de şiddet konusu var. Son zamanlarda yeni boyutlar kazandı. Jeopolitik konumları bakımından kritik sayılan bölgelerde bulunan ülkelerde, sağlı sollu terörist gruplar türedi. Sağdakiler neo-faşist örgütler, soldakiler Marksist-Leninist olduklarını söylüyorlar. Solda ayrıca Filistin Kurtuluş Örgütü gibi, devlet kişiliğinde olan, bağımsızlıkçı örgütler de var. Marksizm-Leninizm bir şiddet teorisi midir? Bunu daha sonraya bırakalım ve aşağıdaki sorulara yanıt arayalım:

Terörist örgütleri kim silahlandırıyor? Kim besliyor? Kim eğitiyor? Kim koruyor? Bunlar ne işe yarıyor? Soldakiler Marksist-Leninist bir düzen kurmak için savaştıklarını söylüyorlar. Sağdakiler de bunlara engel olmak için vuruştuklarını söylüyorlar.

Eski CIA ajanlarının yazdığı kitaplardan ilginç şeyler öğreniliyor. Özet olarak şöyle bir sonuç çıkıyor: Amerika kendisi için stratejik ya da ekonomik bakımdan önem taşıyan

ülkelerde, anti-Amerikan akımları ve sol hareketleri bastıracak saf dışı edecek, Amerika'ya sadakatle bağlı, otoriter iktidarların işbaşına gelmesini sağlayacak oyunları sahneye koyuyor. Bu ülkeler Amerika'nın nüfuzu altında olduklarından, halk arasında anti-Amerikan duygular yaygındır. Sol kuruluşlar, politik etkinliklerini bu duyguları körükleyerek sürdürmektedirler. Böyle bir durumda, Amerikan ajanlarının işi zor olmuyor. Solun karşısına "neo-faşist hareket"ler çıkarıyorlar. Bunları el altından silahlıyorlar. Genellikle saldırıları sağcılar başlatıyor Örneğin Türkiye'de böyle oldu: İlk saldırıları, Komünizmle Mücadele Derneği üyeleri, imam hatip okulu öğrencileri, AP militanları başlattı. Bunlar, İşçi Partisi'nin toplantılarına taşlar ve sopalarla saldırdılar (Beyazsaray, Gültepe, Akhisar, Gaziantep, Kayseri olayları). Bu saldırıları özel olarak eğitilmiş MHP'li gençlerin silahlı saldırıları izledi. Buna solcu gençler silahla karşılık verdiler. İlk silahlı saldırılar başladığı günlerde, nasıl bir rastlantıdır ki, gerilla savaşları üzerine kitaplar yayımlanmaya başladı. "Gerilla savaşlarını kentlerde mi, yoksa kırsal bölgelerde mi başlatmalı?" konusunda teorik (!) tartışmalar başladı. Kanlı çatışmalar oluyordu, ilk öldürülenler solcu gençler oldu. Vedat Demircioğlu, Taylan, Şerafettin... 12 Mart 1971 öncesinde sahnelenen kanlı olayları, Emin Değer'in, *CIA, KontrGerilla ve Türkiye* adlı kitabında yayımlanan CIA kaynaklı planlarla karşılaştırırsanız, Türkiye'deki kanlı olayların aynen Amerikan planlarında tasarlandığı gibi oluştuğunu hayretle göreceksiniz.

İktidarın bir azınlık tarafından, zorla ele geçirilmesine karşı oluşumuzun genel olarak sosyalizme ters düşmesinden başka bir de Türkiye'ye özgü nedeni var. Türkiye'nin jeopolitik, stratejik konumunu; Ortadoğu'daki durumu ve etnik oluşumunu göz önünde bulundurunca, silah zoruyla devleti ele geçirmeye kalkışmanın, bizi sosyalizme yaklaş-

tırmayıp, tersine uzaklaştıracağı ortaya çıkmaktadır. Bugün aklı başında hiçbir devrimci, sosyalist, Türkiye'de devletin silah zoruyla ele geçirilebileceğini düşünemez. Böyle bir girişim için, tüm koşullar elverişsizdir. Güç dengeleri sosyalistlerin aleyhinedir. Bu koşullarda silahlı bir savaşım başlatmak kesinlikle solun aleyhine sonuçlanır. Nitekim 10 yıl içinde iki kez silahlı sol yenilgiye uğramış ve yavaş yavaş kök salmaya başlayan demokrasiyi geriletmiştir. Halk çocuklarının kırılmasına yol açan silahlı eylemler, halkımızı sosyalizmden, hiç değilse şimdilik uzaklaştırmıştır. Terör daha büyük boyutlara ulaşacak olsa, Amerika'nın müdahalesi bile söz konusu olabilir. Eisenhower Doktrini denen ve subversif [yıkıcı] hareketlere karşı Amerika'nın, müttefiklerine destek olmasını öngören bir antlaşma, 1959'dan beri yürürlüktedir. Bu anlaşma uyarınca, Amerikan silahlı kuvvetlerinin, hükümetin çağrısı üzerine Türkiye'deki çatışmalara karışması, Sovyetler Birliği'ni kayıtsız bırakamaz. Durumu kendi açılarından elverişli görürlerse, onlar da açık ya da dolaylı yoldan bu iç savaşta yan tutarlar. Bu olaylar üçüncü dünya savaşına yol açar mı, açmaz mı? Bir şey söylenemez şimdiden. Amerika ile Sovyetler'in, dolaylı biçimde taraflara yardım edecekleri varsayılırsa, savaşın sonucu ne olur? Hükümet güçlerinin "isyanı" bastırması çok daha kuvvetli bir olasılıktır. Bu solun, her türlü solun uzun yıllar kendini toparlayamamasına yol açar.

Ama tersini düşünsek ve bu iç savaşı silahlı solun kazandığını varsaysak. Ne olur? Türkiye'de, emekçi halkımız insanca, kardeşçe bir düzene mi kavuşur? Türkiye gerçekten sosyalizme mi geçer? Yoksa Türkiye, Sovyetler Birliği modelinde bir dikta rejimi ile Varşova Paktı'nın yeni bir üyesi, bir Sovyet uydusu mu olur? Hiç kuşku yok, öyle olur. Sovyetler Birliği kapı komşumuz fırsatı kaçırmaz. Uzak Afrika'da Mozambik'te, Angola'da, Sovyetler Birliği'nin yardım

elini uzattığı, uzmanlar gönderdiği ülkelerde neler olduğunu görüyoruz. Sovyetler Birliği, kendi "modelini" ve sosyalizm diye yutturulan bu truva atı ile egemenliğini dünyaya yaymak amacındadır. Böyle bir politika ise, emperyalizm eldiveninin tersine çevrilmesinden ibaret olup, gerçek sosyalizmle hiçbir ilgisi yoktur.

Evet, gerçekten sosyalizmi istediğimiz ve sosyalizmin ancak demokrasi içinde kurulabileceğini ve bağımsız kaldığımız sürece korunacağını, kesinlikle bildiğimiz için, biz gerek TİP'de, gerek Sosyalist Devrim Partisi'nde, her türlü maceracılığa karşı çıktık, sosyalizmi anayasa zemini üzerinde kurmayı amaçladık. 1961 Anayasası böyle bir girişime açıktı.

Çağdaş anayasalar sosyalizme açıktır. Bu zamanın bir gereğidir. İnsan hakları bildirileri ile XVIII. yüzyıl sonlarında atılan ilk adımlar doğrultusundaki tarihsel gelişme, sosyal devlet ilkesini getirmiştir. Sosyal Devlet ise sosyalizme giden yolun köprüsü durumundadır. Sosyalizm, insan temel haklarının ayağını yere bastıran bir düzen olduğundan, demokrasinin uzantısıdır.

1961 Anayasası, karma ekonomi sistemi getirmiştir: "Özel teşebbüslerin millî iktisadın gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır" diye eklemiştir (mad. 40). Ve hemen ardından 41. maddede şu açıklama ile karşılaşıyoruz:

> "İktisadî ve sosyal hayat, adâlete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır asayiş seviyesi sağlanması amacına göre düzenlenir. İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, milli tasarrufu arttırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak devletin ödevidir."

1961 Anayasası: "Çalışma herkesin hakkı ve ödevidir. Devlet, çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için, sosyal, iktisadî ve malî tedbirlerle çalışanları korur ve çalışmayı destekler, işsizliği önleyici tedbirler alır. Angarya yasaktır" der. (mad.42)

Anayasaya göre: "Devlet, çalışanların [yaptıkları işe uygun ve] insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlamalarına elverişli adâletli bir ücret elde etmeleri için gerekli tedbirleri alır" (mad.45). "Çalışanlar önceden izin almadan sendika kurabilirler" (mad.46). "İşçiler, işverenlerle olan münasebetlerinde, iktisadî, ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahiptirler" (mad.47). "Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. (...) sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilâtı kurmak ve kurdurmak Devletin ödevlerindendir" (mad.48). "Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbî bakım görmesini sağlamakla ödevlidir" (mad.49). "Halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarını sağlamak Devletin başta gelen ödevilerindendir" (mad.50). Ve bir kez daha vurgulayalım: 1961 Anayasası, "Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz" (mad. 36/3) diyerek mülkiyet hakkının bireyci anlayışla kullanılamayacağını ilan ediyordu.

1961 Anayasası böyle bir yasadır. Emekçi halk yığınları için bu yasa bir nimetti. Birtakım rastlantıların mesut uyumluluğu sonucunda ortaya çıkmıştı. İşbirlikçi özel sektörcüler ve adamları, anayasaya başından beri karşı çıkmışlardır. Halk arasında 27 Mayıs'ta devrilen Demokratlara gönül vermiş olanların çok olduğunu bildiklerinden, halk oylamasında "Anayasaya hayır demekte, hayır vardır" diye propaganda kampanyaları yürütmüşlerdir.

Türkiye ve halkımız için tek kurtuluş yolunun sosyalizm olduğunu bilenler, bu anayasaya sahip çıkmalıydı. Devlet

sektörünün ağır bastığı anayasal karma ekonomi sistemi, geri bırakılmış ülkeleri sosyalizme ulaştıracak "kapitalist olmayan kalkınma yolu"na dönüştürülebilirdi, seçimle iktidara gelecek bir sosyalist parti tarafından. TİP bu parti olmalıydı. Programımızın "Kalkınma Yolu" başlıklı bölümünde, Türkiye'nin kapitalist rejimle neden kalkınamayacağı madde olarak açıklandıktan sonra, şöyle sürdürüyorduk görüşlerimizi:

> "(...) Türkiye'nin özel sektör eliyle, yâni kapitalist bir düzen içinde kalkınması mümkün değildir. O halde Türkiye için kurtuluş, kapitalist olmayan bir kalkınma yoluna girmektir. KAPİTALİST OLMAYAN KALKINMA YOLU, emekten yana ve emekçilerin, yürütümüne ve denetimine katıldığı plânlı bir devletçilik olarak tanımlanabilir. Böyle bir düzende kamu sektörü esastır ve ekonomiye hâkim olacak kadar geniştir. Özel sektör plân çerçevesi içinde kamu sektörünün yardımcısı olarak çalışır."[139]

Bu bizim sosyalizme geçiş reçetemizdi: Ekonominin kilit noktaları kamu sektörünün elinde olacaktı, kamu sektörü de emekçilerin elinde bulunacaktı. KAPİTALİST OLMAYAN KALKINMA YOLU, emekçilerin yönetim ve denetiminde bir kamu sektörünün yönlendirdiği bir karma ekonomi sistemi, Türkiye'yi sosyalizme ulaştıracak sistem olarak gerekli olduğu sürece korunacaktı. Özel sektör, emekten yana planlı devletçiliğin yardımcı kesimi olarak ulusal ekonominin hızlı büyümesine yardımcı olacaktı. Programda, kapitalist olmayan yol hakkında şu açıklama yapılıyor:

> "Büyük arazi sahipleri, ya da büyük tüccar ve sanayiciler elbette ki memleketi kapitalist olmayan bir kalkınma yoluna götüremezler; çünkü, onların çıkarları ile bu yol arasın-

139 *Türkiye İşçi Partisi Programı*, s.64.

da çelişme vardır. Memleketi kapitalist olmayan gelişme yoluna emekçiler götürecektir; çünkü kapitalist olmayan yola girmekle onların çıkarları bozulmayacak, aksine bu yoldan yararlanacaklardır. Bu sebeple kapitalist olmayan kalkınma yolu emekçilerin iktidarını gerektirir. Yâni çözüm yolu her şeyden önce politiktir."[140]

1961 Anayasası, Devletin yönlendireceği karma ekonomi sistemini getirmişti gerçi; ama iktidar değişikliği olmadan, yani işçiler, köylüler, emekçiler, kendi partileri, İşçi Partisi ile iktidara gelmeden Devletin ekonomiyi, ulusun gerçek çıkarları doğrultusunda yönlendirmesi olanaksızdı. Emekçiler bir an önce İşçi Partisi'nin yönetimine ağırlıklarını koymalıydılar ve sosyalist aydınlarla omuz omuza bir eğitim kampanyasını başlatmalıydılar. (Parti Tüzüğünün 20. maddesinde il ve ilçe yönetim kurullarının bu konuda yürütecekleri çalışmalar bir bir açıklanmıştır.) Amacımız, emekçi halk yığınlarıyla bütünleşmek onların politikaya bilinçli ve aktif biçimde katılmalarını sağlamaktı. Böylece Türkiye'de yönetim ilk kez, tabandan kaynaklanacak; devrimler, artık yukardan aşağı değil, aşağıdan yukarı gerçekleştirilecekti. Bize göre Türkiye'nin çağdaş uygarlık yoluna girmesinin ilk koşulu buydu: Emekçi halk yığınlarının her şeyde söz ve karar sahibi olmaları. Ancak Türkiye'ye sahip çıkacak emekçiler, ulusun yaldızlı sözlerle avutulmasına son verebilir; Devletin bir mutlu azınlığın oyuncağı haline düşmesini engelleyebilirdi. Programda bu görev şu satırlarla dile getirilmiştir:

"Anayasa teminatı altında olan hak ve hürriyetlerine sahip çıkacak işçi sınıfının ve emekçi halk kitlelerinin yurt işlerinde söz ve karar sahibi olmasını sağlamakla, büyük top-

140 *A.g.e.*, s. 64.

rak sahiplerinin ve şehirli büyük sermayecilerin, demokratik rejimi aksatan, ekonomik kalkınmayı, sosyal ve kültürel gelişmeyi frenleyen, sosyal adalet ve güvenliğe karşı koyan, zararlı nüfuz ve hâkimiyetlerini önlemek;

Sanayileşmeye öncelik veren, plânlı, emekten yana ve emekçi halk yığınlarının iştirakiyle işleyen bir devletçiliğin, ulusal ekonomide, sosyal ve kültürel hayatımızda düzenleyici ve yönetici temel kuvvet olmasını sağlamak;

Özel sektörü, ulusal ekonominin genel plâna bağlı, yararlı bir kesimi hâline getirmek."[141]

Ve bütün bu köklü dönüşümleri gerçekleştirecek olan: "İşçi sınıfını ve bütün emekçi halk kitlelerini eğitip aydınlatarak, ulusal kalkınma ve ilerlemenin bilinçli itici kuvveti hâline getirmek; (...) Ve böylece politik demokrasiye, ekonomik ve sosyal bir öz kazandırarak daha ileri bir toplum düzenine demokratik yoldan geçiş şartlarını hazırlamak."[142] Bizim İşçi Partili sosyalistler olarak amacımız ve görevimizdir.

Ulusal bağımsızlığımızı yeniden kazanmak, korumak; Türkiye insanının, kendi kendisinin, gerçekten efendisi olacağı, kula kulluk etmeden, özgür ve onurlu yaşayacağı bir çağdaş sosyalizm düzeni kurma davasının ardına düşmüştük. Sosyalizm ve bilimsellik maskesi altında, yeni bir bürokrasinin türemesine, halkımızı ezmesine engel olmaya kararlıdır. Bu yolda halkla el ele yürümek, güler yüzlü Türkiye sosyalizmi kurmak istiyorduk. İnsanı gözden kaybeden, insanları araç olarak kullanan bürokratik sosyalizm modellerine geçit vermemeye azimliydik. "Her şey insan içindir; sosyalizm insan içindir," diyorduk. Programın X. bölümünde şunlar yazılmıştır:

---

141 *A.g.e.*, s. 64-5.

142 *A.g.e.*, s. 64-5.

"Tarihin akışı içinde insan varlığı, kendinde ve kendisi için bir değerdir. Bundan ötürü, eşitlik ve hürriyet, insan varlığının ayrılmaz nitelikleridir.

(...) Her şey insan için olduğu gibi, maddî ve manevî tüm zenginliklerin yaratıcısı da insandır, onun üretici emeğidir; bunun için emek toplumda en yüce değerdir. Bütün nimetler emeğe göre paylaştırılır, yetkiler emeğe göre edinilir (sosyalist düzende). (...) Bunun içindir ki, Türkiye İşçi Partisi, millî geliri, 'Emeğe göre gelir' ilkesinin ışığında kişiler, sınıflar ve bölgeler arasında hakça paylaştırmaktır. (...) Emeğimizin ürünleri, bize karşıt bize yabancı şeyler olmaktan, bizi köleleştiren şeyler olmaktan çıkacaktır; işimiz bizi köleleştiren, bize yabancı, sevmediğimiz bir faaliyet olmaktan çıkacaktır. (...) Ve yabancılaşmaktan kurtulan insan, kişiliğini serbestçe geliştirmek imkânına kavuşacaktır."[143]

Bağımsız Türkiye sosyalizminin iki temel öğesi böylece ortaya konmuş bulunuyor. Bizim sosyalizmimiz Kurtuluş Savaşımızın bir uzantısıydı. Sosyalizmimizin vazgeçilmez birinci öğesi buydu. Sosyalizmi ulusal bağımsızlığımıza, kıskançlıkla sarılarak kuracaktık. Programda bunu şöyle belirtiyorduk:

"Kurtuluş Savaşımız felsefesinin gerçek mirasçısı olan Türkiye İşçi Partisi (...)

- Milli bağımsızlığımızı, egemenlik haklarımızı ve Cumhuriyetimizi kıskançlıkla korur. Bunları bir milli kurtuluş savaşı vererek kazanmış olmanın tam bilinci ile millî bağımsızlığımıza, egemenlik haklarımıza ve Cumhuriyetimize gölge düşürülmesine asla göz yummaz. Bağımsızlığımızdan, egemenlik haklarımızdan en küçük fedakârlığa razı olamaz;

143 *A.g.e.*, s. 83-4.

- (...) Türkiye'nin bağımsızlığını ve egemenlik haklarını nasıl kıskançlıkla koruyorsa, başka milletlerin bağımsızlığı ve egemenlik hakları karşısında da öylece saygılıdır;

- Sömürge halklarının, bağımlı milletlerin milli kurtuluş hareketlerini barışçı yoldan bütün gücü ile destekler (...)

- Emperyalizme ve sömürgeciliğe kesinlikle karşıdır. Milletlerin boyunduruk altında tutulmasına, dolaylı da olsa milletlerin iç işlerine karışılmasına karşıdır."[144]

Bu ilkelere laf olsun diye değil, canla başla bağlı olduğu içindi ki, TİP hem Amerika'nın, hem Sovyetler Birliği'nin yayılmacı ve müdahaleci politikalarına kesinlikle karşı çıkmıştır. İlk önce Amerika ile Türkiye adına imzalanmış ikili antlaşmalara karşı çıktık. Programımıza yazmıştık: "Anavatan topraklarının ilk hedef teşkil etmesini veya geçici bir süre için de olsa, topraklarımızın düşman kuvvetlerine bırakılmasını öngören ittifaklara, TİP kesinlikle karşıdır"[145] diye. 1965 Genel Seçimlerinde Amerika'nın Türkiye'deki varlığına karşı çıktık; Amerika'nın askeri üslerinin bağımsızlığımızı, egemenlik haklarımızı çiğnediğini anlattık halka. Amerika'ya karşı ulusal kurtuluş savaşı veren Vietnam halkını tuttuk. Russell Mahkemesi kararlarını destekledik. Yani Amerika'yı saldırgan olmak, jenosit yapmakla suçladık. Ve Sovyetler Birliği'ne Çekoslovakya'yı işgalinden dolayı karşı çıktık. Çekoslovakya kendine özgü sosyalizm yolunu aramak ve benimsemekte, özgür olmalıdır dedik.

Ulusların bağımsızlığı sosyalizmde temelli bir ilkedir. Her ulusta emekçiler kendi burjuvazilerine karşı savaşım verir. Bu savaşımın biçimini kendisi belirler. Bunu ondan daha iyi yapacak kimse olamaz. Bir yabancı devletin şuna buna sosyalizm dersi vermeye kalkışmasına tahammül edilemez.

144 *A.g.e.*, s. 162-3.

145 *A.g.e.*, s.164.

Böyle bir davranış, üstelik asıl bilgili ve yetkili olan yerli halkın bir yana itilmesi demek olur. Göz yumulamaz. Kaba bir içişlere karışmadır. Sovyetler Birliği'nin Ekim Devrimi'ni yapmış olması, ona sosyalist dünyanın efendisi olma hakkını vermez. Biz kimseyi içişlerimize karıştırmayacaktık. Bunda kesin kararlıydık. Sosyalist de olsa, hiçbir yabancı devlet ya da parti, işlerimize karışamazdı. Türkiye sosyalizminin yolunu bizden başkası çizemezdi. Parti kurulduğundan beri, her vesileyle, "Türkiye sosyalizminin kitabını, A'dan Z'ye biz kendimiz yazacağız" diyorduk. Ve Amerika ile imzalanan ikili anlaşmalara, askeri üslere karşı çıkarken, bunun altenatifinin Sovyetler'le ittifak etmek olmadığını vurgulayarak: Ne Amerika, ne Sovyetler Birliği... Her ikisinden de aynı uzaklıkta, bağımsız bir dış politika çizgisi savunuyorduk.

Evet, bloklar dışı, tam bağımsız bir politika, sosyalizmimizin vazgeçilmez ilkesiydi. Bu olmadan sosyalizm kurulamazdı. Dışardan dayatılmış bir modeli halkımız neden benimsesindi? Hele bu model halkı yönetimden uzak tutan, tepeden inmeci bir model olunca. Biz sosyalizmin ancak emekçiler tarafından kurulacağına inanıyorduk Sosyalizm onların düzeniydi ve sadece onlar, emekçiler tarafından kurulup yönetilebilirdi.

"İçerdenlik," sosyalizmin öğesidir. Sosyalizm: 1- Her toplumun kendi tarihinin, iç çelişkisinin ürünüdür; 2- Sınıflar arası savaşım öncelikle bir iç olgudur; 3- Her toplumda işçi sınıfının iç sorunudur... Sosyalizm için, işçiler, köylüler, emekçi yığınları savaşım verir. Bunun yolunu onlar çizer; savaşımı onlar yönetir. Bilinç, onların bilincidir ve verdikleri savaşımın ürünüdür. Bundan dolayıdır ki "dışardan götürülemez." Bunun gibi, hareketin "dışardan" yönetilmesi de, yöneticilerin "dışardan" profesyonel "öncüler" olması da olanaksızdır. Emekçi yığınların içinden doğmamış "öncü"

parti, sosyalizme ters düşen yapay bir organizmadır. Sosyalist hareketin "öncü"leri, içerden öncülerdir; işçilerin, köylülerin arasından çıkmış, onlarla beraber yaşayan onların her zaman denetleyip değiştirebilecekleri kişilerdir. Bunlardan dolayı da sosyalizmin örgütlenme biçimi merkezci değildir; disiplini tepeden inme değildir. Emekçi yığınlarının egemenliğini sağlayan, onları söz ve karar sahibi yapan yatay bir örgütlenme biçimidir Sosyalist örgütlenme modeli. Disiplini de sosyalizmin, "içerden"dir; öz disiplindir.

TİP'in tüzük ve programını hazırladığımız günlerde, örgüt sorunu dışında tümünü de biliyorduk bu sorunların. Sadece üretim araçlarının kamulaştırılması ile sosyalizmin kurulamayacağını biliyorduk. İşçiler, emekçiler toplum ve devlet işlerinde söz ve karar sahibi olmazlarsa, kamulaştırmaların yeni bir yönetici "sınıf"ın doğmasına ve baskısı, totaliter bir rejimin ortaya çıkmasına olanak verdiğini görüyorduk. Bunu önlemek için de demokrasiyi emekçi yığınların günlük yaşamında uygulanır hale getirmek için önlemler alıyor; kalkınma planının hazırlanışı ve uygulanışında emekçilerin söz ve karar sahibi olmasını öngörüyorduk. Merkezciliğe, daha doğrusu aşırı, katı merkezciliğe karşıydık. Bürokrasiyi de önlemeye kararlıydık. Parti içinde olsun, dışında olsun, emekçilerin yönetiminde olmalarını istiyorduk. Yöneticilerin önce 1/2'sinin, daha sonra 2/3'ünün kol emekçisi olması için tüzüklere madde koyuyorduk.

Düşünüyorduk ki, sosyalizmin kurulabilmesi için, emekçilerin, işleri ellerine almaları şarttır. Üretim araçlarının kamulaştırılması, sömürüyü ortadan kaldırmaya yetmiyor. Evet, fabrikalar, madenler, bankalar, burjuvaların mülkü olmaktan çıkıyor; kamunun, toplumun malı haline geliyor; ama sömürünün yok olması için yalnız bu önlemin yeterli olmadığı görülüyor. Çünkü üretim araçlarının kamulaştırılması, işçilerin artı-değer üretmelerine engel değil ki. Sekiz

saat çalışan bir işçi, bu sekiz saatin, beş-altı saatinde artı-değer üretmeye devam ediyor. Toplum ister kapitalist ister sosyalist olsun. Gerçek sosyalist toplumda bu artı-değerin toplum için yararlı ya da kaçınılmaz yatırımlara yöneltilmesi emekçilerin kararı ile olmalıdır. Artı-değeri yaratanlar, hem kendi ücretlerini hem kamu yatırımlarını kendileri belirler. Bu olmuyorsa, işçilerin, köylülerin oyuna başvurulmuyorsa; onların yerine seçmedikleri "yöneticiler" karar veriyorsa; bu durumda sömürü devam ediyordur... Son çözümde emekçilerin, onun kullanılışı hakkında söz ve karar sahibi olmalarına bağlıdır. Bu da, emekçilerin her kademede yöneticilerini serbestçe seçmeleri ve gerek görünce, seçtikleri arkadaşlarını geri çekmelerine olanak veren bir sistem içinde ancak gerçekleşebilir. Sosyalizmin demokrasiye bağlı olması bundan ileri geliyor. Oysa sosyalist etiketli ülkelerde bu mekanizma işlemiyor: Yöneticileri, emekçiler ne seçebiliyor ne denetleyebiliyor, ne düşürebiliyor...

Çözülmesi gereken sorun budur. Bu bir örgütlenme biçimi sorunudur. O yıllarda bunu henüz, bugünkü gibi açık seçik görmüş değildik. Emekçiler söz ve karar sahibi olacaklardır. Demokrasi her günkü yaşamlarında gerçekleşecektir diyorduk; ama bunun yeni bir örgüt modelini gerektirdiğini göremiyorduk. Bunun merkezci, dikeyine hiyerarşili, tepeden inme, disiplinli bir örgütlenme biçimiyle asla olanaklı olamayacağını yatay bir örgüt modeli gerektiğini henüz bilmiyorduk. Kemeri örmüştük de, kilit taşını koyamamıştık.

TİP ile aşağıdan yukarı ilerleme, kalkınma yolunu açmak istiyorduk. O güne dek Türkiye'de ilerleme, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma girişimleri, hep yukardan aşağı olmuştu. Bunlar beyler takımının girişimleriydi. Biz yukarıda açıklanan nedenlerden dolayı, emekçi halk yığınlarının tarih sahnesine çıkışına yardımcı olmak istiyorduk. Beylerin

Batı taklitçiliğine ve emperyalizmin boyunduruğunda kalkınma, ilerleme hayalinin yerine; halkın şevkli ve inançlı çabasıyla ve de halkın yönetiminde bir ilerleme, bir kalkınma yolunun konması için uğraşıyorduk. Biz kendi gücümüz ve bilgimizle sosyalizme geçmek azmindeydik. Bu bir ithal maddesi sosyalizm olmayacaktı. Hiç kimsenin modelini benimsemiyorduk. Hiç kimseden destek olmasını istemiyorduk; yardım istemiyorduk. Ulusal bağımsızlığımızı kıskançlıkla korumaya kararlıydık. Biz kendi koşullarımız içinde, bize özgü sosyalist yolu bulma ve izleme çabasındaydık. "Türkiye sosyalizminin kitabını, A'dan Z'ye kadar biz kendimiz yazacağız" diye her vesileyle tekrarlayıp durduk. Bu bizim sosyalizmimiz olacaktı. Bağımsız Türkiye sosyalizmi...

KAYNAKÇA

Althusser, Louis 1966) *Pour Marx* [(Marx Için)], Maspéro, [Paris].

Aron, Raymond (1964) *La Lutte de Classe* [(Sınıf Mücadelesi)], Gallimard, [Paris].

Aybar, Mehmet Ali (1968) *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, Gerçek Yayınevi, Istanbul.

Aybar, Mehmet Ali (1945) "Yarının Barış Düzeni Hakkında Düşünceler," [*Istanbul Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1-2, 11 ss. 197-224.]

Colletti, Lucio (1975) *Politique et Philosophie* (Siyaset ve Felsefe), Ed. Galilée, Paris.

[Durkheim, Emile (1958) *Socialism and Saint Simon* (Sosyalizm ve Saint-Simon) Routledge and Kegan Paul, Londra.]

Elleinstein, Jean (1975) *Histoire du Phénomène Stalinien* (Stalin Olgusunun Tarihi), Grasset, Paris.

Engels, F. (1946) *Anti Dühring. M.E. Dühring Boudverse Science* (M.E. Duhring Bilimi Altüst Ediyor) C. I, Ed. A. Costes, Paris.

Ergin, Osman Nuri (1936) *Türkiye'de Şehirciliğin Inkişaf Tarihi*, [Cumhuriyet Basımevi], Istanbul.

Erişçi, Lütfi [1951] *Türkiye Işçi Sınıfının Tarihi*, [Kutulmuş Basımevi, Istanbul]

Erkin, Feridun Cemal (1968) *Türk Sovyet Ilişkileri ve Boğazlar Meselesi* [Başnur Matbaası, Ankara].

Gazi Mustafa Kemal (1938) *Nutuk*, [Devlet Matbaası], Istanbul.

Gide, André (1937) *Retour de L'URSS* (S.S.C.B.'den Dönüş), Gallimard, Paris.

Khrouchtchev, N. S. (1956) *Rapport Secret au XX e Congrès du P.C.U.S.* (XX. Partı Kongresinde Sunulan Gizli Rapor), Correa, Paris.

[*La Pensee*, No. 27, 1949]

Lénine, V.I. (1976) *Oeuvres* [(Yapıtlar)], C. 33, Ed. Sociales, Paris.

Lénine, V.I. (1976) *Oeuvres* [(Yapıtlar)], C. 36, Ed. Sociales, Paris.

Lénine V.I. (1976) *Ouvres* [(Yapıtlar)] C.32, Ed. Sociales, Paris.

Lénine V.I. (1974) *Oeuvres* [(Yapıtlar)], C.30, Ed. Sociales, Paris.

Lénine, V. I. (1970) [*La Maladie infantile du communisme "le gauchisme"*] ("Sol" Komünizm Bir Çocukluk Hastalığı), Ed. Sociales, Paris.

Luxemburg, Rosa (1964) *La Revolution Russe* (Rus Devrimi), Maspéro, Paris.

Manuel d'économie politique [Ekonomi Politik El Kitabı (1956) Ed. Sociales, Paris.]

[Marx, Karl (2000) *1844 El Yazmaları*, çev. Murat Belge, Birikim Yayınları, İstanbul.]

[Marx, K. ve F. Engels (1999) *Alman Ideolojisi [Feuerbach]*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara.]

[Marx-Engels (1998) *Komünist Parti Manifestosu* Sol Yayınları, Ankara.]

Marx, Karl ve F. Engels (1971) *Correspondence* (Yazışmalar), Ed. Du Progrés, Paris.

Marx, Karl ve F. Engels (1970) *Sur les sociétés pré-capitalist* [(Kapitalizm Öncesi Toplumlar Üzerine)], Ed. Sociales, Paris.

Marx, Karl (1969) *Contribution à la critique de l'économie politique* (Ekonomi Politiğin Eleştrisine Katkı), Ed. Sociales, Paris.

Marx, Karl ve F.Engels (1968) *Etudes Philosophiques* (Felsefe İncelemeleri), Ed. Sociales, Paris.

[Marx, Karl (2000) *Kapital*, C.1, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 6. Baskı.]

Marx, Karl (1962) *Manuscrits de 1844* (1844 El Yazmaları), Ed. Sociales, Paris.

Marx, Karl (1960) *Le Capital* (Kapital) Kitap 3, C. 3, Ed. Sociales, Paris.

Marx, Karl (1957) *Contribution à la critique de l'économie politique* (Ekonomi Politiğin Eleştrisine Katkı), Ed. Sociales, Paris.

Marx, Karl (1948) *Oeuvres Philosophiques*, (Felsefe Yapıtları) C. IV, Ed. A. Costes, Paris.

Marx, Karl (1948) *Le Capital* (Kapital) Kitap 1, C. 1, Ed. Sociales, Paris.

Marx, K. (1945) *La Guerre Civile en France 1871* (Fransa'da İç Savaş 1871), F. Engels'in Önsözü, Ed. Sociales, Paris.

Marx K. (1942) *Les Luttes de Classe en France 1848-1850* [(Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850)] F. Engels'in Önsözü, Ed.Sociales, [Paris].

Marx, Karl (1937) *Oeuvres Philosophiques* (Felsefe Yapıtları) C. VI, Ed. A. Costes, Paris.

Marx, Karl ve F.Engels (1925) *Le Manifeste du Parti Communiste* (Komünist Parti Manifestosu), F.Reader.

Marxisme et Existentialisme - [Controverse sur la Dialectique (Marksizm ve Varoluşçuluk - Diyalektik Üzerine Tartışma)] (1962), Plon.

[Mumcu, Uğur (1990) *Aybar ile Söyleşi. Sosyalizm ve Bağımsızlık*, Tekin Yayınevi, Ankara, 2. Basım.]

Rosenthal, M. ve P. Ioudine (der.) (1955) *Petit Dictionnaire Philosophique* (Küçük Felsefe Sözlüğü), Ed. En Langue Étrangères, Moskova.

Polletier, A. ve J.J.Goblot (1973) *Matérialisme Historique et Histoire des Civilisations* (Tarihsel Materyalizm ve Medeniyetler Tarihi), Ed. Sociales, Paris.

Sartre, J.P. (1960) *Critique de la Raison Dialectique* (Diyalektik Aklın Eleştirisi) Ed. Gallimard, Paris.

Souvarine, Boris (1977) *Staline. [Apercu historique du Bolchévisme* (Stalin. Boşevizmin Tarihsel Görünümü)], Ed. Champs Libre, Paris.

Staline, J. (1952) *Les Problemes Economiques du Socialisme en URSS* (SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları), Ed. Sociales, Paris.

Staline, J. (1947) *Matéralisme Dialectique et Matérialisme Historique* (Diyalektik Maddecilik ve Tarihsel Maddecilik), Ed. Sociales, Paris.

Şanda, Hüseyin Avni [(1932)] *Bir Yarım Müstemleke Oluş Tarihi*, [Sinan Matbaası, Istanbul.]

Şanda, Hüseyin Avni [(1962)] *Türkiye'de [54 Yıl Önceki] İşçi Hareketleri* [Evren Yayınları, Istanbul.]

Türkiye İşçi Partisi Programı (1964) [Karınca Matbaası], Istanbul.

[*Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü* (1967) Ulusoğlu Matbaası, Ankara, 6. Baskı.]

Voslensky, Michael (1980) *La Nomenklatura. [Les privilégiés en USSR* (Nomenklatura. SSCB'de İmtiyazlılar), Belfond, Paris.]

Mehmet Ali Aybar Türkiye'de sosyalizm tarihinin özgün kişiliklerinden biridir. Özellikle Marksizm konusunda alışılmış şematik yorumun dışına çıkmış, sosyalizm ve devrim sorununu ve buna bağlı olan parti örgütlenmesi meselesini Türkiye bağlamında tartışma gündemine sokmuştur. İnsan merkezli bir sosyalizm şiarının tartışılmaz tarafı olan Mehmet Ali Aybar, ölümünden sonra arşivinde bulunan ve Aylin Özman tarafından yayına hazırlanan *Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler* kapsamında hümanizma etrafında yapılandırdığı Marx yorumunu, bilimsellik kaygısının Marksist düşüncenin gelişimi açısından anlamını ve yeni yorum ve ele alışların kaçınılmazlığını en açık bir biçimde dile getirmektedir. *Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler*'in dikkat çekici ve önemli tarafı bilim tarihinden yola çıkarak, Marksizmde nedensellik sorunsalını, Leninizm-Stalinizmin "bilimsel sosyalizm" yanılsamalarını ve bu bağlamda Leninist-Stalinist ideolojinin Marx'ın öğretisi ile olan ilişkisini eleştirel bir biçimde irdelemesidir. Sosyalizmin kendinde devrim için gerekli olan tartışma, Aybar gibi eleştirelliğini yapıcı bir şekilde Marksizm yorumuna katabilen bir aydın tarafından bütün bir hayat boyunca işlenmiştir. Sosyalizm ve devrim konusunda tartışmanın yakıcı sorunları bugün de karşımızda bütün ciddiyetiyle durmaktadır ve Aybar bir kez daha bu sorunların yakıcılığını, tartışmaya taraf olanlara ısrarla hatırlatmaktadır.

İLETİŞİM 829
POLİTİKA 39

ISBN 975-05-0060-1